

ЛАППО В. В.

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
В ЗАКЛАДАХ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ГУЦУЛЬСЬКОГО ЕТНОРЕГІОНУ**

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ЛАППО ВІОЛЕТТА ВАЛЕРІЇВНА

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ГУЦУЛЬСЬКОГО ЕТНОРЕГІОНУ**

монографія

Івано-Франківськ
«НАІР»
2020

УДК 373.2.015.31:39(=161.2)(477.85/.87)

Л 24

Монографія обговорена і рекомендована до друку

*Вченою Радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»*

протокол № 8 від 29 вересня 2020 р.

Рецензенти:

Семенов О.С. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Сойчук Р.Л. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету.

Лаппо В.В.

Педагогічні засади етнічної соціалізації старших дошкільників в закладах дошкільної освіти гуцульського етнорегіону [монографія].
Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 400 с.

ISBN 978-966-2716-61-0

У монографії представлено дослідження проблем етнічної соціалізації особистості в період старшого дошкільного віку. Обґрунтовано ідею про те, що етнічна соціалізація є провідним чинником формування етнічної самосвідомості і ціннісного ставлення до рідного краю. Визначено критерії і показники, що дозволяють вивчати особливості і динаміку сформованості етнічної самосвідомості особистості старшого дошкільника. Розкрито зміст етнокультурної самобутності Гуцульщини. Відображено результати експериментальної перевірки моделі формування етнічної самосвідомості вихованців старших груп ЗДО. Охарактеризовано педагогічні умови, форми, методи, засоби, що забезпечують ефективність етнічної соціалізації в освітніх дошкільних закладах гуцульського етнорегіону.

Монографія адресована науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти, студентам спеціальності «Дошкільна освіта», слухачам курсів закладів післядипломної педагогічної освіти, педагогам-практикам, керівникам ЗДО, дослідникам в царині українського дошкілля.

УДК 373.2.015.31:39(=161.2)(477.85/.87)

ISBN 978-966-2716-61-0

© Лаппо В.В., 2020

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Теоретичні засади етнічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку	10
1.1. Передумови формування етнічної самосвідомості дітей старшого дошкільного віку в процесі соціалізації.....	10
1.2. Формування ціннісного ставлення до рідного краю – невід’ємна складова етнічної соціалізації старших дошкільників	38
1.3. Психолого-педагогічне підґрунтя етнічної соціалізації особистості в період старшого дошкільного віку	52
Висновки до розділу 1	74
Розділ 2. Визначальні чинники культурної самобутності гуцульського етноregionу та їх місце в освітньому просторі українського дошкільця.....	77
2.1. Відображення феномену гуцульської етнокультури в наукових дослідженнях і художній літературі.....	77
2.2. Педагогічний імператив гуцульської етнокультури.....	110
2.3. Проблеми етнічної соціалізації в педагогічній думці та освітній практиці дошкільних закладів гуцульського етноregionу	128
Висновки до розділу 2	167
Розділ 3. Експериментальне дослідження стану формування етнічної самосвідомості дитини в умовах сучасного ЗДО	171
3.1. Методика констатувального експерименту.....	171
3.2. Аналіз рівнів сформованості етнічної самосвідомості старших дошкільників.....	179
3.3. Вплив сім’ї та ЗДО на формування етнічної самосвідомості дітей... ..	188
Висновки до розділу 3	200

Розділ 4. Зміст процесу етнічної соціалізації старших дошкільників в осередку ЗДО	202
4.1. Визначення педагогічного потенціалу етнокультурних цінностей як засобів етнічної соціалізації	202
4.2. Характеристика процесу формування етнічної самосвідомості старших дошкільників.....	213
4.3. Оцінка ефективності системи формувальних впливів	256
Висновки до розділу 4	273
Післямова	275
Список використаних джерел.....	275
Глосарій.....	293
Додатки.....	297

ПЕРЕДМОВА

Зміни в українському суспільстві актуалізували потреби дослідження процесу соціального становлення особистості. Історично зумовлений процес розвитку особистості, засвоєння нею культурних цінностей, норм поведінки, активне відтворення набутого соціального досвіду в діяльності та спілкуванні, визначається в сучасній науці як процес соціалізації. За такого підходу цілепокладаємо соціалізацію на створення сприятливих умов для формування соціальної компетентності вихованців. Обраний напрям – етнічна соціалізація передбачає самоусвідомлення та самоутвердження активного учасника культурного поступу етноспільноти, а не пасивну адаптацію індивіда до вимог певного соціуму. Становлення етнічно самосвідомої особистості починається в дошкільному віці, коли відбувається природне входження в духовний світ і традиційний життєустрій рідного народу, який є неподільною часткою загальнолюдського буття.

Перед українською педагогікою постає потреба теоретичного переосмислення й практичного реформування освітньої системи українського дошкілля. З-поміж провідних завдань реформування освіти визначених сучасними українськими науковцями чільне місце надається етнізації кожної ланки освітнього процесу. Принцип етнізації передбачає становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відображають особливості культури етносу. У процесі соціалізації етнізація набуває практичного виявлення в життєдіяльності особистості, формуванні її емоційних, когнітивних, вольових якостей, набутті оцінково-моральних суджень, естетичних уявлень, композиції умінь, навичок, прийомів, стилю спілкування й поведінки, специфічного світосприйняття, притаманних культурі етнічної спільноти. Однією з етноспільнот України є гуцули. Ареал їх проживання – найвища частина Українських Карпат (Галичина, Буковина, Закарпаття).

Завдання щодо формування інтелектуального й духовного потенціалу особистості з урахуванням етносоціо-культурних особливостей визначено Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні: «Потрібно виховувати в дитини інтерес до надбань національної та світової культур, розвивати потребу в реалізації власних творчих здібностей, формувати природоцільний світогляд» [64, с.206].

Аналіз наукових досліджень й освітньої практики українського дошкілля засвідчило низку протиріч: між декларуванням потреби етнічної соціалізації й відсутністю відповідних освітніх технологій; наявністю виховного потенціалу етнокультури та недостатнім його залученням у роботу сучасних ЗДО; необхідністю прилучення дітей дошкільного віку до культурних цінностей етнорегіону й недостатньою теоретичною і методичною розробкою даної проблеми.

Концептуальні засади соціалізації зростаючого покоління в умовах освітньої системи незалежної України обґрунтовано в працях А.Кузьманського, Н.Лавриненко, М.Лукашевича, Н.Мартинюка, М.Папучі, О.Сухомлинської.

Проблемам формування особистості в період старшого дошкільного віку присвячено наукові дослідження Л. Божович, О. Венгера, Н. Гавриш, Д. Ельконіна, О. Кононко, В.Мухіної, Л. Обухової, Ж. Піаже, О. Проскури.

Окремі аспекти реалізації принципу етнізації в дошкільних закладах освіти відображено в науковому доробку А.Богущ, Н.Козак, Н.Лисенко, Н.Побірченко, Н. Рогальської, О. Стаєнної, Л. Хоменко.

Концептуальні засади прилучення зростаючого покоління до етнокультурних цінностей українського народу обґрунтовано в працях В.Борисенко, О.Вишневецького, М.Євтуха, В.Коротєєвої, В.Кузя, Ю.Тимофійенко, Г.Філіпчука, М.Чепіль.

До питань використання традиційної культури в практиці освітніх закладів гуцульського етнорегіону звертались Г.Білавич, Л.Калуська,

П.Лосюк, О.Рега, І.Руснак, Й.Сележан, Р.Скульський, М.Стельмахович, В.Хрущ, І.Фічора.

Однак недостатньо досліджено провідні чинники етнічної соціалізації, виховний вплив на перебіг означеного процесу, відсутні критерії та методика діагностування сформованості основ етнічної самосвідомості особистості; не запропоновано засобів і методичних розробок щодо забезпечення етнічної соціалізації особи в дошкільному дитинстві.

Монографія присвячена проблемі концептуалізації становлення особистості в умовах етнічного осередку. Означена проблема конкретизується в теоретичному обґрунтуванні й експериментальному дослідженні педагогічних засад соціалізації дітей старшого дошкільного віку засобами етнокультури та формування першооснов їх етнічної самосвідомості.

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що українська культура визначається синтезом культурної самобутності етнічних груп, які утворюють українську націю.

Відтак етнічне різноманіття української культури спонукає до вивчення педагогічного потенціалу її матеріальних і духовних надбань з метою активного залучення в освітню практику. В означеному контексті увагу зосереджуємо на культурній самобутності гуцульського етнорегіону.

Відповідно меті дослідження визначено низку завдань:

1. Охарактеризувати особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку.
2. Обґрунтувати доцільність використання елементів гуцульської етнокультури в освітньому процесі ЗДО.
3. Виявити передумови формування першооснов етнічної самосвідомості в старшому дошкільному віці.
4. Визначити критерії, показники і рівні сформованості етнічної самосвідомості дітей старшого дошкільного віку.

5. Розробити й експериментально перевірити структурно-функціональну модель і програму етнічної соціалізації старших дошкільників гуцульського етноregionу.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на провідних концепціях соціалізації особи й етнічного чинника в її становленні (І.Кон, А.Мудрик, Ж. Піаже, Т.Парсонс), принципі визначальної ролі діяльності в процесі формування самосвідомості (О.Запорожець, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн), теорія культурно-історичного розвитку особистості (Л.Виготський, О. Асмолов), ідеї етнокультурного середовища як детермінанти формування особистісних якостей індивіда (Б. Поршнев, В.Хотинець), науковий доробок класиків педагогіки з питань впровадження елементів народної культури в освітній процес (С.Русова, О.Усова, В.Сухомлинський, К.Ушинський), концептуальні основи формування ціннісного ставлення до дійсності у старшому дошкільному віці (О. Кононко, Н. Непомнящая, Ю.Приходько), положення про необхідність актуалізації етнокультурного потенціалу народу в умовах сучасної української освіти (А. Богуш, В. Кузь, Н. Лисенко, М. Стельмахович).

Для розв'язання поставлених завдань послуговувались методами наукового дослідження, що взаємодоповнювались:

теоретичні: вивчення філософської, етнографічної, психолого-педагогічної літератури з проблем дослідження; аналіз освітніх програм, планів навчально-виховної роботи сучасних дошкільних закладів України;

емпіричні: анкетування, бесіди, інтерв'ювання, педагогічні спостереження освітнього процесу, створення спеціальних діагностичних ситуацій, констатувальний, формувальний та контрольний етапи експерименту з наступною якісною й статистичною обробкою їх результатів.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження: вперше проаналізовано феномен етнічної соціалізації в контексті педагогічних

знань (міжпоколіннєва трансмісія культурного потенціалу етносу, за якої відбувається етнокультурний розвиток особи); доведено потребу формування першооснов етнічної самосвідомості дітей у старшому дошкільному віці (самоусвідомлення, самоідентифікація, адаптація у певному етносоціальному осередку); розроблено структурні компоненти першооснов етнічної самосвідомості у старшому дошкільному віці (когнітивний, емоційний, діяльнісний); встановлено педагогічний ценз елементів гуцульської етнокультури (етнокультурна самобутність, різноманіття матеріальних і духовних елементів, віддзеркалення у фольклорних, літературних і мистецьких творах); уточнено етапи формування першооснов етнічної самосвідомості (пізнавальний, емоційно-ціннісний, творчо-синтезуючий); визначено форми організації педагогічного процесу з інтегруванням елементів гуцульської етнокультури в якості засобів етнічної соціалізації старших дошкільників (навчальні заняття, святково-розважальні заходи, робота в повсякденні, образотворча діяльність).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновано структурно-функціональну модель і програму етнічної соціалізації старших дошкільників, яку за умови корегування й наповнення етнокультурним змістом, можна використовувати в дошкільних закладах освіти різних регіонів України; науково-методичні матеріали можуть бути інтегровані в курс «Етнопедагогіки» та інших навчальних дисциплін загального та професійного циклу закладів вищої та післядипломної освіти з підготовки фахівців дошкільного профілю.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Передумови формування етнічної самосвідомості дітей старшого дошкільного віку в процесі соціалізації

Дослідження етнічної соціалізації в контексті педагогічного знання вимагає насамперед чіткого розуміння суспільної сутності означеного явища як логічного підґрунтя визначення його педагогічного змісту та форм буття в осередку різних культур. Це – вихідний пункт усвідомлення проблемного поля та специфіки загально-педагогічного та етнопедагогічного вивчення.

Поняття «соціалізація» було сформульовано й отримало своє первинне тлумачення в царині соціології. Вперше було залучено в систему наукових знань американським соціологом Ф.Гідінгсоном в 1887 році. У книзі «Теорія соціалізації» науковець тлумачив це поняття як «процес розвитку соціальної природи людини». У трактуванні феномену соціалізації історично склалися дві парадигми: суб'єкт-об'єктний та суб'єкт-суб'єктний. Згідно першої – суб'єктом соціалізації є суспільство, а об'єктом – людина (Е. Дюркгейм і Т.Парсенс) [192] Прихильники другої твердять, що і суспільство, і людина є суб'єктами соціалізації (Ч. Кулі, Дж. Г. Мід) [195].

Суб'єкт-об'єктна концепція трактує соціалізацію як розвиток й самозміну людини в процесі стихійного опанування культурними здобутками певного суспільства. З огляду на це, виховання визначається як відносно контрольована соціалізація. Вона набуває автономного статусу від історично первинної стихійної соціалізації на певному етапі соціально-економічного розвитку суспільства. Відтак підготовка до життя виділяється у відносно самостійну сферу – стає спеціальною функцією суспільства й держави, оформлюється в специфічний соціальний інститут.

Відповідно до означеного положення сутність соціалізації полягає в максимально збалансованому сполученні адаптації й автономності людини в суспільстві. Саме виховання забезпечує двосторонній процес, за яким формування індивіда як соціальної істоти відбувається з розвитком людської індивідуальності.

В середині ХХ століття, окрім вище означених, з'явилися інші підходи до проблем соціалізації. Так, представники біхевіоризму й необіхевіоризму (Б.Скінер, А. Бандура, В.Уолтерс та ін.) тлумачили соціалізацію як процес соціального навчання. Представники школи символічного інтеракціонізму (Г. Блумер, М. Кун) визначали соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей, а прихильники структурного функціонізму (Т. Парсонс, Р. Мертон) сприймали соціалізацію як процес рольового тренування. Особливістю цих теорій є те, що соціалізація інтерпретується як процес соціальної адаптації, пристосування людини до соціального осередку шляхом опанування заданих суспільством норм, правил тощо.

Попри те, що поняття соціалізації порівняно нещодавно набуло науково-термінологічного значення і стало об'єктом філософського аналізу, воно привернуло неабияку увагу мало не всіх західних філософських шкіл – прагматизму, феноменології, неотомізму тощо.

Філософське осмислення проблем соціалізації відбувається в усіх галузях філософування: філософській антропології, соціальній філософії культури та філософії історії, й безпосередньо у філософії освіти. Множина цих поглядів у філософії віддзеркалює багатовимірність соціальної реальності та місця в ній людини. Взаємодоповнюваність і взаємодія філософських концепцій віддзеркалюють культурну та смислову цілісність світу, який перебуває в постійній динаміці змін. Це робить можливим й продуктивним діалог між різними філософськими школами, кожна з яких віднаходить особливий аспект істини.

Сучасний стан в європейській науковій думці засвідчує, що реальним наслідком соціалізаційних процесів є: з однієї сторони – розвиток інтелектуальної й соціально вільної особистості, а з іншої – вдосконалення мистецтва соціального діалогу, взаємодії, кооперації. Цей висновок є своєрідним узагальненням тлумачення проблем соціалізації в західній філософії.

Оцінюючи значення думок різних філософів для педагогічного розуміння соціалізації, констатуємо узгодженість щодо нерозривності психофізичного та соціального, інтелектуального та етичного, пізнавального та практичного, інтелектуального та чуттєвого аспектів людського становлення й буття.

Соціальний осередок, в якому формується особистість, розуміємо не лише як оточення, а й систему можливостей, вимог та очікувань, що виконує конструктивні й «диригентські» функції щодо цього процесу. Множина викликів та очікувань соціуму віддзеркалюється в свідомості й почуттях особистості, як комплекс алгоритмів, стандартів, правил поведінки тощо.

Ступінь значущості соціального осередку для індивіда визначається потужністю, різноманітністю й витонченістю особистісно-формуючих впливів оточення. Відтак процес соціалізації набуває автентичного характеру. Означення наслідків впливу особистості на соціальний осередок надає змогу виявити потенціал соціалізації в стимулюванні самодіяльності й самотворчості людини.

Отож, формування особистості, її становлення як соціальної істоти, виявляють себе як фактично тотожні речі. Проте тотожні як два полюси кола взаємодії, що перебувають у безперервній динаміці взаємопереходу, внутрішнього потенціалу особистості, та завдань і простору її соціального самоздійснення.

Подальший розвиток зазначеного напрямку філософських пошуків спрямовує у царину питань про характер соціальних стосунків, якості

суспільства та пануючого в суспільстві ладу, в сенсі ставлення до індивіда – дбайливого, байдужого, або й ворожого.

Сьогодні українськими філософами (Г.Заїченко, В.Саратовським, І.Кальним та ін.) висунуто діалогічну концепцію соціалізації та виокремлено наступні рівні (виміри) означеного процесу:

- - відношення «я – я» – внутрішній діалог, умова формування самосвідомості та самооцінки;
- «я – ти» – царина формування морального почуття, почуття любові, ненависті, дружби;
- «я – ми» – царина виховання етнонаціональної свідомості, почуття гуртової солідарності;
- «я – людство» – умова усвідомлення своєї приналежності до роду людського, джерело філософсько-історичних, футурологічних рефлексій;
- «я – друга природа» – царина оцінки світу речей;
- «я – природа» – царина прояву найрізноманітніших інтересів;
- «я – універсум» – царина формування світогляду релігійних і філософських вчень [197, с.423].

Вище означений підхід є своєрідним узагальненням проблеми формування філософської системи сучасності.

У філософському пошуку поняття «соціалізація» неподільне від поняття «особистість». За останнє століття погляд на особистість та її становлення еволюціонував від сприйняття її як суми окремих рис – до реалізації системного підходу; від погляду на дитину як на об'єкт засвоєння зовнішніх впливів – до утвердження її як суб'єкта життєтворчості; від визнання пріоритету однієї з детермінант розвитку (біологічної чи соціальної) – до усвідомлення важливості в ньому кожної з них та власної активності особистості як фундаментальної здатності ставати й бути автентичним суб'єктом життя.

Традиційно у філософії проблема особистісного становлення вивчається в тріаді «людина», «особистість», «індивід», що передбачає наступні тлумачення:

Людина – вищий рівень у розвитку живих організмів на Землі, суб'єкт суспільно-історичної діяльності й культури, яка одночасно виступає біологічною істотою й творцем специфічного світу, що є результатом творчої діяльності всього людства.

Особистість – стійка система соціально-значущих рис, що характеризують індивіда, є продуктом суспільного розвитку та включення індивідів в систему соціальних відносин шляхом предметної діяльності. Пояснюючи поняття «особистість» через поняття «людина», науковці (Б.Ананьєв, О.Леонтьєв) зазначають, що особистістю є людина зі сформованим світоглядом, самосвідомістю й здатністю до творчої самореалізації через діяльність. Самосвідомість являє собою свідомість й оцінку людиною самої себе як суб'єкта практичної, пізнавальної, творчої діяльності.

Індивід – поняття, яке вказує на приналежність даної конкретної людської істоти до людської спільноти. Поняття «індивід» містить у собі як ознаку цілості суб'єкта, так і наявність у нього особливих (індивідуальних) властивостей.

Згідно з класифікацією Д. Ольшанського у філософській науці сформувались провідні концепції дослідження особистості, як-от:

1. Теорія «дзеркального я» – особистість інтерпретується як функція, похідна від соціально зумовленого «я» людини. Самосвідомість особистості формується в результаті соціальної взаємодії дивитися на себе очима інших людей. Зі стійких уявлень про людину й інших людей. формується та об'єктивна якість, яка і є особистістю.

2. Рольова теорія. Її прихильники тлумачать особистість як функцію тих соціальних ролей, сукупність яких індивід виконує в суспільстві. Водночас із залученням у певні соціальні групи індивід засвоює очікувану

рольову поведінку, вивчає способи її виконання і відтак стає особистістю. Багатогранність особистості визначається багатством «соціального репертуару» – багатоманітністю соціальних груп, в яких відбувається соціальне життя індивіда в процесі соціалізації.

3. Необіхевіоризм (від англ. Behavior – поведінка) теорія, згідно якої особистість є результатом навчання людини правилам поведінки.

4. Теорія соціальної установки вивчає особистість як результат несвідомих установок, які суспільство формує в повсякденному постійному впливі на індивіда. У процесі нагромадження суспільних установок формується установка бути особистістю.

5. Концепція сукупності соціогенних потреб і орієнтацій, що формуються суспільством. Згідно з цією концепцією «особистість є змінюваними з розвитком суспільства рівнями сукупностей соціальних потреб і орієнтацій. У цих рівнях можуть відбуватися як суспільні (у цілому), так і групові потреби та орієнтації, що забезпечують варіабельність особистості» [167].

Існують певні якості, які характеризують особистість людини, культуру особистості, міру її особистості. Людина формується у конкретному історичному часі, що поєднує в собі «квінтесенцію культури» – весь попередній досвід, культурну традицію, загальнокультурну атмосферу. До культурно-історичних якостей особистості належить здатність судження як основа інтелектуальної культури; моральна рефлексія та совість як обов'язкові складові етичної культури особистості; смак як специфічна здатність, що лежить в основі естетичної культури особистості й суспільства; пам'ять і традиції як умова і потреба міжособистісного спілкування; моральність і право як регулятиви поведінки людей [11].

Зауважимо, що вивчення процесу входження індивіда в суспільство не можливе без визначення співвідношення понять «соціалізація» та «виховання». Актуальність проблеми полягає в наступному: соціологи

визнають пріоритет соціалізації проте практично не оперують поняттям «виховання». На відміну від соціологів, педагоги здебільшого акцентують увагу на вихованні, не надаючи належної уваги соціалізації. Для вирішення означеної проблеми звернемось до філософського тлумачення досліджуваних понять (позаяк лише філософія здатна узагальнити науковий доробок соціологічних, педагогічних та інших галузей гуманітарного знання), щоб за допомогою діалектичного методу проникнути в сутність соціальних і педагогічних проблем.

З філософської точки зору соціалізація відбувається на протязі всього свідомого життя людини, позаяк жити в суспільстві й бути по за суспільством практично неможливо. З розвитком людини соціальне оточення невпинно розширюється. Його вплив на психіку стає дедалі інтенсивнішим і різноманітнішим. Завдяки цьому дитина стає біосоціальною істотою, а в подальшому під впливом багатоманіття соціальних чинників формується як особистість – свідомий і самодостатній член суспільства.

Соціалізація особи, зокрема дитини, відбувається внаслідок її спілкування з іншими людьми. Під час спілкування здійснюється взаємовплив, який і є змістом соціалізації. Спілкування може бути безпосереднім й опосередкованим, свідомим і неусвідомленим, довільним і мимовільним, рівноправним і нерівноправним, достатнім або ж недостатнім, реальним й уявним, одноплановим та різноплановим.

Спілкування як активний міжособистісний зв'язок у різних ситуаціях може бути причиною й наслідком, формою та змістом, необхідністю та випадковістю, можливістю тих суспільних відносин, в які вступають поміж собою люди як соціальні суб'єкти. Відтак вони свідомо чи несвідомо, закономірно або стихійно здійснюють взаємовплив, тобто те, що ми називаємо соціалізацією особистості.

Ефективність та різноплановість соціалізації особи залежить від її індивідуальних якостей (віку, задатків, здібностей та особистих потреб

тощо), а також від зовнішніх обставин, які впливають на розвиток особистості. Зовнішні обставини створюють такі соціальні інституції як-от: сім'я, родина, товариства, територіальна громада, те що зазвичай називається «вулиця», етнічна спільнота, держава тощо. Кожна з означених інституцій здійснює на особу певний (лише їй притаманний) соціальний вплив. Завдяки цьому людське суспільство є не просто певною сукупністю індивідів. У суспільному житті кожна людина виступає водночас в якості сім'янина, родича, товариша, патріота й громадянина. Питання полягає в тому, яким (добрим чи поганим), з суспільної точки зору, сім'янином, родичем, товаришем, патріотом чи громадянином була та чи інша особа. Те, якою вона буде, залежить від існуючої в суспільстві системи виховання.

Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, багатьма об'єктивними та суб'єктивними факторами. Вихователем, в загальному розумінні, є той, хто прагне віддати й віддає себе (свою працю, знання, досвід тощо) своїм вихованцям. Вихованець – це той, хто сприймає виховний вплив вихователя. Відтак вихованець майже завжди пропускає через власну свідомість спрямований на нього виховний вплив вихователя, співставляє його з іншими впливами, і вже у перетвореному вигляді сам рефлексує свій вплив на оточуючих.

Принагідно відзначимо, що поняття «вплив» вже згадувалося вище при розгляді категорії «соціалізація». Проте тут не має логічної помилки, чи смислової накладки, позаяк поняття «вплив» являє собою зміст категорій «соціалізація» та «виховання» і є ключовим у розумінні цих двох процесів.

Водночас спільним для соціалізації та виховання є те, що і соціалізація, і виховання відбуваються тоді, коли люди вступають в суспільні відносини; пряме чи опосередковане спілкування.

Соціалізація та виховання забезпечують формування особистості:

1) це історично обумовлені й соціально детерміновані процеси взаємодії та наступності поколінь;

2) їх характер визначається рівнем соціально-економічного, науково-технічного, політичного та духовного розвитку суспільства.

Водночас було б невірним вважати соціалізацію та виховання тотожними категоріями, оскільки між ними існує низка суттєвих відмінностей. Так, соціалізація – це об'єктивний і всезагальний процес впливу суспільства на особу. Цей вплив здійснюється через дію різноманітних соціальних інституцій. Виховання завжди відбувається між конкретними вихователем та вихованцем, в конкретний час та у конкретному місці. Отож, буде хибним твердження про те, що суспільство є вихователем людини, що саме життя виховує людину як особистість.

Засоби масової інформації, сфера обслуговування населення, культура виконують властиву їм соціалізуючу функцію, і лише окремі теле- і радіопередачі, окремі літературні твори й культурно-просвітницькі заходи виконують функцію виховання.

Соціалізація – це стихійний процес, що включає в себе безліч різноманітних випадковостей і формування особистості відбувається в силу обставин, що склалися. Протилежно до цього, виховання здійснюється як необхідний спрямований на розвиток особистості процес.

Оскільки соціалізація безперервний процес суспільного впливу на формування особистості, що здійснюється, як на рівні її свідомості, так і її підсвідомості. Безперервність соціалізації обумовлена тим, що людина постійно отримує нову інформацію. Це спонукає її повсякчас усвідомлювати своє місце в соціальній дійсності, що її оточує, і відповідно, постійно коректувати свою діяльність згідно нових обставин. Водночас виховання – процес свідомий, фрагментарний спорадичний. Виховання здійснюється лише тоді, коли у вихователя з'являється в тім потреба та можливість.

Якщо стратегічною метою (ідеалом) соціалізації є соціальна гармонія суспільства, то головною метою виховання (ідеалом) є всебічно й гармонійно розвинута особистість.

У процесі соціалізації дитина засвоює досвід, знання та уміння, які дозволяють їй належним чином адаптуватися до реалій суспільного життя (з усіма його плюсами й мінусами). В супереч цьому, наскрізним стрижнем виховання є, і завжди буде, моральний імператив. Воно спрямоване на усесторонній розвиток особистих здібностей та власних якостей дитини, а відтак спрямоване на формування унікальної особистості, яка може протистояти суспільним негараздам, здатна здійснювати благодотворний вплив на оточуючий її соціальний осередок.

Вважаємо за доцільне оминати різноманітні й почасти суперечливі положення соціально-філософської чи психолого-педагогічної теорії щодо співвідношення досліджуваних понять і навести міркування А. Мудрика, поза-як його позиція видається прийнятною методологічною основою для подальшого дослідження. За А. Мудриком виховання перебуває в контексті соціалізації і має за мету впливати на позитивний характер соціалізації конкретної людини, а саме:

- виховання визначає те, як об'єкт соціалізації більш-менш успішно засвоює суспільні норми і цінності, а не асоціальні чи антисоціальні нормативно-ціннісні установки й поведінкові сценарії;

- виховання має певні можливості створити умови для суспільної самореалізації людини як суб'єкта соціалізації, для прояву і розвитку власної індивідуальності в позитивному аспекті;

- виховання здатне створити такі умови розвитку людини, які допоможуть їй досягти балансу між адаптацією в суспільстві й відокремленням у ньому, тобто певною мірою усунути ступінь повного узалежнення людини від соціуму;

- виховання уможливорює запобігання зіткненню людини з тими чи іншими небезпеками стихійної соціалізації й мінімізувати, почасти

коректувати наслідки зіткнень, що сталися, відтак зменшити ризик перетворення людини в жертву несприятливих умов соціалізації [66, с.25-26].

Проблематику соціалізації на сучасному етапі розвитку вітчизняної освітньо-виховної системи розглянуто в працях українських науковців А. Капської, Т. Кричківської, М. Лукашевича, М.Папучі.

Впродовж останніх років здійснено дисертаційні дослідження, в яких розглянуто низку проблем: соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х.Д.Алчевської (О.Жукова), соціалізація старшокласників у сфері вільного часу (І.Корсун), психологічні особливості соціалізації старшокласників у загальноосвітній школі (О. Лютак), соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів (І. Печенко), соціалізація особистості молодшого школяра засобами родинно-побутової звичаєвості (Р. Прима), соціалізація старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів (І.Шоробура). Водночас не виявлено ґрунтовних досліджень присвячених проблемам соціалізації особи в дошкільному дитинстві.

Аналіз джерельної бази засвідчує значну кількість визначень поняття «соціалізація». Актуальним для нашого дослідження обрано визначення поняття, згідно якого соціалізація – процес формування соціальних якостей (універсальних і професійних) знань, цінностей, правил та опанування індивідом соціального досвіду, на тлі якого він формується як конкретна особистість. Необхідність соціалізації зумовлена тим, що соціальні якості не передаються по спадковості. Вони засвоюються, виробляються індивідом під час зовнішнього впливу на об'єкт соціалізації. Даний процес відбувається за умови активної участі об'єкта в сприйнятті, опануванні й реалізації надбаного соціального досвіду.

В соціально-психологічних дослідженнях чітко розмежовані поняття «індивід» і «особистість». У соціалізуючому процесі індивід не лише включається в систему суспільних відносин шляхом опанування

необхідними соціально значущими якостями. Водночас відбувається процес індивідуалізації особистості. Індивідуалізація є невід'ємною частиною соціалізації, позаяк:

- не існує однакового для всіх сценарію соціалізації;
- індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним;
- у формуванні особистості й полягає зміст соціалізації.

Отже, соціалізація – це двосторонній соціально зумовлений процес взаємодії людини і соціального осередку, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, впродовж якого формується унікальна, неповторна особистість. Це виявляється в тому, що індивід набуває відносно сталих форм мислення, відчуття та дій, що стають для нього типовими. Відтак трансформація індивіда в особистість відбувається в процесі соціалізації. Означений процес передбачає формування трьох провідних чинників, кожен з яких об'єднує сукупність певних компонентів:

- 1) когнітивний (розумовий) чинник – думки, переконання, сприйняття, пам'ять;
- 2) емоційний чинник – прихильність, симпатія, любов, ненависть, гордість тощо;
- 3) поведінковий (діяльнісний) чинник – вміння, навички, здатності, здібності.

З огляду на те, що соціалізація процес тривалий і багатоманітний, виникає потреба в структуруванні на етапи, рівні, напрями. Найбільш розгорнуті дослідження з даної проблеми здійснюються у царині соціальної психології. Однією з найпопулярніших у західній системі гуманітарного знання стала спроба Е. Еріксона означити сім стадій життя людини від народження до старості. Науковець звернув увагу на розвиток

людського «Я» у процесі соціогінезу, що полягає в ставленні особистості до соціального оточення і до себе.

Неординарний підхід в плані послідовності моделювання етапів соціалізації запропонував чеський соціальний психолог А.Юровський, який розрізняв три основних етапи в межах певної сфери гуманітарного знання:

– *перший етап*, пов'язаний з процесом опанування людиною системи соціальних відносин і норм під час входження в первинні соціальні групи (родина, референтні групи тощо), – вивчається соціологією;

– *другий етап* – активізація міжособистісних зв'язків, що утворюють суму проміжних перемінних (статус, соціальні ролі тощо) – вивчає соціальна психологія;

– *третій етап*, обумовлений процесом духовного збагачення особистості, розвитком її здібностей та індивідуального досвіду, всієї системи соціальних умов і відносин, є предметом вивчення загальної психології.

Подібний міждисциплінарний підхід видається цікавим проте викликає сумнів спроба розчленувати в часі процес входження людини в соціальну структуру, в систему міжособистісних відносин [196, с. 94-95].

У західній соціально-психологічній літературі прослідковуємо поділ на ранню (первинну) та вторинну соціалізацію.

Рання (первинна) соціалізація – зумовлена надбанням загальнокультурних знань, опануванням початкових уявлень про світ і характер взаємин між людьми.

Вторинна – професійна соціалізація асоційована з опануванням спеціальних знань і навичок та прилученням до визначеної субкультури. На цьому етапі розширюються соціальні контакти індивіда, діапазон соціальних ролей та відбувається включення індивіда в систему суспільного поділу праці [192, с. 114-115].

Заслуговують на увагу й інші спроби характеризувати основні етапи соціалізації. Так, Г.Андрєєва виділяє три провідних етапи (стадії) соціалізації:

- 1) перед трудова;
- 2) трудова;
- 3) після трудова.

На всіх перелічених етапах вплив суспільства на особистість здійснюється безпосередньо, або через групу. Суспільство й група передає особистості, яка формується, суму норм, правил, цінностей за допомогою системи знань. Соціальні групи, в осередку яких відбувається становлення особистості, науковець називає інститутами соціалізації. На *перед трудовому* етапі такими інститутами є – родина, дошкільні установи, школа, вуз. Основним інститутом соціалізації на *трудоному етапі* Г.Андрєєва виокремила виробничий колектив. Щодо після *трудоного етапу*, то на думку автора проблема залишається не вивченою. Г.Андрєєва підкреслює, що інститути соціалізації, здійснюючи свій вплив на особистість, ніби «зіштовхуються» з системою впливу, яка визначається великою соціальною групою, зокрема, через традиції, звичаї, звички, спосіб життя. Від того, якою буде рівнодія різних впливів, залежить результат соціалізації [75, с.134].

Проблематика етапів соціалізації охоплює концепцію розвитку особистості (А. Петровський). В її основу покладається ідея трьох фаз становлення особистості в соціальному середовищі (соціалізації) – адаптації, індивідуалізації й інтеграції. Їх виникнення й перебіг зумовлено соціогенною потребою індивіда в персоналізації, діяльністю, що опосередковано задовільняє її в референтних групах. Соціалізація за А. Петровським є діалектичною єдністю переривчастості й безперервності. Перша тенденція віддзеркалює якісні зміни зумовлені особливостями входження особистості в нові соціально-історичні умови, друга – закономірності розвитку в межах певної референтної групи. Відповідно в

запропонованій концепції поєднано дві моделі, перша – описує фази розвитку при входженні в нову референтну групу, друга – періоди вікового розвитку особистості [75, с.64-66].

В контексті дослідження звертаємось до визначення етапів соціалізації асоційованих зі школою як базовим освітнім інститутом:

1. Дошкільна фаза – збігається з часом соціалізації дитини в сім'ї та дошкільних закладах, що в цей час є провідними агентами соціалізації.

2. Початковий етап шкільної соціалізації розпочинається зі вступу дитини до школи.

3. Перший середній етап шкільної соціалізації є часом соціального навчання, коли на відтинку життєвого самоствердження дитини розв'язують низку педагогічних завдань шкільної соціалізації – опанування алгоритмів соціальної взаємодії та поведінки.

4. Другий середній етап шкільної соціалізації передбачає розв'язання педагогічних завдань щодо формування базових життєвих концепцій, становлення світогляду та стійкої самосвідомості, концептуалізації природної, соціальної та особистісної реальності.

5. Завершальний етап (старший шкільний вік) охоплює прикінцеве формування світоглядних позицій та утвердження власної життєвої стратегії.

Дотримуватимемось означеного поділу задля вирішення основних завдань дослідження.

Стосовно факторів та агентів соціалізації науковці дійшли спільної думки. Соціологи, психологи й педагоги загалом погоджуються з тим, що на соціалізацію людини впливають макро- й мікрофактори, які вимагають від неї визначеної поведінки й активності. Виокремлені І. Коном, М. Лукашевичем, А. Мудриком фактори дозволяють класифікувати механізми (способи) соціалізації. До них належать: традиційний (через родину й найближче оточення); інституціональний (через різні інститути суспільства); стилізований (через субкультури); міжособистісний (через

значущих для людини осіб); рефлексивний (через переживання й усвідомлення). Щодо розуміння механізмів соціалізації, то на початкових етапах психічного розвитку дитини на перший план виступає механізм біологічного пристосування. Відтак відбувається становлення сприймань та емоцій дитини. Надалі цей механізм трансформується, виконуючи інші завдання, реалізуючи вищі рівні діяльності, взаємодіючи з психічними та соціальними механізмами соціалізації. Отож, соціалізація людини відбувається в процесі її взаємодії з численними факторами, агентами, за допомогою низки механізмів. Однак їх соціалізуючі функції можуть доповнювати одна одну, чи вступати в суперечку.

Розуміння соціалізації як сукупності об'єктивних соціальних умов вимагає, насамперед, подолання типової для масової практики недооцінки соціального (макро- і мікро-) осередку в житті людини. Відтак це ініціює фетишизацію педагогічного процесу. Приміром, твердження про те, що школа, чи яка-небудь інша установа здатна самотужки вирішити проблеми формування бажаних рівнів розвитку особистості, є хибною, позаяк кожна конкретна освітня установа має визначені межі можливостей щодо вирішення проблем соціалізації.

Здійснення будь-якого процесу передбачає наявність критеріїв, за допомогою яких визначаються ефективність, ступінь, а відтак доцільність процесу, що відбувається. Не виключенням є й соціалізація. Оскільки природою лише передбачена можливість соціалізації, сам процес починається з деякого умовного моменту, коли стається докорінний перехід з однієї області буття до іншої – з можливості в реальність. Таким своєрідним рубіконом вважається момент народження дитини, включення її в соціальний осередок. Порогом, а не етапом і не формою, названо момент, після якого починаються принципово інші й практично незворотні процеси соціалізації.

У сучасній соціальній психології діє низка критеріїв, кожен з яких виявляє характерні ознаки досліджуваного процесу.

Повна соціалізація – спрямована на те, щоб зі всього обсягу знання й культури даної соціальної спільноти (оточення), дитина, чи доросла людина, засвоїла той обсяг, який є необхідним для вирішення власних життєво важливих завдань і передбачає відповідність вимогам своєї соціальної групи. А також успішне виконання тих функцій, що ставить дане соціальне співтовариство перед кожним своїм членом.

Неповна соціалізація – означає, що людина з усього необхідного обсягу знань і культури опанувала лише певною її частиною. Щоб бути повноцінним членом даної соціальної спільноти, вона повинна володіти всім необхідним набором знань й умінь, і навіть такими знаннями, які начебто б й не відносяться прямо до сфери її професійних знань. Поряд із критерієм «неповна соціалізація» існує, так звана, «однобічна соціалізація», коли здійснюється соціалізація лише певної сфери людського життя.

Актуальна соціалізація (по змісту наближена до повної соціалізації) засвідчує що обсяг і зміст культури цілком відповідають культурі притаманній тій чи іншій соціальній спільноті. Саме це дозволяє вирішувати життєво важливі завдання, які постають перед суспільством, чи будь-якою соціальною спільнотою в певний момент часу.

Адекватна соціалізація – застосовується до людини, яка може бути цілком соціалізованою для своєї соціальної спільноти. Проте її уявлення є неадекватними стосовно уявлень притаманних іншій соціальній групі. У такому контексті адекватність визначається як повна відповідність наявних у людини уявлень і поведження тим реальним об'єктивним процесам, що її оточують.

Обмежена соціалізація – констатує, що свідомість може сприйняти лише обмежений обсяг інформації. В силу різноманітних причин мозок людини може бути недостатньо розвинутим, тому нездатним сприйняти великий обсяг інформації та швидко реагувати на ситуацію, що змінюється. Для досягнення оптимальних результатів й успішного вирішення завдань, такій людині потрібно більше часу та зусиль. Таким

людям допомагає високий рівень професіоналізму, зібраність, акуратність, активізація психофізіологічних можливостей, так званий «форсаж».

Нескінченна соціалізація – передбачає здатність людини навіть у похилому віці сприймати новий обсяг знань, швидко реагувати на зміни зовнішньої ситуації, приймати правильні й адекватні рішення, спроможність сприймати особливості іншої культури, визнати її, як свою власну, а не просто пристосовуватися до неї.

Для визначення тривалості процесу соціалізації існують такі критерії, як «швидка» і «повільна» соціалізація. У дитячому віці, коли «крива споживання» знання різко спинається вгору, темпи соціалізації найвищі. Для цього періоду життя характерними є уважність, допитливість, наполегливість в одержанні знань, активність у пізнанні світу та досягненні успіхів. Іноді (проте дуже рідко) такі темпи зберігаються й у наступні роки. *Повільною* є соціалізація, коли темпи споживання знання низькі й загальний розвиток розтягується на тривалий час [191, с.44-46].

Щодо окреслення напрямів соціалізації, то сучасному етапу розвитку гуманітарних наук притаманна тенденція до поділу соціалізації за окремими сферами людської життєдіяльності. Насьогодні вивчаються наступні напрями: гендерна (Т. Говорун), громадянська (О.Магдик), етнічна (О.Садохін), політична (Н.Гедікова), правова (М.Шульга), професійна (С.Паірель). В подальшому спрямуємо увагу на етнічну соціалізацію, позаяк саме цей напрям становить предметну основу в започаткованому дослідженні.

Потреба у визначенні та вивченні феномену етнічної соціалізації зумовлена процесами інтеграції України як незалежної держави в світове співтовариство. Відтак важливо уникнути глобалістичного обезличення задля збереження власної неповторності, що дозволить гідно репрезентувати країну в повному матеріальному та духовному різноманітті її етнічних культур.

Досягнення вище означеної мети передусім потребує етнічного відродження. За висловом українського етнолога В. Євтуха, означене поняття охоплює «активізацію зацікавленості широких мас певної етнічної спільноти в пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій з підвищеним прагненням до відтворення в його різних формах: в етнічних організаціях, культурно-мистецькою діяльністю, в сім'ї та в наукових і просвітительських товариствах». Науковець відзначає, що завдяки етнічному відродженню той чи інший народ, та чи інша людська спільнота вирізняється в поліетнічному середовищі [51, с.56].

Дослідження наукової літератури дозволило дійти висновку про те, що етнічне відродження відбувається через:

- самоідентифікацію етнічної групи;
- поживлення етнокультурного життя;
- відновлення господарської етнокультури;
- актуалізацію етнічних традицій, вірувань, звичаїв та обрядів;
- формування етнічної еліти;
- відтворення етнічного характеру народного виховання.

Етнічне відродження – це об'єктивний історично обумовлений процес саморозвитку етносів й етнічних груп, що формуються та розвиваються як етнічнооб'єднані спільноти людей. Водночас включення особи в етнічну спільноту відбувається не інакше, як через її етнічну соціалізацію. З огляду на це вважаємо, що етнічне відродження та етнічна соціалізація – це дві сторони одного історичного процесу. По цьому етнічне відродження є об'єктивним фактором впливу етносу на етнічну соціалізацію особистості, відтак етнічна соціалізація є суб'єктивним фактором наповнення етносу (чи етнічної групи) реальним змістом.

За визначенням професора Л. Аза, етнічна соціалізація – це «процес опанування індивідом системою етнокультурних цінностей та норм, які дозволяють йому функціонувати у тому чи іншому етнічному середовищі. Будучи елементами загальної культури етносу, механізми етнічної

соціалізації виступають найважливішими духовними чинниками збереження етнічної спільноти як цілісного організму» [89, с.118]. Особливість етнічної соціалізації полягає в тому, що вона не просто зумовлює включення людини в суспільство, а й забезпечує її самоідентифікацію, адаптацію та самореалізацію в житті певного етносу.

В якому б ракурсі не розглядалась етнічна соціалізація, повсякчас чітко окреслюються дві її сторони: опанування етнокультурними цінностями та «перерозподіл» їх у систему особистісних орієнтацій і переконань. Цей процес здійснюється не пасивно, а шляхом відтворення попереднього досвіду, знань, ідей, цінностей і надання їм нової визначеності. За такої умови становлення особистості передбачає прояв її активної позиції зумовлений поширенням та ускладненням інформаційних зв'язків.

Етнічна соціалізація передбачає міжпоколіннєву трансмісію культурного потенціалу етносу, за якої відбувається етнокультурний розвиток особи. В процесі визначеного напрямку соціалізації відбувається інтегрування її в етнокультурний осередок, що обумовлює ступінь етнокультурної «укоріненості» людини.

Визнання етнокультури провідним осередком формування етнічно свідомої особистості спонукало до вивчення й узагальнення значного масиву джерел з етнопроблематики. Це надало змогу означити засадничі чинники, що правили за методологічне підґрунтя дослідження:

- характерними рисами етнічної культури є територіальна обмеженість, локальність відокремлення в порівняно вузькому соціальному просторі (грумада, етнічна група), й панування в її осередку традицій та звичаїв, що передаються з покоління до покоління на родинно-громадському рівні;

- етнічна культура є двоступеневою: 1) історично ранній (нижній), утворений успадкованими з минулого культурними елементами; 2)

історично пізній (верхній), що складається з новоутворених культурних явищ;

– наступність, стійкість етнічної культури ґрунтується на дії двох основних механізмів передачі традицій: 1) традицій, що утворюються протягом одного покоління й діють не більше кількох років; 2) міжпоколінневих традиції, що існують протягом історично тривалого часу й виступають механізмом передачі цінностей від покоління до покоління;

– на національному рівні культура набуває якісно нових рис, позаяк нація трансформує в собі культурну квінтесенцію об'єднаних в ній етноспільнот. Для нашого дослідження це набуває особливої актуальності з огляду на поліетнічний склад української держави (за даними всеукраїнського перепису населення 2001 року на теренах України проживають представники 130 етносів, національних меншин та етнічних груп) [54];

– у своїй структурі культурні елементи комбінуються в культурний комплекс. Культуру етноспільноти розглядаємо як серію культурних комплексів, що визначають її самобутність;

– прилучення особи до культури відбувається внаслідок формування індивідуальної системи цінностей. Відтак її етнічна соціалізованість вимірюється ступенем опанування системою етнокультурних цінностей (Б. Братусь, Е. Зейлігер-Рубінштейн, Н. Розов та ін).

В контексті етнічної соціалізації визначального статусу набуває етнічне виховання, мета якого впливати на позитивний характер етнічної соціалізації задля забезпечення відповідних умов адаптації, ідентифікації та самореалізації конкретної людини в житті етнічної спільноти. Вивчення стилю етнічної соціалізації різних етноспільнот дозволяє здійснити диференційований аналіз його провідних чинників: 1) мети й завдання виховання; 2) засобів і методів; 3) агентів та інститутів соціалізації; 4) її наслідків та ефективності [90, с.38].

Як особлива сфера етнічної культури етнічне виховання стало предметом дослідження окремої галузі педагогічного знання – етнопедагогіка. Вона вивчає досвід, знання, уміння, навички, ідеї, цінності, які визначають педагогічні традиції певного етносу (етнічної групи), науково осмислюють педагогічну спадщину з подальшою актуалізацією її в сучасних умовах.

На підставі визначення співвідношення змісту понять «етнічна соціалізація» й «етнічне виховання» можемо стверджувати, що етнічна соціалізація – об'єкт етнопедагогіки, а етнічне виховання є предметом її наукового дослідження.

Аналіз наукової літератури засвідчує – ступінь вивчення проблеми етнічної соціалізації є таким, що не задовольняє потреб сучасної педагогічної практики. Так, недостатньо вивчені роль і можливості системи виховання й забезпечення успішної етнічної соціалізації та механізми означеного процесу. Не окреслено етапи етнічної соціалізації, що їх долає особа на шляху формування етнічної самоідентифікації, наявність якої надає їй статусу етнічно свідомої особистості.

У педагогічному контексті найбільш прийнятним нам видається визначення, за яким етнічна соціалізація – процес становлення людини як представника певної етноспільноти через інтеріоризацію культурних і соціальних цінностей та відносин, що складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносові, і відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду, перетворення його в особисте надбання.

Означене поняття певною мірою ототожнюємо з поняттям «етнізація». Позаяк «етнізація» передбачає становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відображають особливості культури етносу. В процесі соціалізації етнізація набуває практичного виявлення у формуванні типу життєдіяльності, становлення емоційних, когнітивних, вольових якостей, набуття оціночних, моральних

суджень, естетичних уявлень, композиції умінь, навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного світосприйняття, притаманного культурі етносу.

Провідне завдання етносоціалізуючого процесу полягає у формуванні етнічної самосвідомості особистості. Етнічну самосвідомість визначаємо як відносно стійку систему усвідомлених уявлень й оцінок реально існуючих етнодиференціюючих і етноінтегруючих ознак життєдіяльності етносу. Саме в результаті формування такої системи людина усвідомлює себе в якості представника певної етнічної спільності. Етнічна самосвідомість є невід'ємною складовою системи уявлень особистості про себе, свій внутрішній світ, а відтак визначення свого місця у світі зовнішньому.

Спираючись на принцип системного підходу у вивченні самосвідомості особистості, запропонований В. Мерліним [194, с.84-107] виокремлюємо наступні виявлення етнічної самосвідомості особистості:

- усвідомлення себе суб'єктом своєї етнічної спільності;
- виявлення етнопсихологічних особливостей;
- набуття соціально-моральних ознак етнічності;
- визнання особливостей культурного феномену етнічної спільності.

Етнічну самосвідомість визнаємо домінуючою з-поміж інших ознак етнічної приналежності (поряд із опануванням етнокультурними цінностями та усталеним способом життєдіяльності).

У період дошкільного дитинства свідомість дитини поступово долає рамки сімейного та родинного соціумів. Увага та інтереси дитини все більше спрямовуються не лише на ближніх, а й на дальніх (тих, які не мають безпосереднього значення для її життя) людей. Відтворюючи в уяві великі кількості людей, дитина намагається умоглядно розділити їх на певні групи, визначити характерні ознаки та якості, що відрізняють одні групи людей від інших. Відтак дитина визначає власну причетність до певної (своєї) соціальної групи. У спілкуванні зі сторонніми (не рідними)

людьми, з іншими дітьми, слухаючи розмови дорослих, через радіо і телебачення, спостерігаючи велелюдні культурні чи громадсько-політичні акції, дитина сприймає інформацію, що допомагає їй зробити висновок на кшталт: «це ми – це вони, ми тут – вони там, нас багато (мало) – їх багато (мало), ми свої – вони чужі, я серед своїх, або я серед чужих». «Своїх» дитина відрізняє за рідною мовою, зовнішністю, особливостями в одязі, побуті, за характерними традиціями, звичаями та обрядами. Так починається етнічна соціалізація. Дитина інстинктивно відчуває те, що для неї життєво важливим є бути серед своїх. Отож, вона завжди прагне з'ясувати для себе, що таке «наші люди», «рідний край», «мій народ» тощо.

Так природно складаються сприятливі умови для етнічного виховання дитини. Роль вихователя (батьків, родичів, вихователів та вчителів) полягає в тому, щоб виробити у дитини переконання, що все наше є для нас найкращим, наймилішим, найправильнішим. Дитина мусить знати, що являє собою правда й сила рідного народу. Зауважимо, що опанування дитиною етнічних цінностей повинно відбуватися не лише на раціональному, а й на емоційно-чуттєвому рівні. Адже розум здатен поважати, а душа – любити. Любити можна те, що тішить зір, ніжить слух, є приємним для душі й тіла. У творі «Нові методи дошкільного виховання» С. Русова наголошувала: «Вже змалечку оченята дитини повинні кохатися в українських національних кольорах та орнаментах; розвиток дитячої уяви має здійснюватись на основі народних оповідань, казок, віршів, легенд, а слух на основі рідних пісень» [145, с.14]. Завданням вихователя є формування соціально самодостатньої та етнічно самобутньої особистості. Відтак за допомогою словесних, наочних, технічних (теле-,радіо-,відео-) засобів створити у внутрішньому світі дитини «етнічну гармонію душі». Розумове виховання розвиває розум, трудове виховання загартовує волю, моральне виховання збуджує сумління, естетичне виховання формує смаки, а етнічне виховання формує менталітет дитини.

Принагідно зауважимо, що менталітет – це сформована система елементів духовного життя та світосприймання, що зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільнот, індивідів. Складається з усвідомлених та підсвідомих переживань, уявлень, настроїв, поглядів, світобачень, що детермінують здатність людей діяти відповідним чином. Менталітет – соціокультурний феномен, який пов'язаний з історією розвитку етнічних спільнот, котрі виникали вже на стадії первіснообщинного ладу та еволюціонували від роду, племені до етносу, нації.

Однак виховання одного лише менталітету є не достатнім. Передусім вихователь повинен навчити дитину гідно та толерантно поводити себе у спілкуванні з представниками інших етносів, чи етнічних груп, виховати у дитини прагнення пропагувати та захищати дорогі для неї етнічні цінності, як свого етносу, так і в середовищі інших етнічних соціумів. Це дасть дитині реальну можливість швидко й безболісно влитися в суспільне річище етнічної соціалізації, дозволить їй свідомо пройти через етапи етнічної самоідентифікації, суспільної адаптації та реалізувати себе як патріота рідного народу, своєї батьківщини. Саме це і є метою етнічної соціалізації особистості. Досягнення означеної мети вимагає пошуку ефективних засобів та створення відповідних умов для їх реалізації.

При розв'язанні проблем пошуку ефективних чинників етнічної соціалізації спираємось на твердження А. Мудрика про соціалізацію під впливом факторів макро-, мезо-, мікро рівня. Науковець відзначає, що вплив мезо-факторів, до яких власне належить етнічний соціум, здійснюється безпосередньо мікро-факторами, зокрема сім'єю [92, с.10-11]. Відтак вважаємо за необхідне виокремити етнічний, аспект родинного життя, що становить дослідницький інтерес.

У дослідженні звертаємось до визначення «сім'я – заснована на шлюбі чи кровному спорідненні мала група, члени якої поєднані спільністю побуту, веденням спільного господарства, взаємною

допомогою, моральною й правовою відповідальністю» [94, с.29]. Як соціальний інститут виконує низку суспільно значущих функцій. Провідними є:

- 1) народження дітей і забезпечення безперервності людського роду;
- 2) первинна соціалізація й виховання дітей, передача соціального досвіду, традицій, моральних норм, ідеалів;
- 3) спільне ведення господарства й організація дозвілля;
- 4) відновлення творчого та фізичного потенціалу людини, психологічний захист особистості за допомогою емоційного, духовного спілкування подружжя, батьків, дітей [51, с.71-72].

Первинна соціалізація особи відбувається в сім'ї позаяк з появою на світ дитина поступово включається у сферу «міжособистісного спілкування». Соціалізація охоплює процес і результат групового впливу на особистість. Це відбувається за об'єктивними законами закріпленими в системі соціальних ролей.

Кожна сім'я (в означеному контексті маємо на увазі т.зв. нуклеарну сім'ю) [63, с.21] входить до складу родинних спільнот зі сторони чоловіка й дружини. Поєднання цих двох «чужих» одна для одної родинних спільнот відбувається на рівні дітей, для яких родичі зі сторони батька й матері є однаковою мірою рідними. Відтак коло учасників процесу виховання й соціалізації значно розширюється.

Зазначимо, що побутова культура родини є особливою сферою етнокультури, позаяк побут концентрує в собі усталеність поведінки в силу багаторазової повторності дій, щоденного використання одних і тих же речей, неформального способу спілкування. Це зумовлює формування певної стандартизованої системи повсякденного буття, яка складається з традиційності, звичаєвості, обрядовості. Особливості української родини в контексті становлення й розвитку етнічної самосвідомості дитини висвітлюються в статті «Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання» [97].

У процесі родинної ідентифікації дитина засвоює соціокультурні особливості етноспільноти, з якою себе ототожнює її родина. Перебуваючи в оточенні речей повсякденного вжитку, спостерігаючи й беручи участь в обрядових діях, дитина поступово сповнюється почуття приналежності до свого родинного (етнічнорідного) осередку. Неізолюваність родини від сусідсько-територіальної громади сприяє тому, що дитина (спочатку мимоволі, а згодом свідомо) співставляє побутову культуру своєї родини з побутовою культурою в інших родинах. Адже в побутовій культурі громади будуть переважати самобутні елементи того етносу (етнічної групи), з якою себе ідентифікує значна частина певного регіону чи спільноти. Відтак, помічаючи спільні риси побуту своєї родини та інших родин, дитина переконується в тому, що *її світ* не обмежується лише родиною. Почуття приналежності до етнічної спільноти вмотивоване бажанням бути разом зі «своїми», й ні за яких умов не залишитись поза «своїм» осередком. Значною мірою це спонукає її до опанування стилем поведінки, виконання норм і правил того етнічного середовища, в якому вона зростає.

У своєму прагненні дитина повинна отримати заохочення й усесторонню кваліфіковану підтримку дошкільного закладу. Адже дошкільна царина є вихідною ланкою освітньої системи покликаної забезпечити всебічний розвиток особистості. Вона ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного суспільства в Україні.

1.2.Формування ціннісного ставлення до рідного краю – невід’ємна складова етнічної соціалізації старших дошкільників

Формування гуманістично спрямованої, духовно багатої та соціально активної особистості зумовлюється багатьма психолого-педагогічними та соціальними чинниками, з-поміж яких чільне місце посідає система ставлень

людини до навколишнього світу. Вихованість особистості насамперед проявляється у її ставленні до інших людей, до своїх обов'язків, до праці та її результатів, до себе самої. Наявність у людини (дитини) власного ставлення до навколишнього світу, в основі якого лежать загальнолюдські цінності, є головною умовою її гармонійного і всебічного розвитку. Відтак постає потреба пошуку найбільш ефективних шляхів його формування вже на дошкільному етапі становлення особистості.

В сучасній психологічній науці загально визнано, що категорія «ставлення» є найбільш змістовною для визначення конкретної особистості. За висловом С.Л.Рубінштейна: «Сама особистість і є відносно стійкою системою характерних для неї ставлень. Становлення особистості є розвитком її нових ставлень до навколишнього світу, а міра їх сформованості і визначеності є мірою зрілості особистості. Систему ставлень до навколишнього світу визнається ядром особистості» [195, с.111-112].

Значущість вивчення проблеми формування психологічних ставлень зумовлена тим, що ставлення людини повсякчас визначають її зовнішню соціальну активність, її життєву позицію, оскільки психологія у поняття «ставлення» вкладає не стільки об'єктивний зв'язок людини з своїм оточенням, скільки її суб'єктивну позицію в цьому оточенні [57, с.92].

Дослідники проблеми (І.Д.Бех, О.О.Бодальов, В.С.Мерлін, В.М.Мясищев, А.О.Смірнов) відстоюють думку про те, що ставлення має цілісний характер, воно не частина і не елемент, а інтегроване утворення особистості. Виступаючи інтегрованою властивістю особистості, суб'єктивні ставлення накладають певний відбиток на всі її психічні процеси, стани, властивості. Водночас ставлення і самі залежать від психічних процесів. Наприклад, розуміння людиною того, що відбувається навколо, значною мірою залежить від її ставлення до того, що відбувається. Проте і саме ставлення до того, що впливає на людину, значною мірою визначається тим, як воно розуміється нею. Отже, психічна діяльність – це єдність

відображення та ставлення. У самому відображенні закладене певне ставлення до дійсності.

Ставлення справляють вплив не лише на психічні процеси, а й на індивідуально типологічні особливості особистості (зокрема, характер). Структуру характеру власне і складає система ставлень особистості. Проте далеко не кожне ставлення стає рисою характеру, а лише суттєве ставлення людини до обставин життя і власних дій. Ставлення, що стають типовими для людини і проявляються у звичних для неї способах поведінки, складають її характер. Принциповість, чесність, вимогливість, стриманість, наполегливість та багато інших рис характеру являють собою певні укорінені в особистості ставлення до оточуючої дійсності, суспільства, праці, до інших людей і до себе самої. Різні за змістом ставлення завжди взаємопов'язані та взаємообумовлені, що знаходить своє відображення у співвідношенні рис характеру одна до одної. У їх формуванні провідну роль відіграють ті ставлення, котрі виявляються у спілкуванні, взаємовідносинах та праці [22, с.55].

На думку Б.Ф.Ломова, ставлення виступають у ролі своєрідного «кістяка» суб'єктивного світу особистості. В процесі їх розвитку формуються стереотипи поведінки, способи взаємодії з іншими людьми, тобто стиль поведінки особистості в цілому. Ставлення проявляються у будь-якій дії особистості, проте найбільш повне виявлення вони знаходять у вчинках людини [138, с.6].

Аналіз джерельної бази засвідчив, що при вивченні різних аспектів проблеми ставлень особистості, науковці звертаються до визначення сформульованого В.М.Мясищевим: «Психологічні ставлення у розвинутому вигляді являють собою цілісну систему індивідуальних, вибіркового свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності» [163, с.80]. Відтак ставлення охарактеризовано дослідником як складне психологічне утворення, в структуру якого входять емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Емоційний компонент включає систему почуттів

людини пов'язаних з певним об'єктом чи подією. Когнітивний – складають знання про об'єкт, оцінні судження про нього. Поведінковий – це готовність діяти певним чином стосовно об'єкта, котрий має для людини особистісну значущість.

В.М.Мясищев доводив, що у ставленнях утілюються емотивні (емоційно-чуттєві) та конативні (установочно-вольові) функції психічної діяльності особистості. Психофізіологічні механізми цих функцій визначають реакцію на зовнішню дію спочатку у вигляді елементарного психічного ставлення, сутність якого полягає у переживанні приємного-неприємного та відповідних до цього переживання афектних реакціях. Це ставлення відзначається мимовільністю реагування на якості об'єкта та супроводжує будь-який акт пізнавальної діяльності на конкретно-чуттєвому рівні відображення, визначаючи її емоційну забарвленість [163].

Система ставлень людини закладається в дошкільному віці, який прийнято вважати періодом початкового становлення особистості. В період дошкільного дитинства формуються фундаментальні якості людини, закладаються основи світосприйняття, ставлення до себе та свого місця в світі. Дитина поступово опановує суспільні цінності, починає керуватися ними в своїй поведінці. Отже ставлення виступають необхідним атрибутом життєдіяльності дитини і водночас важливим чинником її особистісного розвитку.

Проблемам генези провідних ставлень дитини дошкільного віку присвячено дисертаційне дослідження Ю.О.Приходько. За визначенням автора сутність поняття «ставлення» трактується як суб'єктивний, заснований на індивідуальному досвіді, вибірковий зв'язок людини з різними значущими для неї сторонами дійсності [189, с.7]. На підставі теоретичного пошуку й експериментальної роботи науковець стверджує, що розвиток ставлень дитини тісно пов'язаний з розвитком її мотиваційної сфери. Мотив як заданий стимул до діяльності, набуваючи суб'єктивної значущості, виконує функцію орієнтації дитини на певні соціальні норми та цінності.

Підвищенню значущості соціальних мотивів у структурі мотивації дитини сприяє емоційне передбачення нею значення своєї діяльності для інших людей. Емоційне передбачення виступає механізмом регуляції поведінки дитини. Апробовані в дослідженні прийоми та методи формування позитивного ставлення дитини до ровесника дають підставу стверджувати, що дієвість засвоєння нею норм та правил взаємовідносин залежить від їх емоційної насиченості [189].

В контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує науковий доробок О.Л.Кононко. В результаті вивчення психологічних основ особистісного становлення дошкільника автором доведено, що індивід перетворюється на особистість, коли починає свідомо визначати своє ставлення до навколишнього світу та власного «Я». Позиція особистості як суб'єкта поведінки в предметно-практичній, комунікативній та пізнавальній діяльності є складною системою її ставлень, установок, цілей, мотивів, цінностей. «Динаміка розвитку особистості пов'язана з зміною ставлення дитини до середовища: кожна зміна в цій єдиній динамічній системі відносин є новим етапом у розвитку свідомості дошкільника, оскільки вона відображає зміни в тому, як він виділяє себе з оточуючого світу і як з ним співвідноситься» [58].

За методологічне підґрунтя нам правитиме визначення О.Л.Кононко проблеми цінностей й ціннісного ставлення. Насамперед це акцент на «...диференціації близьких, проте специфічних понять «цінність» – з одного боку, достоїнство, предметну вартісність, ціннісну характеристику об'єктів дійсності; з іншого – оцінку вказаних достоїнств людиною (цінність її свідомості). Коли особистість розмірковує про цінне, вона не просто споглядає дійсність, а активно до неї ставиться, налаштовується на практичний лад, відповідним чином мотивує свої вчинки.

Отже, ставлення зростаючої особистості завжди передбачає єдність, по-перше, оцінки, по-друге, практичної дії, яка її реалізує. По суті, ціннісне ставлення має комплексний характер, оскільки визначає

стратегію поведінки, погляд на ситуацію, подію, результат, їх емоційне та інтелектуальне сприйняття, тобто будь-яке ставлення реалізується у почуттях і різних формах поведінки дитини»[58, с.112-113].

Принагідно науковець відзначає, що поняття «цінність» і «оцінка» взаємопов'язані: субординація цінностей у свідомості зростаючої особистості, її переваги фіксуються в поведінці. «Якщо цінності виражають соціальну значущість для суб'єкта тих чи інших предметів, явищ, ситуацій, то в оцінках закріплюється індивідуальна своєрідність його преференцій. Оцінки рухливіші, тому на базі одних і тих самих цінностей можуть формуватися різні оцінні системи . Нормативна система перетворюється на реально діючу, якщо особистість керується нею у своїй поведінці, включає її норми у свою особистісну нормативну систему» [58, с.112].

У подальшому вивченні проблем формування ціннісного ставлення спиратимемось на визначення О.Л.Кононко згідно якого «ціннісне ставлення – активна суб'єктивна спрямованість, яка належить до цінностей свідомості та поведінки особистості» [98, с.112].

За останнє десятиріччя проблеми формування ціннісного ставлення до об'єктів та явищ дійсності привернули увагу фахівців дошкільної педагогіки. Так, у дисертаційному дослідженні Л.В.Безрукової доведено, що провідними якостями особистості стають її здатність до культурної ідентифікації, опанування цінностями культури, вибору і здійснення культуровідповідного способу життя, самодетермінації в культурі [12, с.3].

Відтак у дітей слід формувати цілісний образ культури, з яким пов'язано узагальнений образ світу. Освіта дітей дошкільного віку в даному контексті розуміється як робота з системою ставлень, емоційно-вольовою і рефлексійною сферами особистості дитини. Процес дошкільної освіти трактується як цілеспрямоване забезпечення педагогічного впливу

на динаміку ціннісного ставлення до дійсності й способів буття дитини, що актуалізує її людські якості.

Нам імпонує думка автора про те, що формування ціннісного ставлення до навколишнього світу у дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься успішніше, за умов взаємодії психологічного, етичного й культурологічного компонентів ціннісного орієнтування, в результаті якого відбувається опанування дітьми знаннями про навколишній світ й ціннісного ставлення до нього [12, с.71].

Л.В.Безруковою теоретично доведено й перевірено на практиці гіпотезу про те, що ефективність формування ціннісного ставлення до навколишнього світу дітей старшого дошкільного віку досягається завдяки дотримання комплексу педагогічних умов: облаштування розвивального середовища, створення емоційного фону на всіх етапах взаємодії дітей з навколишнім світом, педагогічна майстерність вихователя, його ерудиція в різних галузях культу, активізація діалогічного спілкування дитини з дорослим і групою однолітків [12, с.147-149].

На потребі формування ціннісного ставлення у період старшого дошкільного віку акцентовано увагу в дослідженні В.В.Маршицької. Своє переконання науковець обґрунтовує тим, що саме у цьому віці починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Старші дошкільники здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу. Діти 5-6 річного віку мають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з соціальним і природним середовищем. Емоційна чутливість, сприятлива для розвитку моральних почуттів, поява етичних інстанцій визначають дошкільний вік сенситивним для розвитку системи особистісних ставлень [150].

За результатами дослідницької роботи В.В.Маршицька констатує «у ставленні емоційний компонент набуває провідного значення. Відтак особистісні ставлення характеризують ступінь інтересу, силу емоцій, бажань, виявляються у поведінці, діях і переживаннях суб'єктів,

виступають рушійною силою діяльності особистості у довкіллі» [150, с.177]

Актуальним є дослідження М.В.Роганової присвячене формуванню у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтва, позаяк у ньому розгорнуто концепцію структурних компонентів ціннісного ставлення. За визначенням науковця ціннісне ставлення до природи є результатом чуттєвих та інтелектуальних здібностей людини й містить у собі інформаційний (еколого-естетичні знання), почуттєво-емоційний (емоційно-ціннісне ставлення до природи) та діяльнісний (художньо-творча діяльність) компоненти, які сприяють успішному здійсненню еколого-естетичної діяльності: сприйняття, спілкування, захист та творення естетичного в природі [179, с.94-95].

В контексті проблем виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до трудових традицій українського народу Л.А.Гуцан здійснено інтерпретацію структурування ціннісного ставлення. Науковець виокремлює емоційно-почуттєвий компонент (репрезентує ставлення молодшого школяра до трудових традицій, звичаїв), когнітивний компонент (фіксує інформаційно-пошукову діяльність дитини в опануванні етнографічною сутністю українських трудових традицій), поведінковий компонент (передбачає дієво-практичну включеність молодшого школяра у художньо-трудова діяльність з елементами календарно-обрядових традицій) [16, с.211].

В дисертаційному дослідженні Г.А.Хакимової запропоновано модель процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я у дітей старшого дошкільного віку. Означена модель передбачає три структурні компоненти: когнітивний (уявлення, знання, думки), емоційно-оцінний (емоції, оцінка) і діяльнісний (поведінкові реакції, дійова спрямованість). Відтак ціннісне ставлення до здоров'я у дітей старшого дошкільного віку є сформованим за наявності: уявлення, знання про сутність і цінність здоров'я, наявність позитивно забарвлених емоцій при виконанні дій,

спрямований на збереження й зміцнення здоров'я, прагнення й уміння оцінити власну поведінку і поведінку інших людей відповідно до знань про те, що здоров'я – це цінність [187, с.139-140].

Наведені різновиди структурування ціннісного ставлення в подальшому слугуватимуть нам теоретичним підґрунтям при визначенні структурних компонентів ціннісного ставлення до рідного краю.

Формуванню ціннісного ставлення до навчання в учнів молодших класів присвячена наукова робота С.М.Лупінович. Зокрема доведено, що у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці виявляється ціннісна вибірковість певних об'єктів дійсності, змісту, і способів практичної діяльності. Означена вибірковість зумовлює становлення певних типів цінностей: реально-звичного функціонування та універсальності цінностей. Отже, формування ціннісного ставлення в означеному віці вимагає від педагогів спрямованості на виховання естетичного смаку, ідеалу, естетичної поведінки, бажання до естетичного перетворення навколишнього світу [142].

З огляду на аксіологічну спорідненість понятійного апарату вважаємо за доцільне звернутись до дисертаційних робіт присвячених проблемам формування ціннісних орієнтацій. Так, у дослідницькому доробку О.І.Крюкової поняття «ціннісні орієнтації» визначено як «система потреб і інтересів особистості, спрямована на конкретний аспект соціальних цінностей й зумовлена процесом соціального розвитку, способами діяльності, життєвого стилю, поведінки особистості» [66, с.5]. Обов'язковою умовою сформованості ціннісних орієнтацій є їх узагальнений характер й об'єднання в цілісний світогляд, що забезпечує інтеріоризацію різноманітних ціннісних аспектів [66, с.281].

За твердженням О.І.Крюкової виховна робота спрямована на формування ціннісних орієнтацій на етапі становлення особистості повинна ґрунтуватись на принципах: цілісне сприйняття картини світу, відображення її засобами мистецтва, самостійний вибір морально-

естетичних цінностей й критеріїв, заснованих на гуманістичних ідеалах, суспільна спрямованість дії, прагнення до ідеалу, духовного опанування цінностями людства [66, с.91].

Близьким за змістом є визначення поняття «ціннісні орієнтації» запропоноване К.О.Островською. В аспекті проблем взаємозв'язку образу «Я», самооцінки і ціннісних орієнтацій молодших школярів, означене поняття трактується як якісна характеристика особистості, що є системоутворювальним фактором соціальної позиції дитини [176, с.25]. Поняття «ціннісні орієнтації» відображають інтегративні особливості індивіда й набувають провідного значення у характеристиці особистості, позаяк стають вагомим засобом розкриття провідних тенденцій її розвитку. З цих позицій для визначення особливостей ціннісних орієнтацій визначено два основних показники: а) ступінь сформованості ієрархічної структури ціннісних орієнтацій; б) зміст ціннісних орієнтацій, що характеризуються конкретними цінностями, які утворюють дану структуру [176].

Т.А.Конурбаєвим запропоновано концепцію формування ціннісних орієнтацій у старшому дошкільному віці. Згідно названої концепції ціннісні орієнтації є похідними від ціннісного ставлення, що формуються у дитини в процесі спілкування з дорослими. Педагогічну сутність процесу формування ціннісних орієнтацій науковець вбачає в тому, «щоб широкий спектр об'єктивних цінностей культури перетворився на суб'єктивно значущі, стійкі життєві орієнтири, які утворюють стрижень ціннісних орієнтацій» [78, с.50].

В результаті наукового пошуку Т.А.Конурбаєв дійшов висновку, що на формування ціннісних орієнтацій у дітей старшого дошкільного віку впливають: співпереживання, емоційне зараження, ідентифікація себе з дорослим, соціальна підтримка, активність в реальних й ігрових діях [78, с.98-101].

Вивчення дисертацій дотичних проблематиці нашого дослідження дозволяє дійти кількох важливих висновків:

- виявлено лічену кількість праць, предметом яких є формування ціннісного ставлення у дошкільний період становлення особистості;
- відсутні наукові роботи, в яких теоретично осмислено й експериментально перевірено характер ставлення особистості до культурної самобутності рідного краю;
- не вдалось віднайти досліджень, в яких визначено чинники формування ціннісного ставлення дитини до рідного краю.

Наведені узагальнення слугували підставою до подальших теоретичних пошуків й експериментальних досліджень проблеми формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю.

Питання формування ціннісного ставлення особистості знайшли своє відображення у працях засновників культурно-історичної теорії Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, О.Р.Лурії, О.Г.Осмолова. Згідно означеної теорії особистість формується у певному середовищі, що концентрує у собі культурні елементи, яким надано статусу суспільних цінностей. Визнання людиною вартісності елементів культури надає їм статусу особистісних цінностей і є свідченням ціннісного ставлення до культурного феномену. Вияв ціннісного ставлення неможливий поза діяльністю, яка детермінує його появу та розвиток.

Особистісна система цінностей не є простим «зліпком» з системи цінностей, що існують у суспільстві. Неповторність ціннісної системи забезпечується вибірковістю при обранні цінностей з-поміж «пропонованих» суспільством. Саме вибірковість у сприйнятливості (чи несприйнятливості) суспільних цінностей визначає ціннісне ставлення особистості.

Сучасні українські (Н.М.Головіна, В.П.Москалець, Л.Е.Орбан-Лембрик) та закордонні науковці (Г.М.Андреева, В.Баррі, В.С.Кукушин,

Б.Ф.Поршнев, І.Телмен, В.Ю.Хотинець) дотримуються думки, згідно якої опанування дитиною суспільними цінностями відбувається в процесі сходження від етнічної до національної, а згодом й загальнолюдської культури. Своє переконання вчені пояснюють тим, що культурна самобутність найближчого оточення забезпечує безпосереднє спілкування, емоційний комфорт, усталеність соціально-символічної діяльності. Відтак для становлення людини як культурного ества їй необхідна укоріненість у близькому для неї культурному середовищі, яке стало б відправним пунктом у справі досягнення загальнолюдської культури.

Процес культурного сходження відбувається у родинному осередку, де дитина опановує суспільними цінностями етноспільноти, з якою себе ототожнює її родина. Родинний побут є особливою сферою етнокультури, позаяк саме тут сконцентровано усталеність поведінки в наслідок багаторазової повторності дій, щоденного використання одних і тих же речей, неформального способу спілкування. Це зумовлює формування певної стандартизованої системи повсякденного буття, що складається з традиційності, звичаєвості, обрядовості. Перебуваючи в оточенні речей повсякденного вжитку, спостерігаючи й беручи участь в обрядових діях, дитина поступово сповнюється почуття приналежності до свого родинного (етнічнорідного) осередку. Неізоляваність родини від сусідсько-територіальної громади сприяє тому, що дитина (спочатку мимоволі, а згодом свідомо) співставляє життєустрій своєї родини й інших родин. Природно, що в громаді будуть переважати самобутні елементи етнокультури, з якою себе ідентифікує значна частина певного регіону чи спільноти. Відтак помічаючи спільні риси побуту своєї та інших родин, дитина переконується в тому, що її світ не обмежується лише родиною. Почуття приналежності до етнічної спільноти вмотивоване бажанням бути спільно зі «своїми», й ні за яких умов не залишитись поза «своїм» осередком. Значною мірою це спонукає її до опанування стилем

поведінки, виконання норм і правил того етнокультурного середовища, в якому вона зростає.

Водночас дитина знайомиться з речами й явищами, яким у її найближчому оточенні надається перевага, схвальна оцінка, піклування про їх збереження. Поступово об'єкти ціннісного ставлення дорослих починають набувати особливого значення і для самої дитини. Так, суспільні цінності певної етнокультури інтеріоризуються у особистісні цінності. Згодом дитина долає межі етнокультурного середовища й опановує суспільними цінностями на національному, а згодом на загальнолюдському рівні.

За твердженням Г.В. Ковальнової «для дитини спочатку існує найближче оточення (те, що знаходиться поряд), а вже потім все ширше і глибше розкривається цілий світ. При цім ставлення дитини до різних сторін життя стає все більш активним і вибіркоким» [50, с.97] .

Зауважимо, що опанування суспільними цінностями вже на етнокультурному рівні значною мірою залежить від ставлення до них самої дитини. Якщо дитина не вбачає цінності в речах і явищах (що втілюють етнокультурний зміст), вони не стануть для неї еталоном краси, не привертатимуть уваги, не слугуватимуть зразком для наслідування, чи стимулом до творчості. Відсутність ціннісного ставлення до культури найближчого оточення в подальшому спричинить труднощі в опануванні цінностями на рівні національної й загальнолюдської культури. Отож, знайомство дитини з навколишнім середовищем повинно відбуватись у неподільності з формуванням ціннісного ставлення до його етнокультурної самобутності. Означений двосторонній процес узагальнює поняття прилучення до культурних надбань.

При вивченні проблем ознайомлення дітей з навколишнім середовищем педагоги традиційно послуговуються поняттям «рідний край» [21, с.256], [85, с.5], [143, с.12], [146, с.23]. Аналіз педагогічної літератури засвідчив, що назване поняття не має чіткого визначення. Проте

контекст його вживання надає підстави до ототожнення термінів «етнокультурне середовище» й «рідний край» з огляду на територіальну обмеженість і культурну самотність осередку, в якому відбувається першопочаткове становлення особистості.

Ціннісне ставлення до рідного краю визначаємо як активну спрямованість особистості (дитини) на етнокультурну самотність навколишнього середовища, обумовлену опануванням етнокультурними цінностями й здатністю їх реалізації у власній життєдіяльності.

Вивчення історико-педагогічної літератури засвідчило, що прилучення зростаючого покоління до культури рідного краю визнане одним з провідних завдань виховання. Означена проблема знайшла своє відображення у творах Я-А.Коменського, К.Д.Ушинського, С.Ф.Русової та ін.

Творцем педагогічної теорії Я-А Коменським чітко визначено мету виховання дітей до 6 років. У своїх настановах щодо виховання чеський педагог стверджував думку про необхідність ознайомлення дитини з найближчим осередком її проживання й прилучення до ремісницьких традицій свого народу: «до шести років дитина повинна знати про місцевість, де вона народилась, і де проживає... й оволодіти елементами якого-небудь ремесла» [94, с.72].

З метою втілення принципу народності у вихованні зростаючого покоління відомим вітчизняним педагогом К.Д.Ушинським вперше було розроблено курс «вітчизнознавство». Автор запропонованого курсу зазначав, що знайомство дітей з рідним краєм має бути пристосоване до «горизонту кожної місцевості», позаяк дітям властивий «інстинкт місцевості», любов до краю, де вони народились і зросли [88, с.340-341].

На потребі формування в дитини особливого ставлення до рідного краю неодноразово наголошувала С.Ф.Русова: «плекання любові до рідного краю. враз із пізнанням його скарбів вчиться дитина цінити й шанувати те, що своє... бо хто не вмів кохати рідний край, шанувати свій

народ, той не зможе стати щирим горожанином усесвіту /мова оригіналу/ [146, с.36].

У творах присвячених, становленню українського дошкілля, видатний педагог доводила, що дитину (особливо в перший час перебування в дошкільному закладі) мають оточувати близькі їй речі родинного побуту й твори народного мистецтва: «Необхідно, щоб навчання дітей з самого початку було побудовано на рідному ґрунті, на якому зростає дитина, щоб воно було міцно зв'язано з тими враженнями, що їх заклала в душу дитини рідна сім'я, рідна хата» [147, с.16]. Дитина повинна не лише опанувати знаннями про свій рідний край, а й сповнитись особливих почуттів і ставлень до нього: «Треба з малих літ викликати в дітях палку любов до рідного краю, ця любов завше жевриться в душі дитини, майже несвідомо вона любить свою хату, своє село, милується рідними левадами, широким степом або темним лісом. Треба цю маленьку іскорку роздмухати в гаряче щире почуття, хай дитина додивляється до краси рідного степу, слухає рідну пісню, рідну мову, знає своїх рідних героїв-лицарів і що далі більш свідомо ставиться до того національного і природного осередку, в якому вона виростає, якому колись мусить служити» /мова оригіналу/ [145, с.159]. Своє переконання С.Ф.Русова пояснює тим, що «любов до рідного краю гарне, чудове, могутнє почуття! Воно живе в душі людини, поки не вмирає її свідомість, навіть у злочинця воно гине лише як остання етична підвалина. /мова оригіналу/ [145, с.160].

Ідеї класиків педагогіки знайшли своє продовження у теорії української дошкільної освіти сучасності. Так, А.М. Богуш при визначенні пріоритетів у народознавчій роботі з дітьми дошкільного віку акцентує увагу на потребі оптимального поєднання загальнонаціонального та регіонального аспектів української культури. «Кожна нація, кожний народ мають свої традиції, звичаї, обряди, обереги, символи, які притаманні саме цьому етносу. Мав такі загальнонаціональні традиції і український народ. Саме вони, як нам вбачається, повинні стати стрижнем народознавчої

програми, становити «базовий компонент» народознавчих знань, викладених у доступній для дітей дошкільного віку формі.

Водночас вікові особливості дітей дошкільного віку не дозволяють їм обійняти весь зміст культури українців, яка має свою специфіку в кожному етнічному регіоні нашої держави. В нагоді стане доцільне поєднання регіонального і традиційно українського в ознайомленні дітей з національними традиціями» [11, с.9].

До проблем ознайомлення дошкільників з культурною самобутністю рідного краю звертається Н.С.Побірченко. Науковець заохочує педагогів самостійно добирати матеріал максимально наближений до місцевих традицій, які за змістом є складовою загальнонаціональної культури: «Звичайно, кожний вихователь дошкільного закладу має широкі можливості створення власної системи роботи, концепції використання народознавства. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже і традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Але робота з дітьми має запрограмуватись на кінцеву мету – виховання майбутнього громадянина і патріота незалежної України» [128, с.5].

Узагальнення педагогічної спадщини й сучасних наукових досліджень у царині дитячої психології і дошкільної педагогіки слугує підґрунтям до наступних висновків:

- в період старшого дошкільного віку у дитини формується ціннісне ставлення до об'єктів та явищ дійсності;
- формування ціннісного ставлення відбувається у процесі перетворення суспільних цінностей на особистісні цінності – коли певний об'єкт (явище) набувають для дитини привабливості, значущості, бажаності тощо;
- суспільними цінностями є культурні надбання, вартісність яких визнана на різних рівнях суспільного буття (етнічному, національному, загально людському);

- спроможність дитини сприймати і визнавати цінність близького й рідного забезпечує сприятливі умови для подальшого опанування суспільними цінностями національного, а згодом загальнолюдського рівня;
- рідний край – етнокультурне середовище, в межах якого відбувається першопочаткове становлення особистості;
- ціннісне ставлення до рідного краю – це активна спрямованість особистості (дитини) на етнокультурну самобутність навколишнього середовища, обумовлена опануванням етнокультурними цінностями й здатністю їх реалізації у власній життєдіяльності;
- на дошкільну ланку освіти покладається завдання по ознайомленню дитини з навколишнім середовищем й формуванню ціннісного ставлення до його етнокультурної самобутності.

1.3. Психолого-педагогічне підґрунтя етнічної соціалізації особистості в період старшого дошкільного віку

Сучасна епоха позначена кардинальними змінами дослідницької парадигми гуманітарних наук, проте повсякчас актуальною залишається проблема виховання як об'єктивне явище, без якого суспільство не могло б існувати й здійснювати подальший культурно-історичний поступ. У цьому розумінні виховання включає в себе всю систему взаємовідносин людини з навколишнім (соціальним і природним) середовищем. Поступово й послідовно засвоюючи соціально вироблені норми, цінності, способи діяльності, індивід набуває рис особистості. Культура людства стає його особистісною культурою – сукупністю його ціннісних, світоглядних установок і переконань. Відтак виховання – це передача від минулих до прийдешніх поколінь життєвого досвіду, культурних здобутків, моральних цінностей суспільства. При визначенні мети виховання науковці Н.В.Бордовська, М.Ю.Красовицький стверджують, що мета виховання у кожному суспільстві залежить від

багатьох чинників і обставин (політичний режим, рівень свободи громадян, цивілізованість суспільства, ставлення до гуманістичних принципів, національний менталітет тощо). Узагальнено мету виховання визначено як засвоєння людиною універсальних загальнолюдських цінностей й успадкування кращих надбань вітчизняної і світової культури [91].

Слід зауважити, що різноманіття у розумінні культури породило численні складності обумовлені науковим визначенням цього поняття. У різних царинах наукового знання було сформульовано більш ніж 250 визначень культури, автори яких намагаються охопити усю повноту змісту означеного соціального феномену. Для розкриття й вирішення педагогічної проблематики ми обрали визначення поняття «культура» англійського етнографа Е.Тейлора.: «Культура... це складне ціле, що містить у собі знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї й інші здібності і звички, що здобуваються і досягаються людиною як членом суспільства» [199, с.25]. Якщо додати до цього матеріалізовані знання й уміння, які існують у вигляді архітектурних споруд, творів мистецтва, книг, культових речей, то стає очевидним, що культура – це усе, що виробляється й соціально засвоюється членами суспільства.

Складовою культури продукт стає тоді, коли він сприйнятий членами певного суспільства та закріплений у свідомості (за допомогою запису, фіксації в камені, кераміці, металі тощо). Відтак кожна людина сприймає (свідомо чи не усвідомлено) культуру як частку своєї соціальної спадщини, як традицію передану їй пращурами. Водночас вона й сама здатна впливати на культуру і зробити свій внесок, що залишиться в спадок нащадкам.

Внутрішні соціальні зв'язки, які об'єднують представників певного суспільства, виступають «каркасом» культури, її підґрунтям і захистом від зовнішнього впливу. Без цілісності суспільства культура не здатна розвиватися, позаяк саме сприятливі умови певного осередку дозволяють

закріплюватись однаковим культурним зразкам й оберігатись від домінуючого впливу інших культурних систем.

Культура набуває статусу домінуючої відповідно до того, наскільки організованим є певне суспільство та багатолюдною країна. Ознакою домінуючої культури виступає сукупність цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, якими керується більшість членів певного соціуму.

В аналізі культури як багатогранного соціального явища не варто оминати увагою питання структури. Вивченню структурних особливостей культури присвячено науковий доробок Е. Хобеля. Американський дослідник запропонував виокремити найменшу одиницю культури, що одержала назву культурного елемента. За визначенням Е.Хобеля культурним елементом є «неподільна одиниця поведінкового зразка чи матеріального продукту» [197, с.12]. Кожна культура містить у собі безліч культурних елементів, що зливаються в єдине ціле. Щоправда, деякі з елементів є водночас складовою багатьох культур. Культурні елементи формують культурний комплекс. Наприклад, знання індивіда про певний культурний комплекс складається з окремих інформативних елементів, кожен з яких містить певне смислове навантаження. Культурний комплекс виступає проміжною ланкою між культурним елементом і культурою певного соціального інституту. Культуру соціального інституту слід розглядати як серію культурних комплексів, що визначає найважливіші види людської активності. Наприклад, інститут родини містить у собі культурний комплекс вибору шлюбного партнера, весільний комплекс, комплекс турбот про дітей тощо. Отож, кожний вид людської діяльності містить специфічні культурні комплекси, які шляхом аналізу можна розділити на низку окремих культурних елементів.

Зазвичай в сучасній філософській і культурологічній літературі поняття «культурні елементи» ототожнюють з поняттям «культурні цінності» [118], [155], [165], [174]. Порівняння визначень дає підстави до синонімічного їх вживання у контексті нашого дослідження.

З позицій аксіологічного підходу культура є системою базових цінностей суспільства. Саме як «сукупність здійснюваних у суспільно-історичному житті об'єктивних цінностей» визначав культуру видатний філософ С.Л.Франк [191, с.177].

Сучасні філософи й культурологи (В.С.Барулін, Б.С.Братусь, Г.А.Зайченко, О.Г.Здравомислов], Е.С.Маркарян, С.С.Фролов, Н.З.Чавчавадзе та ін.) погоджуються з тим, що культура це насамперед система соціально значущих цінностей, оскільки:

- у ній концентруються всі результати духовної діяльності суспільства;
- є найстійкішою фундаментальною структурою суспільної свідомості;
- пронизує все буття суспільства загалом і буття окремої спільноти;
- обумовлює вибірковість до новостворених здобутків духовності й до цінностей, що були створені в осередку іншої «чужої» культури.

Цінності – це матеріальні чи ідеальні об'єкти (речі, властивості, ознаки, явища), що набувають ваги для певного соціального суб'єкта з позицій задоволення його потреб та інтересів. Похідними від них є ціннісні орієнтації й установки особистості.

Визначальною функцією цінностей є регулятивна, що зумовлює регулювання поведінки особистості у визначених соціальних умовах. Для того, щоб відчувати себе повноправним членом суспільства, особистість повинна оцінювати себе і свою поведінку у відповідності до вимог культури. Відповідність життя та діяльності людини до усталених у суспільстві норм створює відчуття власної соціальної повноцінності, що є умовою нормального соціального самопочуття. Особистість потребує постійного контролю за ступенем своєї соціальної повноцінності. Зовнішній контроль за ступенем соціальної повноцінності здійснюється завдяки інституту суспільної думки, звичаєвого права тощо. Внутрішній контроль здійснює сам індивід з позицій норм й вимог суспільства

засвоєних ним у процесі соціалізації, і виступає як самоконтроль. Самоконтроль є діючим механізмом розвитку особистості, адже припускає наступне коректування поведінки її відповідно до зазначених норм.

Для здійснення самоконтролю за ступенем своєї соціальної повноцінності особистості необхідно співставити себе з визнаним у суспільстві ідеалом. Можливість зайняти таку позицію дає людині «соціальне дзеркало». Так, дивлячись у звичайне оптичне дзеркало, вона оцінює соціальну повноцінність своєї зовнішності, відповідність її нормам, що регламентують зовнішній вигляд членів соціуму. Позаяк соціальні норми поширюються на інші аспекти буття людини (поведінку, погляди, рівень знань), то потрібні певні «соціальні дзеркала». В якості такого дзеркала, на думку Б.Л.Борухова, виступають культурні інститути й утворення, відтак «культура в її різноманітних проявах виступає як величезна система соціальних дзеркал, що «обслуговують» певну сферу соціального життя» [89, с.76]. Визначення особистістю своєї соціальної повноцінності здійснюється завдяки цінностям, що виступають як «один із властивих особистості шаблонів для оцінки, для усвідомленого чи неусвідомленого «виміру» припустимих у конкретних обставинах зразків соціальної поведінки» [89, с.82].

Цінності виступають критеріями оцінки як усього життя особистості, так і окремих її вчинків та дій. Адже вони дають підстави для вибору альтернативних способів дії, для добору й оцінки цих альтернатив. Означена діяльність оцінювання здійснюється особистістю не з погляду потреби, а з погляду уявлень «про належне». Цінності є критеріями оцінки навколишньої дійсності, тому що через їх систему «фільтрується» вся інформація, яка сприймається й осмислюється особистістю. «Призма цінностей» підсилює одну інформацію і, навпаки, послабляє чи ігнорує іншу. Отож, цінності визначаються як «локатори свідомості особистості» з функцією створення упорядкованої, стабільної картини світу.

В цінностях резюмується весь життєвий досвід особистості. Цей компонент структури особистості являє собою умовну вісь свідомості, навколо якої обертаються помисли і почуття людини. На думку О.Г.Здравомислова і В.О.Ядова наявність усталених ціннісних орієнтацій характеризує соціальну зрілість людини, забезпечує стійкість та стабільність її особистісних переконань і прагнень. Стійка структура ціннісних орієнтацій визначає активну життєву позицію, цілеспрямованість у досягненні мети, вірність принципам та ідеалам. Суперечливість у системі ціннісних орієнтацій спричиняє непослідовність, непередбачуваність поведінки людини [169].

За Е.Фроммом більшість людей коливаються між різними системами цінностей, тому вони ніколи не розвиваються лише в одному напрямі. Відтак у них немає ні особливих чеснот, ні особливих вад; вони схожі на стерту монету, тому що в них немає самості [193, с.189]. Отже, цінності – це ядро структури особистості, що визначає її спрямованість, вищий рівень регуляції соціальної поведінки особи.

Іншою важливою функцією цінностей є прогностична. Позаяк на ціннісному ґрунті відбувається формування життєвої позиції та перспективи розвитку особистості. Цінності, що виступають як уявлення особистості про належне, мобілізують життєві сили та здібності особистості на досягнення визначеної мети.

Прилучення особистості до культури є, насамперед, процес формування індивідуальної системи цінностей. У процесі опанування культурою індивід стає особистістю. Відтак особистістю є людина, сукупність властивостей якої дозволяє повноправно й повноцінно жити у суспільстві й взаємодіяти з іншими людьми.

Численні психологи й філософи (Б.С.Братусь, Е.А.Зейлігер-Рубінштейн, Н.С.Розов та ін.) трактують особистість мірою соціальності в людині. Соціальність вимірюється ступенем опанування людиною цінностей суспільства, що дозволяють їй жити і діяти в якості його

повноправного члена. За визначенням Е.А.Зейлігера-Рубінштейна: «Сприйнята і засвоєна окремою людиною сума культурних цінностей утворює особистість» [70, с.19].

Характеристикою особистості виступає система властивостей-цінностей – загально визнаних принципів, ідеалів, що визначають спрямованість і мотивацію людської діяльності, поведінки, вчинків, засвоєних в процесі особистісного становлення. Однак індивідуальна система цінностей особистості не є простим «зліпком» з системи цінностей, що існують у суспільстві. Неповторність ціннісної системи забезпечується вибірковістю при обранні цінностей з-поміж «пропонованих» суспільством.

Питання про механізми засвоєння й реалізації культурного досвіду особистості знайшло своє відображення у дослідницькому доробку В.Г. Ананьєва, Л.С.Виготського, О.Р.Лурії, О.Г.Осмолова. Згідно культурно-історичної теорії головна закономірність розвитку дитини полягає в інтеріоризації структури зовнішньої соціально-символічної (опосередкованої знаками) діяльності. Як наслідок попередня структура психічних функцій змінюється. опосередкованими інтеріоризованими знаками, психічні функції набувають «культурного забарвлення». Зовні це виявляється в усвідомленій діяльності.

В процесі інтеріоризації структура зовнішньої діяльності трансформується й «згортається» задля того, щоб знов трансформуватися і розвинути в процесі екстеріоризації, коли на основі психічної функції будується «зовнішня» соціальна діяльність. Засвоєння культурних цінностей неможливе без їх сприйняття, розуміння й привласнення (інтеріоризації), а й без реалізації засвоєного у власній діяльності (екстеріоризації). При цім найвищим виявом культурного самоствердження особистості є творчість – здатність до здійснення якісно нового, неповторного, унікального. Характерними ознаками творчості

виступають уява, інтуїція, відчуття новизни, спроможність до привнесення змін у навколишню дійсність.

Щодо питання про рівні культурного поступу особи закордонні (Г.М. Андреева, В.Баррі, В.С.Кукушин, Т.Г.Стефаненко, І.Телмен) й вітчизняні (Н.М.Головіна, В.П.Москалець, Л.Е.Орбан-Лембрик, М.І.Пірен) психологи дотримуються думки, згідно якої опанування культурними цінностями відбувається в процесі сходження від етнічного до національного, а згодом й загальнолюдського.

З огляду на малодослідженість етнокультури як унікального осередку формування особистості вважаємо за доцільне розкрити зміст понять «етнічна», «національна» культура й визначити дотичні їм терміни.

Сучасні етнологи (С.О.Арутюнов, Т.М.Рудницька, О.П.Садохін) тлумачать етнос як стійку спільність людей, що склалася на певній території, має відносно стабільні особливості культури (зокрема мову) і психіки, а також етнічну самосвідомість. До складу етносу, зазвичай, входять етнічні групи – частина етносу, що має лише їй притаманні властивості господарського, культурного, духовного життя. Існування будь-якого етносу чи етнічної групи не можливе без етнічної ідентифікації членів спільноти. Етнічна ідентифікація – це усвідомлення особистістю своєї приналежності до певного етносу (етнічної групи).

Народ об'єднаний усвідомленням не лише своєї культурної, а й політичної спільності за наявності власної держави (або ж активної боротьби за державну незалежність) набуває рівня нації. За приклад наведемо статистичні дані ЮНЕСКО, згідно яких наприкінці ХХ-го сторіччя в світі налічувалось близько 4000 етносів, з них 800 визнано націями, що проживають у 250 країнах [143, с.43].

Кожний етнос чи етнічна група відрізняється від інших неповторністю матеріальної й духовної культури. Цей феномен отримав назву «етнічна культура». Визначення етнічної культури (надалі етнокультури) передбачає наявність особливих рис матеріальної та

духовної сфер людської життєдіяльності, що визначають самобутній колорит етнічної групи. Культурологи Т.Ф. Кузнєцова, В.І. Межуєв, І.Р.Шайтанов виділяють в етнічній культурі два ступені:

1) *історично ранній* (нижній), утворений успадкованими з минулого культурними елементами;

2) *історично пізній* (верхній), що складається з новотворів, сучасних культурних явищ [118, с.26].

Нижній ступінь включає найбільш стійкі елементи, закріплені багатовіковою традицією. Отже, вони складають каркас етнічної культури. За такого підходу етнокультура трактується як єдність наступності й відновлення. Відновлення культури може бути екзогенним (запозиченим) й ендогенним (що виник усередині культури без впливу ззовні). Наступність, стійкість етнічної культури тримається на дії двох основних механізмів передачі традицій:

– традицій, що утворюються протягом одного покоління і діють не більше декількох років чи десятиліть;

– міжпоколіннєвих традицій, що існують протягом історично тривалого часу, і виступають механізмом передачі цінностей від покоління до покоління [118, с. 40]

Характерними рисами етнокультури фахівці визначають територіальну обмеженість, локальність відокремлення у порівняно вузькому соціальному просторі, а також панування в її осередку традицій, що передаються з покоління до покоління на сімейному, а згодом на сусідському рівні.

Якщо існування етносу базується на соціально-культурному ґрунті, то нація визначає соціальну спільноту, що має організовану політичну систему. На національному рівні культура набуває якісно нових рис. Позаяк нація охоплює суспільство в повному стратифікаційному різноманітті, то поняття національної культури охоплює субкультури усіх великих спільнот.

Зазвичай склад національних спільнот є поліетнічним, відтак національна культура синтезує в собі культурні елементи етноспільнот, що зумовлює її унікальність неповторність. Водночас національна культура не зводиться до механічної сумачії етнічних культур. Власне національні риси культури виникають тоді, коли представниками всіх етносів усвідомлюється власна приналежність до певної нації. Усвідомлення великими соціальними групами своєї приналежності до території свого розселення, загальнонаціональна літературна мова, національні традиції і символи складає зміст національної культури [155, с.356]. Для нашого дослідження це набуває особливої актуальності з огляду на поліетнічний склад української держави – за даними всеукраїнського перепису населення 2002 року на теренах України проживають представники 130 етносів, національних меншин та етнічних груп. [132].

Традиційно національна культура живиться з двох джерел: внутрішнього саморозвитку етнокультур, що її утворюють й зовнішнього впливу інших національних культур. Завдяки взаємовпливу культурного потенціалу різноманітних національних культур відбувається універсалізація цінностей, які набувають статусу загальнолюдських. Взаємодія загальнолюдського і національного вирізняється складністю й діалектичною суперечністю – загальнолюдське легше і глибше сприймається через національне й водночас сприяє взаємному збагаченню національних культур.

Культурна самобутність найближчого оточення забезпечує безпосереднє спілкування, емоційний контакт і практичну діяльність. Відтак для становлення людини як культурного ества необхідна укоріненість у близькому для неї культурному осередку, який би став відправним пунктом у справі пізнання загальнолюдської культури.

Прилучення до етнокультурного осередку трактуємо як процес засвоєння загальнолюдських цінностей, що знаходять своє виявлення у специфічно етнічній формі.

Врахування територіальної обмеженості й етнокультурних відмінностей у справі прилучення до національної й загальнолюдської культури відповідає специфіці психологічного розвитку дитини. Ця думка неодноразово висловлена у педагогічній спадщині С.Ф.Русової. Видатний педагог переконливо доводить, що дитину (особливо в перший час перебування в дошкільному закладі) мають оточувати близькі їй речі родинного побуту й твори народного мистецтва: «Необхідно щоб навчання дітей з самого початку було побудовано на рідному ґрунті, на якому зростає дитина, щоб воно було міцно зв'язано з тими враженнями, що їх заклала в душу дитини рідна сім'я, рідна хата» [146, с.36].

За твердженням Г.В. Ковальнової «для дитини спочатку існує найближче оточення {те, що знаходиться поряд), а вже потім все ширше і глибше розкривається цілий світ. При цім ставлення дитини до різних сторін життя стає все більш активним і вибіркоким» [92, с.97].

В.С.Мухіна характеризує дошкільника соціальною істотою, яка проживає в певних умовах і засвоює ті засоби виразності, які є домінуючими в її оточенні [93]. Отже, ознайомлення дошкільників з етнокультурою як першим ступенем пізнання загальнолюдської культури є психологічно обумовленим.

Відомий педагог в царині дошкілля О.П. Усова зазначала «Близькість дітям творчості народу обумовлена тим, що його образи тісно пов'язані з їх життеустроєм та рідною природою. Якщо такі зв'язки відсутні, то й творчість інших народів стає недоступною не лише для дитини, а й згодом для дорослого» [90, с.62].

На думку Б.М.Неменського заохочення дошкільників до творчої самореалізації забезпечується розвитком їх інтересів до культурних цінностей минулих поколінь: «Дитина повинна відчувати гордість за своїх

пращурів, за їх художній дар, відчути себе їх спадкоємцем, прагнути стати учасником створення краси свого рідного краю» [167, с.12).

Становлення базового рівня культури передбачає набуття особистістю універсальних засобів життєдіяльності, комплексу унормованих способів і форм соціальної інтеграції, регуляції поведінки, пізнання, спілкування з людьми, оцінки та символічного позначення зовнішнього і внутрішнього світів. Базовий рівень особистісної культури ґрунтується на концентрованому, організованому досвіді людства, є основою розуміння, осмислення дійсності, інтеграції дитини у соціум, реалізації нею своїх потенцій [97, с.76].

У процесі культурного становлення дитина повинна отримати заохочення й усесторонню кваліфіковану підтримку дошкільного закладу. Адже дошкільна царина є вихідною ланкою освітньої системи покликаної забезпечити всебічний розвиток особистості. Означений процес має ґрунтуватись на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти України спостерігається тенденція до активізації принципів народності, культуровідповідності, етнізації й регіонального підходу. Потреба в дотриманні й практичній реалізації означених принципів зумовлена етнічною та регіональною специфікою української держави. На цьому акцентовано увагу у варіантній частині «Базового компоненту дошкільної освіти в Україні»: «враховано і відображено у змісті освіти регіональні, етносоціокультурні та індивідуальні особливості розвитку дошкільника» [4, с.13]. Зазначимо, що реальне втілення перелічених особливостей у педагогічний досвід дошкільних навчальних закладів, вимагає перегляду традиційних та пошуку нових дієвіших засобів формування особистості.

Аналіз історико-педагогічної літератури засвідчив, що прилучення зростаючого покоління до культури рідного народу є одним з провідних

чинників виховання. Означена проблема знайшла своє відображення у творах О.В.Духновича, Я-А. Коменського, С.Ф. Русової, К.Д.Ушинського.

Творцем педагогічної теорії в царині дошкільної освіти Я-А Коменським чітко визначено мету й завдання виховання дітей до 6 років. У своїх настановах щодо виховання чеський педагог стверджував думку про необхідність ознайомлення дитини з найближчим осередком її проживання й прилучення до ремісницьких традицій свого народу: «до шести років дитина повинна знати про місцевість, де вона народилась, і де проживає... й оволодіти елементами якого-небудь ремесла» [96, с.72].

На провідній ролі педагога у справі усвідомлення дитиною власної етнічної приналежності наголошував О.В.Духнович «На совість учителіві хай буде покладено і те, щоб в дітях збудив народолюбство і в серцях їх засвітив любов до своєї народності, бо людина без народності подібна блукаючому вовкові, для якого всякий ліс, де він їжу знаходить, є батьківщиною. Перший обов'язок людини є до Бога, другий же до свого народу» /мова оригіналу/ [94, с.312].

З метою реального втілення принципу народності у вихованні зростаючого покоління відомим вітчизняним педагогом К.Д.Ушинським вперше було розроблено курс «вітчизнознавство». Автор запропонованого курсу зазначав, що знайомство дітей з рідним краєм має бути пристосоване до «горизонту кожної місцевості», позаяк дітям властивий «інстинкт місцевості», любов до краю, де вони народились і зросли [94, с.340-341].

Вихованню любові до рідного краю як одного з виховних завдань українського дошкілля присвятила свій творчий доробок С.Ф.Русова. Славетний український педагог стверджувала: «Треба з малих літ викликати в дітях палку любов до рідного краю, ця любов завше жевриться в душі дитини, майже несвідомо вона любить свою хату, своє село, милується рідними левадами, широким степом або темним лісом. Треба цю маленьку іскорку роздмухати в гаряче щире почуття, хай дитина додивляється до краси рідного степу, слухає рідну пісню, рідну мову, знає

своїх рідних героїв-лицарів і що далі більш свідомо ставиться до того національного і природного осередку, в якому вона виростає, якому колись мусить служити» /мова оригіналу/ [145, с.159].

Нагальність означеної потреби педагог пояснює тим, що «любов до рідного краю гарне, чудове, могутнє почуття! Воно живе в душі людини, поки не вмирає її свідомість, навіть у злочинця воно гине лише як остання етична підвалина. /мова оригіналу/ [145, с.159].

При визначенні педагогічної парадигми дошкільної освіти С.Ф. Русова наголошує на потребі враховувати не лише соціальні, психічні а й етнічні (за С.Ф.Русовою – «етнографічні») відмінності кожної дитини, яка перебувала у колективі вихованців дитячого садка: «Приймаючи широкий синтез виховання Руссо і Лесгафта – виховувати людину, якій усе людське було б рідне, не можна разом з цим забувати, що кожна дитина, кожний дитячий колектив належить до того або другого народу, до такої чи іншої соціальної групи і сам виявляє ту або другу особу, яка складається з різних соціально-етнографічних ознак і психічних рис» /мова оригіналу/ [145, с.43].

Ідеї класиків знайшли своє продовження у теорії дошкільної педагогіки сучасності. Так, А.М. Богуш при визначенні пріоритетів у народознавчій роботі з дітьми раннього віку акцентує увагу на потребі оптимального поєднання загальнонаціонального та регіонального аспектів української культури. «Кожна нація, кожний народ мають свої традиції, звичаї, обряди, обереги, символи, які притаманні саме цьому етносу. Мав такі загальнонаціональні традиції і український народ. Саме вони, як нам вбачається, повинні стати стрижнем народознавчої програми, становити «базовий компонент» народознавчих знань, викладених у доступній для дітей дошкільного віку формі .

Водночас вікові особливості дітей дошкільного віку не дозволяють їм обійняти весь зміст культури українців, яка має свою специфіку в кожному етнічному регіоні нашої держави. В нагоді стане доцільне поєднання

регіонального і традиційно українського в ознайомленні дітей з національними традиціями»[11, с.9].

До проблем залучення народознавчого матеріалу у виховну роботу з дошкільниками звертається Н.С.Побірченко. Науковець заохочує педагогів самостійно добирати матеріал максимально наближений до місцевих традицій, які за змістом є складовою загальнонаціональної культури: «Звичайно, кожний вихователь дошкільного закладу має широкі можливості створення власної системи роботи, концепції використання народознавства. Матеріал повинен добиратися відповідно до регіональних особливостей, адже і традиції можуть бути різними навіть у сусідніх селах, не кажучи вже про області. Але робота з дітьми має запрограмуватись на кінцеву мету – виховання майбутнього громадянина і патріота незалежної України» [128, с.5].

Психологічним підґрунтям у розв'язанні проблеми прилучення дитини до культурних надбань етноспільноти слугує науковий доробок Ж. Піаже, який одним з перших запропонував концепцію розвитку усвідомлення приналежності до етнічної спільноти. У дослідженні 1951 р. науковець проаналізував дві сторони одного процесу, а саме формування поняття «батьківщина», й водночас з ним – уявлень про «інші країни» та «іноземців». Розвиток етнічної ідентичності швейцарський науковець розглядав насамперед як створення когнітивних моделей, відповіддю на які є етнічні почуття. Ж. Піаже виокремив три етапи розвитку етнічної самосвідомості дитини:

1. 5-7 років дитина здобуває первинні, а відтак визначальні знання про свою етнічну приналежність;

2. 8-9 років (за умови системності й наступності первинного етапу) дитина чітко ідентифікує себе зі своєю етноспільнотою, висуває підстави ідентифікації – етнічна приналежність батьків, місце проживання, рідна мова;

3. 10-11 років дитина здатна більш-менш успішно визначити унікальність історії, специфіку народних традицій та побутової культури своєї етнічної спільноти [87, с.37- 45].

Наукові пошуки з означеної проблеми Ж. Піаже здобули своє продовження у дослідженнях психолога Т.Г.Стефаненко. На думку науковця у період дошкільного дитинства формується етнічна ідентичність – складова частина соціальної ідентичності особистості, психологічна категорія, що належить до усвідомлення своєї приналежності до визначеної етнічної спільноти. В її структурі Т.Г.Стефаненко виокремлює три основних компоненти:

Когнітивний – знання й уявлення про особливості власної групи й усвідомлення себе як її члена на основі визначених характеристик);

афективний (оцінка якостей власної групи, ставлення до членства в ній, значення цього членства).

поведінковий – визначає механізм не лише усвідомлення, а й прояву себе членом визначеної групи, «побудова системи відносин і дій у різних етноконтактних ситуаціях» [90, с.56].

Дисертаційне дослідження Н.І.Міщенко присвячено етнопсихологічним чинникам виникнення особистісних проблем дитини. Автором доведено, що етнопсихологічні й етнокультурні чинники: етнічні традиції, етнічний характер і ціннісні орієнтації, а також етновиховний простір сім'ї – здійснюють надзвичайно істотний вплив на становлення особистості дитини. Водночас в провідних концепціях з надання психологічної допомоги дітям дошкільного віку не враховується етнічна приналежність дитини, що не дозволяє ефективно здійснювати індивідуальний підхід до неї [113, с.149].

Проблеми формування етнічної ідентифікації дітей старшого дошкільного віку порушено у дисертації О.І.Міхальнової. Особливої ваги набуває твердження про необхідність розробки ефективних шляхів і засобів виховання у зростаючого покоління почуття гідності й

прихильності до власного народу, поваги до культури інших народів, адже зрозуміти й прийняти чуже можна лише людина, яка поважає й розуміє культурну самобутність власного народу. Етнічна ідентичність у дошкільному віці розуміється як компонент образу «Я», що виявляється у вживанні етноніма, елементарному усвідомленні приналежності до етнічної спільноти, уявленні про культурно-духовні цінності народу. На думку дослідника провідною умовою розвитку етнічної ідентичності є прилучення дітей до усної народної творчості, що у виразній, природній і доступній для дошкільного віку формі відзеркалює культурний потенціал народу [90].

Спираючись на дослідницький доробок українських і зарубіжних психологів Л.І.Божович, Д.Б.Ельконіна, О.Л.Кононко, О.М. Леонтєва, В.С.Мухіної, Л.Ф.Опухової, Ж.Піаже, педагогів А.М.Богуш, Л.В.Грабаровскої, Р.І.Жуковської, В.І.Кузьменко, Н.І.Непомнящей, В.В. Пабат, Г.В.Павленко, Н.В.Рогальської, М.О.Снайдер та ін. констатуємо, що найбільш сприятливим віком для усвідомленого опанування дитиною соціального досвіду народу, його традицій та звичаїв, є старший дошкільний вік. При узагальненні психолого-педагогічних характеристик означеного періоду дошкільного дитинства окреслимо аспекти, які є актуальними для дослідження.

У старшому дошкільному віці розвиваються всі види сприймання: прості та складні. Дитина здатна сприймати казку, оповідання, сюжетний малюнок, схему, людину, час, простір тощо. Зовнішні рухові орієнтовні дії трансформуються у власне перцептивні дії, внаслідок чого сприймання з процесу чуттєвого образу перетворюється в процес розпізнавання. Опановані чуттєві еталони дитина навчається використовувати як мірки для систематизації властивостей та ознак навколишньої дійсності (форма, величина, колір). Сприймання втрачає афективний характер, дитина переходить від суб'єктивної оцінки баченого до об'єктивної.

Розвивається спостережливість – довільне сприймання; що підпорядковується меті вивчення якогось явища, події, їх зміни. Організовує спостереження та керує ним дорослий. Сприймання тісно пов'язане з асоціативним мисленням: дитині легше розв'язувати будь-яку мислительну задачу, коли вона спирається на конкретні образи предметів і явищ, які сприймала. У старшому дошкільному віці вже виявляються сенсорні здібності: окомір, спостережливість [101, с.42–43]. Це дозволяє знайомити дітей з творами ужитково-декоративного мистецтва, народним одягом, речами повсякденного вжитку. Дитина вже не автоматично запам'ятовує назву речі, а їй здатна визначити кольорову гаму, назвати елементи нескладного геометричного орнаменту, виділити спільні та відмінні ознаки речей.

У віці 5-6 років триває розвиток мислительних операцій: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації. Показником розвитку мислення є розвиток мови та мовлення. Наприклад, щоб дитина успішно виконала завдання на узагальнення, в її словнику мають бути узагальнюючі слова (посуд, транспорт, одяг, рослини тощо). В цьому віці дитина здатна сприймати синонімічність у назві предметів і явищ, що дозволяє при ознайомленні дитини з предметом (явищем) подавати як літературну назву, так і назву, яка побутує у народі (гличик, гладунчик, куманець).

Здатність дитини мислити в образах, коли вона виходить за межі безпосереднього сприймання, розвиток мислительних операцій є визначальною умовою розвитку інтелектуальних здібностей: швидкість, гнучкість мислення, здатність до варіювання засобів розв'язання завдання, до оригінальності ідей. Обов'язковою умовою вдосконалення пізнавальної діяльності (особливо творчої) є пов'язана з допитливістю ініціативність дошкільника. Ініціативна дитина завжди характеризується широтою пізнавальних інтересів.

Психолого-педагогічні пошуки науковців А.М.Богущ, О.Л. Венгера, О.В.Проскури засвідчують, що в старшому дошкільному віці виникають реальні можливості для опосередкованого засвоєння дітьми знань, які виходять за межі їхнього життєвого досвіду та безпосереднього сприймання, а також є віддаленими в часі. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дітей з історією рідного краю, з багатонаціональним складом його народу, розселенням різних етнічних груп по всій території країни, специфікою їхньої праці та побуту, особливостями мови та культури [11, с.8].

Центральним новоутворенням розвитку пізнавальної сфери особистості дошкільника є уява. У досліджуваному віці продовжує розвиватися репродуктивна уява (створення образів нового на основі малюнка, опису, оповідання). Цей віковий період є найбільш сприйнятливим для ознайомлення дитини з фольклорними й літературними творами (казками, переказами, легендами, віршами тощо), в яких у доступній формі розповідається про:

- природу рідного краю;
- події з історії етносу (етнічної групи);
- повсякденне життя народу (з урахуванням етнічної специфіки);
- звичаями та обрядами календарного циклу.(відзначаючи при тім етнічні особливості).

Розвиток творчих здібностей засвідчує той факт, що образи уяви стають динамічними, жвавими, гнучкими. Інтенсивно розвивається продуктивна уява (перетворення предмета в образному та смисловому плані, передбачення результату дій, емоційне передбачення тощо). Діти легко оперують уявленнями: вигадують історії, складають вірші, казки, оповідання, за своїм задумом конструюють, виходячи за межі зразка. Від реальних ситуацій вони прямують завдяки уяві в майбутнє: ставлять мету, передбачають і планують свої дії, прогнозують наслідки своєї поведінки. Продуктивна уява дає можливість дитині будувати цілісний образ

предмета чи події раніше, ніж бачити їх частинами. Провідним засобом створення образу уяви є перенесення будь-якої властивості одного предмета на інший, з одного образу на інший.

За твердженням Н.І.Непомнящей необхідно створювати для дітей відкриті, жорстко нерегламентовані ситуації, сприяти виявленню самостійності, стимулювати незалежність і відповідальність [168, с.55]. Приміром, доречним буде залучення старших дошкільників у процес організації і проведення святкових заходів, зокрема заходів, що за своїм змістом пов'язані з культурною спадщиною та сучасним життям рідного краю. Приймаючи участь у підготовці до свята, діти можуть:

- запропонувати фрагменти оформлення інтер'єру приміщення (залу, кімнати), в якому буде проводитись захід;
- підготувати виконання співзвучних тематиці свята різножанрових фольклорних творів;
- при допомозі дорослих придумати й розіграти невеличкі гумористичні сценки з народного життя;
- власноручно виготовити та подарувати гостям поробки з елементами традиційної етнокультури.

У контексті вікової характеристики старшого дошкільного віку зауважимо, що пам'ять у цей період носить мимовільний характер. Дитина краще сприймає те, що для неї становить найбільший інтерес, дає найкращі враження. Отож, обсяг фіксованого матеріалу здебільшого визначається емоційним ставленням до певного предмета, явища [101, с.202-203].

Одним з основних досягнень старшого дошкільника є розвиток довільного запам'ятовування. Деякі форми цього запам'ятовування можна визначити в дітей у віці 4-5 років, однак значного розвитку воно досягає до шести-семи років. Цьому сприяє ігрова діяльність, де вміння запам'ятовувати та вчасно відтворювати необхідну інформацію є однією з умов досягнення успіху. Особливістю цього віку є та обставина, що перед дитиною 5-6 років може ставитись мета спрямована на запам'ятовування

визначеного матеріалу. Дитина починає використовувати різні прийоми спеціально призначені для підвищення ефективності запам'ятовування: повторення, смислове й асоціативне зв'язування матеріалу [101, с.149]

У працях Р.І.Жуковської, О.П.Усової наголошено на необхідності активного вивчення фольклорних творів, пісенного та віршованого жанру дітьми старшого дошкільного віку. Науковці відзначають, що старші дошкільники найкраще проявляють власні здібності в ігровій діяльності, тому слід організовувати якомога більше дитячих ігор з пісенним чи віршованим супроводом (лічилки, заклички, примовки тощо) [95, с.81]. Зауважимо, якщо обрана гра не має традиційно визначеного сюжетно обумовленого супроводу, вихователь може добирати відповідний супровід самостійно, або ж залучати до цього вихованців.

У віці 5 - 6 років з'являються перші уявлення про те, якою дитина хоче бути в майбутньому. Саме тепер здійснюється знайомство з основними видами людської діяльності. Дитина не просто називає професію (батьків, родичів тощо), а й декількома простими реченнями може розповісти про те, що роблять представники цієї професії, або ж чим займається конкретно той, про кого йде мова (в загальному – «пілоти літають на великих літаках у далекі країни», в конкретному випадку – «мама продає різний одяг»). В цьому віці доречно прилучати дітей до народних ремесел, що має відбуватися в доступній і зрозумілій для дітей формі, за допомогою значної кількості наочного матеріалу. Під час знайомства дошкільників з матеріальною культурою народу необхідно зосередити увагу на творах декоративно-ужиткового мистецтва рідного краю. Знайомство з роботами народних майстрів окрім естетичного впливу повинно виховувати повагу до тих, хто своєю працею продовжує справу предків, і пробудити бажання зберігати й примножувати споконвічну спадщину свого народу.

У старшому дошкільному віці відбуваються значні зміни в самосвідомості дитини. Новоутворенням цього віку є усвідомлення свого

внутрішнього «Я». У дитини складається динамічна система уявлень про саму себе: свої наміри, бажання, свій настрій, свої розумові та моральні якості, свій соціальний статус тощо. Уявлення про себе досить адекватно віддзеркалюють ціннісну сферу її особистості: чому саме дитина віддає перевагу, що для неї має більшу значущість, що вона цінує, що її цікавить.

Зміст уявлень про себе створює образ «Я». На прохання розказати про себе» дитині неважко скласти розповідь з кількох простих речень. Цей віковий період передбачає окрім усвідомлення власної унікальності й автономності формування уявлень про приналежність до певної спільності [58, с.117-118]. Отож, необхідно сприяти дитині в усвідомленні себе не лише членом окремої родини, мешканцем певної місцевості, а й окремим представником певної етнічної групи («я маленьке гуцулятко»), громадянином своєї держави, а відтак і майбутнім активним співучасником подій світового рівня.

Старший дошкільник висловлює своє ставлення до себе в цілому, до окремих якостей своєї особистості, що виявляється в самооцінці. В її основу покладено систему цінностей, що формуються в цей період. Самооцінка набуває об'єктивного характеру. Вона забезпечує внутрішню узгодженість особистості та відносну стійкість поведінки. Самооцінка формується під впливом оцінок дорослих та ровесників. На основі самооцінки виявляються самоповага, самолюбство, формується почуття власної гідності, що виявляється в здатності додержуватися певної відстані між собою та оточуючими людьми. Важливо, щоб на цьому шляху дитина уникла приниження з приводу її приналежності до етнічної спільноти чи національної меншини. Відчувши принаймні раз образу через своє походження, в дитини на все життя залишиться острах визнавати себе сином (донькою) свого народу.

Вивчення питань формування особистості у період старшого дошкільного віку засвідчує необхідність й виявляє сприятливі умови щодо активізації в освітньому процесі культурних надбань рідного народу.

Висновки до розділу 1

1. Соціалізація як засвоєння й відтворення соціальних норм і культурних цінностей, а також саморозвиток і самореалізація особистості в тому суспільстві, до якого вона належить, відбувається в умовах стихійної взаємодії людини з навколишнім середовищем і шляхом виховання. Їй притаманні певні етапи та визначено критерії. З їх допомогою визначається ефективність, ступінь та її доцільність. У сучасній системі гуманітарного знання означилась тенденція до поділу соціалізації на певні напрями, з-поміж яких виокремлюємо етнічну соціалізацію. Її наукове дослідження обумовлене процесами соціокультурного й ідейно-політичного розвитку народів, зростання їх етнічної свідомості.

2. Етнічну соціалізацію трактуємо як процес становлення людини – представника певної етноспільноти через інтеріоризацію культурних і соціальних цінностей та відносин, що складають основу суспільного буття етносу. Це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки притаманних даному етносові, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду, перетворення його в особисте надбання.

3. Психолого-педагогічна характеристика особливостей розвитку дітей 5 – 6 річного віку доводить – посилення всіх видів сприйняття, удосконалення інтелектуальної діяльності, продовження формування репродуктивної й продуктивної уяви, зміни у самосвідомості та утвердження морального імперативу є підґрунтям для активізації процесів їх етнічної соціалізації.

Однією з провідних педагогічних закономірностей є формування особистості шляхом сходження від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до загальносвітового. Національна система виховання, яка ґрунтується на підвалинах культури рідного народу,

якнайкраще сприяє формуванню моральних, естетичних, інтелектуальних якостей особистості.

4. Ставлення – цілісна система індивідуальних, вибіркових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Категорія ставлення є фундаментальною, позаяк усталеність ставлень є суттєвою характеристикою особистості як суб'єкта діяльності. Саме ставлення спрямовують поведінку та діяльність, залучаючи у цей процес такі важливі утворення особистості як потреби, почуття, інтереси, мотиви, знання. Це складне психологічне утворення, структуру якого утворюють когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти. Ставлення виступають системним утворенням особистості, основи якого закладаються на ранніх етапах онтогенезу.

5. Ціннісне ставлення – активна суб'єктивна спрямованість, яка належить до цінностей свідомості та поведінки особистості. На ціннісному ґрунті відбувається формування життєвої позиції та перспективи розвитку особистості. Становлення особистості відбувається у певному культурному середовищі, що концентрує у собі певні суспільні цінності. Визнання людиною (дитиною) вартісності суспільних цінностей перетворює їх на особисті цінності і є свідченням ціннісного ставлення до культурного феномену.

6. Ціннісне ставлення до рідного краю визначаємо як активну спрямованість особистості (дитини) на етнокультурну самобутність навколишнього середовища, обумовлену опануванням етнокультурними цінностями й здатністю їх реалізації у власній життєдіяльності.

7. Потреба інтегрування етнокультурних цінностей у навчально-виховний процес сучасної дошкільної освіти обумовлена взаємозв'язком і взаємообумовленістю етнічного, національного, загальнолюдського ступенів культури. Завдяки ознайомленню з етнокультурною самобутністю рідного краю діти через близьке й зрозуміле природно прилучаються до універсального загальнолюдського.

8. Визначаючи ефективні засоби виховання, звертаємось до культурних здобутків етноспільноти, позаяк в матеріальних і духовних цінностях етнокультури сконцентовано значний педагогічний потенціал. Це обумовлює їх активне впровадження в освітній процес сучасних дошкільних закладів в якості словесних і візуальних засобів виховання дітей старшого дошкільного віку. Мета залучення елементів етнокультури – створення оптимальних умов для послідовного й планомірного прилучення дитини до певної етнокультури.

Р О З Д І Л 2

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЧИННИКИ КУЛЬТУРНОЇ САМОБУТНОСТІ ГУЦУЛЬСЬКОГО ЕТНОРЕГІОНУ ТА ЇХ МІСЦЕ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ

2.1. Відображення феномену гуцульської етнокультури в наукових дослідженнях і художній літературі.

Пріоритетною ознакою сьогодення українського суспільства є своєрідний «етнічний Ренесанс», що виявляється у стрімкому зростанні етнічної самосвідомості, почутті гордості за історію, культуру, мову, традиції, звичаї рідного народу, прагненні не тільки зберегти, а й примножити матеріальні й духовні цінності власної етнокультури. Означене явище передусім зумовлене загальносвітовою тенденцією зростання етнічної самосвідомості народів світу. Водночас потребує наукової інтерпретації, позаяк з'ясування генези, факторів утвердження та шляхів активізації етнічної самосвідомості дозволить вирішити різноманітні питання етнопроблематики, й сприятиме етнокультурному діалогу та уникненню міжетнічних непорозумінь.

Дослідження культурного феномену будь-якого етносу чи етнічної групи буде вповні об'єктивним, якщо воно здійснюється не тільки з позицій філософського, соціологічного й історичного аналізу, а й при залученні педагогічного досвіду задля осмислення процесів трансмісії етносоціального досвіду прийдешнім поколінням. Не є виключенням й численні етнічні групи, що проживають на території багатоетнічної України. Однією з таких етнічних груп є гуцули, ареалом проживання яких визначається найвища частина Українських Карпат у межах Галичини, Буковини й Закарпаття.

Питанню розселення гуцулів приділяли увагу, як українські, так і закордонні науковці, зокрема І. Вагилевич, Р-Ф Кайндль, Я. Головацький,

Й. Дзєндзелівський, І. Сєньків, В. Шухевич. Однак їх висновки нерідко мали суттєві розходження.

У 70 – 80 роки ХХ ст. з ініціативи Львівського відділення ІФЕ ім. М. Рильського НАН України було здійснено комплексні експедиції. Результати синхронного обстеження карпатських сіл по обидва боки Карпатського хребта надали можливість підтвердити гіпотезу про однотипність локальних явищ матеріальної і духовної культури галицьких, буковинських і закарпатських горян. Значна робота проведена діалектологами сприяла вирішенню питань етнічного районування української держави.

Узагальнюючи науковий доробок минулого і сучасності, письмові і польові матеріали, а також на підставі етнографічних, культурологічних, мовознавчих даних, умовно визначено (в межах сучасного державного кордону України) територію, що отримала назву Гуцульщина.

На заході Гуцульщина межує з Бойківщиною, проходить по ріці Лімниця в тому місці, де Карпатський хребет йде верхів'ями рік Бєртянка, Турбот, припливами ріки Терєсва і долиною річки Мала Шопурка до її впадання в Тису. На півдні границя проходить по державному кордону України з Румунією.

На північ і північний схід від ріки Лімниці, перетинає ріки Бистрицю Солотвинську і Надвірнянську, включає село Пасічна, далі йде на Дєлятин, Яблунів, Коломию, Заболотів, Кути, Вижницю, і потім до границі з Румунією.

Згідно сучасного адміністративного поділу Гуцульщина займає південну частину Надвірнянського, Косівський та західну частину Коломийського районів, Верховинський район Івано-Франківської області, Вижницький і Путильський райони Чернівецької області, Рахівський район Закарпатської області [122;24].

На території площею понад 7,5 тис кв. км розташовано 280 населених пунктів, в т.ч. 15 міст й селищ міського типу, де проживає понад 420 тисяч

населення. Водночас, понад 40 тисяч мешканців 25 гірських населених пунктів Румунії, визнають себе гуцулами [9;90].

Карпатський гірський масив має важливе значення як для України, так і для Центральної Європи, оскільки здійснює значний вплив на кліматичні умови. Гуцульщина – чітко виражена етнічна територія України. Гуцули до наших днів зберегли багату самобутню матеріальну й духовну культуру, мають своєрідний побут, звичаї, говірку, що вирізняють їх з-поміж інших етнічних груп. Духовний світ і естетичні уподобання сформувались під впливом і в повсякчасному спілкуванні з природним середовищем.

Народне мистецтво гуцулів нерозривно пов'язане з побутом і господарською діяльністю. Наявність лісів уможливила будівництво зрубних споруд і виробництва дерев'яного посуду, сприяла розвитку художньої різьби по дереву. Специфічний гірський клімат зумовив характер традиційного одягу. Активна скотарська діяльність, окрім харчових продуктів, давало вовну, з якої виготовлялося сукно й узорне ткацтво, шкіра для взуття, сумок, поясів. Поклади гончарних глин зумовили розвиток виготовлення різноманітних керамічних виробів.

Високогір'я вплинуло на формування певного господарського устрою (гірської агротехніки, лісництва, полонинського тваринництва), розвитку різних галузей ремісництва, особливого типу архітектури в забудові населених пунктів та їх розташування у складних рельєфних умовах.

Історики стверджують, що за свідченням археологічних знахідок перші згадки про територію сучасної Гуцульщини сягають до трипільської ери через бронзову добу і до пізніших часів [8, с.109-110]. Перші письмові відомості про Гуцульщину з'явилися в польських джерелах XIV – поч.XV ст. До 1424-го року належить перша згадка про місцевість у глибині Гуцульщини – «поляну Жаб'є». Однак, історичні дані про заселення сучасної Гуцульщини внаслідок відокремленості життя гуцулів надзвичайно обмежені і не дають можливості скласти уявлення про цей

процес загалом. Хоча в історичних документах неодноразово зазначалось, що на Гуцульщині довго не було панщини й залежність від сусідніх володарів виявлялася сплатами грішми й натурою [109].

В історичній долі Гуцульщини, яка була включена в політичні системи різних держав, політико-адміністративні зміни відіграли особливо помітну роль. Постійний негативний вплив на суспільні процеси справляли міждержавні політичні суперечки, що на тривалий час утворили своєрідний бар'єр на шляху етнічної консолідації гуцулів. Таке розмежування стало першопричиною багатьох сучасних проблем і негативних тенденцій, зокрема відчуження закарпатської, галицької і буковинської частин, недостатньої етнокультурної єдності та політичної та економічної нестабільності тощо.

Територіальний політико-адміністративний поділ Гуцульщини початково в складі Речі Посполитої (Коломийський повіт, Коломийське староство), а згодом Угорщини та Трансільванського князівства (Мармароський комітат), Молдавської держави (Чернівецька і Кімполунзька цінуги); Австро-Угорської імперії (Коломийський, Надвірнянський, Печеніжинський, Косівський округи провінції Галичина, Кіцманський, Вашківський, Вижницький, Кімполунзький округи провінції Буковина, Мармароський комітат Угорщини) творився, перш за все, у відповідності з інтересами чужоземних метрополій. Відтак жорстка система оподаткування та адміністрування руху капіталів, товарів та інформації здійснювались у напрямі центрів метрополій, формуючи периферійний, відсталий уклад господарства і соціально-культурної сфери.

Розчленування Гуцульщини зберігалось й у міжвоєнний період (Польща, Румунія, Чехословаччина). Такий територіальний поділ по інерції успадкували в Українській РСР (по давніх політичних кордонах), а тому гуцульські райони опинилися на значній віддалі від трьох обласних центрів (Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода). Гуцульщина не має єдиного адміністративного центру .

Демократичний устрій суспільного життя незалежної України дозволяє осмислити унікальність характеру та виявити соціально-економічну перспективність гуцульського краю. Проте вирішення означених проблем значною мірою залежатиме від раціональності у використанні наявного природного, історичного та культурного потенціалу цього карпатського етноregionу, максимально точного прогнозування наслідків новітніх реформ на життя місцевого населення та активізації пошуку ефективних джерел використання в інтересах української держави і Європейського співтовариства загалом.

Геоетнічна самобутність гуцульського краю здавна викликала жваве зацікавлення (а нерідко й справжній дослідницький інтерес) вітчизняних і закордонних науковців, літераторів, мандрівників.

Аналіз історико-етнологічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що в якості об'єкту наукового дослідження Гуцульщина постала вже наприкінці XVIII ст. [71,с.19]. Щоправда, перші наукові експедиції в гірську місцевість здійснювались з метою вивчення суто натуралістичних особливостей Карпатського regionу. Це зумовлено тогочасною парадигмою наукового пошуку, сконцентрованою в царині природничого знання. Згодом (середина XIX ст.), коли європейська наука вступила в період гуманітаризації, увага мислителів зосередилась на феномені людського буття й етнічного співбуття. Саме в цей період спостерігається активізація вивчення антропологічних, соціальних, культурних ознак численних етнічних спільнот. Не стала виключенням й етнічна група гуцулів. Слід зазначити, з якою б метою не прибували чужоземні відвідувачі, вони окрім запланованого наукового доробку, часом залишали письмові спогади про побут, традиції й характер горян. Задля усестороннього висвітлення проблеми значення гуцульської етнокультури у процесі етнічної соціалізації, вважаємо за доцільне зупинитись на творчій спадщині окремих іноземних й вітчизняних дослідників, які залишили свої спостереження, враження й міркування щодо традиційної

буттєвості та етнопсихологічних відмінностей у світогляді та поведінці гуцулів.

Вперше про Гуцульщину згадується у праці Б. Гакета (1739 – 1816) «Найновіші природознавчо-політичні подорожі в 1788-1795 роках через «дакійські» й «сарматські», або північні Карпати» (Нюрнберг, 1790 -1796) [95, с. 85]. Австрійський природознавець, географ та етнограф, професор Львівського університету докладно описав природу Карпат, захоплено розповідав про своєрідний побут і життя «гірських русинів» (він не знав, або ж свідомо не вживав термін «гуцули»), відзначав їх волелюбність, подав відомості про танці на весіллі й згадував про різні мосяжні вироби (хрестики, жіночі «згарди» тощо). Цінність праці Б. Гакета ще й у тому, що це була одна з перших спроб познайомити Західну Європу з Гуцульщиною [108, с. 426-427].

У середині ХІХ сторіччя розпочався період популяризації гуцульського побуту й звичаєвості, серед народів Західної Європи. Першопочатківцями у цій справі стали уродженець України, німець за походженням, етнограф і поет В. Поль (1807-1872) та польський публіцист В. Завадський (1824-1891).

В. Поль узагальнив власні дослідження й спостереження на Буковинській Гуцульщині у праці «Кілька штрихів до опису гуцулів на Буковині», написаної ймовірно у 1857-1859 р. р. У названому творі етнограф спершу характеризує фізичні ознаки буковинських гуцулів, їхнє топографічне розміщення, вбрання, мову, житло, зайняття, харчування, а потім переходить до суспільної ділянки, з'ясовуючи ставлення їх до панів, уряду, чужинців. Найбільше уваги присвятив він духовній культурі, зокрема релігійним віруванням, марновірствам, обрядам хрестин, весілля, похорону, храмовим святам [6, с.70].

Про самобутність побуту й традицій Галицької Гуцульщини написав В. Завадський. Його нарис «Гуцули» опубліковано у варшавському часописі «Кіозу» 1872-1873 роках. Автор окреслює межі Гуцульщини й

подає загальну характеристику гуцулів, які, на його думку, відверті, щирі, горді й гостинні, не зносять облуди та фальшу, мають велику прив'язаність до своїх гір. Він описує гуцульські хати, загороди, одяг, промисел, пастуше життя на полонині, будівельні й теслярські здібності гуцулів, їхню любов до танців. В. Завадський докладно описує обряди та звичаї, що їх виконують гуцули на весіллях, під час святкування Різдва, Йордану, Великодня, «рахманського Великодня», як і народне лікування, похоронний обряд, вірування в упирів, відьом та в домашнього духасторожа й опікуна хати, родини та худоби [108, с. 442].

Ареал проживання, соціальні умови й традиційна культура гуцулів Закарпаття стали об'єктом наукового дослідження австрійського історика, професора Віденського й Пештського університетів Г. Бідермана (1831-1892). Польові дослідження й науковий аналіз австрійського вченого знайшли своє відображення у праці «Угорські українці, їхнє місце проживання, матеріальна й духовна культура та історія», що з'явилася друком у двох частинах в Інсбруку 1862 і 1867 роках.

Г. Бідерман поділяє закарпатське українське населення на верховинців, подолян і словацьких українців. За його визначенням верховинці живуть у горах уздовж галицького кордону. До них автор залічує також гуцулів з-над Чорної і Білої Тиси. Дослідником було здійснено спробу узагальнити етнопсихологічні риси характеру гуцулів. В аналізі духовної культури Г. Бідерман описує музичні інструменти танців, релігійні уявлення, вірування й обряди закарпатських українців. За його твердженням: «Верховинці доброзичливі й талановиті, горнутья до школи й навчання рідною мовою, якого позбавляє їх панівна мадярська адміністрація». Автор вищеназваного твору висловлює жаль щодо тяжкого соціального й національного пригноблення горян [36, с. 76-77].

Художня інтерпретація повсякденного життя гуцулів була здійснена Л. Захер-Мазохом (1836–1895), автором збірки новел «Галицькі історії» (1878) й ессе «Жіночі образки з Галичини». У своїх творах австрійський

письменник наголошував на волелюбності, рівноправності та незалежності гуцулів. Зокрема він писав, що гуцулка – «це не маленька гаремна квітка, це дивна донька Карпат, косуля з галицьких народних пісень». Вона є «майже бездоганно гарною» і «гордо несе вона свою голову, як мужчина, який ніколи не був закріпачений чи підлеглий якогось шляхтича, ніколи не був перетворений у тяглову силу, її привітання - це поблажливість, нічого від покірливої ввічливості мешканки рівнини...» [53, с.10]

Наприкінці ХІХ – початку ХХ сторіччя у закордонних виданнях з'явилися твори, тематикою яких була традиційна гуцульська обрядовість, як календарних, так і родинних свят. З-поміж інших відзначимо етнографічні нариси «Про гуцулів» та «Нарис про місто Коломию», автором яких був польський етнограф-публіцист Л. Вайгель. Вивчав народну культуру українського населення Гуцульщини. Означені твори Л. Вайгель написав на основі матеріалів, які він збирав на Гуцульщині протягом кількох років. У нарисі «Про гуцулів» окрім загальних відомостей про особливості житла, одягу й харчування, автор сконцентрував увагу на родинно-побутовій звичаєвості гуцулів. Зокрема у весільному обряді описує головні дії весільної драми: «повницю» (дарування), приготування до вінця, звичай обсіпання наречених зерном, «викуп» молодої, наведено діалог старости з князем при «повниці та весільну термінологію. В іншому творі «Нарис про місто Коломию» Л. Вайгель умістив цінний опис весілля в трьох селах Коломийського повіту – П'ядики, Назірна та Шепарівці. За Л. Вайгелем у П'ядиках і Шепарівцях наречені спочатку запрошували сусідів на весілля, потім у передвесільний день прикрашали «деревце». У Назірній, навпаки, спершу прикрашали весільне «деревце», а відтак запрошували на весілля. У нарисі наведено тексти запрошення гостей нареченими й друзями [108, с. 452].

Дослідженню етнічної самобутності гуцулів присвячена монографія Р-Ф. Кайндля (1866-1930). «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази», що вийшла у Відні 1894 року. Окрім традиційної характеристики

географічного розташування, лінгвістичних особливостей гуцульської говірки, інтер'єру та екстер'єру житла, автор виокремив декілька аспектів із життя мешканців Буковинців Карпат: догляд за дитиною, родинні зв'язки, ведення домашнього господарства, спосіб й особливості харчування, правові погляди, космогонічні уявлення тощо. У розділі «Дитина» дослідник розповідає про обряд «колачин», що був другим (після хрестин) обрядом, що його виконували на честь новонародженої дитини й на пошану хресних батьків [56, с. 15 - 16].

Розповідаючи про виховання дітей, Р-Ф. Кайндель із жалем констатує невідповідність побутових умов, непосильне трудове навантаження, що його мусить виконувати дитина через скрутне матеріальне становище родини, не оправдану жорстокість покарань, які зносить дитина, та які призводять до скутості, підозрілості та ворожого ставлення до оточуючих. Проте автор переконаний у непересічному моральному й інтелектуальному потенціалі внутрішнього світу маленьких гуцулів, розвитку якого заважає злиденність й невігластво. В підтвердження наводить слова досвідченої учительки буковинської сільської школи про те, що «якою дикою і необтесаною не поступила б дитина до школи, її можна легко спрямувати на шлях моральності за допомогою відповідного ставлення і керівництва, а загалом потрібно сказати, що гуцульська дитина при доброзичливій настанові з боку свого вчителя засвоює щодо рівних собі, як і щодо батьків і знатних осіб таку поведінку, яку загалом можна б назвати набагато похвальнішою, ніж поведінка міських дітей» [56, с.18].

Разом із повнотою й об'єктивністю у поданні етнографічного матеріалу, праця Р-Ф. Кайнделя має значну українознавчу цінність ще й у тому, що він був одним з небагатьох тогочасних науковців, хто визначав гуцулів як представників української нації.

Про свої враження від перебування на Гуцульщині написав Г. Цбінден (1893-1971), що їх було опубліковано під назвою «Мандрівка по гуцульських горах» у 1933 році в швейцарському журналі «Дер Кляйне

Бунд», а в 1939 році вийшли окремим виданням у Львові. Перше враження швейцарського вченого від побаченого і почутого таке, начебто він «нараз вернувся в далеке минуле, на багато століть назад». Автор висловлював захоплення чарівною красою одягу гуцулів, особливо вишивкою, ввічливістю верховинців, чарами їхньої мови. «Із мовного погляду є вони частиною великого українського народу. Їх говірка визначається багатством старовинних форм, – вражено писав Гю Цбінден, – а гама пестливих поетичних звертань, що їх так багато в усіх слов'янських мовах, якраз у гуцульській говірці незвичайно розвинена». Для Г. Цбіндена «гуцули – це шляхетна порода лицарської, добірної раси». Про що б не писав Г. Цбінден – про гуцульську хату, обряди і звичаї верховинців, чи храм у Криворівні, він завжди відзначає шляхетність мешканців Карпат. «Тут забув я (біля церкви у Криворівні), – писав Г. Цбінден – що знаходжуся між селянами і звичайними гуцульськими пастухами. І ті постаті, що проходили перед моїми очима у скромній величі, і ті розколісані гуртки ясних лагідних барв видавались мені мрією майбутності, образом надприродної побожності» [48, с. 208].

Продовжуючи розмову про літературну творчість іноземних письменників присвячену Гуцульщині, не варто оминати увагою праці Ст. Вінченза (1888 -1971) – польського філософа, етнолога, публіциста, дослідника гуцульського фольклору, автора великого твору «На високій полонині. Образи, думи й епічні розповіді з гуцульської Верховини» та інших публікацій. Син польського промисловця-нафтовика Ст. Вінченз провів свої дитинство на Гуцульщині в Слободі-Рунгурській, біля Печеніжина, а відтак був добре ознайомлений з гуцульською етнокультурою. Поштовхом до написання епосу «На високій полонині» для Ст.Вінченза стали ідеї швейцарського філософа Р. Гольцапфеля (1874 - 1930), творця філософії утопічного панідеалізму, як противаги тоталітарним філософським системам – фашизму й комунізму, які в ім'я вселюдського універсалізму проголошували знищення відмінностей між

людьми й між народами, а головню їхню національну культуру. Р.Гольцапфель у своєму філософському творі «Панідеал», наголошує, що намагання нівелювати відмінності між людьми треба відкидати як шкідливі й негідні. Прикмети, завдяки яким люди між собою різняться – бажані, їх треба підтримувати й плекати [108, с. 467].

За словами дослідника гуцульської тематики історіографа І. Сеньківа, написання для свого твору про гуцулів Ст.Вінценз ретельно вивчав різномовні документальні джерела й літературу про життя й світогляд цього гірського народу, від судових книг Станіславівського суду XVIII століття, до видань 1930-х років. На основі цих студій і власних спостережень він висловив судження про гуцулів та їхню культуру: «Вся культура гуцулів давня, оригінальна й сповнена високошляхетних рис. Будівництво, орнаментика, звичаї, боротьба за свободу, строї, килими, забави, пісні, поетична фантазія, забобони та вірування – все це таке своєрідне й таке відмінне, ніби якимсь гомерівським духом овіяне. Вдача гуцула буває не раз непогамовна, але рідко коли плитка, інколи – дитинна, але сповнена щирости, іноді виявляє лицарську гідність і шляхетну гордість, незалежність, пов'язану з ввічливістю й гостинністю. Все це разом пов'язане тісно з природою, яку гуцул живо відчуває, по-своєму розуміє і пояснює» [93, с.18].

Ст. Вінцензом був написаний 4-томний твір «На високій полонині», в якому автор охопив минуле й тогочасне буття Гуцульщини, народний побут, звичаї і фольклор. Письменник неодноразово підкреслював унікальність матеріальної й духовної культури гуцульського краю, подаючи докладний опис господарської діяльності, будівельних споруд, святкового одягу гуцулів. Знайомлячи читачів із гуцульською обрядовістю, Ст. Вінценз як чудовий знавець усіх сторін життя і звичаєвості не оминув увагою звичай «грушки», тобто народні забави на похоронах, що так вражають і дивують при читанні «Тіней забутих предків» М. Коцю-

бинського. Якщо український письменник тільки описав цей самобутній звичай, то польський автор намагався пояснити їх [13, с.12].

Аналіз джерельної бази свідчить про те, що наукове й літературне висвітлення визначальних елементів гуцульської етнокультури у працях вітчизняних дослідників розпочалось наприкінці ХІХ сторіччя. Певне запізнення українських діячів науки і культури від іноземців зумовлене низкою історико-соціальних причин, головні з яких вбачаємо в ідеологічному утиску зі сторони пануючого режиму та спольщенні значної частини української еліти. Проте з початком розквіту національного самоствердження (середина – кінець ХІХ ст.). Гуцульщина як споконвічна частина української землі, стала місцем етнографічних розвідок для українських науковців та творчого натхнення для українських митців.

З огляду на значну кількість матеріалів дотичних до теми дослідження, а також зважаючи на їх жанрове й концептуальне різноманіття, вважаємо за доцільне виокремити й систематизувати найбільш співзвучні проблематиці дослідження. Систематизація здійснюватиметься в два етапи.

На першому етапі залучено критерії, за якими враховується літературний стиль, у якому написано, той чи інший твір:

- а) науковий;
- б) публіцистичний;
- в) белетристичний.

На другому етапі передбачається визначення у кожному окремому творі наявності певних методологічних аспектів. За критерії обрано наступні функції наукового пізнання:

- евристична;
- ідеологічна;
- аксіологічна;
- практична;
- прогностична.

З нашого погляду підхід за означеними критеріями дозволить сконцентрувати увагу на важливих характеристиках гуцульської етнокультури, що знайшли своє відображення в наукових працях, публіцистичних й художніх творах.

В аналізі дослідницького й творчого доробку української еліти в царині гуцульщинознавства зазначимо, що за методологічною спрямованістю аналізовані літературні джерела зорієнтовані на утвердження ідеї споконвічної приналежності гуцульського краю до українських земель. І хоча не завжди в політичному, проте в культурному аспекті, гуцули визнавались невід'ємною складовою українства. Уважне вивчення української літератури, присвяченої гуцульській тематиці, переконує у присутності ідеї національної ідентифікації вже за часів Австро-Угорської державності й під час польського панування на українських теренах. Не було її відкинуто й у радянський період, хоча вона й набула інтернаціонального ідеологічного забарвлення. Однак у своєму первісному значенні ця ідея одержала свого подальшого розвитку у працях українських дослідників і митців в діаспорі. За роки незалежності в Україні культурна самобутність етнічної групи гуцулів розглядається в національному загальноукраїнському контексті (В. Євтух, Г. Лозко, С. Макарчик, М. Пірен, А. Пономарьов та ін).

Щоправда акцент дослідницьких пошуків українського й загальносвітового наукового співтовариства змістився у площину виявлення характерних ознак, які притаманні лише окремій етнічній спільноті. Ні в якому разі не заперечуючи її національної приналежності, висувають проблему етнізації українського суспільства. Визначальним фактором у вирішенні названої проблеми науковці О. Вишневський, О. Гриб, Н. Лисенко, П. Лосюк, Л. Орбан-Лембрик вбачають в активізації етнографічного, етнопедагогічного та етнопсихологічного потенціалу на всіх етапах навчально-виховного процесу української освітньої системи.

Отже, упродовж усього періоду вивчення гуцульської етнокультури спостерігається утворення так званих «методологічних векторів», спрямування яких здійснювалось початково від етнічної до національної самосвідомості, а на сучасному етапі – від центризму до культурного відродження й самоутвердження етнорегіонів, зокрема Гуцульщини.

В обговоренні питання про дослідження етнокультурного феномену гуцулів слід назвати такі праці українських етнографів, як «Гуцули» В. Гнатюка, «Історичний нарис про гуцулів» С.Вітвицького, «Карпатская Русь» (Славянский Сборник. т. 2) Я. Головацького. Однак провідна роль у цій царині належить професору В. Шухевичу (1849 - 1915). Його 5 томна монографія «Гуцульщина» написана наприкінці ХІХ початку ХХ ст. була і залишається найповнішим виданням, що містить систематизовані відомості про особливості клімату, типів поселень, умов праці, облаштування побуту, фольклору, родинної й календарної обрядовості гуцулів. Дослідник одним з перших у тогочасній українській науці здійснив спробу віднайти спільні й відмінні риси гуцулів як етнічної спільноти, що є частиною українського етносу: «Посеред тих фізикографічних умовин живуть галицькі Гуцули, щеп українсько-руського народу, котрі по нині задержали найбільше знамен оригінальності, а то завдяки недоступності гір!, а з сим і цивілізаційних впливів. Наслідком того виявляють Гуцули не тільки в своїй зверхній подобі, але і в подробицях життя ще много таких влиствостей і прикмет, які у інших щепів українсько-руського народу вже затерлися, а надто виріжнюють ся ще й оригінальнимн гуцульськими властивостями, що були викликані природою, посеред якої вони живуть» /мова оригіналу/ [130, с. 51].

У праці наведено значну кількість фольклорних творів зібраних автором та його помічниками (інтелігенцією гуцульських сіл – Л.Гарматієм, Т. Кисілевським, М. Колцуняк, К. Лисинецькою та ін). Цінність такої етнографічної розвідки з-поміж іншого, полягає ще й в тому, що у різноманітних за жанром творах гуцульської усної народної

творчості (апокрифи, легенди, казки, перекази, обрядові пісні, коломийки, загадки) передані морально-етичні переконання, естетичні смаки, космологічні уявлення гуцульського народу.

Значну увагу проф. В.Шухевич приділив звичаєвості родинного осередку. У 1-2 частинах описано способи господарювання, оформлення інтер'єру гуцульської хати, щоденний і святковий одяг, харчування. Особливе місце у «Гуцульщині» одведено традиціям обрядовості й звичаєвості, яких здавна дотримувались у гуцульських родинах. Так у 3 частині описано такі родинні обряди – «родини», гуцульське весілля, «смерть і похорони» /мова оригіналу/ [131, с.267]. Автор прагне ознайомити читачів із гуцульськими варіантами традиційно української обрядовості. Це виявляється у ретельності при цитуванні примовлянь із побажаннями та застереженнями, що супроводжують обрядову дію. За приклад може послугувати опис обряду першого заплітання коси: «Дівчину заплітають по раз перший, як їй минуло вже п'ять років; до сеї чинности запрошують *сохтівну* жінку; така заплітає волося серед голови у *хрест* ось як: бере з переду, з потилиці, від правого-уха і від лівого, і звязуючи те волосе на середині, каже: «як я звезую усе волосе на тобі, аби сі тримало зусіх щтирох боків, так аби сі до тебе везали з усіх боків парубки, одівці, дщицкі сини, тай котре май *старші* парубки у краї; котрий тебе уздрит, то так аби за тобов умлівав, як риба за водов» /мова оригіналу/ [131, с.19].

У 4 частині висвітлено родинний аспект календарної обрядовості. Приміром у розповіді про традиції та звичаї на Святий Вечір В. Шухевич зауважує: «...засідають усі за стіл: на чільнім місци Газда, поруч него газдиня, а далі діти, слуги і близша родина, як вона не далеко живе а прийшла, тай бідні сусіди, що самі не мають за що урядити у своїй хаті тайну вечеру.» /мова оригіналу/ [132, с.18].

Принагідно зауважимо, що подаючи опис традицій, обрядів та звичаїв вчений, дає лише окремі пояснення, не вдаючись до аналізу їх сакрального

чи прагматичного значення, а відтак акцентує увагу на первинному етнографічному матеріалу. Це дозволяє сучасному читачеві створити якомога виразнішу картину етнокультурного, зокрема родинно-побутового колориту Гуцульщини.

Проблема вдосконалення духовної, а почасти й матеріальної сфер побутової культури гуцульських родин, знайшла своє відображення у творчій спадщині Митрополита Андрея Шептицького (1865–1944). Перебуваючи на єпископській кафедрі Станіславівської дієцезії, Владика Андрей здійснив 1900 року канонічну візитацію парафій Галицької й Буковинської Гуцульщини. Свої враження, настанови й побажання Єпископ Шептицький узагальнив у п'ятому пастирському листі, написаному гуцульською говіркою й одержав назву «До моїх любих гуцулів». У своєму пастирському листі Владика висловлює подяку парафіянам гуцульських сіл «за файну гостину», визнає їх «щирими і добрими християнами» [44, с.78]. Водночас автор вказує на існування у гуцульському краї антисоціальних й антирелігійних явищ (розпуста, пияцтво, ворожба), які призводять до зубожіння, страждань та розладу у родинному осередку. Отож, кир Андрей за допомогою біблійних метафор переконує гуцульську церковну громаду у необхідності боротьби з аморальністю заради родинної злагоди та добробуту. Ось як змальовує Владика картину доброчесної родини: «Поміж ними любов та згода. Чьоловік жинку, а жинка чьоловіка любить; гіти ростут у Законі Божім тай у Божім благословенію. Цала хата тай ці, шо у ній жіют, милі передь Богом, ек ця присада, шо здорові тай солодкі єблука родит. Боже благословеніє лежит на цілій хаті, – на всіх, шо у ній жіют і на усій їх праці» /мова оригіналу/ [44, с. 84].

Окрему увагу в листі приділено родинному вихованню гуцульської молоді. На його думку, виховання має базуватись на християнському віровченні та одвічній працелюбності гуцулів: «Легіні ...то христенцкі молодеки, здорові та моцні; уміют і Богови помолитиси та чесно

працювати. І для старині є помочев тай потіхов. Колис ті молодеки будут і дедями добрими. І будут знати по христенцки жинки свої любити та по христенцки гіти віучювати. Гівчята у тій хаті, то янголі чемні. – Богови тай людем милі. Хто таку гівчину озме, буде мати дома бирший, ніж великий маєток. Бо у хату уна єму принесе шісте і гаразд. І працев, шпаровистев та тверезостев доробеси маєтку, а їх жите буде мирне і шісливе. І з роду у рід буде переходити у такі родини ласка тай благословеніє Боже.» /мова оригіналу/ [44, с.84 - 85].

Разом із духовними настановами Єпископ надає низку практичних порад щодо ведення родинного господарства, облаштування побуту та створення затишку у гуцульській оселі. У розділі «Дбайте за поредек тай за чистоту» пропагуються дотримання житла й господарських приміщень в чистоті та охайності: «Багато є у хаті такої роботи, шо її ни знає ані газда, ані челідь, а чесом цеса робота і для здоровя потрібна. Подивиси аді лиш по свої хаті! Кілько можно ше у ній зробити, аби уна була май файнішя тай чістішя... Най кождий газда глипне ше до своєї колешні! Найде там багато такої роботи, шо її доси може й ни вигів. Ба й коло маржини багато можно ше зробити! А чым ліпше доглядаетш її, то тим бирше можеш за ню й грошя узети!» [44, с.98]

У питанні про приготування їжі, з-поміж іншого автор, зазначає: «А ци ни добре було би, ек би челідь уже змолоду файно научыласи хліб зачынювати та печі? Ни треба би пасок та білого хліба у жидів купувати. А у кождій хаті мавби христинин смашний свій домашний хліб, – здоровший вид усекого купного». Далі Владика радить: «Найдеси у селі екас газдиня, шо май ліпше вид усіх знає страву зготовити, хліб спечі, то най других научыт! І гіачета, з роду до роботи цікаві, най молоду вид такої розумнішої газдині приучуютси здорову тай смашну страву варити» [44, с.100]. Усвідомлюючи щирый подив читачів при ознайомленні з такими не властивими для душпастиря практичними порадами, майбутній

митрополит пояснює : «Ни дивуйтеся, що я Вам за це усе говорю! Робю це тиму, бо за Ваше добро скрізь дбаю!» [44, с. 101].

На наш погляд, вищенаведений пастирський лист митр. Андрея Шептицького, є свідченням посилення уваги української еліти до проблем населення гуцульського краю, а саме:

- збереження й зміцнення інституту родини,
- визначення мети родинного виховання і способів її досягнення:
- покращення умов повсякденного життя.

І саме цей зразок епістолярного мистецтва був написаний задля високої мети – заронити й утвердити в душах гуцулів прагнення до самовдосконалення та вдосконалення навколишнього світу.

З-поміж етнографічних розвідок початку ХХ ст. спрямованих на вивчення повсякденного життєвого устрою гуцулів, і зокрема, питанням догляду й виховання дітей у гуцульській родині, заслуговує на увагу праця А. Онищука «З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя», опубліковану 1912 року в «Матеріалах до української етнології» – науково-популярному виданні НТШ. Окрім опису звичаїв й обрядів пов'язаних із народженням дитини, автор зупиняється на виховних традиціях гуцулів. Приміром, у статті подані основні стадії виховного процесу, яких здавна дотримувались на Гуцульщині: «Спочатку – коби здорове, потім – зроби те і те, потім – треба так».

Дослідник вказує на те, що батьки вже з раннього віку залучали дітей до трудового життя родини і робили це великою любов'ю й терпеливістю. Щоправда, при необхідності вдавалися до фізичних покарань, проте тільки тоді, коли дитина, досявши певного віку, чинила зло навмисне; коли ж робила це несвідомо – вважали, що карати ще рано. На Гуцульщині існував цікавий звичай виявлення свідомості у дитини. Їй пропонували запалену свічку і блискучу мідну монету. І вогонь, і монета однаково привертати увагу дитини і викликали бажання схопити рукою одну з двох речей. Коли вона з однаковою готовністю намагалася схопити кожен річ –

карати її ще рано. «Як дай наперед него грейцир і ватру, а воно бере ватру – то ще не можна бити; як бере грейцир – то мож бити, не шкодит /мова оригіналу/ [122, с.17].

В силу історичних катаклізмів першої половини ХХ ст. в українській науці питанню гуцульської етнокультури практично не приділялося уваги. Часткове висвітлення означеної проблематики знаходимо у працях «Народное искусство Подкарпатской Руси» С. Маковського (Прага 1925), «Великодні ігри й пісні Закарпаття» І. Панькевича (Львів, 1929), «З історії Гуцульщини» І. Крип'якевича (Львів, 1929) [68].

У радянський період наукових дослідів специфіки Карпатського регіону певне зацікавлення самотнім культурним колоритом Гуцульщини спостерігається у 60 – 80 роки ХХ ст. Увага дослідників була сконцентрована на характерних рисах гуцульської матеріальної культури, зокрема, на художньо-естетичному оформленні гуцульського побуту. У своїх дослідях радянські мистецтвознавці (Д. Гоберман, Д. Поп, О. Соломченко, М. Станкевич) подавали докладний опис і фаховий аналіз архітектури житлових й господарських будівель, художню цінність елементів інтер'єру й екстер'єру житла, специфіку оздоблення традиційного гуцульського одягу тощо. Хоча науковці високо оцінювали творчий хист народних майстрів Карпатського регіону та художній смак гуцулів у декорванні свого побуту, ними неодноразово висловлювалась думка про необхідність масового виробництва окремих речей ужиткового призначення в якості сувенірів, та про відмову від застарілого способу будівництва й облаштування житла з огляду на невідповідність стандартам соціалістичної системи житлобудування [119, с.81].

Щодо духовної царини гуцульської родинно-побутової культури, тогочасні етнографи вивчали й презентували на загал лише ті її аспекти, які не суперечили радянському ідеолого-атеїстичному устрою. Популяризувались гуцульські фольклорні твори, присвячені праці простих селян і робітників, боротьбі проти панщини, почуттям кохання й

материнської любові [92]. З нашого погляду, радянські вчені й публіцисти зустрічались із значними труднощами при описі традицій, звичаїв й обрядів, що здавна побутували на Гуцульщині, адже у своєму змісті (а нерідко й за формою) вони сповнені релігійної квінтесенції. Внаслідок цього багато аспектів обрядово-звичаєвої спадщини, відверто замовчувалась (хрестини, вінчання), або подавалась із критичними коментарями, в яких мовилось про пережитки минулого, забобонність народу, спричинену неосвіченістю. За приклад може слугувати фрагмент одного з розділів історико-етнографічного дослідження «Гуцульщина» (1987), присвяченого сімейній обрядовості: «В побуті гуцулів ще іноді мають місце пережитки старої християнської обрядовості, яка завдячує своїм побутуванням більше традиції, ніж релігійним переконанням людей. Пережитки старої релігійної обрядовості є значнішими в сільській місцевості, ніж у міській... Радянська обрядовість, складовою частиною якої є сімейні звичаї і обряди, становить важливу сферу загального ідейно-виховного процесу, вагомим чинником комуністичного виховання трудящих» [35, с.318-319].

В означений вище період в етнографічних дослідженнях акцентувалась увага на новітніх обрядах, зумовлених відмовою від усього, що нагадувало досоціалістичну добу [98]. Не зупинятимемось на аналізі змісту й форми новітніх обрядів започаткованих на Гуцульщині упродовж другої половини ХХ ст., позаяк вони внаслідок нетривалого існування неасоційовані з гуцульською культурною традицією. Водночас констатація етнографами обрядів на початковому етапі їх існування дозволяє спостерігати динаміку розвитку й примноження гуцульської етнокультури.

У справі збереження духовних і матеріальних цінностей гуцульської етнокультури відзначились представники української діаспори. Перебуваючи за межами гуцульської землі, вони повсякчас прагнули врятувати від забуття самотню культуру, що дісталась у спадок від

пращурів. На шляху до досягнення означеної мети, за ініціативою емігрантів з України, було здійснено низку практичних заходів, зокрема:

- відкриття у 1974 році Гуцульського дослідного інституту в Чикаго (США);
- організації гуцульських товариств у діаспорі (США – Тов-во «Черемош» у Філадельфії у 1950 р., Тов-во ім. О. Довбуша Боффало в 1950, Тов-во «Чорногора» у Чикаго 1965 р., Канада – Тов-во ім. М. Черемшини в Торонто 1961 р., Великобританія – Тов-о «Гуцульщина» у Ноттінгамі 1969 р. та ін.) об'єднаних в Українське Світове Об'єднання Гуцулів (УСОГ);
- проведення 12 з'їздів Об'єднання гуцулів західної діаспори;
- видання часописів «Гуцулія» (США з 1968 р.), «Гуцульщини» (Канада з 1985 р.);
- численні публікації на гуцульську тематику у виданнях української діаспори.

З-поміж фундаментальних етнографічних та культурологічних досліджень діаспори виокремимо багатотомну колективну працю «Історія Гуцульщини» за ред. М. Домашевського, 3 з 6 томів якої були підготовлені і опубліковані у США та монографію «Гуцульська спадщина» І. Сенькова, яка хоча й була видана в незалежній Україні, її довготривале укладання відбувалось за кордоном.

«Історія Гуцульщини» за своїм змістом покликана дати вичерпну інформацію про географію, історію та культуру гуцульського краю. Природно, що автори не оминули увагою самотність родинно-побутової культури гуцулів. У праці систематизовано й докладно змальовано родинну обрядовість із врахуванням відмінностей Галицької, Буковинської та Закарпатської Гуцульщини. Приміром, опис весільного обрядового дійства подається у відповідності до основних етапів його проведення – оглядини, сватання, заручини, благословення, проща, запросини, убирання деревця, зачинання, заводини, повниця, дар, виряжання, шлюб, весілля,

проводини тощо [45, с.114-161]. Кожен із етапів містить значну кількість пісенного й віршованого фольклору, що виконують під час обрядових дій.

В контексті висвітлення характерних рис життєустрою гуцулів науковцями приділено певної уваги матеріальній сфері родинного побуту. Зокрема художньому оформленню зовнішнього і внутрішнього гуцульського житла, особливостям оздоблення речей повсякденного вжитку, виявлення самотніх рис традиційного гуцульського одягу. Водночас при ретельному дослідженні (маємо на увазі частину опублікованого за кордоном) спостерігається певна часова статичність етнографічного матеріалу, що датується не пізніше 40-х років ХХ ст. З нашого погляду, це зумовлене періодом еміграції та неможливістю вільного відвідування гуцульського регіону за часів радянського панування. Отож, в силу ізоляваності від об'єкту дослідження автори «Історії Гуцульщини» були в не в змозі фіксувати новітні тенденції в житті мешканців Карпатського краю, а відтак й відображати культурний поступ Гуцульщини.

У розмові про гуцульську діаспору не можемо оминати увагою тих мешканців Карпат, що проживають поза українським кордоном. Етнічна територія Гуцульщини простягається за межі державного кордону України на територію Румунії. Румунська Гуцульщина займає північну частину країни вздовж українсько-румунського кордону в повітах Марамуреш та Сучава. Основною зоною розміщення гуцулів є територія між річками Васер, Вішеу і Тиса. Для мешканців на означеній території є традиційно гуцульський спосіб господарської діяльності, дисперсний характер розселення, прив'язаність до гірських ландшафтів.

Вагомий науковий внесок у дослідження життя української зокрема гуцульської діаспори на теренах Румунії зробили українські вчені С.Томашівський, С.Рудницький, В.Кубійович, І.Панькевич. Вище перелічені науковці займалися проблемами заселення території,

етнокультурною спадщиною та визначенням українських етнічних кордонів.

Етнічна ізоляція гуцульської спільноти за останні 80 років позначилася на етнокультурних особливостях. Незважаючи на природні асиміляційні процеси, мешканці гуцульських поселень виявляли стійкість у збереженні етнічної належності, мови і культурної спадщини. За даними статистики понад 40 тисяч мешканців Північної Румунії визнають себе гуцулами [82, с.26-27].

Дослідники Чикагського Гуцульського дослідного інституту (О. Бевка, М. Домашевський), які вивчали й неодноразово перебували у місцях компактного поселення гуцулів у Марамуреському, Сигетському й Сучавському повітах, відзначали їх високу етнічну свідомість, згуртованість у справі збереження трудових традицій, побутового устрою та обрядової звичаєвості, що притаманні лише цій етнічній групі [45, с.12].

За даними сучасних етногеографічних досліджень у краю збережені традиційні народні знання, звичаї, обряди, фольклор та інші види народної творчості. На землях Румунської Гуцульщини побутують святкові обрядові цикли та сімейна обрядовість, у якій збережено гуцульську етнічну ідентичність. Матеріальна культурна спадщина має давні традиції і є найпоширенішим видом народного мистецтва. Одяг, що його носять жителі сіл долини річки Рускови, містить виразні гуцульські мотиви. .

Не залишився поза увагою науковців мовленнєвий чинник. Представники української діаспори переважно спілкуються між собою різними діалектами української мови. Питома вага осіб, які послуговуються гуцульською говіркою у різних поселеннях різна. Так, у долині річки Рускови їх налічується понад 95 %. Села Вишня Рівна та Луг посідають друге місце (87,0%) за цим показником, на третьому місці (78,7%) с. Великий Бичків.

У процесі вивчення науково-публіцистичного доробку української діаспори з гуцульської тематики звернемось до монографії І. Сенькова

«Гуцульська спадщина». За його словами робота здійснювалась з метою: «заспокоєння ностальгії гуцулів-емігрантів» [149, с.121]. Окрім цього, у «Вступному слові» наголошується на необхідності навернення молодого покоління гуцулів, які народились вже на чужині, до культурних скарбів їх Батьківщини [149, с.3].

Оскільки дослідження розраховано на закордону аудиторію, значна його частина за своїм змістом покликана ознайомити читачів із територіально-адміністративним устроєм Гуцульщини в межах України, із гуцульськими поселеннями у Румунії.

Лейтмотивом монографії є популяризація малодосліджених аспектів гуцульської культури, зокрема родинно-побутової звичаєвості. Наприклад, у розповіді про інтер'єр хати, дослідник акцентує увагу на такому унікальному явищі, як ікона на склі, що протягом тривалого часу була неодмінною окрасою гуцульська житла [149, с. 229].

В питанні про родинні звичаї та обряди на Гуцульщині, етнограф зупиняється на традиції поминання померлих. Пов'язана із церковним календарем гуцульська специфіка цієї загальнослов'янської традиції полягає у дотриманні таких обрядів та звичаїв, як «гріти діда», «дідівні суботи», «грібки», влаштування гостини на спомин померлих родичів та дарування бідним хліба й речей хатнього вжитку «за померші душі» [149, с. 240-245]. Важливість поминальної обрядовості, серед іншого, полягає у символічному виявленні міжпоколінневої трансмісії. Нею передбачено безперервність у творенні нових матеріальних та духовних цінностей на ґрунті вже створеного пращурами.

Аналізуючи календарну обрядовість гуцулів, І. Сеньків звертається до символізму й образності колядок, у яких звеличується міцна родина, її господарність і побожність. Оскільки, повсякчасне прагнення людини до щастя найвиразніше у поетизованих фольклорних творах, завданням колядок було викликати «в уяві господарів фантастичні образи щастя та багатства як реальну дійсність...за допомогою описів, поетичних

порівнянь, метафор, гіпербол, символів та проєкцій цих образів у космічний простір. У центрі їх стояв завжди господар, його родина й дім. «Береза» ототожнював його з місяцем, його дружину з сонцем, а їхніх дітей з ясними зірками, їм служили й про них дбали планети, стихійні сили, дерева, тварини, уся природа» [149, с. 217].

У наш час, коли Україна вступила в епоху незалежності, вітчизняні й закордонні науковці отримали реальну можливість об'єднання спільних зусиль у справі дослідження культурного феномену гуцульського етнорегіону. Реальними кроками на шляху до різностороннього вивчення питань гуцульської етнопроблематики вбачаємо:

1. Заснування Всеукраїнського об'єднаного товариства «Гуцульщина», регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові та філіалу «Гуцульщина» інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка у селищі Верховина Івано-Франківської області;

2. Підготовка і захист дисертаційних досліджень, зокрема: з питань декоративного народного розпису в інтер'єрі гуцульської хати середини XIX – кін. XX століть (М. Гринюк), народних традицій дерев'яного житлового будівництва в Українських Карпатах другої половини XIX – початку XX ст. (Т. Файник), фразеології гуцульських говірок (М. Олійник), трудових традицій українців Карпат кінця XIX – початку XX століть (Н. Дуда), похоронних звичаїв та обрядів українців Карпат XIX – XX ст. (Б.Гузій) тощо.

3. Проведення низки науково-практичних конференцій, тематика яких містила питання про відродження й збереження найкращих здобутків гуцульської етнокультури у царині естетичного оформлення побуту, дотримання обрядово-звичаєвої традиції, змістом якої виступали високоморальні принципи родинного життя.

Прикладом сучасних наукових досліджень на теренах гуцульського етнорегіону є ініціатива кафедри політичної географії і країнознавства

факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. І.Франка. У другій половині 90-х років ХХ сторіччя було проведено масштабне опитування мешканців сіл Гуцульщини. Метою опитування було виявлення етнічної самосвідомості горян. Чотирьом сотням респондентів різного віку, освіченості, фаху пропонувалось обрати різні варіанти самоназви: українець, верховинець, гуцул, бойко, русин чи запропонувати свій варіант. Отримані результати показали, що гуцулами найчастіше називають себе жителі похилого віку (70% від усіх респондентів цієї категорії). Очевидно, що в дорадянський період етнічна самосвідомість гуцулів була вищою, що певною мірою компенсувалась їх національна самосвідомість як жителів етнічно чужих держав – Румунії, Польщі, Чехії. Молодь Гуцульщини (вік 14 до 29 років) у переважаючій більшості називались тільки українцями, що само по собі є позитивним результатом здобуття Україною незалежності. Однак, успадковуючи один з найкраще збережених регіональних культурних феноменів України неможливо його примножувати без глибокого усвідомлення власної приналежності до минулого, і відтак і майбутнього свого народу.

Під час опитування виявилось, що освіта – один із найдієвіших чинників у процесі формування етнічної самосвідомості. Як показало дослідження, ті жителі Гуцульщини, які мають вищу чи середню спеціальну освіту, не так часто називають себе гуцулами (48%). Простежуючи зв'язок етнічної самосвідомості з освіченістю, визначено, що з-поміж місцевих працівників освіти і культури 53% респондентів (цієї категорії) назвали себе гуцулами. Найчастіше етнічну самосвідомість – 57% виявляють працівники традиційних для Гуцульщини галузей, зокрема: сільського і лісового господарства, художніх промислів, тобто ті, хто в щоденній трудовій діяльності дотикаються до гуцульських способів творення й світосприйняття.

Серед керівників владних структур різних рангів, гуцулами назвали себе лише 25% опитаних. Водночас за результатами опитування саме

політична еліта гуцульського краю частіше висловлює свою гордість за гуцульську культуру, на відміну від працівників. освіти, культури чи традиційних галузей, які продемонстрували здебільшого лиш повагу до місцевої культури. Таку суперечність у ставленні до матеріальних і духовних цінностей гуцульського краю фахівці пояснюють сутнісними мотивами культурного відтворення. Адже для керівної еліти феномен гуцульської культури – це, передусім, «візитка» краю, який вони представляють як його лідери, а оскільки вона загально визнана, то нею можна гордитися. Для освітньої й культурної еліти, яка в своїй повсякденній життєдіяльності безпосередньо розвиває цю культуру, повага до неї є складовою частиною її відтворення. Показовим у зв'язку з цим є вияв ставлення до своєї культури серед тієї категорії респондентів, які виявили порівняно високу етнічну самосвідомість. Найстарші за віком і найменш освічені гуцули здебільшого ставляться до традиційної культури саме з повагою.

З огляду на статистичні дані, науковці висловили переконання у чималому потенціалі самобутності гуцулів. Підтвердженням цього є високий відсоток серед респондентів тих, які з повагою (57%) і гордістю (37%) ставляться до власної культури. Лише 2% респондентів виявили байдуже ставлення до неї, як до явища, що відмирає. При цьому такої думки дотримуються переважно жителі краю немісцевого походження.

Своєрідним підсумком проведеного опитування стала сентенція висловлена однією з ініціаторів й і безпосереднього організатора М. Лаврук про те, що «збереження та розвиток кращих традицій гуцульської самобутньої культури в майбутньому матимуть вплив насамперед суб'єктивні чинники серед яких – етнічна самосвідомість молодих гуцулів, яку необхідно формувати, виходячи з природної і етнокультурної цілісності Гуцульщини» [85, с.162].

Поряд із науковою та публіцистичною, гуцульська етнокультура знайшла своє відображення у художній (переважно прозовій) літературі.

Життеустрій і світогляд гуцулів почали привертати увагу письменників наприкінці XIX – початку XX ст. Художня інтерпретація самотності Гуцульщини здійснювалась, як вихідцями із вищеназваного регіону (В. Костинюк, О. Манчук, В. Стефаник, Ю. Федькович, М. Черемшина), так і тими письменниками, які писали свої твори на ґрунті тривалих спостережень життя гуцулів, їх етнографічної спадщини та власного літературного хисту (О. Кобилянська, М. Коцюбинський, М. Ломацький, С. Пушик, І. Франко, Г. Хоткевич). Вважаємо за недоцільне вдаватись до аналізу літературної спадщини кожного з авторів, тому з усього різноманіття художніх творів гуцульської тематики, відзначимо певні аспекти, що відповідають проблематиці нашого дослідження.

Облаштування побуту, змальоване у белетристичних оповідях, слугувало своєрідним фоном, на якому розгортається сюжет. Лаконічна характеристика гуцульської оселі надає змогу читачеві уявити небагатий, проте охайний побут горян. Взірцем такої характеристики може стати початок оповідання В. Стефаніка «Кленові листки»: «Постіль застелена полотном, коло стола на задній і передній лаві засіли куми, на краю печі рядком діти. Вони попускали рукави, як стадо перепелиць, що спочивають, але все готові летіти... Каганець блимав на припічку і потворив з кумів великі, чорняві тіні й кинув їх на стелю. Там вони полонилися на сволоках і також не рухалися» [160, с.97].

У своїх творах письменники неодноразово звертались до проблеми бідності й злиденності життя гуцулів, причини якого вбачали у складних кліматичних умовах та утиску зі сторони чужоземних можновладців. Водночас автори визнають той факт, що гуцули ніколи не втрачали нагоди прикрасити екстер'єр та інтер'єр свого житла. Про це мовиться у повісті «Люба – згуба» Ю. Федьковича: «В хаті звичайно як у храму. Стіни оббиті коверцями, світло горить; куди обернешся столи аж вгинаються, по тім боці за столом сидять дівки, як ті квіти у грядочці» [172, с.13].

Особливих старань у цій справі прикладали перед неділями та святами. Вітчизняні митці зупинялись на описі приготування родини до великих християнських свят – Різдва, Великодня та храмових свят, що їх відзначали у кожному селі гуцульського краю. Оповіді про це знаходимо з-поміж інших, у новелі О. Манчука «Без свічки»: «Єк прийде́т бувало Светвечір, а ти мені несеш то́то модне зерькало, шо то чьоловік у тім дуже великий глядаєт, а я си файно обричу́ тай уболічюси у чісту сорочьку, в здтак седу за стів під образами і сиджу так до вечера. А ти позносиш повен стів колачів і накладеш один на другий так, шо я си за ні сховаю» [108, с.30-31].

Підготовка гуцульської родини до храмового свята знайшла своє відображення у «Тінях забутих предків» М. Коцюбинського: «Всі вони (родина Палійчуків) були богомільні, любили ходити до церкви, і особливо на храм. Там можна побачитись було з далеким родом, що осівся по околишніх селах... Витягалось найкраще лудіння (одежа), нові крашениці, писані кептарі, череси і тобівки, багато набивані цвяхом, дротяні запаски, черлені хустки шовкові і навіть пишна та білосніжна гугля, яку мати обережно несла на ціпку через плече» [74, с.7].

Про клопоти гуцулів в передвеликодній час докладно розповідається у повісті Г. Хоткевича «Кам'яна душа»: «Газди опоряджували свої оседки назверхе... А газдині давали лад всередині хати: мили столи, лавиці, ослони, мастили припічки, опецьки, учічковували образи зіллям, та писанками, та голубцями... Мився посуд у шафці та в намиснику: усі тоті миски, глеки, черсаки, боклаги, горщета, пугарі, блехівки, колачі, шо так вигідно виснуть на руці, аби мож і наливати, й випивати. А газда – тот прикрашує стіну: чисто випуцував топірці, тобівки старовіцькі блеховані, порошниці, гарапники, які файніші дзьобні...» [96, с. 36-37].

У численних творах присвячених життю мешканців Українських Карпат приділяється увага особливостям у відзначенні гуцульськими родинами календарних свят. Приміром М. Коцюбинський у «Тінях

забутих предків» так продемонстрував таємничість й урочистість Святого вечора: «Палагна чекала в хаті. Вогонь в печі лежав втомившись, тихо дрімаючи жаром, страви спочивали на сіні, різдвяна мирність спливала з темних кутків, голод тягнув до їжі, але вони ще не сміли сісти за стіл. Палагна поглядала на чоловіка – і в згоді вони разом згинали коліна, благаючи бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає...» [74, с. 29].

Вивчаючи традицію святкування на Гуцульщині, письменники зауважили, що внаслідок віддаленого проживання гуцульських сімей одна від одної, святкові дні були якнайкращою нагодою для побачення з близькими та далекими родичами. На Святий Вечір родина за традицією збиралась в оселі найстарших членів династії. Під час Різдвяних свят діти відвідували хресних батьків задля побажання добра і щастя у наступному році. На Великдень рідні зустрічались переважно на цвинтарі, де відбувалась спільна гостина. Про звичай спільної трапези гуцульської родини на могилі померлого родича оповів у повісті «Кам'яна душа» Г. Хоткевич [96, с.37].

Опосередковане підтвердження існування вищенаведеного звичаю міститься в оповіданні О. Манчука «Великдень», де автором перелічено продукти, які гуцули приносили для освячення: «А то куда ни глипнеш – усуди паски, писанки, бужениці та ковбаси-метерівки, ек гаде лежат» [108, с. 72]. З нашого погляду, вибір подібного асортименту передбачає споживання святкових страв не в домашніх умовах.

Не залишився поза увагою вітчизняних белетристів надзвичайно важливий аспект етнокультури – родинне виховання. На Гуцульщині виховання нового покоління здавна вважалось провідним завданням родинного осередку, а доброчесність й господарський хист – найвиразнішим критерієм вихованості. М. Ломацький у своєму творчому доробку неодноразово відзначав, що любов і взаємоповага між дітьми і батьками, в уявленні гуцулів були найголовнішими моральними

чеснотами, які закладають фундамент до гармонійного життя родини. У його повісті «Марічка» читаємо: «Багатий газда був цей Моканюк... він казав, що найбільший маєток, це його діти – чотири сини, як соколи й наймолодша з дітей Марічка, як ласичка. І справді мав Моканюк чим хвалитись і гордитись! Його діти були чемні, послухні, працюваті й примильні – одним словом – газдівські діти...До своєї «старині» (Марічка) не відзивалась інакше, як дедику золотенький, ненечко солоденька... Любила дуже співати – співала зранку до вечора. Казала, що співаночок навчилася від пташків» [103, с.156].

За переконанням українських митців визначальним чинником виховного процесу в родині є панування в оселі затишку, що налаштовує до доброзичливого спілкування молодшого і старшого покоління. Означене твердження найвиразніше відображене у наведених нижче фрагментах із оповідань В. Стефаніка «Мамин синок», М. Ломацького «Матір Божа на Гуцульщині» та М. Черемшини «Карби».

1. «Вечором сидів Михайло на лаві та й держав на колінах Андрія. Вогонь палахкотів у печі і освітлював хату червоним світлом. Михайлиха сиділа перед печею та варила вечерю» [181, с. 25].

2. «Зима. Все завіяне снігами, тисне мороз. Зимова тиша залягла гуцульські гори. Вечір. У печі горить, палає ватра, гріє і освічує гуцульську хату. Недалеко печі сіла бабуся, а коло неї внуки. Бабуся сивенька, як голуб, унуки, як писаночки, як чічки літом у царинці. Просять, щоб бабуся розповіла їм щось гарне й цікаве. Подумала бабуся, підсміхнулася і оповіла онукам ось що...» [103, с.34].

3. «Петрик роздивлявся по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафльовий, мальований. Дід посадив його на коліна і уважав, аби в печі горшки не позбігали. Показував пальцями мальованих стрільців на комині та й розказував, як вони татарів та багачів різали, смолою обкапували. І обіццював, що справить йому пушку і топорець зробіть» [181, с.8].

Оскільки не всі гуцули мали можливість віддавати дітей до школи, на батьків у повній мірі лягав обов'язок виховання та навчання. Вже з раннього віку батьки прищеплювали дітям любов до праці та почуття обов'язку, гартували волю й передавали прикладні знання, необхідні їм у подальшому житті. Принагідно зауважимо, що представники вітчизняної літературної еліти повсякчас змагались за вдосконалення й загальнодоступність української освітньої системи (зокрема на Гуцульщині). Проте вони високо поцінювали педагогічні традиції гуцулів, що знайшло своє відображення в художніх творах, як наприклад, в оповіданні «Онуцько» М. Ломацького: «Добра, розумна й до всього цікава дитина був цей Онуцько. До школи він не ходив і, як там казали, «письма си не вчив». Але ж: все таки знав добре, що можна, а чого не можна, що годиться, а що ні, що «гія» – треба, – чого не «гія» – не треба» [103, с.132].

Особливістю родинного виховання гуцулів з - поміж іншого є прилучення дитини до християнського віровчення й духовної спадщини прадавньої язичницької релігії. В дитини формувалось своєрідне сприйняття довколишнього світу. Внаслідок складних соціальних умов гуцули вдавалась за допомогою до Вседоброго і Милосердного Бога через молитви, пости й покору. Наслідуючи приклад батьків, діти змалечку засвоювали норми й правила християнського життя. Ілюстрацією до сказаного може стати фрагмент оповідання «В Зеленім над Черемошем» М. Ломацького: «Вечір. У хаті Маковійчуків тихо й сумно. Погасає вже й ватра в печі – пора спати йти. Приклякла Єлена з діточками перед образом Пречистої Діви – заносить гарячі молитви до Неї. Найменша з дітей, Настунька, закінчує молитву: «Боженьку добрий, дай дедикові здоровля, а мені й нам усім поможи рости на потіху дедеві і нені» [103, с.106].

Батьки-гуцули активно залучали у навчально-виховний процес старовинний фольклор, переважна частина якого за своїм змістом тяжіла до містифікації оточуючого середовища. Результат такого способу

виховання виявлявся у антропоморфізації дитиною природних явищ. Це відзначив М. Коцюбинський у «Тінях забутих предків»: «Коли Іванові минуло сім літ, він уже дивився на світ інакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля-одален, матриган і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повсталала зозуля, і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить?» [74, с.4].

Щодо методів і прийомів виховання у гуцульських родинах, то хоча й письменники не замовчували практики фізичних покарань і залякування дітей (М. Коцюбинський «Тіні забутих предків», В. Стефаник «Кленові листочки», М. Черемшина «Карби»), у своїх творах принагідно доводили ефективність похвали та заохочення у формуванні особисті дитини. М. Черемшина так змалював зустріч малого Петрика з родичами у дідовій оселі: «На храм вуйни і вуйки з чужих сіл походилися. Петрикові обарінки давали, називали чемним легінем.

- Файного, діду, онуку маєте, коби здоров був!
- Тото у мене господар, діда ввечір роззуває, люльку дідові запікає.
- Ой ні, то бабина дитина, мені горшки сокотит, з окропу пінку збирає.

Хлоп'яче бліде личко рум'янилося і ховалося за бабину опинку» [181, с.8].

Уважне прочитання художніх творів про Гуцульщину і її мешканців засвідчує глибоку повагу українських літераторів до етнокультурного й етнопсихологічного феномену гуцульського етнорегіону та бажання вберегти від забуття матеріальні й духовні цінності створені гуцулами протягом сторіч. Задля цієї мети вітчизняні письменники прагнули, та й прагнуть у сьогоденні, закарбувати колорит і неповторність гуцульського краю в українській літературі.

Отож, усестороннє вивчення різноманітних аспектів гуцульської етнокультури повинно стати теоретичною основою у справі формування етнічної самосвідомості прийдешніх поколінь гуцулів. Практичне втілення

дослідницької й творчої діяльності української еліти вбачаємо у залученні її етнографічного та мистецького доробку (можливо в адаптованому варіанті) у освітній процес дошкільних, шкільних, професійних та вищих навчальних закладів гуцульського етнорегіону.

2.2. Педагогічний імператив гуцульської етнокультури

Окремі педагогічні аспекти гуцульської етнокультури почасти висвітлювались у науково-публіцистичному доробку Н. І. Библюка, М. М. Влад, В. В. Грабовецького, П.В. Лосюка, І. Ю. Мисюка, І. І. Пелипейка, І. О. Савчук, М. Г. Стельмаховича та ін. Вагомий внесок у справу вивчення й осмислення гуцульської етнопедагогіки і зокрема родинного виховання, здійснив академік М. Стельмахович (1934 - 1998). Наукова спадщина академіка зберігає багато цінних міркувань про значення, специфіку та педагогічні функції гуцульської родини. У статті «Традиційна гуцульська родина М. Стельмахович відзначав: «Фундамент структури й побутової культури гуцульської родини – український, загальнонаціональний. Маючи визначальні етнокультурні риси, властиві всьому українському народові, гуцульська родина разом з тим наділена й певною регіональною своєрідністю, зумовленою особливостями історичної долі та природних умов Гуцульщини, деякими відмінностями в господарстві, культур, побуті й мові корінних мешканців гуцульського краю» [158, с. 542].

Далі, при визначенні самотності гуцульської родини науковець продовжує: «Традиційна гуцульська родина є яскравою, чудовою, чарівною квіткою єдиного суцвіття української родини, переконливим свідченням розмаїтого родинотворчого феномена українського народу, багатою окрасою не тільки українського національного, але й загальнослов'янського і загальнолюдського родинобудівництва» [158, с.542].

М. Стельмаховичем вперше в історії дослідження української народної педагогіки було визначено функції гуцульської родини, провідними з яких постають:

1. відтворення й продовження гуцульського роду, українського народу, нації;
2. виховання дітей;
3. організація домашнього й підсобного господарства, ремесел і промислів, споживання, побуту, дозвілля;
4. забезпечення єдності, наступності й спадкоємності поколінь,
5. передача дітям духовних і матеріальних цінностей, виробничого та життєвого досвіду, господарсько-трудових умінь і навичок, родинно-побутової культури;
6. етнічна соціалізація;
7. підготовка молоді до сімейного життя [158, с.543].

Глибоко усвідомлюючи кризовий стан, в якому опинився інститут сучасної гуцульської родини, академік М. Стельмахович розробив орієнтовну програму педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи, що одержала назву «Гуцульська родина: батьки і діти». За змістом і структурою програма носить покласний характер. Це означає, що батьки одержують широку педагогічну інформацію щодо виховання дитини, яка навчається в той час у певному конкретному класі. За програмою заняття у мережі педагогічного всеобучу проводяться щомісячно в найзручніші для батьків дні й час – від вересня до травня кожного року.

У передмові до програми видатний український педагог обґрунтував необхідність відродження стародавніх традицій гуцульського родинного виховання та надання їм оновленого змісту відповідно до умов сьогодення: «Гуцульське родинне виховання базується на таких провідних принципах, як: український патріотизм й висока національна свідомість; природовідповідність; любов до батька й матері, родини, рідного краю; шанобливе ставлення до української мови й традиційної родинно-

побутової культури гуцулів; почуття взаємного обов'язку між батьками і дітьми та членами родини; гуцульська етнічна соціалізація; європеїзм; участь дітей у посильній хатній роботі та господарській, і громадській діяльності; прилучення до гуцульського народного мистецтва, місцевих ремесел і промислів; утвердження здорового способу життя; збереження родинної честі й солідарності між родичами і свояками; забезпечення єдності, наступності й спадкоємності поколінь [158, с.557]. Тематикою програми передбачено вивчення ролі гуцульської родини в українському національному вихованні дітей та молоді, особливостей гуцульської народної педагогіки, виховної місії батька й матері, гармонії родинно-громадсько-шкільного виховання, тощо [158, с. 556 - 566].

Водночас зауважимо, що до цього часу ще не здійснено комплексного дослідження етнопедагогічної спадщини Гуцульщини. З нашого погляду, актуальність означеної проблеми зумовлюється недостатнім вивченням засадничих чинників формування етнічно свідомої особистості, а відтак необхідністю використання історичного досвіду народу в умовах оновленої освіти України.

У розмові про визначальні риси виховної практики гуцулів, вважаємо за доцільне зупинитись на визначенні та основних аспектах поняття «педагогічна культура». Отже, педагогічна культура народу – це сфера матеріальної і духовної культури, яка безпосередньо пов'язана з вихованням дітей. Вона виявляється в колискових й ігрових піснях, іграшках, дитячому одязі, рухливих іграх, дитячих знаряддях праці, дитячому харчуванні й правилах годування дітей, дитячому фольклорі, традиційних дитячих святах й у багатьох інших елементах народного життя [90, с.26].

Для сучасної педагогічної науки дослідження педагогічної культури народу набуває особливого значення, позаяк саме у ній відображена еволюція педагогічних уявлень з найдавніших часів й до тепер. Відтак педагогічна культура охоплює не лише предмети догляду за дітьми, а й

саме відношення до виховання, що постійно еволюціонує спільно з матеріальним і духовним прогресом людства.

Володіючи непогрішним моральним чуттям, народ критично й з пересторогою ставився до педагогічних новацій, відмежовуючи все невідповідне його виховному ідеалу. Педагогіка створена народом вирізняється насамперед своєю усталеністю. Випробувані часом традиції виховання зберегли в собі універсальні форми, методи й засоби виховання. Історія педагогічної думки свідчить, що життєздатними виявилися лише ті педагогічні ідеї, які прийняті й підтримані народом. Водночас висока педагогічна культура народу є показником високої культури народу загалом. Відтак визначально впливає на останню. Найпосиленіші спроби розвивати конкретні аспекти культури призводять зазвичай лише до тимчасових успіхів. Розвиток культури стає глобальним явищем лише за умови, коли дотична до її змісту робота спирається на високу культуру виховання зростаючого покоління.

У сфері педагогічної культури народу відсутня взаємно однозначна відповідність між знаннями, уміннями й навичками. У народній педагогіці непоодинокі випадки, коли люди опановують уміннями, минаючи знання. Це пояснюється тим, що в народній педагогіці не було теоретиків; народні педагоги були мислячими практиками. Характеризуючи провідні аспекти народної дидактики, академік М. Г. Стельмахович зазначав, що «найголовнішим у навчанні є не так результат, як той пошуковий шлях, яким пройшов учень з якомога більшою самостійністю» [157, с.7].

Педагогічна розсудливість народу існує на рівні інтуїції. Це не означає, що педагогічна культура може існувати незалежно від системи педагогічних знань, а лише підкреслює, наскільки складною є сфера виховання зростаючого покоління. Високі результати виховання дітей у народному середовищі є найважливішим предметом аналізу педагогічної науки. Розкриття секретів народного виховання за готовими результатами виявляє особливості педагогічної культури народу й країни загалом.

Любов до дітей – найважливіший компонент педагогічної культури людства, водночас елемент педагогічної культури кожної людини. Педагогічна культура окремої особи в цивілізованому світі не може вимірюватися любов'ю тільки до власних дітей. Егоїстична любов винятково до своїх дітей як породження сімейного егоїзму була віддаленою від народного виховання. Яскравим свідченням є інститут кумівства, що передбачає опіку і турботу за дітьми, які внаслідок обрядового дійства стають «своїми».

Ми переконані у тім, що рівень педагогічної культури етнічної спільноти виступає чи не найважливішою ознакою етнокультури загалом, позаяк збереження й уважне ставлення до скарбів педагогічної традиції є наріжним каменем міжпоколінневої трансмісії. Підтвердженням означеної сентенції виступають педагогічні традиції гуцульської етнічної спільноти, які своїм корінням сягають у глибину віків.

З-поміж провідних чинників формування самобутньої педагогічної культури гуцулів назвемо майнову рівноправність дітей в родині – кожен мав свою частку спадщини. В родинних святах і обрядах (родини, хрестини, колачини, пострижини, весілля, похорон), у повір'ях і прикметах, народній магії віддзеркалюється життєустрій й світосприйняття горян. У народних традиціях, святах, іграх, декоративно-ужитковому мистецтві, піснях, переказах, легендах, обрядовій поезії, прислів'ях – неоціненний скарб педагогічної мудрості, віками накопичений досвід виховання особистості.

Здавна відомий звичай судити про людину за її походженням і вихованням, за батьками і вихователями. Гарна людина – від гарних вихователів. Для народу це звичайна закономірність, хоча відомі й парадокси: добропорядні люди можуть формуватись за несприятливості суспільних і сімейних умов. У народі віддавали належне внутрішнім можливостям особистості, її самостійності й особистої відповідальності за своє поведіння. Проте народ повсякчасно пам'ятав про те, сімейний

осередок забезпечує формування соціальної компетентності індивіда, тобто його підготовку до прийняття і виконання різноманітних соціальних ролей. Крім того, сім'я виконує функцію стабілізатора, як по вертикалі – між поколіннями, так і по горизонталі – між соціальними спільнотами.

Родинне життя на Гуцульщині відзначалося міцністю, а дитина була свідком шанобливого ставлення батьків до старшого покоління та між собою; великий вплив громадської думки та церкви, які стежили за івно прав'ям і відповідно засуджували порушення норм співжиття.

Створюючи самобутні фольклорні твори, гуцули славили силу і міць, велич і красу родини, оспівували її високі моральні якості в піснях, прислів'ях, приказках як от: «Як у сім'ї лад – це найкращий скарб», «Де любов, там і щастя», «За доброго мужа жінка, як ружа» [18, с.41-42].

Гуцули розглядали родину як святиню, а виховання дітей як святий обов'язок батьків. Здавна у гуцульському краї високо поцінювався союз чоловіка й жінки, а також виховання ними дітей. Вважалося, що без дітей немає і родини в повному значенні: «Без дітей тихо, та на старості лихо», «Хата з дітьми – базар, а без дітей – цвинтар», «Нема щастя без дитини, нема смерті без причини» та ін. Появу дітей горяни розцінювали як великий дар Божий. Ідеальну гармонію повної сім'ї як найкращий вияв Божої благодаті та довершеності природи відображено в піснях, щедрівках: «Ясен місяць – пан господар, Красне сонце – жона його. Дрібні зірки – то їх дітки». Дітей порівнювали з зірками, писанками, квітками: «Онуки, як писаночки, як чічки літом у царинці» [103, с.34].

На Гуцульщині завжди схвально ставилися до багатодітності. Переривання вагітності вважалося гріхом, а безплідність нещастям і карою Божою. На вагітну жінку завжди дивились з повагою, її вшановували. Розповідаючи про гуцульські звичаї та обряди, пов'язані із народженням та хрещенням дитини, славетний прикарпатський письменник С. Г. Пушик відзначає: «Коли (мати) дочку до шлюбу виряджає, то писанку попід сорочку пропускає, то стрічкою підперезує,

щоб донька дітей легко родила...і давали жінкам тим, що дітей під серцями носили, всього, що могло село дати, бо якби не дав, то миші поїдять хустки, одержу» [5, с.14].

Століттями склалися традиції сімейного виховання, шліфувалися основні його принципи, з-поміж яких народна педагогіка визначальну роль відводила трудовому вихованню – першооснові життя суспільства. Напевно тому про добре вихованого гуцулика чи гуцулочку казали «газдівська дитина», визначаючи при цьому, що потреба й уміння працювати – це те найкраще і найцінніше, що можуть залишити батьки своїм дітям. Трудове виховання становить стрижень гуцульської народної педагогіки. Навіть народження дитини сприймалося горянами як прихід на світ нового трудівника чи трудівниці. Тож найперші магічні дії, коли дитина побачила світ, були спрямовані на те, щоб прищепити їй працелюбність. Зав'язуючи пуповину хлопцеві, баба-повитуха бажала, щоб той «вмів дрова рубати і файно різьбити, а дівчинці – аби хліб вміла випікати, ткати й вишивати» [18, с.155].

За переконанням гуцулів дитина від дня її народження – невід'ємна від природи її матеріальна частина. Надзвичайно важливим моментом в житті новонародженого вважалося перше купання. Купали малу дитину щодня, окрім того дня тижня, в який вона народилася. Для купелю робили нові дерев'яні ночви. Для того щоб забезпечити дитині щасливу долю, у купіль клали предмети, освячені в церкві: воду, зілля, мед, молоко, обов'язково доливали свяченої йорданської води, яку називали «живою водою», примовляючи: «Ллю святу йорданську воду на твоє щастя, на твою вроду».

Ще на весіллі під час «повниці» молодому подружжю хтось із родини дарував колиску, яка зазвичай виготовлялась із сухого смерекового дерева й була оздоблена художнім різьбленням. Місце для неї відводиться у кожній новозбудованій для молоді сім'ї хаті. Колиска підвішувалась до сволака на курмєях, тобто шнурках. Під спів маминої пісні колиска

виколисала не одне покоління гарних здорових, роботящих, співучих, талановитих гуцулів. Матері-гуцулки, заколисуючи дитину, співали колискові-коломийки. Наведемо кілька зразків старовинних гуцульських колискових, які зібрав й записав учитель із Соколівки Косівського району Івано-Франківської області І. Ю. Мисюк:

❖ Колисочко яворова, колисочко з дуба,
Колишетси в колисочці дитинонька люба.
Колисочко яворова, колисочко з горіха,
В колисочці колишетси мамчина потіха. ❖ І покладу колисочку
В саду на сливочку,
Буде вітер повівати,
Колиску хитати, | <p>Буде моїй дитиноньці
Веселенько спати.</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Колишеться колисочка
Сама яворова,
Колишеться в колисочці
Дитинка здорова.
Колишеться колисочка –
Ворізки з паперу,
Колишеться в колисочці
Маленький ангелик [18, с. 169 - 171]. |
|--|--|

За нашим переконанням у колискових піснях якнайкраще виявляється одвічна народна мудрість про необхідність раннього виховання. Отож, вже з колискового віку дитині прищеплювали любов до пісні, до усної поетичної творчості, адже в них відбито постійні прагнення народу до всього найкращого. До того ж народна творчість, поєднуючись з дитячою психологією, з дитячим світом вчить мріяти, оптимістично сприймати дійсність, бачити добро і зло, естетично виховує, повідомляючи знання про довкілля.

На Гуцульщині догляд за немовлям тісно пов'язаний із численними звичаями, що їх практикували задля збереження здоров'я, повноцінного розвитку та опіки від негативного впливу. Ще й до сьогодні гуцули переконані у тім, що:

- не можна виливати воду з купелі на стежку, щоб злі люди не ходили по долі дитини;

- якщо в хаті новонароджене, то до цієї хати не бажано заходити з порожніми руками;
- не слід переступати малих дітей, бо не виростуть;
- не можна нічого позичати ввечері, бо маленька дитина не буде спати [18, с.161 -162].

Дослідники культури гуцульського краю, підсумовуючи результати етнографічних розвідок відзначали різноманіття обрядів, що здійснювались на честь маленьких гуцулят й знаменували їх перші кроки на шляху до дорослого життя. Етнограф В.Шухевич у своїй фундаментальній 5-ти томній монографії «Гуцульщина» розповідає про обряд «колачин», що був другим (після хрестин) обрядом. Його виконували на пошану хресних батьків, яким рідні батьки похресника, на знак подяки за згоду на кумівство, дарували калачі й готували веселу гостину із музиками. Означений обряд передає обряду «фіровщини», під час якого хрещені батьки та близькі родичі дарували сім'ї новонародженого «вівцю, коня, корову, сорочку, сіряк, а бідний курку, словом, що хто зможе тай хоче, а часом *заповідають* лише у тот час, а дають пізніше, нераз аж на весіле, але дати мусять» [184, с.17].

Автор «Гуцульщини» згадує про звичай, який побутує у Карпатах. Він полягає у тім, що в місяць по народженні стрижуть дитині волосся «аби росло май гуще і аби було фayne». Мати кладе острижене волосся у кут хати, й каже: «Диви ся, де я кладу волося, абис на тім сьвітї знало, відки єго взяти». Для того, щоб у дівчинки волосся було густе та пишне, гуцулки ховали перше стрижене волосся у розсоху верби [184, с.18]. Обряд першого заплітання коси відбувався, коли дівчинці минало п'ять років. Для його виконання запрошували шановану в селі жінку. Під час виконання обряду волосся збиралось з чотирьох сторін голови, що мало символізувати знак хреста. Заплітання супроводжувалось ритуальним примовлянням: «Як я звезую усе волосє на тобі, аби сї тримало зусїх щтирох боків, так аби сї до тебе везали з усїх боків парубки, одівці, дщицкі

сини, тай котре май *старші* парубки у краї; котрий тебе уздрит, то так аби за тобов умлівав, як риба за водов!» /мова орегіналу/ [184, с.20].

Свої світоглядні погляди, морально-етичні норми, художньо-естетичні смаки мешканці карпатського краю створювали та вдосконалювали упродовж багатьох століть. Провідними з-поміж них виступали повага та любов до вільної праці, утвердження ідеалів добра та краси, знання свого родоводу, високих рис громадянства. Водночас нещадно засуджувалися негативні якості людей. Усталеними чинниками виховання, що здавна практикувались у гуцульських родинах, були: поведінка та вчинки батьків, їх мова, праця, а також фольклор, народні звичаї, вірування, мистецтво, ремесла, промисли тощо.

З-поміж методів стимулювання позитивної поведінки у гуцульській педагогічній традиції неабиякою популярністю користувалось навіювання. Його основне призначення – викликати у вихованця певний настрій, стан, впливати таким способом, щоб прищеплювати позитивні почуття та збуджувати відповідні роздуми й переживання. Вираження цього методу в народній педагогіці досить своєрідне й оригінальне, оскільки його наділено рисами народної кмітливості й винахідливості. Не обходиться тут без різних здогадок, фантазії й гумористичних прийомів. Чимало елементів казковості, вигадки, які дуже любляють діти. У гуцулів подібних навіювань надзвичайно багато. Вони здебільшого нічого спільного не мають із містикою, оскільки їм властива цілком реальна спрямованість на очікуваний результат. Наведемо для прикладу низку гуцульських народних навіювань, спрямованих на виховання культури поведінки за столом:

- Не можна малим дітям їсти з колін, з підвіконня, на порозі, щоб не проїли колись свого щастя.
- Дітям не слід барабанити ложками по столу, щоб у хаті не було сварки.
- Не можна дітям переступати через лаву, щоб не вмерла мама.

- Не дозволяється дітям згортати крихти хліба зі стола долонею, бо можуть вчепитись злидні [18, с.162].

При визначенні провідних засобів виховання зацентуємо увагу на фольклорі, позаяк саме творча спадщина народу виявляється найбільш сталим, віками випробуваним імперативом етнічної пам'яті.

Коломийки віддавна були одним з найпопулярніших пісенних жанрів. Повнокровним життям живуть вони й сьогодні. До численних здавна відомих зразків долучаються все нові, створюючи, за висловом І. Франка, величезну панораму народного життя з безліччю живих картин. Коломийки – це коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується вона на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднуються у в'язанки, які не мають сталого змісту, а залежать від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу.

Стабільність й лаконізм коломийкової форми полегшує співцеві творче завдання, бо дає змогу поетично показати лише певний аспект чи то у психологічному стані окремої особи, чи дати оцінку будь-якій події в житті народу. Важливою якістю коломийки, завдяки якій вона здобула всенародні симпатії, є синтетичне поєднання пісенно-поетичного змісту із мімічною й хореографічною формою. Це надає їй особливої жвавості, своєрідної театральності, динамічності й енергії у процесі відтворення.

Тематика та діапазон емоційних настроїв коломийок всеосяжні. Вони прості, безхитрісні й водночас мудрі, розважливі, повчальні. У них палахкотять веселощі співця, коли гучно видзвонюють цимбали, і розливається тихий жаль услід за журливим голосом скрипки. «Мені завжди здається, що коли можна побачити вдачу народу, то це скоріше в ліричних піснях в «коломийках» (не знаю, як іще зветься такий рід поезії народної), ніж в баладах та піснях історичних», – писала Леся Українка [8, с.73].

У розмові про визначальні риси педагогічної культури гуцульської етноспільноти зупинимось на виховному потенціалі коломийок. Адже про щоб не розповідала коломийка, вона завжди зворушує щирістю й безпосередністю. Її творцям властиве конкретне образне мислення, позаяк вони співають про речі їм завжди близькі й зрозумілі.

Хоча основним мотивом стародавніх коломийок є нарікання на долю, безталання, злидні, проте поняття про щастя в них ніколи не асоціюється з багатством. Бідна дівчина рішуче відкидає залицяння сина багатого батька, бо в «багача нова хата, високі пороги, та він буде вимовляти воли та корови».

В означеному пісенному жанрі чітко прослідковується думка про те, що людська гідність – понад усе: «не стояла і не буду багачеві в ласку». Заради хліба насущного дівчина не поступиться гордістю. Народна мораль схвалює рішення дівчини «йти за того любочка, аби в нього ниц не було, лиш одна сорочка».

Переважна більшість коломийок відображає життя в родинному колі. В них оспівується сімейна злагода, радість материнства, взаємини між батьками й дітьми, взаємини із сусідами, кумами, побратимами, звучать тихі дитячі колисанки й голосні приспиви, коли збирається близька й далека рідня, щоб відзначити якийсь свято.

При горбочку, при садочку, там моя хатина,
А в хатині тато й мама – вся моя родина.
А нема у світі друга, як отець та й мати,
Нема в світі милішого від рідної хати» [9, с.97].

Червоною ниткою у коломийках простежується патріотична тематика. Горяни ніколи не пропускали нагоди прославити красу природи карпатського краю та висловити щире захоплення веселою гуцульською вдачею, як от:

Нема краю веселого, як та
Гуцульщина,

Коломийку заспіває найменша
дитина.

Нема краю веселого, як
гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте пісеньку
веселу.

Гори наші, гаї наші, файна
полонино,

нема ліпшої від тебе, наша
Верховино.

Гей, нема на світі краще, як в
руській країні,
Так миленько та красенько в
нашій полонині [9, с.96].

Мешканці Карпат повсякчас з гордістю визнавали себе гуцулами й за допомогою коломийок прагнули розповісти усьому світу про кращі риси свого народу. З нашого погляду про це яскраво свідчить нижче наведена «в'язанка» коломийок:

Гуцулка мя породила, гуцулка ми
мати,
Гуцулка ми постелила: «Легай, сину,
спати!»

Гуцулом-смих уродивси та й ним
буду жити,
Дівчиноньку в запасочці не лишу
любити.

Та й не лишу сардачок свій, в
грідушках китиці,

Та й барточку мосяжненьку, що
висит на цвиці.

На трембіті березовій буду
вигравати
Кожне літо, якщо буду товар
завертати,

Люблю рідну Верховину, бо я
тут родивси
Та й пляями з бесажками не раз
находивси [9, с.98].

Гуцули, як і українці загалом, люблять жарт, дотеп, гостре слівце. Тому так багато на Гуцульщині жартівливих коломийок. У них чуємо добродушне кепкування з приводу різних ситуацій, у які потрапляє людина. Часто висміюються вади характеру, вдачі, поведінки, а особливо лінощі, недбальство, хвалькуватість, неохайність. Досить поширені коломийки, в яких звучить легка насмішка над мешканцями різних населених пунктів. Істотною рисою гуцульських жартівливих коломийок є самоіронія, тобто кепкування із самого себе. Це дуже добре, коли людина не боїться посміятися над власними невдалими вчинками. Нерідко гумор коломийок переростає в сатиру – засудження людей та їх дій, що

суперечать народній моралі. За приклад може правити уривок стародавньої жартівливої коломийки записаної на Косівщині:

- Та я була в свої мамки одна
одичка,
Я по воду ни ходила, бо в саду
криничка.

Я по воду ни ходила, дривец ни
рубала,
Та тільки я в свої мамки гаразду
зазнала.

Один гаразд – погуляти, другий –
поспівати,
Али третій, кажи, гаразд –до
полудня спати.

- Не журися, дівчинонько, лиш іди за
мене,
Та не будеш бідувати й годиноньки
в мене.

В мене пічка хлібець пече, котик
дровця носит,
З-під постелі вода тече – мисочки
полоче.

З-під постелі вода тече, ноги
обливає,
З-під лавочки вітер віє – в хаті
замітає.

А я пішов на ярмарок на святі
Варвари,
Повернув я та до любки, в ней
немиті лави.

Ой лавчини та й немиті, хата
неметена,
А вона сидит на припичку та ще й
розплетена.

-Чи я тобі не казала, легіню,
легіню,
А хоч бери, а хоч лиши –
робити не вмію.

В хаті тобі не замету, бо я не
умію.
Полотенця ти не всную, бо не
розумію [9, с.126-127].

Народ споконвічно приділяв велику увагу розумовому розвитку дитини. І хоча в сучасному поступі науки народні знання видаються архаїчними і не актуальними, науковці визнають істинність народного досвіду. Виховна традиція будь-якого народу зберігає численні загадки, що покликані стимулювати розумовий розвиток й активізувати інтелектуальний потенціал молодшого покоління. Загадка визначається як стислий алегоричний, поетичний опис певної речі чи явища, подається у формі запитання, описового речення чи у віршованій формі, що потребує відповіді.

Педагогічна культура Гуцульщини вирізняється різноманіттям загадок, проте більшість із них втрачено. Залучаючи загадки у педагогічну практику,

горяни інтуїтивно відчували, що в процесі пошуку відповіді діти знайомляться з характерними народними виразами, звикають зводити разом несхожі речі, відшуковувати в них схожість. Загадки слугують і виховним цілям, впливають на естетичне й моральне виховання, розвивають поетичне сприймання навколишнього. Наведемо низку загадок зібраних ще наприкінці XIX сторіччя відомим фольклористом та знавцем гуцульської етнокультури В. О. Шухевичем:

- Закив тато си народит, син по сьвітї ходит. (*Ватра, дим*).
- На ватрі віпере си, а на воді вісушит си. (*Віск*).
- Розстелений кожушок, на нїм посїйиний горошок. (*Зірницї на небї*).
- Йде лісом не ковтне, йде водов не бовтне. (*Місяць*).
- Сплету хлівец на пїить овец. (*Рукавиця*).
- Мету, мету, не вімету; несу, несу, не вінесу; прийде пора, само піде. (*Сонце*).

/мова оригіналу/ [184, с.278 -2281].

Гуцульські народні загадки багаті на образні поетичні вирази, мудре, дотепне слово. Ось як влучно сказано в загадці: «Ой за лісом, за пралісом, золота бербеничка сходить» (Сонце). За допомогою загадок діти вчаться за ознаками поданими в їх змісті відгадувати речі, явища навколишнього світу.

Народні загадки є універсальним засобом розвитку логічного мислення дитини. Розв'язуючи їх, вона не отримує готову інформацію, а в пошуках відповіді аналізує, порівнює, ставить нові запитання. Саме загадки найкраще доводять, що етнопедагогіка завжди сповідувала принцип переходу від простого до складного.

Чільне місце у виховній традиції гуцулів посідають казки. Їх характерними особливостями у контексті педагогічного знання відзначаємо народність, оптимізм, захопливість сюжету, образність й дидактизм. За тематикою аналізований фольклорний жанр умовно поділяють на декілька видів: казки про тварин, фантастичні казки, історико-героїчні казки, легендарні та новелістичні казки, побутові казки. Поділ умовний, бо нерідко елементи фантастики можуть бути в казці будь-якої тематики, а у фантастичних казках часто-густо дійовими особами є тварини. На Гуцульщині казки записували В. Гнатюк, М.

Драгоманов, С. Вітвицький, М. Лоза, І. Сеньків, В. Шухевич, Ю.Целевич та інші фольклористи. У наш час етнографічну розвідку по гуцульському краю здійснив учитель М. Зінчук. Він записав понад 1200 гуцульських казок. Значну частину з них опубліковано в книзі «З невичерпної криниці» (Львів, 1994).

Матеріалами для гуцульських народних казок слугувало повсякдення. Отже, за їх сюжетом ми здатні осягнути прагнення людей до щастя, пізнати вірування та звичаї, сповнитись натхненністю карпатської природи. Втілення в казках позитивних рис народу й сформувало казку ефективним засобом передачі означених рис з покоління в покоління. Зважаючи на те, що казки відбивають життя народу, його кращі риси й культивують їх у зростаючому поколінні, народність виявляється однією з їх найважливіших характеристик. Саме в казці відображено вікову оптимістичну мрію народу про те, щоб підкорити сили природи і змусити їх слугувати людині. Героям у досягненні їх шляхетних цілей, здебільшого, значну допомогу надають тварини та природні стихії, як наприклад у казці «Царевич Яків і його браття» [9, с.34-39].

Незліченна кількість гуцульських народних казок вселяють впевненість у торжестві правди, у перемозі добра над злом. Передусім у казках страждання позитивного героя і його друзів є минушими, тимчасовими, за ними зазвичай приходить радість, причому ця радість – результат боротьби, результат спільних зусиль *Оптимізм* казок особливо подобається дітям і підсилює виховне значення народних педагогічних засобів.

Захопливість сюжету, образність і кумедність вирізняють казки дуже ефективним педагогічним засобом. Адже унікальність казки, з-поміж іншого полягає у тому, що її сюжет тяжіє до простоти, фабула – до складності. Це виявляється у схемі подій, зовнішніх зіткнень і боротьби. Ця обставина уможлиблює сюжет захоплюючим і привертає до казки увагу дітей. Отож, правомірним є твердження, що в розповідях враховуються психологічні особливості дітей, насамперед, нестійкість і рухливість їхньої уваги.

Образність – важлива особливість казок, що полегшує їх сприйняття дітьми, оскільки вони ще не здатні до абстрактного мислення. У героїв зазвичай

дуже яскраво виражені ті головні риси характеру, що зближають його з етнічно самобутнім характером народу: відвага, працьовитість, дотепність тощо. Ці риси розкриваються у подіях і завдяки різноманітним художнім засобам, насамперед гіперболізації. Так, риса працьовитості є результатом гіперболізації і досягає граничної яскравості зображення. Приміром у казці «Як пропав багатий брат» комора бідного брата за одну ніч перетворилась на велику святково прибрану кімнату, в якій багато столів, а на столах їда. Пиття, колачі – все на світі. Повно на столах, що не мож надивитися» [9, с. 32].

Дидактизм є однією з найважливіших особливостей казок, оскільки вони у всіх народів світу завжди повчальні. Натяки в казках застосовуються саме задля посилення їхнього дидактизму. У казці повчання не є загальними міркуваннями, а яскравими образами і переконливими діями. Отож дидактизм анітрохи не применшує художню цінність казок. Той чи інший повчальний досвід ніби зовсім самостійно формується в свідомості слухача. У цьому – джерело педагогічної ефективності казки. Майже всі вони містять певні елементи дидактизму і водночас педагоги з народу використовують казки, що присвячені висвітленню моральних проблем («Отак світ платить», «Царевич Яків і його брати», «Як чоловік з жінкою стали менше їсти» та ін). Відтак у казках якнайкраще відображено виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки втілені в рідній мові і фольклорі, які багато віків побутують у гуцульській етнокультурі.

Унікальним явищем матеріальної сфери педагогічної культури є іграшка – образна, барвиста, оригінальна за своїм задумом. Вона доступна дитячому сприйняттю, оскільки несе зрозумілий їм зміст лаконічно і конкретно. Це знайомі дітям казкові образи людей, тварин, речей.

Іграшка зародилася як символ поганських культів. Для наших пращурів вони були найважливішими оберегами і талісманами. З ними відбувалися обряди, які приваблювали добрі сили природи – весну, сонце, воду. Згодом їх первісний магічний зміст утратився і вони стали забавою для дітей. Тепер – це своєрідні здобутки народних майстрів, оскільки не призначені до серійного

виробництва, за що не втратили привабливості своєю неповторністю і розмаїттям сюжетів.

Гуцульська народна іграшка з'явилася з'явилась одночасно з появою ремесел. В кожній місцевості відповідно склалися свої технологія, стиль, художнє втілення задумів та образів. На Гуцульщині й сьогодні існують центри народної іграшки, що зберегли традиції її виготовлення й оздоблення, які склалися впродовж тисячоліть.

Закладені в іграшку образи наповнені глибоким змістом, теплом, добрим гумором. Кожен з них в давнину був носієм визначеного символічного значення. Народна іграшка, як і іграшка загалом, є традиційним необхідним елементом виховного процесу. Засобами гри й іграшки дитина пізнавала світ, відбувалась її соціалізація в соціумі. Видатний психолог Д. Б. Ельконін наголошував на важливій ролі іграшки в традиційному суспільстві, коли вона в одних випадках слугувала елементом і функціональним інструментом надбання дитиною визначених виробничих навичок. До таких іграшок віднесено зменшені моделі не лише всіляких знарядь праці, а й невиробничої діяльності [11, с. 82]. Зменшені знаряддя праці уможлилювали входження в дорослий світ, попередньо опанувавши визначеними навичками. В інших випадках іграшка слугувала і слугує своєрідним наочним приладдям для передачі дітям знань про матеріальний світ. Визначена частина іграшок править для розвитку в дітей рухових і моторних реакцій, сприяє їх нормальному фізичному розвитку.

Окрім наведених вище видів досить розповсюдженим є різновид народної іграшки, зміст якої обумовлено прагненням передати космогонічні, моральні, символічні і міфологічні знання. Вони по-своєму унікальні, оскільки містять символічні знання попередніх поколінь. Гуцульські народні іграшки допомагають зрозуміти спосіб думки, вірування, коло занять наших пращурів: чим жили, у що вірили; їх уявлення про світ і природу. У народній іграшці втілено казку й реальність, традиції й сучасність карпатського краю. Ось як про особливості кутської іграшки розповідається у книзі А. М. Богуш, Н. В. Лисенко «Українське народознавство у дошкільному закладі»: «Кутські

майстри дарують людям свищики, зроблені у вигляді тварин, птахів, дитячого посуду. А ще славляться Карпати сирною іграшкою. Тут її виготовляють за досить специфічною технологією. Сир купують у вівчарів, жінки виробляють з нього фігурки тварин, а потім опускають їх у розтоплене масло, щоб вони стали гладкими і жовтими, їх використовують як обрядові атрибути для ігор дітей. Після ігор їх залюбки з'їдають. Такі іграшки мають як освітнє, так і виховне значення» [12, с.354].

Навіть першо-початкове знайомство дозволяє зробити висновок про те, що засвоєні й примножені не одним поколінням, відшліфовані тисячолітнім досвідом, виховні традиції гуцулів несуть у собі неоціненний етнопедагогічний потенціал, який має стати визначальним чинником для розвитку сучасної освітньої системи карпатського етнорегіону.

Водночас слід пам'ятати, що відродження гуцульської культурної спадщини в освітній практиці матиме бажану педагогічну ефективність за умови врахування здобутків, тенденцій і перспектив розвитку загальноукраїнської та світової культури в цілому. Не варто розглядати процес нинішнього духовного відродження як просте повернення до колишніх культурних надбань, якщо навіть вони у минулому цілком задовільняли наш народ. Адже світова культура не стоїть на місці – вона постійно розвивається. Відтак відродження – це не проста репродукція минулого досвіду, а творчість зорієнтована на майбутнє. Тому надзвичайно важливо, щоб в цьому процесі педагогічна культура зберегла стійкі етнічні ознаки, інакше вона ризикує стати безликою.

2.3. Проблеми етнічної соціалізації у педагогічній думці та освітній практиці дошкільних закладів гуцульського етнорегіону.

Оновлення змісту української дошкільної освіти передбачає докорінне переосмислення і впровадження моделі навчально-виховного процесу, метою якої є виховання здорової, творчої, компетентної особистості – громадянина

України, носія загальнолюдських та етнокультурних цінностей, що живе в гармонії з собою й навколишнім світом, прагне до самоствердження і самореалізації. Одним із визначальних чинників досягнення означеної мати виступає етнічна соціалізація, поза як вона забезпечує формування етнічної самосвідомості особистості, як на рівні етносу, так і на рівні етнічної групи. У відповідності до тематики дослідження ми поставили перед собою завдання виявити педагогічне підґрунтя і реальні кроки у розв'язанні стратегічних завдань із прилучення молодшого покоління до гуцульської етнокультури, в умовах дошкільного закладу.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить про те, що на Гуцульщині фактично до 40-років, дошкільні заклади були відсутні. Проте вже наприкінці XIX – початку XX-го ст. завдяки діяльності західноукраїнських просвітників, почали закладатися підвалини до визначення сутності змісту української дошкільної освіти – її пріоритетних напрямів й спеціальної підготовки фахівців для дошкільних закладів.

Першопочатківцями у цій справі стали представниці прогресивного галицького жіноцтва, громадські діячки Н. Кобринська й М. Нагірна. За їх переконанням, організаторами і власниками дошкільних закладів в умовах бездержавного існування нації могли бути спеціально створені громадські жіночі об'єднання. Вільні від безпосереднього впливу офіційної пропольської шкільної влади, вони мали забезпечити національну спрямованість опікунчовиховного процесу в утримуваних ними закладах. Заснування товариств з головним осередком у Львові, Станіславові і Коломиї та залучення до нього всіх інтелігентних жінок з «околиці», зобов'язаних «заложити в своїй місцевості... охоронку і мати над нею догляд», Н. Кобринська радила починати організаторську роботу в царині українського дошкілля [87, с.164].

Услід за Н. Кобринською, яка ще 1891 р. на першому українському жіночому вічі в Стрию «піднесла» справу «захоронок» (дошкільних інституцій для дітей селян), К. Малицька наголосила на потребі активізації участі інтелігентних галичанок у заснуванні в селах рідномовних сезонних закладів

для дітей дошкільного віку. За її переконанням, вони не тільки допомагають «зарібним жінкам» у вихованні дітей, «обіймаючи над ними опіку в пору літніх робіт, але рівночасно стоять на сторожі народности рускої у самого таки єї коріння, спиняючи польонізаційний вплив» (мова оригіналу) [91, с.21].

Ідея створення дошкільних закладів на теренах Східної Галичини у т. ч. і в гуцульській її частині широко пропагувалась на сторінках ілюстрованого календарі-альманаху «Жіноча доля», що з 1925 по 1939 роки видавався у Коломиї. Активними дописувачами до часопису були членкині «Союзу українок», товариства «Просвіта», «Рідна школа», «Українська Захоронка» та ін. Узагальнюючи просвітницький доробок прогресивних галичанок, відзначимо, що у своїх публікаціях Б. Баранова, І. Блажкевич, І. Домбчевська, О.Кисілевська, Е. Хриплива:

- наголошували на соціальній та педагогічній необхідності формування мережі дошкільних закладів освіти;
- наводили приклади благотворних впливу від перебування сільської малечі під наглядом «садівнички»;
- закликали сільську інтелігенцію спричинятись до справи розбудови українського дошкілля;
- подавали практичні поради, щодо організації та функціонування дитячих садків силами місцевої громади [45].

Яскравим прикладом тогочасної освітньої парадигми в царині дошкілля може слугувати цитата з статті І. Домбчевської «Перше виховання дитини в дитячому садку», опублікованої у «Жіночій долі» 1937 року. Розмірковуючи про мету виховання, автор зауважує: «Ушляхетнювати душу дитини, розвивати її, навчити пошанування родичів, вчителів, навчити любити свою віру, нарід, свою землю, природу – треба починати від малечку. І тому це завдання хоч доривочно сповнюють дитячі садки» (мова оригіналу) [45, с.126].

Водночас найбільш вагомий внесок в розробку теоретико-методичних засад етнічного виховання дітей дошкільного віку належить С. Русовій (1856 - 1940). Саме С. Русова визначила принципи побудови українського дитячого

садка, з-поміж яких видатний вітчизняний педагог виокремила й обґрунтувала необхідність створення системи дошкільної виховання на новітніх положеннях психології і педагогіки у поєднанні з багатовіковим досвідом народної педагогіки.

У творчій спадщині С. Русової особливого значення для нас становить інтерпретація славетної освітянки принципу регіонального підходу. Зокрема, у монографії «Нові методи дошкільного виховання» автор пише, що іграшки «на Україні продаються на ярмарках, зроблені самими дітьми або для дітей селянськими майстрами. Вони й дуже забавні, й характеристичні для певної місцевості, рівно як і дуже бажані для національного дитячого садка» (мова оригіналу) [146, с.7].

Чільне місце при плануванні виховної процесу в українських дошкільних закладах С. Русова надавала календарній обрядовості. Приміром, у статті «Роль жінки у дошкільному вихованні» зазначено: «у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.)» (мова оригіналу) [145, с.23].

Цінним і воістину етно-соціалізаційним є висновок С. Русової про те, що виховання дітей «має бути позначене народним мистецтвом, естетичними сприйманнями і емоціями. Мусять бути хати чепурно, чисто вбрані, діти охайно одягнені, їх увага звернута на красу оточення, але спостереження їх мають бути вільними, незалежними» (мова оригіналу) [146, с.7]. Необхідність естетики у виховному середовищі і виховному процесі С. Русова пояснює потребою емоційного налаштування дитини, що на її думку є першоосновою у справі формування особистості: «Усі ці перші емоціональні враження під керуванням добре підготовленої учительки викличуть у чулих дитячих серцях перші моральні почуття, як шанувати і любити Бога і свій нарід, свій край, як високо ставити в своєму житті ідеал добра і правди і бути готовим завше героїчним подвигом служити цьому ідеалові» (мова оригіналу) [145, с.23].

Характеризуючи період ставлення дошкільної освіти у Галичині, професор Б. Ступарик зазначав: «Українські дошкільні заклади, взявши за основу державні приписи, побудовані на використанні ідей Ф.Фребеля, уже на початковому етапі намагалися виробити власну методику, яка б відповідала умовам життя галичан, їх виховним традиціям і прагненню утвердження українців як нації, яка має право на власну державу» [89, с.53].

Проте теоретико-методичному доробку вітчизняних освітян не судилося зреалізуватись у гуцульському етнорегіоні, внаслідок адміністративно-територіального возз'єднання в 1939 році західноукраїнських земель із правобережжям вже на той час радянської України. Це призвело до остаточної ухвали сталих для п'ятнадцяти республік теоретичних, організаційних і методичних основ діяльності закладів дошкільної освіти на наступних п'ятдесят років. Остаточно закріплено і функції суспільного дошкільного виховання, як першої та обов'язкової ланки системи народної освіти. На заклади дошкільної освіти, які організовувались, утримувались і керувались виключно державними органами, покладалась відповідальність за всебічний та гармонійний розвиток дітей, їхню підготовку до навчання в школі. Безперечно, сьогодні можна порізно аналізувати дошкільля України радянського періоду. Водночас необхідно визнати, що саме в цей час було створено типові проекти дошкільних закладів, розроблено документи щодо їхньої діяльності, укладено нову єдину типову програму виховання дітей переддошкільного і дошкільного віку, яка пройшла в Україні широку і досить успішну апробацію і вже з 1962 р. її зміст перманентно вдосконалювався, а програма перевидавалася.

Складні політичні та соціально-економічні процеси першої половини ХХ-го сторіччя призвели до значної активізації міграційних процесів в Карпатському регіоні. Адже складні умови життя примусили багатьох корінних жителів, зокрема й гуцулів, залишати рідні місця і вирушати до країн Центральної та Західної Європи, а пізніше на Американський континент. Покидаючи батьківщину, з надією повернутися, емігранти везли із собою

багатовіковий досвід господарювання, традиційну обрядовість, фольклорну спадщину, що засвідчували етнічну самобутність.

В системі етнокультурних цінностей, з кою прибула на чужину гуцульська діаспора, чільне місце посідали традиції гуцульської етнопедагогіки. Дослідник історії становлення й утвердження навчально-виховних закладів української діаспори, при висвітленні питання про традиції гуцульської народної педагогіки в розвитку українського шкільництва в Канаді, зокрема, відзначав: «Провідне місце в системі гуцульської народної педагогіки, як засвідчують дослідження, належить формуванню у дітей та молоді етнічної культури та національної свідомості й самосвідомості, а визначальним засобом досягнення традиційної мети є рідна мова. Тому, опинившись у нових соціокультурних умовах, емігранти Гуцульщини прагнули відтворити тут усталену народнопедагогічну систему національного виховання, основними ланками якої були сім'я (родина), школа, громада» [143, с. 436 - 437].

Одним із перших педагогічних діячів молодій діаспори, хто збагнув гостру потребу у вихованні етно-національної свідомості, став письменник, педагог та громадський діяч з Косівщини І. Боднарчук (1910 - 1990). Прибувши у 1948 році до Канади, разом із сподвижниками й однодумцями, спрямував свої зусилля на активізацію освіти, піднесення ролі української родини й громадсько-культурних організацій у вихованні етнічно й національно свідомого покоління канадських українців [143, с.4-5].

Першим негативним чинником етно-національного занепаду, на думку І. Боднарчука, було те, що вчорашні мешканці Карпатського краю відрікались своїх власних українських імен, й обирали для себе і для своїх дітей чужі імена й прізвища [143, с. 57]. У своїх численних статтях, адресованих українським емігрантам педагог неодноразово акцентував увагу на згасанні етно-національної свідомості в українців, які цураються своїх власних імен. Як наслідок, нехтування молоддю рідної мови й намагання якомога швидше зникнути в чужому середовищі. виправити такий стан можливо лише із

залученням виховного потенціалу родини. Адже, якщо батьки свідомі патріоти, то їхні діти цінуватимуть усе, що пов'язує їх із далекою вітчизною.

В осередку чужої культури родина залишається чи не єдиним оберегом етнокультурної самобутності. Визнання цього спонукало І.Боднарчука доводити першочергову необхідність співпраці фахівців українських освітніх закладів Канади з батьками. При визначенні напрямів такої співпраці український педагог визначав принцип цілеспрямованого виховування дітей. За для його реалізації батьки-емігранти потребують певних порад, залучання до спільної праці з учителями у виховній роботі [143, с. 161-162].

Життя родини за переконанням І. Боднарчука має бути цікавим й духовно насиченим. За його словами: «Дитяча душа – це нива. Коли не вкинути в неї зерно в пригожий час, воно не зійде» [94, с. 440]. Тому у розмові про дозвілля емігрантських родин педагог з Косівщини наголошував на залученні дітей вже з раннього віку до приготування й відзначення релігійних, календарних та родинних свят, спільному виконанні фольклорних творів, обрядів та звичаїв [94, с.128-129]. Великого значення І Боднарчук надавав читанню вголос й обговоренні з дітьми творів, присвячених рідному краю його природі, матеріальній і духовній культурі. Сам І. Боднарчук є автором низки оповідань для дітей, де змальовано родинний побут на Гуцульщині.

Усвідомленням ролі дитячої літератури у процесі формування етнічної свідомості пройнялись члени громадських організацій української діаспори. Задля плекання в душах маленьких емігрантів любові до гуцульської етнокультури, окрім літературних творів, що час від часу публікувались в емігрантській пресі («Дзвіночок», «Наше слово», «Родина» та ін.) з 1988 року редколегією часопису «Гуцулія» було ініційовано «дитячу сторінку». На сторінках видання адресованих дітям друкуються віршовані й прозові твори О. Бевки, М. Близнюка, В. Вовк, М. Додяка, у яких юні читачі знайомляться із природнокліматичною й етнокультурною самобутністю гуцульського краю [45].

Характеризуючи стан дошкільної освіти за часів радянської влади, слід наголосити на позитивних зрушеннях у кількісній характеристиці відвідування дітьми закладів дошкільної освіти в Україні загалом, а відтак й у карпатському регіоні, де традиційно проживають представники гуцульської етнічної групи. Про це переконливо свідчать статистичні зведення різних років. Так, у таблиці 2.1. представлено статистику чисельності вихованців дошкільних навчальних закладів Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької областей з 1976 по 1980 р.р.[166, с.87].

Динаміка зростання чисельності вихованців у дошкільних навчальних закладах етнорегіону у період з 1976 по 1980 роки

Таблиця 2.1.

Назва області	Чисельність дітей у ЗДО (тис.чол.)				
	1976 р.	1977 р.	1978 р.	1979 р.	1980 р.
Закарпатська	25,6	26,7	28,3	30,0	32,0
Івано-Франківська	16,0	17,1	19,0	21,2	23,22
Чернівецька	15,8	16,6	18,3	20,0	21,81
Всього	57,4	60,4	65,6	71,2	77,3

Узагальнення статистичних зведень 1976-2001 років засвідчують позитивну динаміку поширення закладів дошкільної освіти на території гуцульського етнорегіону. За приклад нами обрано й відображено в таблиці 2.2. статистичні звіти в Івано-Франківській області [165, с.228-229], [80, с.422-423].

Станом на 2002-2003 роки (вже в добу незалежної України) на території гуцульського етнорегіону функціонувало 91 ЗДО, у яких виховувалось 66923 дітей дошкільного віку. За допомогою статистичних даних прагнемо довести доцільність розробки комплексного впровадження елементів гуцульської етнокультури в якості засобів виховання в дошкільних освітніх закладах означеного етнорегіону України. Зауважимо, що освітні реформи у Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях спрямовані на подальше

зростання чисельності дошкільних навчальних закладів. Відтак в подальшому проблема інтеграції гуцульської етнокультури у виховну роботу не втратить своєї актуальності.

**Дошкільні навчальні заклади Івано-Франківської області та
чисельність їх вихованців в період 1972 – 2002 рр.**

Таблиця 2.2.

Назва міст обласного підпорядкування та районів	1972		1992		2002	
	Чис-ть ЗДО	Чис-ть вихованців	Чис-ть ЗДО	Чис-ть вихованців	Чис-ть ЗДО	Чис-ть Вихованців
м.Івано- Франківськ	28	4697	50	12000	31	4700
м.Коломия	14	1635	20	3600	13	1500
м.Яремча	—	—	5	400	5	200
Богородчанський	6	311	27	1300	14	600
Верховинський	5	173	12	500	11	300
Коломийський	6	296	28	1800	14	600
Косовський	10	655	28	1600	17	700
Надвірнянський	16	1286	31	2100	24	1300
Всього	85	9053	201	23500	129	9900

За радянського періоду провідні завдання дошкільної освіти України були визначені ідеологічною системою соціалістичного державоустрою. Зважаючи на те, що радянська освітня система була зорієнтована на інтернаціональне виховання, проблема національного, а навіть етнічного виховання, залишалась поза увагою тогочасних теоретиків й практиків в царині педагогіки [17, с.47-58]. Проте освітяни не знехтували трудовою наснагою гуцулів, їх любов'ю до рідної землі та витонченим художнім смаком. Отож, елементи гуцульської етнокультури, залучались у навчально-виховний процес дошкільних освітніх закладів, в якості засобів трудового, патріотичного та естетичного виховання. З нашого погляду певною мірою цьому сприяла поява в 60-80 роках творів дитячої літератури гуцульської тематики. Опубліковані, як в періодичні, так і окремими виданнями, вони знайомили маленьких читачів із природою рідного краю, трудовими традиціями, самобутністю побуту, усною народною творчістю

гуцулів. З-поміж інших видань назвемо «Казки Буковини. Казки Верховини» (1968), «Дідо-Всевідо. Закарпатські народні казки» (1969), «Правда і кривда» збірник казок Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей (1981).

Гуцульські мотиви спостерігаються у внутрішньому та зовнішньому оформленні дошкільних закладів Прикарпаття, Буковини й Закарпаття. Позитивну роль у цьому відіграло принаймні два чинники. По-перше, відсутність суворої регламентації в стилі й сюжетній тематиці декорування, позаяк офіційними документами визначались провідні напрями, що їх необхідно було враховувати при облаштуванні дитячого садка та комплектації наочності. По-друге, бажання працівників дошкільного закладу надати приміщенню, де перебувають малята, домашнього затишку.

Вивчення сценаріїв тогочасних виховних заходів, що проводились у дитячих садках гуцульського етнорегіону, дозволяє зробити висновок про часткове впровадження елементів гуцульської етнокультури у освітній процес в якості засобів трудового, патріотичного та естетичного виховання. Дошкільнята іноді виконували танцювальні й пісенні твори гуцульського фольклору. Щоправда, гуцульські народні пісні з релігійним чи відверто національним змістом не залучались до репертуару, або адаптувались відповідно до атеїстичних та інтернаціональних вимог комуністичної ідеології.

За часів панування радянської влади вихованці дошкільних закладів Гуцульщини були позбавлені можливості знайомитись з традиційно гуцульськими обрядами та звичаями, внаслідок їх релігійно-ідеалістичного підґрунтя. Означена прогалина частково компенсувалась у родині, адже всупереч атеїстичній пропаганді мешканці карпатського краю намагались дотримуватись традиційної обрядовості гуцульської етнокультури. Це зумовило роздвоєність у виховних вимогах родини та дошкільного закладу. Дитина потрапила в ситуацію, коли в родині вона спостерігала чи приймала участь у обрядах і звичаях, про які не розповідали в дитячому садку. Суперечність посилювалась ще й тим, що рідні задля уникнення ідеологічного

утиску спонукали дітей не розголошувати поза родинним осередком про відзначення релігійних свят, чи виконання ритуальних дійств з нагоди родинних урочистостей. Як наслідок – неузгодженість ціннісних орієнтацій, що формувались у дитячій свідомості під впливом родинного виховання та виховання в дошкільному закладі.

Означена ситуація зазнала докорінних змін з набуттям Україною державного суверенітету. У процесі демократизації українського суспільства на інститут освіти покладається завдання по відтворенню інтелектуального й духовного потенціалу, збереженню етнічної пам'яті. З цього приводу академік М.Г.Стельмахович зауважив: «Прародителькою й одним з першоджерел педагогіки гуцульської школи має стати народна навчально-виховна мудрість гуцулів, як і українського народу вцілому. Вона йде від діда-прадіда, вітця-матері, родини, рідної оселі й материнської мови, гір карпатських, полонин і бескидів, лісів і пралісів, річок і потічків швидкоплинних, від ясного неба і світлого сонця, від доброго серця й щирої душі, глибоких людських почуттів і переживань, кришталеві чистості й людяності, світлої духовності, опришківського завзяття, сердечної любові до дітей, відданості гуцульському краєві й неньці-Україні» [158, с.5].

Значенням покладеної на них місії сповнилися освітяни гуцульського етнорегіону. За ініціативи Гуцульської освітянської ради, створеної 1991 року, в загальноосвітніх школах впроваджено навчальну дисципліну «Гуцульщинознавство»; організовано гуцульські педагогічні читання та науково-практичні конференції; публікуються навчальні посібники, монографії, періодичні видання «Гуцульський календар» і «Гуцульська школа», в яких відбувається обмін педагогічним досвідом у царині гуцульщинознавства й суміжних з ним навчальних дисциплін.

Аналіз законодавчо-концептуальної бази засвідчує актуальність інтеграції етнокультурних цінностей в освітню систему сучасної України. Означена потреба обумовлена Конституцією України (статті 11, 53, 54, 132) [69]; законодавчими актами («Закон України про дошкільну освіту» [133],

«Національна доктрина розвитку освіти»); концептуальними документами («Концепція дошкільного виховання в Україні» [70]); документами в галузі загальної, педагогічної та дошкільної освіти.

Попередньо було визначено передумови та обґрунтовано доцільність формування ціннісного ставлення до рідного краю саме у старшому дошкільному віці. Проте ми свідомі того, що впровадження комплексних заходів в навчально-виховний процес ЗДО вимагає опертя на загальноновизнаний й ухвалений на державному рівні стандарт дошкільної освіти. І таким стандартом в Україні на сьогодні є «Базовий компонент дошкільної освіти», у якому сформульовані вимоги до змісту, рівня та обсягу дошкільної освіти, що виступають підґрунтям оцінки певного освітнього рівня, встановлення норм, які узгоджують інтереси дитини й потреби суспільства щодо освіченості особистості [4, с.5].

Для нашого дослідження особливе значення має те, що аналізований документ складається з двох частин – інваріантної та варіантної. Авторами відзначено, що варіантна частина враховує і відображає у змісті освіти регіональні, етносоціокультурні та індивідуальні особливості розвитку дошкільника [4, с.13].

З-поміж пріоритетів розвитку сучасної української дошкільної освіти чільне місце надається прилученню дитини до системи цінностей, культури і традицій українського народу, вихованню шанобливого ставлення до його надбань та рідної мови; ознайомленню з культурою народів світу; формуванню культури міжетнічних та міжособистісних взаємин [64, с.14]. У таблиці 2.3. здійснено спробу узагальнити відмінності нового й традиційного підходів щодо прилучення дошкільників до етнокультури рідного краю.

Відмінності нового і традиційного підходів щодо прилучення дошкільників до етнокультури рідного краю

Таблиця 2.3.

Традиційний підхід	Сучасний підхід
Кожна людина є дитиною свого народу	Кожний представник етнічної спільноти є активним носієм і співтворцем її культурного потенціалу
Провідне завдання – відродження етнокультурної спадщини	Провідне завдання сьогодення – примноження матеріальних і духовних цінностей
Ознайомлення з культурними цінностями рідного краю	Формування ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури
Акцент на матеріальних елементах етнокультури	Оптимальне поєднання матеріальних і духовних здобутків етнокультури
Ознайомлення з уніфікованими елементами української етнокультури	Ознайомлення з регіональними особливостями української культури
Безальтернативне домінування офіційної педагогічної науки	Прогресивні пошуки педагогічної науки з опертям на виховний досвід народу
Вивчення етнічних особливостей виховання з опертям на фольклор	Актуалізація виховних традицій народу з врахуванням різноманіття матеріальних і духовних елементів етнокультури
Евристична фіксація етнопедагогічної спадщини народу	Реалізація кращих здобутків етнопедагогіки в роботі сучасних дошкільних освітніх закладів

Виховна парадигма, визначена Базовим компонентом дошкільної освіти реалізується за допомогою освітніх програм. Опертя на програмові вимоги забезпечує оптимальне визначення завдань, добір методів, засобів і форм, впровадження яких в освітній процес ЗДО сприятиме удосконаленню виховної роботи.

На сьогодні педагоги України мають змогу послуговуватись кількома варіантами програм дошкільної освіти. Наприклад, «Дитина», «Українське дошкілля», «Дитина в дошкільні роки», Монтесорі–педагогіка, Вальдорфський дитячий садок, «Крок за кроком. Аналіз освітніх програм засвідчує відсутність системи педагогічних заходів щодо ознайомлення вихованців ЗДО з культурною самобутністю рідного краю. Водночас варіативність засобів педагогічного впливу обумовлена у змісті кожної з них уможлиблює залучення елементів етнокультури в роботу з дошкільниками.

Тематикою основних розділів освітньої програми «Дитина» передбачено знайомство з речами і явищами, що утворюють цілісну систему етнокультурного буття. Розділ «Любій малечі про цікаві речі» поділяється на підрозділи «Ігри, іграшки, забави», «Родина», «Культура родинних стосунків», «Рідний дім», «Предмети побуту та вжитку». В них виокремлені завдання по ознайомленню старших дошкільників з іграшками, що здавна побутують в народі; з народними дитячими іграми; з традиціями пов'язаними з будівництвом та облаштуванням житла; описом старовинного житла, побуту. Особливої уваги народознавчій тематиці приділено у підрозділах «Страви», «Одяг, взуття», «Мій рідний край», «Свята», «Фольклорні символи». Педагогічні завдання у названих підрозділах передбачають необхідність усесторонньої обізнаності маленьких представників українського етносу з кращими надбаннями минулих поколінь [41].

У народознавчому змісті програми враховано регіональний чинник. Це створює сприятливі умови для ознайомлення дошкільників з культурними надбаннями рідного краю. Так, у підрозділі «Одяг, взуття» обумовлена потреба в ознайомленні вихованців з особливостями одягу свого регіону. З цією метою автори програми радять широко використовувати різноманітну наочність (зразки, макети, ілюстрації) та здійснювати порівняння самотніх елементів регіонального костюму з традиційним одягом притаманним іншим областям України [41, с.153]. Наведений приклад якнайкраще свідчить про рецептивність програми до впровадження засобів гуцульської етнокультури у освітній процес дошкільних закладів гуцульського етнорегіону.

Значною мірою формування ціннісного ставлення особистості до окремих аспектів дійсності відбувається за умови поєднання пізнавальної й практичної діяльності. Не є виключенням процес формування ціннісного ставлення до рідного краю. З огляду на це ми звернулись до розділів, у яких відображено поєднання пізнавального компоненту з розвитком творчого потенціалу дітей 5-6 річного віку. Водночас здійснено спробу конкретизувати шляхи використання елементів гуцульської етнокультури. У розділі «Чарівні фарби і талановиті

пальчики» мовиться про потребу ознайомлення дітей з творами українських художників та народних майстрів [41, с.55]. Поглиблене вивчення творчої спадщини рідного народу спрямоване на залучення дітей до активної продуктивної діяльності. На заняттях з образотворчого мистецтва варто заохочувати дітей до предметного малювання та відповідного декорування побутових речей., одягу, народних гуцульських іграшок та створення сюжетних малюнків на теми трудових й святкових традицій гуцульського краю.

За програмою старші дошкільники вправляються у ліпленні речей, в яких відображено характерні риси декоративно-ужиткового мистецтва. Отож, доречним буде спонукати вихованців до виготовлення, оформлення й розфарбування гуцульських декоративних тарілок, макітер, «гладунців», «гарничків», іграшок та оберегів.

Удосконалення набутих навичок продуктивної творчої діяльності автори програми «Дитина» пропонують здійснювати у гуртковій роботі. Організація гуртків за інтересами розширює можливості вихователя щодо теоретичного ознайомлення дітей з самобутністю гуцульського колориту задля практичного втілення у художніх поробках. Наприклад, у гуртку «Вишивання» дітей ознайомлюють з кольоровою гаммою гуцульської вишиванки, демонструють кращі зразки вишивальницького мистецтва цього етно регіону, вчать вишивати хрестиком, напівхрестиком, складати ескізи та вишивати за ескізами; ознайомлюють з художніми швами.

Демократизація українського суспільства стимулювала докорінні зміни в усіх ланках освітньої системи. Реформування в царині дошкільної педагогіки насамперед проявилось у створенні та реалізації навчально-виховних програм, що й визначають провідні завдання освітнього процесу на регіональному рівні. Не зважаючи на різноманітність у структурно-функціональних підходах до вирішення проблем розвитку дітей дошкільного віку, кожна із регіональних програм ґрунтується на засадничих положеннях Конституції України, Законі України «Про дошкільну освіту», Концепції дошкільного виховання в Україні, «Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні».

Однією з таких програм є зональна програма «Українське дошкілля» (укладачі – О. Дідух, О. Білан) поширена переважно у Львівській області. Програма спрямована на практичне впровадження особистісно-зорієнтовної моделі дошкільної освіти, забезпечення гармонійного та різнобічного розвитку особистості, здійснення цілісного підходу до організації змісту дошкільної освіти, забезпечення наступності між дошкільною та початковою загальноосвітньою підготовкою. Навчально-виховні завдання та шляхи їх реалізації викладено у тематичних розділах. Зміст кожного розділу закріплюється, доповнюється та поглиблюється у наступних вікових групах.

Своєрідність програми полягає в тому, що її зміст побудований на народознавчому та етнопедагогічному імперативі. В «Українському дошкіллі» широко презентований етнографічно-історичний матеріал, який рекомендований до використання задля виховання в дітях усвідомлення своєї приналежності до українського народу.

Етнічна спрямованість програмного змісту спостерігається вже у рекомендаціях щодо оформлення приміщень дошкільного закладу та залученні в ігрову діяльність малюків різноманітних народних іграшок. Інтер'єр кімнати групи автори програми пропонують прикрашати «вишитими рушниками, писанками, килимками, серветками, накидками, завісками». Для ігор використовувати гуцульські сопілки, яворівські візочки, пташки на гойдалках та інші традиційні саморобки»[169, с.22].

У розділі «Мій рідний край» навчальними завданнями передбачено ознайомлення дітей з матеріальними і духовними цінностями української культури – будинками і спорудами збудованими в народному стилі, виробами місцевих умільців, фольклорними творами, обрядовою звичаєвістю, народними святами, тощо. Схвальним у змісті програми вважаємо акцент на ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з родинними стосунками й прадавніми родинними традиціями, такими як урочисте завершення будівництва оселі, наречення імені новонародженому, батьківське благословення.

Посилена увага виявлена у програмі до культурного феномену українського етносу, надає можливість, а навіть необхідність розширення обсягу знань про самотні риси окремих етнічних груп. Закономірним вважаємо те, що в процесі реалізації освітніх завдань програми «Українське дошкілля» у дошкільних закладах гуцульського етнорегіону вихованці матимуть нагоду всестороннього знайомства з культурними надбаннями рідного народу. Для цього окрім методологічного підґрунтя, програмою обумовлено відповідні методичні умови. Зокрема, орієнтовна тематика вміщена у кожному розділі програми, дозволяє вихователю впроваджувати в освітню практику окремі компоненти, чи додаткові теми, які за своїм змістом і навчально-виховними завданнями спрямовані на прилучення старших дошкільників до культурних цінностей Гуцульщини. Приміром, у контексті виховання культури взаємин, авторами «Українського дошкілля» враховано етнічні особливості мовленнєвого етикету у родинному спілкуванні. Так, сучасній малечі любов та повагу до батьків пропонується висловлювати ніжними словами-зверненнями, що здавна побутували в українських родинах. При цім важливо не оминати розмови про традиційно гуцульський звичай ласкавого звертання до рідних і хресних батьків. Різноманіття таких звертань переконує у глибині народної мудрості гуцулів, яка дбає про те, щоб у родині була щира співдружність, заснована на взаєморозумінні батька і матері, дружбі і повазі між старшими і молодшими.

Принципову новизну аналізованої освітньої програми вбачаємо в оперті на етнопсихологічні чинники формування особистості. На думку авторів, слід прищеплювати й розвивати в дітях риси властиві українському народові: гуманізм, працелюбність, чуйність, доброзичливість, щирість, співучість та здорове почуття гумору.

На сьогодні в Україні дошкільні заклади отримали змогу функціонувати ще за однією регіональною освітньою програмою – «Дитина в дошкільні роки», означена авторським колективом (А.Богущ, О.Аматьєва, О.Байер та ін.) як програма нового типу. Програма зорієнтована на цінності та інтереси дитини,

врахування вікових можливостей, на збереження дитячої субкультури, на збагачення, ампліфікацію дитячого розвитку, взаємозв'язок усіх сторін життя малюка.

Метою програми є забезпечити повноцінний фізичний, соціальний, пізнавальний та естетичний розвиток зростаючої особистості; полегшити входження дитини в соціум і розвинути її внутрішні сили. Відповідно до мети авторами «Дитини в дошкільні роки» сформульовано провідні завданнями – «озброєння дитини наукою життя» та «формування базисних характеристик» [42, с.3].

Науково-теоретичним ґрунтом програми постали досягнення вітчизняної та світової психолого-педагогічної науки, а також сучасні дослідження розвитку дитини, які визнають своєрідність, унікальність, особливість дошкільного дитинства в становленні особистості, врахування сензитивності даного періоду щодо становлення первинного схематичного світогляду, супідрядності мотивів, довільної поведінки, внутрішніх етичних інстанцій, самосвідомості.

До базових характеристик особистості науковці відносять: компетентність, креативність та ініціативність, довільність, самостійність, відповідальність, безпеку та незалежність поведінки, самосвідомість і здатність особистості до самооцінки.

В основу програми покладено концепцію психологічного віку як етапу, стадії дитячого розвитку, що характеризується своєю структурою і динамікою. Кожен психологічний вік охоплює якісно особливі, специфічні відносини між дитиною та дорослим («Створення фонду «Хочу»), тобто залучення дитини до системи вироблених людством цінностей, організація умов для її духовного зростання, формування основ ціннісного ставлення до дійсності. Визначено ієрархію видів діяльності та провідні їх типи («Створення фонду «Можу»), а саме засвоєння дитиною знань, оволодіння вміннями й навичками, формування культури пізнання, здатність практичного використання набутого в житті.

Основні психологічні досягнення дитини, що свідчать про розвиток її психіки, самосвідомості, особистості визначено «показниками компетенції дитини» розглядаються як мінімальне освітнє ядро, рівень засвоєння якого відбивається в якісно-кількісних показниках діяльності та поведінки дитини.

Щодо змістовної наповненості тематичної частини, то з нашого погляду, етнокультурний компонент презентований в програмі мінімально. Проте, враховуючи висловлене авторським колективом заохочення адресоване вихователям, з приводу творчого підходу до вирішення педагогічних завдань викладених у «Дитина в дошкільні роки», вважаємо прийнятним впровадження елементів гуцульської родинно-побутової культури в тематиці окремих розділів.

Насамперед до цього придатні розділи «Художньо-мовленнєва діяльність», позаяк в них передбачено ознайомлення старших дошкільників з усною народною творчістю. Автори програми рекомендують прилучати дітей 6-го, а згодом і 7-го року життя до слухання, вивчення напам'ять та розігрування малих поетичних фольклорних творів. Знайомити із соціально-побутовим та фантастичними казками. Організовувати тематичні вечори розваг, присвячені українській народній творчості (фольклорні заняття). Ознайомити дітей зі щедрівками, колядками, посівалками, спонукати запам'ятовувати їхній зміст, розігрувати «різдвяні розваги». Стимулювати до самостійного загадування загадок у відповідних побутових та життєвих ситуаціях. Розуміти зміст приказок, прислів'їв, співвідносити їх з реальними життєвими ситуаціями [42, с.208].

Зважаючи, що у цьому розділі відзначено потребу в ознайомленні дітей з усною народною творчістю свого регіону, пропонуємо знайомити вихованців дошкільних закладів Гуцульщини з текстами малих форм гуцульського фольклору: закличками, піснями-жартами, колядками, щедрівками, посівалками, лічилками, веснянками, скоромовкам, вивчати їх напам'ять. Стимулювати їх доцільне використання у мовленнєвому спілкуванні, в самостійних іграх, стимулювати уміння загадувати загадки на прохання

вихователя, доречно вживати прислів'я, приказки; розуміння метафоричного змісту загадок, влучність моралі прислів'їв. У період 5-6 років варто активізувати знайомство дітей з соціально-побутовими казками, казками-баладами, легендами, думами, що здавна побутовували на Гуцульщині.

Результат проведеної навчально-виховної роботи виявлятиметься у готовності дітей брати посильну участь у вечорах гуцульської казки, дійствах «Казки гуцульського краю», літературних казкових вікторинах. Водночас старші дошкільники вміють класифікувати за жанрами й розповідати казки, легенди, думи, знати напам'ять кілька гуцульських забавлянок, щедрівок, колядок, веснянок, прислів'їв, лічилок, загадок тощо. Розрізняти і впізнавати українські народні казки, казки свого етнорегіону та казки інших народів.

В розділі «Ознайомлення з предметним довкіллям» визначено необхідність докладного знайомства дітей з побутом рідної домівки. За аналізованою програмою у старшому дошкільному віці слід «продовжувати формувати уявлення про українське житло, познайомити з характерними особливостями інтер'єру міської квартири і сільської оселі, їх типовими атрибутами. Дати знання про роль житла в житті людини. Ознайомити з оберегами як символами захисту оселі від життєвих негараздів. Навчити цінувати рідну домівку, відчувати її атмосферу добра, теплоти, затишку [42, с. 231].

Наявність в програмі «Дитина в дошкільні роки» вище названих навчально-виховних завдань, дозволяє виокремити, в рамках цієї освітньої програми, тему, присвячену характерним особливостям гуцульського побуту. Провідні педагогічні завдання означеної теми полягають в:

- ознайомленні із самобутністю житлової архітектури на Гуцульщині;
- формуванні уявлення про облаштування інтер'єру традиційної гуцульської оселі;
- сприянні усвідомленню дитиною цінностей речей, що вироблені руками рідних і передані в спадщину;
- розвитку вміння бачити красу у побуті гуцулів;

– за допомогою народних й літературних творів, присвячених Гуцульщині, виховуванні бажання підтримувати охайність у щоденному житті та прикрашати домівку до свята;

– формуванні почуття господарської бережливості засобами гуцульського родинно-побутового фольклору;

– залученні до відродження й збереження родинних звичаїв і обрядів.

Певна співзвучність побутовій проблематиці розділу «Ознайомлення з предметним довкіллям» виявляється в змісті й навчально-виховних завданнях розділу «Естетичний розвиток». Особливо в тій його частині, де мова йде про ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з творами декоративно-ужиткового мистецтва. Названий програмний компонент становить етнокультурну значущість. Поза як, у процесі знайомства з творами українського декоративного мистецтва у дітей формується розуміння призначення і особливості цього мистецтва, розвивається здатність визначати його зв'язок з народним побутом, природою, культурою, традиціями і звичаями [42, с. 256].

Вже згадувалось про недостатність у програмі «Дитина в дошкільні роки» етнокультурного компоненту, проте за для його посилення в межах цієї, а відтак й інших освітніх програм, вітчизняні науковці в царині дошкільня пропонують додатково використовувати тематичні програми народознавчого циклу. Так, зміст ознайомлення дітей дошкільного віку з українськими народними традиціями викладено у тематичній програмі «Мій рідний край, моя земля: Українське народознавство у дошкільному закладі» (за редакцією А. Богуш, В. Яна) [112]. Програма побудована за регіональним принципом ознайомлення дітей з рідним краєм та принципом тематичного розміщення матеріалу. Освітній документ охоплює такі теми: «Україно моя, Батьківщино моя», «Символи України», «Родовід», «Родинне деревце», «Побут України», «Національні традиції та свята», «Мово рідна, слово рідне», «Народні ігри», «Народна метеорологія», «Українське національне мистецтво», «Народно-декоративне мистецтво та промисли», «Рідна природа». У межах кожної теми

подаються: довідковий матеріал для вихователя, тематичний словник для роботи з дітьми та орієнтовна тематика занять.

З огляду на специфіку дослідження для нас програма «Народознавство» набуває особливого значення, оскільки на відміну від інших освітніх програм, окремі її теми містять як загально традиційний матеріал, так і регіональний. З-поміж регіональних характеристик української етнокультури, авторами «Народознавства» відзначено самотність у побуті і традиціях гуцульського краю. Наприклад, у темі «Побут України», під час ознайомлення з українською народною іграшкою, розповідається про особливості косівської іграшки. З цього приводу автори програми згадують про те, що косівська іграшка виготовлена з глини глазурована й оздоблена рослинними візерунками. Переважно це фігурки тварин, розфарбовані у зелений, жовтий кольори. У створенні косівської іграшки відзначився відомий на Івано-Франківщині народний майстер Ю. Іллюк. Найпопулярнішими його вироби є червоні зозульки з біло-зеленим розписом [12, с.48-49].

Визначаючи регіональну специфіку українського національного одягу, в змісті програми виокремлено назви та призначення речей, у які традиційно зодягаються на Гуцульщині [12, с.54]. Водночас, у довідковому апараті програми наводяться назви страв гуцульської кухні, посуду, речей хатнього інтер'єру, надвірних споруд, предметів побуту [12, с.54].

У тематичній частині програми «Народознавство» передбачено знайомство дошкільників різних вікових груп із різноманітними аспектами культури українського народу. Аналіз програми «Народознавство» свідчить про рецептивність її змісту до активізації прилучення вихованців дошкільних закладів Гуцульщини до матеріальних і духовних цінностей рідного краю. Поглиблення знань дошкільників про самотність гуцульської родинно-побутової культури, а відтак формування почуття гордості та власної причетності до одвічних скарбів свого народу, можливе у процесі реалізації наступних тем:

Старша група (шостий рік життя): «Що іграшка розповідає про себе?», «Іграшки раніше та сьогодні», «Одарчина хата», «Кожній речі своє місце», «Для чого потрібний посуд?», «Приготуємо гостям обід», «До святкового столу», «На виставці одягу та взуття», «Що краще одягнути?», «Прибирання хати до свята», «Біля плота, біля кілочка».

Підготовча група (сьомий рік життя): «В українському музеї іграшок», «Народні умільці», «У бабусиній світлиці», «Хто що любить», «До святкового столу», «Підбери потрібний посуд», «Бабусин одяг», «Одягнемо ляльок до свята», «Що для чого?», «Мандрівка в минуле», «Жіночі головні убори», «Ой хустина, хустиночка, мережана, шита...», «Жіночі прикраси», «Що в макітру кладуть?» та ін. [12, с.55-56].

Задля для досягнення дидактичних, виховних й розвиваючих завдань на заняттях народознавчого циклу автори програми рекомендують проводити їх у комбінованій формі. Упродовж заняття вихователь повинен використовувати різноманітні методи навчання: розглядання виробів та бесіда про них, загадки, приказки, вірші, пісні, ігри, картини, художні твори, технічні засоби (платівки, діапроектор, діафільми). Вони можуть бути також комплексними, коли на одному занятті розв'язуються програмні завдання з різних розділів: рідний край, образотворча діяльність, розвиток мовлення, музика, художня література.

На сучасному етапі розвитку українське дошкілля одержало можливість альтернативних підходів до організації навчання і виховання, як у родині, так і в дитячих освітніх закладах. У нашій країні в теперішній час формується науково-педагогічний напрям, домінантою якого є закордонний досвід організації виховання і навчання дітей. З-поміж інших, найбільшою популярністю користуються Монтессорі-педагогіка, Вальдорфський дитячий садок, «Крок за кроком».

В контексті аналізу освітніх програм слід відмітити, що не завжди програми зарубіжних авторів представлені в звичному для нас розумінні, де викладені освітні, виховні, розвиваючі завдання, показано специфіку роботи з дітьми різних вікових періодів, дано методичні рекомендації для педагогів.

Деякі зарубіжні матеріали мають достатньо виражену структуру, інші – представляють філософію чи педагогічну технологію.

За останні роки в Україні невпинно набуває популярності так звана Монтессорі-педагогіка. Сьогодні по всій території нашої державі діє кілька десятків Монтессорі-дитячих садків і низка експериментальних початкових шкіл.

Квінтесенцією педагогічного вчення М. Монтессорі (1870-1952) є визнання того, що дитина із самого народження – особистість. І ніхто не може розвинути дитину, позаяк вона може зробити це тільки сама. Інтерес – перше, що М. Монтессорі виділяє у процесі розвитку дитини. Друге – індивідуальний підхід. Роль педагога – створити відповідні умови для всебічного розвитку дитини.

На підставі довготривалих спостережень М. Монтессорі здійснено віковий поділ. До першої належать діти від 3 до 6 років, до другої від 6 до 12. Такий своєрідний поділ автор пояснює тим, що він зумовлений різними для кожного віку завданнями розвитку. До шести років дитина будує свій розум, а після шести активно освоює культуру, і якщо діти розумніють кожний у своєму темпі і до своєї межі, то культуру ще можна освоювати й у різних формах і напрямках.

Дослідники означеного педагогічного напрямку (О.Литвяк, А. Тихонов) доходять висновку про те, що цінність Монтессорі-методу полягає саме в легкості його трансляції з однієї культури в іншу. Адже він спирається на базові потреби дитини, що не залежать від етнічних відмінностей. Оскільки, як у японських, так і в українських Монтессорі-дитячих садках обов'язковими є матеріали, що навчають дітей користуватися, приміром, столовими приборами. При цім українська дитина буде опановувати володіння ложкою, а японська – паличками, діючи в рамках своєї культури. Хоча наведений приклад стосується входження дитини в культурний осередок на рівні етносу, вважаємо, що означений процес не може оминати культурну самобутність певної етнічної групи, що входить до складу етносу.

У своєму науковому доробку М. Монтесорі неодноразово підкреслювала значущість предметного і соціального середовища, що оточує дитину. Дорослий повинен створити для неї таке середовище, в якому вона могла б знайти все необхідне і корисне для свого розвитку, одержати багато різноманітних сенсорних відчуттів, «всмоктувати» правильну мову, соціально-проблемні способи емоційної реакції, зразки позитивної соціальної поведінки, способи раціональної діяльності з предметами [94, с.75 -76].

Великого значення Монтесорі надає естетичному оформленню приміщення: «Дуже важливо, щоб меблі та предмети були гарними і художніми. Краса тут не в прикрасах і розкошах, а в гармонії ліній та кольорів, у простоті...» Вона заперечувала безликі кімнати з голими невеселими стінами і сірими меблями, що ніяк не відображають культурну спадщину. З любов'ю італійський педагог відгукувалась про культуру рідної Італії: «Кожен куточок Італії зберігає якусь таємницю місцевого мистецтва»; не має містечка, де в старі часи не існувало б гарних речей, що несуть в собі практичність та художнє чуття... Мені відається чудовим план... зайнятись відображенням стародавнього селянського мистецтва у меблях для «будинку дитини»: форму і колір столів, стільців, шафок, посуду, малюнок тканин –взагалі, декоративні мотиви, що зустрічаються в стародавніх будівлях»[94, с.75].

Вище наведена цитата є переконливим свідченням про прагнення М. Монтесорі прилучити молодше покоління до культурних надбань свого народу. Для нас вчення видатного педагога про оформлення приміщення освітнього закладу з урахуванням етнічних особливостей народного мистецтва видається на часі, поза як воно спрямоване, як на естетизацію, так і на етнізацію особистості дитини. Тому виникає необхідність в активному використанні речей декоративно-ужиткового мистецтва в облаштуванні та оздобленні інтер'єру (а можливо й екстер'єру) дошкільних закладів гуцульського етнорегіону, в яких навчально-виховний процес відбувається за Монтесорі-педагогікою.

Протягом останнього десятиріччя українські науковці в царині освіти виявляють зацікавлення до Вальдорфської педагогічної системи. Заснована на початку ХХ-го сторіччя Вальдорфська педагогіка стала напрямом, що донедавна практично був зовсім невідомий на українських теренах. Проте потреба в альтернативній педагогіці, яка звернена до дитини, враховує індивідуальне начало, загострила інтерес до Вальдорфської школи і уможливила знайомство з нею.

Здійснення навчально-виховної роботи у освітніх закладах Вальдорфського типу відбувається за притаманним лише йому режимом. Головна подія дня у Вальдорфському дитячому садку – казка чи історія, яку розказують дітям вранці або вже перед їх відходом додому. Вона повинна бути розказана, а не прочитана, чи програна на магнітофоні. Це задумано за для того, щоб під час оповідання діти знаходились у духовному контакті з оповідачем. Такий контакт дозволяє зримо спостерігати процес розвитку дитини. При виборі казок, автор Вальдорфської педагогіки Р. Штайнер (1861-1925) рекомендує звертатись до усної народної творчості. Німецький педагог підкреслює, що особливо підходять необроблені, нескорочені казки. У них таємні життєві істини, мова народу у всій соковитості й колориті. Події в них звернені до серця дитини і не схильні до впливу сучасної цивілізації з її прихильністю до доцільності і вигоди. У старовинних казках і історіях розповідається про внутрішні переживання, а не про зовнішні події. Розповіді, що дійшли до нас в народних переказах, показують, як в повсякденному житті виявляються різні людські якості. До них можна знов і знов звертатися в процесі виховання, як вважає Р. Штайнер, щоб допомогти навіть дітям старшого віку в конкретних ситуаціях. І все це засвоюється дітьми, навіть якщо вони не все розуміють. Саме з цього і починається пізнання етнокультури [74, с. 105].

Відповідно до нашого дослідження відзначимо, що психолого-педагогічна характеристика народної казки, окреслена засновником Вальдорфського напрямку Р. Штайнером, в силу своєї універсальності як- найкраще пояснює

необхідність залучення стародавніх гуцульських казок у виховний процес дошкільників гуцульського етнорегіону. Для нас важливо ще й те, що німецький педагог пропагує народну казку в якості визначального засобу у процесі входження дитини в культурний осередок рідного народу.

Однією з провідних складових емоційного розвитку Р. Штайнер визначив спів. У Вальдорфському дитячому садку це заняття, в якому бере участь вся група. Зазвичай, з дітьми співають в різноманітних ситуаціях. Наспівуючи дітям, беручи участь разом з ними в хоровому співі чи слухаючи, як вони співають хором в супроводі музичного інструмента, або без супроводу, дорослі вибирають ті пісні, які діти готові часто слухати або наспівувати. Одна й та ж мелодія, багато разів заспівана або почута, як відмічав Р. Штайнер, розвиває в дитині почуття ритму. Радість приносять дітям ігри, в яких можна співати. Повільний спів супроводить дію, дозволяє дітям слухаючи, стежити за висотою звуку і правильно підспівувати [69, с.22].

Навально-виховна система Вальдорфського дитячого садка не передбачає суворої регламентації добору пісенних творів, й завдяки цьому створює умови до активізації пісенного потенціалу певної країни, а навіть етнічної спільноти. Вільний у своєму виборі вихователь повинен усвідомлювати важливість вивчення й виконання народних пісень як невід'ємного чинника міжпоколінневої трансмісії.

Розмірковуючи про місце і роль ігрової діяльності у дошкільному закладі Вальдорфського типу, Р. Штайнер вважав, що вільна гра в дитячому саду повинна бути організована таким чином, щоб в залежності від погоди і пори року діти постійно мали в своєму розпорядженні на свіжому повітрі або в приміщенні різноманітні іграшки і матеріали. З-поміж іграшкового різноманіття автор надає перевагу народним іграшкам, таким як: гойдалки-конячки, або прості ганчірні ляльки, наповнені овечою вовною.

При цім слід пам'ятати, що іграшки кожного народу мають свої педагогічні, художні і технічні традиції. Приміром, в Україні вони характеризуються інтеркультурністю, оскільки наша держава досить

різноманітна за етнографічним складом. Оригінальність і неповторність народної іграшки визначається також її етнічною своєрідністю, поза як саме народна іграшка виступає виразником культури і побуту певної етнічної спільноти, а також символізує її звичаєво-обрядові ознаки. З огляду на це, значущості у процесі формування етнічної самосвідомості вихованців дошкільних закладів Гуцульщини набувають іграшки, виконані у традиційно гуцульському стилі.

Велике виховне значення Р. Штайнер вбачав у підготовці й відзначенні святкових заходів. Окрім свят запропонованих автором Вальдорфської педагогіки, у навчальних закладах означеного типу, діти разом із батьками й вихователями приймають участь у святах календарно-обрядового циклу – Різдво, Великдень, Трійця тощо. Метою проведення святкових заходів у дошкільному закладі, на думку видатного просвітника, є емоційна насиченість, яка сприяє розкриттю творчого потенціалу кожного з вихованців. Неформальне спілкування маленьких і дорослих учасників святкового дійства створює оптимальні умови для знайомства із традиціями свого народу, спільного виконання фольклорних творів з нагоди свята, приготування обрядових страв, тощо [74, с.107]. Особливо актуальним це стає у час відродження прадавньої обрядової звичаєвості, адже важливо не тільки відновити забуті етнокультурні цінності, а й сформувати вміння передачі їх молодому поколінню.

У дискусії про придатність Вальдорфської педагогіки до умов української системи освіти її прихильники відзначають, що розуміння самотності Вальдорфської школи, гуманістичної спрямованості її ідей дозволить знайти свій шлях у реформуванні вітчизняної школи і дошкільного виховання.

Останнім часом освітня система українського дошкільця збагатилась ще однією альтернативною навчально-виховною програмою, що одержала назву «Крок за кроком». Програму розроблено колективом Дошкільного проекту Дж. Сороса у Центрі розвитку дитини Джорджтаунського університету. (виконавчий директор програми доктор П. Коглин). За задумом авторів, «Крок за кроком» – це робочий документ, що припускає подальшу його адаптацію до

специфіки та культурних традицій країни чи регіону, де означена освітня програма буде реалізовуватись. Водночас вона містить декілька особливостей, що є незмінно обов'язковими елементами. Перш за все це індивідуальний підхід до кожного вихованця; допомога при виборі навчально-розвиваючої діяльності, яка б була малюку до вподоби; планування й організація центрів активності; участь родини у житті дошкільного закладу.

Головна мета програми полягає у підготовці дитини до життя, а саме формування стійкого прагнення й уміння до самореалізації в різноманітних сферах діяльності. Відповідно до мети у програмі докладно обумовлено форми, засоби технології роботи з дітьми та батьками, подано рекомендації вихователям і координаторам з організації педагогічного процесу загалом й окремих його фрагментів, надано матеріали для анкетування і бесід з батьками і дітьми.

У програмі приділено значну увагу організації простору групової кімнати і всіх приміщень. На думку авторів, цей простір повинен піддаватися частим змінам з ініціативи дітей і вихователів, відповідно до сучасних вимог і пізнавальних потреб дітей, стимулювати природну допитливість дитини. Кожен має можливість творчо використовувати матеріали й обладнання групи, самостійно організовувати ігрове середовище. Дитячі роботи теж стають частиною облаштування. З огляду на це, значний блок програми – організація центрів активності й діяльності дітей. Матеріали й устаткування розміщують в спеціально організованих місцях або зонах – центрах активності. Тут відбуваються ігри й заняття. Кожна група має декілька таких центрів: «Сюжетно-рольової гри», «Кулінарії», «Будівництва», «Літератури», «Мистецтва» та ін. Окрім визначення педагогічних завдань кожного з центрів, зазначено можливі види устаткування, перелічуються необхідні рекомендовані, а також можливі ігри, іграшки, посібники. Матеріали в центрах повинні обновлятися у відповідності зі змінами інтересів і рівня розвитку дітей. Можуть бути введені і нові види діяльності, замість, або ж разом з попередніми [79, с. 2].

Зважаючи на прихильне ставлення авторів «Крок за кроком» до етносоціальної адаптації програмних вимог, організаторам дошкільних закладів за означеною педагогічною системою, слід пам'ятати про необхідність активного залучення різноманітних аспектів етнічної культури, в осередку якої відбувається формування особистості дитини. Так, в осередку гуцульської етнокультури, виникає природна потреба у забезпеченні дитячого садка матеріалами, як б відображали культурний колорит й традиційну самобутність побуту горян. Важливо, що б ці матеріали були присутні у комплектації максимальної кількості центрів активності. Адже наявність у центрах активності різноманітних матеріалів означеного виду, дозволить дітям прилучитись до етнічних цінностей гуцульського краю, а відтак пробудити інтерес до подальшого ознайомлення з характерними особливостями гуцульського культурного феномену.

У цьому процесі значну роль відіграє професійний хист вихователя. Оскільки саме на нього покладено обов'язок добору та розташування матеріалів, постановки проблемних ситуацій, демонстрації на прохання дітей чи в процесі спільної діяльності деяких зразків дій, заохочення й корегування дитини, створення емоційно позитивної атмосфери.

Робота в центрах активності будується за певними принципами, зокрема, індивідуальний підхід до дітей у всіх ситуаціях; надання свободи вибору; установка на формування й підтримку в дитини позитивного самопочуття; сполучення різних видів активності в будь-якій діяльності, індивідуальних і групових ігор і занять; забезпечення всебічного розвитку дитини в кожному центрі. Заняття та гра в центрах стимулюють дослідницьку активність, розвивають креативні можливості дитини, забезпечують можливість гратися самостійно, поодинці чи невеличкими групами [79, с.11-12].

У програмі визначено сполучну ланку між центрами, що є домінантою у процесі емоційного налаштування дитини – це музика, поза як, на думку авторів «Крок за кроком», музика є невичерпним джерелом розвитку дітей, її найбільш очевидна роль полягає в сприянні емоціям. Діти охоче слухають,

насолюджуючись мелодійністю музики, самі співають різні за жанром і способом виконання пісні, висловлюючи з їхньою допомогою свої власні почуття, беруть участь у хоровому співі, рухах, милуючись ритмічністю. Музика є природною частиною гри, і сприяє позитивній виховній взаємодії з дорослими. Музика стає частиною розкладу кожного центру активності. У програмі передбачено не тільки створення спеціального музичного центру, а й залучення музичного супроводу й виконання пісень практично до кожного виду діяльності, що відбуваються в різних центрах у груповій кімнаті. Автори програми зазначають, що може використовуватись в якості фону, який робить більш приємним виконання щоденних режимних моментів.

Усвідомлення надзвичайно корисного впливу музичного супроводу й пісенного виконання на психічний стан дитини, спонукає до пошуку репертуару відповідного до віку дітей і прийняттого за складністю виконання. При здійсненні вибору необхідно зважати на те, що дітьми будуть сприйняті й легко засвоювані твори, що побутують в оточуючому їх культурному осередку. З огляду на це, у роботі з дошкільниками набуває особливої актуальності усна народна творчість у її жанровому різноманітті. Проте завдання вихователя не обмежується підбором окремих фольклорних творів. Слухання музичних творів, або виконання пісень, що є частиною певної етнокультури, з-поміж іншого має на меті пробудити в дітях любов до духовної спадщини свого народу і бажання знайомити із нею представників інших етнічних спільнот.

Сильною стороною програми є повноправна участь у її реалізації родини. Визнаючи чільну роль родини як першого вихователя дитини, що робить вирішальне вплив на її розвиток, програма Дж. Сороса є надбудовою над первинними відносинами дитини і родини, забезпечуючи їхню наступність за рахунок надання родині можливості участі у всіх аспектах програми. Гуманістична спрямованість програми реалізується шляхом створення умов для вільного перебування батьків у групі. Неформальна участь у справах групи дозволяє дорослим глибше зрозуміти запити своєї дитини, допомогти їй в опануванні знаннями й уміннями. В свою чергу присутність батьків надає змогу

дітям відчутти близькість рідних, ділитися з ними своїми задумами, враженнями, переживаннями. Посильна участь батьків у заняттях і іграх з дітьми дозволяє урізноманітнити зміст і форми їхньої взаємодії, зміцнити сімейну атмосферу в групі.

У контексті проблематики формування етнічної самосвідомості старшого дошкільника відзначимо, що його перебування у освітньому закладі разом із батьками, відкриває перед педагогічними працівниками принципово нові можливості. Діти разом з батьками мають змогу знайомитись із матеріальними й духовними цінностями своєї етнічної групи. Зокрема в дошкільних закладах гуцульського етнорегіону, де реалізувалась б програма «Крок за кроком» варто виокремити кілька чинників означеної взаємодії старшого і молодшого покоління:

- спільно поглиблювати уявлення про характерні риси декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини;
- обмінюватись враженнями від прослуханих гуцульських фольклорних творів;
- спілкуватись на теми історичної, природо-кліматичної та культурної самобутності гуцульського краю;
- виготовляти поробки за народними мотивами;
- вивчати і спільно інсценізувати стародавні гуцульські родинно-побутові та календарно-обрядові традиції.

Концепція програмного змісту «Крок за кроком» наголошує на облаштуванні дошкільного закладу з метою максимального наближення до житлових умов. На думку авторів програми, осередок перебування і діяльності дітей повинен бути таким, щоб кожна дитина почувала себе комфортно й водночас затишно, мала можливість реалізувати свою індивідуальність, бути собою. Іншими словами, бути особистістю серед інших особистостей в групі. Створення атмосфери затишку, з-поміж іншого передбачає, виділення у приміщенні групи спеціального місця для нетривалого відпочинку («куточок усамітнення»), де діти чи дорослі мають змогу побути на самоті [74, с.114].

З нашого погляду, виконання програмових рекомендацій по наближенню облаштування дошкільного закладу до житлових умов можливе за умови широкого використання творів декоративно-ужиткового мистецтва. У своєму твердженні ми ґрунтуємось на міркуванні про те, що виникнення цього виду мистецтва зумовлене одвічним прагненням людей до естетизації житла задля створення затишку, притаманному лише домашньому осередку. Не підлягає сумніву той факт, що декоративно-ужиткове мистецтво є невід'ємною складовою родинно-побутової культури кожного народу, зокрема, гуцулів. Тому облаштування й оздоблення приміщення дитячого садка творами декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини не тільки надасть приміщенням закладу очікуваний затишок, а й забезпечить відповідний мікроклімат для етнічної соціалізації вихованців. У процесі реалізації програми «Крок за кроком» вище названий аспект набуває особливого значення. Автори проекту визнають, що приклали багато зусиль задля розвитку ідей, які підтримували б сильні сторони, культурні традиції й унікальність кожної народності, й при цім пропагували зміни в напрямку практики демократичного утворення.

У дослідженні рецептивності освітніх програм до впровадження елементів гуцульської родинно-побутової культури в навчально-виховний процес дошкільних закладів України ми свідомо оминули увагою низку авторських освітніх програм вітчизняних педагогів. Це зумовлено тим, що ми визнаємо привілей автора на привнесення (чи вилучення) окремих компонентів у зміст пропонованої ним програми. Натомість, вбачаємо потребу у створенні нових освітніх програм, спрямованих на формування етнічної самосвідомості особистості на кожній із ланок освітньої системи України.

Не викликає сумніву той факт, що використання засобів гуцульської етнокультури у роботі з старшими дошкільниками вимагає від вихователів ґрунтовних знань з етнології, культурології, мистецтвознавства й творчого підходу у вирішенні педагогічних завдань. Водночас педагог дошкільного

закладу повинен виявляти високий рівень етнічної самосвідомості у роботі з дітьми та батьками.

При визначенні теоретичного підґрунтя впровадження гуцульщинознавства в систему оновленої освіти П. Лосюк наголошує на необхідності активного залучення гуцульщинознавчого компоненту у виховний процес дошкільного закладу. Науковець констатує що «на основі багаторічного досвіду дошкільних закладів буковинської, галицької і закарпатської Гуцульщини визначили такі напрямки використання гуцульщинознавства: у розвитку мовлення дітей; у моральному вихованні дітей з елементами християнської етики; в широкому використанні фольклору (словесного, пісенного, хореографічного), звичаїв, традицій; у декоративно-прикладній творчості дітей; у музичному вихованні; у краєзнавчій діяльності та екологічному вихованні» [104, с. 28-29].

Позитивним вважаємо те, що у розмові про основні завдання дошкільної ланки освіти у гуцульському етнорегіоні П. Лосюк не оминає увагою мовну проблему, що постає в місцевості, де переважає діалект. Відтак автор пропонує оптимальне її вирішення: «Дошкільні заклади Гуцульщини, як і інших регіонів України, нагромадили багатий досвід прилучення дітей до рідної мови. Тут наче мовної проблеми не існує. Але діти в сім'ях спілкуються українською мовою із засиллям гуцульської говірки. Як бути, адже діти повинні володіти українською літературною мовою? Був час, коли ставилось завдання «використовувати» місцеві говірки. Як тепер поступати, дає поради доктор філологічних наук, професор Я. Закревська, яка видала перший словник «Гуцульські говірки» [38]. Вона наголошує, що всі говірки, діалекти є невичерпним джерелом української літературної мови. Отже, звідси такий висновок. Потрібно підтримувати володіння дітьми гуцульською говіркою, але разом із тим навчати їх української літературної мови [38].

За визнанням провідних вітчизняних педагогів (А.Богущ, В.Коротеева) характерною ознакою реформованої освітньої системи є прилучення молодшого покоління до народних традицій пов'язаних із календарними

святами й родинно-побутовою обрядовістю. З цього приводу викликають зацікавлення методичні розробки по організації й проведенню у дошкільному закладі виховних заходів, з нагоди свят календарного циклу чи родинних урочистостей. В українських педагогічних періодичних виданнях («Дитячий Садок», «Джміль», «Дошкільне виховання», «Палітра педагога») публікуються численні методичні рекомендації означеної тематики. Проте відчувається нестача методик, у яких би реалізувався етнорегіональний аспект української культури.

Позитивним прикладом в ситуації, що склалась вважаємо видання методичного посібника для педагогічних працівників дошкільних закладів «Ознайомлення дошкільнят із народними звичаями та обрядами» Л. Калуської. У посібнику автором рекомендовано низку методичних рекомендацій, окреслено основні етапи народознавчої роботи, запропоновано тематику занять, та їх орієнтовні моделі. Водночас зміст посібника передбачає знайомство як із загальноукраїнськими традиціями, відзначення календарних і родинних свят, так із обрядами і звичаями, що здавна побутують на Гуцульщині. Отже, педагогічні працівники дошкільних освітніх закладів гуцульського етнорегіону, одержали зразок залучення елементів гуцульської етнокультури у роботу із вихованцями [57].

У процесі дослідження звітної документації Закарпатського, Івано-Франківського та Закарпатського облвню за 1991 – 2003 р. р. про навчально-виховну роботу дошкільних освітніх закладів, ми дійшли висновку про те, що етнокультура Гуцульщини в повному її різноманітті використовувалась фрагментарно й опосередковано. З нашого погляду це зумовлено тим, що з-поміж виховних завдань по формуванню етнічної самосвідомості старших дошкільників, які відвідують освітні заклади гуцульського етнорегіону, не приділяється належної уваги.

Прецедентом комплексного використання елементів гуцульської етнокультури є дитячий садок № 23 «Гуцулочка» м. Івано-Франківська. За задумом педагогічного колективу зміст навчально-виховної роботи у названому

дошкільному освітньому закладі побудовано на активному залученні матеріальних й духовних цінностей Гуцульщини у поєднанні з традиціями гуцульської етнопедагогіки. Задля удосконалення педагогічних умов використання гуцульської етнокультури, в ігрових кімнатах й методичному кабінеті зібрано значну кількість різноманітного довідково - інформативного, методичного, дидактичного (демонстраційного й роздаткового) матеріалу. Вихователями й методистами розроблено низку сюжетно-рольових ігор під час яких дошкільники знайомляться із елементами гуцульської господарської культури. В інсценізаціях діти перетворюються у «чабанів», «пасічників», «трембітарів», влаштовують «гуцульські ярмарки», на яких «продають» власноручно зроблені мініатюри речей домашнього вжитку, прикрас, іграшок, що здавна побутують у гуцульському краї.

Робочими планами занять із розвитку мовлення, з математики, зображувальної діяльності у різних вікових групах передбачено ознайомлення вихованців із особливостями гуцульської говірки, орнаменту та способу лічби. Водночас у «Гуцулочці» розвинуто мережу гуртків, заняття в яких проводяться з метою розкриття творчих здібностей дошкільників та прилучення їх до кращих традицій художньо-ужиткового мистецтва Гуцульщини. Так, у дитячому садку діють гуртки писанкарства, гончарства, гуцульської вишивки, ткацтва, по виготовленню поробок із шкіри, лози, соломи.

З огляду на те, що гуцули здавна вирізнялись міцним здоров'ям, медичні працівники і педагоги «Гуцулочки» при плануванні профілактично-лікувальних заходів звернулись до гуцульських фіто- й аква-терапевтичних засобів. Для збереження, зміцнення та загартування дитячого організму в означеному дошкільному закладі регулярно проводиться обливання стіп гірською водою, вихованці виконують фізичні вправи розроблених на основі гуцульських рухливих ігор та споживають трав'яні відвари за стародавніми гуцульськими рецептами [89].

Значної уваги у «Гуцулочці» надається українській, зокрема гуцульській народній кухні. Після ретельного дослідження поживних якостей та корисності

традиційно гуцульських страв медичними працівниками разом із адміністрацією дошкільного закладу складено орієнтовне меню, за яким організовуються так звані «тижні гуцульської кухні», до проведення яких залучаються й батьки вихованців.

Прикладом активної співпраці родини й педагогічним колективом у справі етнічного самоствердження дошкільників є школа-садок «Арніка» с. Яблуниця Верховинського району Івано-Франківської області. Педагогічний колектив «Арніки» поставив собі за мету, сповна використовувати традиційні особливості родинного виховання. Батьки, дідусі й бабусі активно залучаються до підготовки й проведення у школі-садку виховних заходів, святкових ранків, творчих звітів, оскільки за переконанням педагогів – це дозволить забезпечити гармонійність виховних впливів родини і навчально – виховних закладах. Задля ефективної взаємодії у школі-садку для батьків проводяться заняття за програмою педагогічної освіти батьків, складеною академіком М. Стельмаховичем.

Важливо, що зміст співпраці зорієнтований на відродження позитивного педагогічного досвіду, притаманного традиційній гуцульській родині. Методична організація й практичне втілення запланованих заходів здійснювалась із дотримання принципів послідовності, системності й доступності. Спочатку спільними зусиллями вивчали традиції і особливості виховання дітей в гуцульській родині, яка за визначенням П. Лосюка, є першим осередком національного виховання гуцула, світлицею моральних чеснот і благородних вчинків, плекальницею пошанівку до рідної мови, релігії, фольклору, народних традицій, свят, обрядів, символів, гуцульського мистецтва, ремесел і промислів. Згодом, зібраний матеріал було узагальнено й класифіковано в тематичні папки, та оформлено тематичні альбоми: «З родини йде життя людини», «Без сім'ї нема щастя на землі», «Ой не той то, брате, гуцул...», «Гуцульські родинні обряди і традиції» тощо.

Отже, вітчизняні дослідники сучасної дошкільної педагогіки й педагогіки-практики сповняються усвідомленням потреби в активізації етнічної соціалізації в осередку дошкільного освітнього закладу. Н. Лисенко у праці

«Педагогіка українського дошкілля»: «Сьогодні, міжпоколінневої трансмісії фольклору практично не існує. У переважній більшості сімей втрачені національні традиції, звичаї, смаки, тож для багатьох малюків дитячий садок стає першим осередком прилучення до духовних скарбів своєї нації. Національний садок забезпечує етнізацію особистості, тобто природне входження дитини в духовний світ і традиційне життя рідного народу, у загальнолюдську культуру. Він є дітищем того народу, якому належить, виплеканий його руками й розумом на ґрунті гуманізму і демократизму, органічного взаємозв'язку народного і національного, неухильного збереження як національних, так і загальнолюдських духовних цінностей» [101, с.12].

При визначенні теоретичного підґрунтя впровадження елементів гуцульської етнокультури в систему оновленої дошкільної освіти П.В. Лосюк констатує, що «на основі багаторічного досвіду дошкільних закладів буковинської, галицької і закарпатської Гуцульщини визначили такі напрями використання гуцульщинознавства у розвитку мовлення дітей; у моральному вихованні дітей з елементами християнської етики; в широкому використанні фольклору (словесного, пісенного, хореографічного), звичаїв, традицій; у декоративно-прикладній творчості дітей; у музичному вихованні; у краєзнавчій діяльності та екологічному вихованні» [104, с. 28-29].

Означення гуцульської самобутності в контексті загальноукраїнської етнічної культури знаходимо у навчальному посібнику А.М.Богущ, Н.В. Лисенко «Українське народознавство в дошкільному закладі» орієнтованого на студентів дошкільних відділень вищих педагогічних навчальних закладів. У розділах присвячених вишивці, одягу, кулінарії, обрядовості, облаштуванні житла означено регіональні, зокрема гуцульські особливості [12]. В питанні про феномен традиційної української іграшки автори «Українського народознавства в дошкільному закладі» виокремили й окреслили характерні риси іграшок, які здавна виготовляються на Гуцульщині [12, с. 352-353]. Значної уваги приділено народним промислам та ремеслам, що побутують у карпатському краї [12, с.283-303]. Окрім пізнавальної інформації в посібнику надано методичні

рекомендації по ознайомленню дошкільників різних вікових груп з народознавчим матеріалом. Це дозволяє студентам педагогічних вузів вповні вивчити етнокультурне різноманіття України загалом і культурні особливості певного етноregionу.

Позитивним прикладом вважаємо видання методичного посібника для педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів «Дивокрай» Л.В.Калуської. Автором надано низку методичних рекомендацій, окреслено основні етапи народознавчої роботи, запропоновано тематику занять та їх орієнтовні моделі. Водночас автор посібника наголошує на потребі ознайомлення не лише з загальноукраїнськими традиціями відзначення календарних і родинних свят, а й з обрядами та звичаями, що здавна побутують на Гуцульщині [57].

Дослідження джерельної бази дозволяє зробити кілька узагальнень спрямованих на виявлення доцільності залучення гуцульської етнокультури в освітній процес сучасних ЗДО в якості засобів формування ціннісного ставлення до рідного краю у дітей старшого дошкільного віку:

- самотність матеріальної і духовної етнокультури Гуцульщини відображено:

- а) у способі господарювання (скотарство, ремісництво), оформленні екстер'єру та інтер'єру житла, виготовленні й оздобленні одягу (прикрас), орнаменті посуду, тканих виробках, вишивці;
- б) спілкуванні на діалекті, естетизації ремісницьких засобів; природоцентричному світогляді, специфіці родинної й календарної обрядовості, ускладненій системі родинних відносин.

Розвиток дошкільної освіти на Гуцульщині не став стимулом до створення системи прилучення вихованців ЗДО до етнокультурних надбань рідного краю. З матеріальними й духовними цінностями гуцульської етнокультури дітей знайомили фрагментарно – в межах реалізації різних напрямів виховання.

В сучасних освітніх програмах система педагогічних заходів щодо ознайомлення старших дошкільників з культурною самотністю рідного краю

відсутня. Водночас варіативність засобів педагогічного впливу обумовлена у змісті кожної з них уможлиблює залучення елементів етнокультури у освітній процес ЗДО гуцульського етноregionу.

Активізація відродження української автентичної культури в повному її етноregionальному різноманітті визначає потребу у виявленні педагогічного потенціалу та комплексному використанні етнокультурних цінностей в якості засобів виховання. Мета – створення сприятливих умов для опанування зростаючим поколінням кращих культурних здобутків етноспільноти, формування ціннісного ставлення до культурної спадщини та утвердження бажання примножувати й популяризувати культурну самобутність рідного краю на загальносвітовому рівні.

Висновки до розділу 2.

1. Демократичний устрій суспільного життя незалежної України дозволяє осмислити унікальність характеру та виявити соціально-економічну перспективність гуцульського краю. Згідно сучасного адміністративного поділу Гуцульщина займає південну частину Надвірнянського, Косівський та західну частину Коломийського районів, Верховинський район Івано-Франківської області, Вижницький і Путильський райони Чернівецької області, Рахівський район Закарпатської області. На території площею понад 7,5 тис кв. км, розташовано 280 населених пунктів, в тому числі 15 міст й селищ міського типу, у яких проживає понад 420 тисяч населення. Разом з тим, понад 40 тисяч мешканців 25 гірських населених пунктах Румунії, визнають себе гуцулами.

2. Особливості Карпатського regionу, життєдіяльності та світогляду гуцульської етнічної групи почали вивчатись іноземними науковцями з кінця XVIII ст. В результаті перебування на території гуцульського краю й безпосередньому спілкуванні з горянами іноземці у своїй творчій спадщині намагались окреслити ареал проживання гуцул (Г-І Бідерман), визначити етнопсихологічні риси характеру (В. Завадський, Л. Захер-Мазох), ознайомили

європейського читача із гуцульською вихованою. традицією (Р-Ф Кайндель, Г. Цбінден), засвідчили своєрідність побуту (Ст. Вінценз, Б.Гакет) та самобутність обрядів і звичаїв (Л. Вайгель, В. Поль).

3. З початком розквіту національного самоствердження (середина – кінець XIX ст.) Гуцульщина як споконвічна частина української землі стала місцем етнографічних розвідок для українських науковців та творчого натхнення для українських митців. Упродовж усього періоду вивчення гуцульської етнокультури, спостерігається утворення двох «методологічних векторів»:

а) утвердження ідеї споконвічної приналежності гуцульського краю до українських земель, і хай не завжди політичному, але в культурному аспекті, гуцули визнавалися невід'ємною складовою українства;

б) акцент дослідницьких пошуків зорієнтований на виявлення характерних ознак, які притаманні лише окремій етнічній спільноті, а відтак (ні в якому разі не заперечуючи її національної приналежності) висувають проблему етнізації українського суспільства.

4. У кінці XIX-го–початку XX-го ст. увага української еліти спрямована на системному й усесторонньому вивченні унікальних рис гуцульської етнічної групи (С.Вітвицький, Я Головацький, В.Шухевич); проблемі вдосконалення духовної, а почасти й матеріальної сфер побутової культури гуцульських родин (митр. А. Шептицький), особливостях гуцульської етнопедагогіки (А. Онишук).

За часів радянської влади матеріальний чинник гуцульської родинно-побутової культури ретельно вивчався мистецтвознавцями (Д. Гоберман, В. Ілько). Щодо духовної спадщини, то етнографи презентували на загал лише ті аспекти, які не суперечили радянському ідеолого-атеїстичному устрою. З огляду на це, збереженню й популяризації гуцульської етнокультури в усій її повноті присвятили себе представники української діаспори (М. Домашевський, І. Сеньків).

На сучасному етапі гуцульська етнопроблематика вивчається членами Всеукраїнського об'єднаного товариства «Гуцульщина», регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини у Львові та філіалу «Гуцульщина»

інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Окремі аспекти етнокультурного феномену Гуцульщини стали предметом дослідження низки дисертаційних робіт та піддавалась активному обговоренню під час проведення науково-практичних конференцій.

5. Поряд із науковим та публіцистичним аспектом гуцульська родинно-побутова культури знайшла своє відображення у художній (переважно прозовій) літературі. У своїх творах неодноразово наголошувалось на проблеми бідності й злиденності життя гуцулів, проте автори принагідно відзначали той факт, що гуцули ніколи не втрачали нагоди прикрасити екстер'єр та інтер'єр свого житла (О. Манчук, Ю. Федькович). За допомогою художнього слова письменники намагались відобразити повсякденне життя горян (В. Стефаник, Г. Хоткевич), традиційну самотність у відзначенні календарних і родинних свят (М. Коцюбинський, С.Пушик), характерні риси гуцульської етнопедagogіки (М. Ломацький, М. Черемшина).

6. Наукова й творча спадщина української еліти в царині дослідження різноманітних аспектів гуцульської родинно-побутової культури повинна стати теоретичною основою у справі формування етнічної самосвідомості прийдешніх поколінь гуцулів починаючи із дошкільного віку.

7. Необхідність реформування, зокрема, етнізації освітньої системи сучасного українського суспільства обумовлена Конституцією України (статті 11, 53, 54, 132) законодавчими («Закон України про освіту», «Закон України про дошкільну освіту») програмними («Національна доктрина розвитку освіти») та концептуальними («Концепція дошкільного виховання в Україні», «Концепція дошкільної освіти») документами в галузі загальної, педагогічної та дошкільної освіти.

8. Активізація процесу етнічної соціалізації означена у провідних завданнях Базового компоненту дошкільної освіти, поза як його варіативна частина орієнтована на врахування і відображення в змісті освіти регіональних, етносоціокультурних та індивідуальних особливостей розвитку дошкільника.

9. Завдання визначені у базовому компоненті дошкільної освіти реалізуються за допомогою освітніх програм. Методологічну основу кожної з освітніх програм, що визначає механізм роботи дошкільного закладу, становить низка принципів виховання. Дотримання етнопедагогічних принципів виховання забезпечує оптимальне визначення завдань, добір методів, засобів і форм, впровадження яких в освітній процес дошкільного закладу, сприятиме становленню й утвердженню етнічної самосвідомості молодших представників певної етнічної спільноти.

10. Взаємозв'язок загальнопедагогічних із етнопедагогічними принципами виховання є очевидним. А їх реалізація у практиці дошкільного закладу відбувається через дотримання вимог та рекомендацій освітніх програм. На сьогодні педагоги дошкільних закладів України мають змогу послуговуватись кількома варіантами освітніх програм.

11. Теоретичні підвалини до створення дошкільних освітніх закладів на теренах Гуцульщини закладались наприкінці ХІХ-го–початку ХХ-го ст. (Н. Кобринська, С. Русова та ін.). Проте педагогічному доробку вітчизняних освітян не судилося зреалізуватись у гуцульському етнорегіоні внаслідок історичних подій 1939 року.

12. Методологічне підґрунтя етнічної соціалізації молодшого покоління гуцулів в осередку дошкільних освітніх закладів розроблено провідними вітчизняними науковцями (П. Лосюк, М. Стельмахович). Спостерігається інтегрування гуцульської етнокультури в процес підготовки майбутніх фахівців в царині дошкільної педагогіки (А. Богуш, Н. Лисенко). Почасти розроблено методичні рекомендації по залученню матеріальних й духовних цінностей гуцульської родинно-побутової культури (Л. Калуська). Проте на сьогодні в осередку українського дошкільля відчувається нестача методик, у яких би реалізувався етнорегіональний, зокрема гуцульський аспект вітчизняної культури. Це зумовлено тим, що з-поміж виховних завдань, формуванню етнічної самосвідомості старших дошкільників, які відвідують освітні заклади гуцульського етнорегіону не приділяється належної уваги.

Р О З Д І Л 3

ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ДИТИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЗДО

3.1. Методика констатувального експерименту

Експериментальна частина дослідження спрямована на визначення рівнів сформованості у старших дошкільників етнічної самосвідомості; обґрунтування педагогічних умов ефективного використання етнокультурних цінностей в якості засобів етнічної соціалізації; розробки та впровадження у освітню практику старших груп ЗДО ефективної технології формування етнічної самосвідомості.

Експериментальним дослідженням на констатувальному етапі було охоплено 139 дітей старшого дошкільного віку: ЗДО № 1 м. Рахів, ЗДО №1 смт. Великий Бичків та ЗДО № 2 смт. Ясіня Рахівського району Закарпатської області, ЗДО № 1 «Сонечко» м. Косів, ЗДО № 3 «Горобинка», м. Косів, ЗДО с. Кобаки Косівського району Івано-Франківської області, ЗДО № 2 смт. Берегомет, ЗДО с.Банилів, ЗДО с.Виженка Вижницького району Чернівецької області.

Серед вихователів вивчали роботу випускників університетів (педагогічних інститутів), які працюють за фахом не менше 3-х років. Вивчено діяльність 36 педагогів-практиків, в т.ч. 18 вихователів, 9 методистів і 9 музичних керівників.

У дослідженні брали участь 114 батьків, діти яких відвідували ЗДО залучені до експерименту.

На констатувальному етапі експерименту передбачалось розв'язання таких завдань:

1. Виявити рівні сформованості етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку.

2. З'ясувати ступінь підготовки педагогів до залучення елементів етнокультури в якості засобів етнічної соціалізації.

3. Вивчали обізнаність батьків дошкільників з самобутністю гуцульської етнокультури для застосування її елементів у родинному вихованні.

Під час планування експериментальної роботи керувались положенням, згідно якого система ставлень людини закладається в період дошкільного дитинства. Відтак не є виключенням і формування ціннісного ставлення до різних аспектів дійсності. Ціннісне ставлення визначається як активна суб'єктивна спрямованість, що належить до цінностей свідомості та поведінки особистості [98, с.112]. Етнічна соціалізація забезпечується використанням системи засобів виховного впливу, які зумовлені потребами кожної окремої людини. З-поміж них учені (О.М.Леонт'єв, В.С.Мухіна) вирізняли: здатність до самовизначення в певному середовищі й опанування змістом відповідних суспільних цінностей; емоційну сприйнятливість оточуючого середовища, а також застосування власного, дієвого потенціалу в житті спільноти, до якої особистість визнає свою приналежність [133],[161].

Теоретичним підґрунтям для експериментального дослідження обрано твердження класиків психолого-педагогічної науки О.В.Запорожця, О.М.Леонт'єва, згідно якого в основі розвитку особистості закладено неподільність інтелектуально-емоційного зв'язку – єдності знань і переживань.

Водночас дитина пізнає оточуючий світ не лише у формі споглядання, а й в процесі активної діяльності. Це зумовлює виокремлення структурних компонентів етнічної самосвідомості:

1. когнітивний – опанування уявленнями й знаннями про основні аспекти етнокультури;

2. емоційний – позитивне ставлення до змісту і проявів етнокультурного феномену;

3. діяльнісний – здатність відображення культурної самобутності рідного краю у різних видах діяльності.

При визначенні структурних компонентів керувались концептуальним

положенням про діалектичну єдність інтелектуального й емоційного чинників свідомості. Адже без знань про культурну самобутність рідного краю неможливо сформувати певне ставлення до етнокультури. Водночас без емоційного сприйняття, позитивного ставлення та інтересу до етнокультури виникнуть труднощі в опануванні знаннями. Цим зумовлено виокремлення когнітивного компонента, що визначає опанування уявленнями й знаннями про основні аспекти етнокультури.

Опановані уявлення й знання надають можливість сформувати власне ставлення щодо предмету пізнання. Складається емоційне (позитивне чи негативне) налаштування, утворюються суб'єктивні критерії оцінювання, що визначають ціннісні орієнтації. Отож, емоційний компонент передбачає позитивне ставлення до змісту і проявів етнокультурного феномену.

Одержані знання й позитивне ставлення реалізуються на практиці. Відтак здатність відобразити культурну самобутність рідного краю у продуктах діяльності зумовлює виокремлення діяльнісного компонента. При визначенні даного компонента спиралась на дослідження О.Л.Венгера про те, що у старшому дошкільному віці найбільш активізована зображальна, мовленнєва й ігрова діяльність.

Структуру етнічної самосвідомості особистості відображено у схемі 1.

Виокремлення компонентів об'єктивно зумовило функціонування експериментальної моделі педагогічного впливу на інтелектуальну, чуттєву та практичну сфери життєдіяльності дітей 5–6 річного віку.

На підставі аналізу Базового компонента дошкільної освіти в Україні й чинних програм дошкільної освіти («Дитина», «Українське дошкілля») теоретично змодельовано обсяг уявлень про культурну самобутність рідного краю у дітей старшого дошкільного віку. Відтак по кожному структурному компоненту було визначено сукупність якісних характеристик, які надалі визначатимуть ефективність педагогічного впливу в справі формування етнічної самосвідомості у вихованців досліджуваних ЗДО.

Структура етнічної самосвідомості особистості

Показниками **когнітивного компоненту** виступали: уявлення дітей про особливості побуту господарювання та дозвілля притаманні гуцульському етнорегіону; опанування загальними уявленнями про історичне минуле гуцульського краю; сформованість умінь встановлювати взаємообумовленість народних ремесел Гуцульщини з її природними та соціальними умовами; поінформованість про основні етапи ремісничього процесу; обізнаність зі специфікою родинних стосунків на Гуцульщині, що передбачають кровну й обрядову спорідненість; володіння знаннями про різновиди архітектури й внутрішнього облаштування гуцульського житла; готовність до відтворення різноманітних за жанром творів гуцульського фольклору; спроможність вирізняти різноманітні жанри та види декоративно-ужиткового мистецтва, що здавна побутували на Гуцульщині; обізнаність з художніми творами українських митців про природу та культуру гуцульського краю.

Показниками **емоційного компоненту** були: усвідомлення місця і значення гуцульського етнорегіону в складі української держави; прагнення дітей оберігати матеріальні й духовні пам'ятки гуцульської етнокультури;

зацікавленість етимологією свого імені та прізвища; інтерес до візуальних та аудіо носіїв гуцульської тематики; усвідомлене прагнення популяризувати гуцульську культурну самобутність; ініціативність у впровадженні фольклорних творів, елементів декоративно-ужиткового мистецтва, народних ігор у самостійну і групову практичну й творчу діяльність; бажання обрати в майбутньому професію зі змістом трудових традицій гуцулів.

Показниками **діяльнісного компоненту** виступали: вміння залучати елементи гуцульської етнокультури в зображальну, мовленнєву та ігрову діяльність; прояви творчої ініціативи; вміння творчо інтерпретувати явища й речі навколишнього середовища; пошук засобів виразності; володіння елементарними навиками гуцульських народних ремесел; творче уявлення й образне мислення.

В експериментальному дослідженні спирались на провідні положення про педагогічний експеримент: виявлення порівняльної ефективності методів та засобів педагогічного впливу інтегрованих в освітній процес.

Планування експерименту ґрунтувалося на умовиводі, згідно якого етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку виявляється в опануванні уявленнями й знаннями про основні аспекти етнокультури, позитивному ставленні до змісту і проявів етнокультурного феномену, здатності до відображення культурної самобутності рідного краю у різних видах діяльності.

Відтак спершу діагностували обсяг уявлень дітей про самобутність гуцульської етнокультури; виявляли потребу та вміння їх відтворювати у різних видах діяльності (художній, мовленнєвій, ігровій); з'ясовували різновиди мистецтва, яким діти надають перевагу при виконанні творчих завдань; уміння й прагнення дітей поширювати культурні цінності гуцульського краю. Дослідницький матеріал добирали з урахуванням того, що ставлення особистості до оточуючого світу знаходить свій вияв в різних формах емоційно-чуттєвої сфери, в художньо-творчій діяльності, у повсякденній поведінці.

Задля одержання об'єктивних результатів послуговувались **методами:**

- цілеспрямованого спостереження;

- аналіз документації (річні плани ЗДО, плани навчально-виховної роботи, конспекти занять);
- індивідуальної та групові бесіди;
- анкетування з подальшим аналізом одержаних відповідей;
- вивчення продуктів діяльності вихованців старшої групи;
- розв'язання дітьми спеціально розроблених дослідником ситуативно-ігрових завдань.

З метою розв'язання окремих завдань констатувального експерименту нами розроблено діагностичну методику, що ґрунтується на: провідних положеннях Базового компоненту дошкільної освіти в Україні; змісті освітніх програм, за якими працюють досліджувані ЗДО; результатах аналізу діяльності дошкільних закладів гуцульського етноregionу.

Процес здійснення констатувального експерименту узагальнено у схемі 2.

Кількісні результати констатувального етапу дослідження обчислювали за формулою рівневої пропорційності:

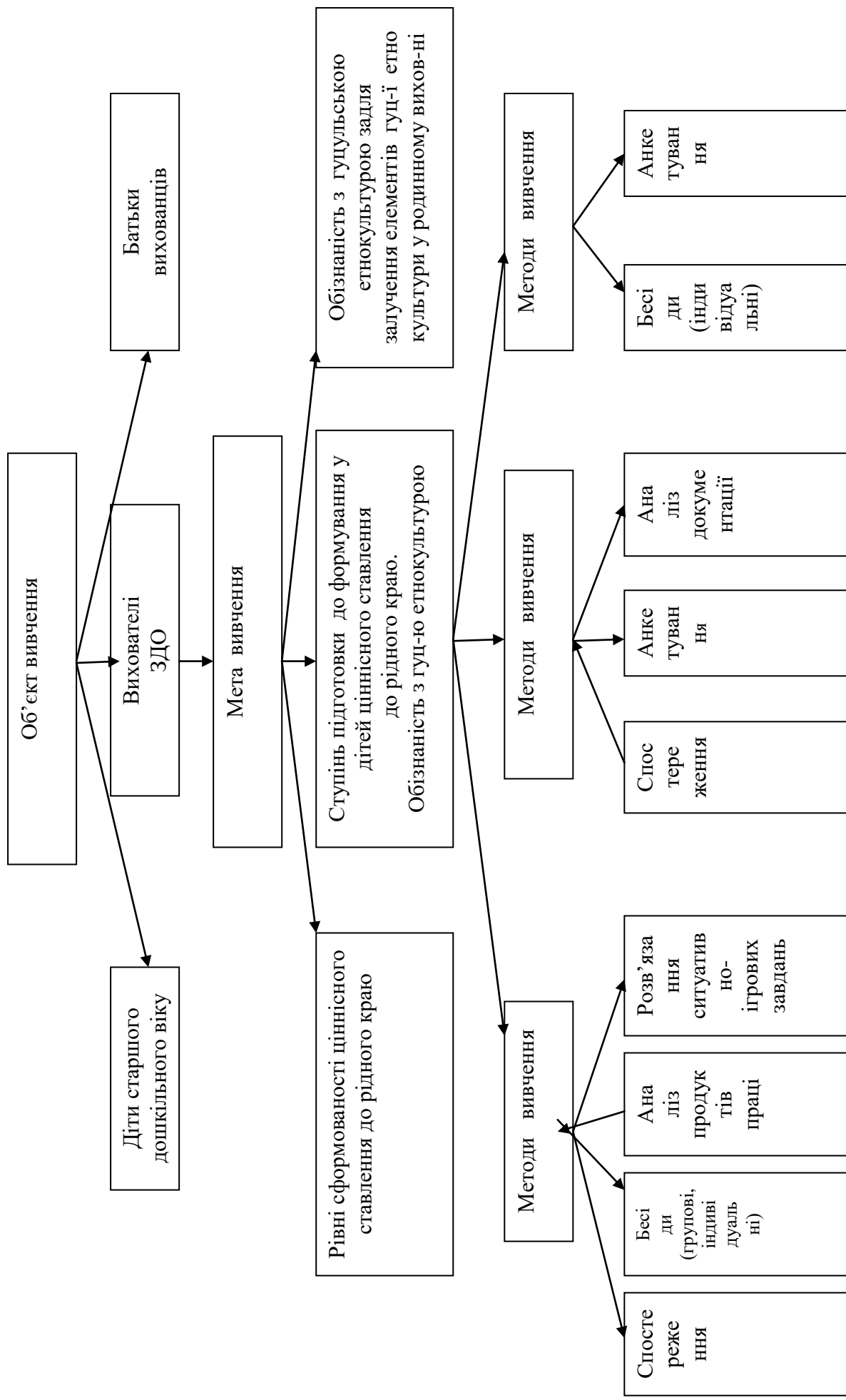
$$K = \frac{A}{C} \cdot 100\%$$

Де К – коефіцієнт відтворення гуцульської етнокультурної специфіки; А – кількість відтворених елементів гуцульської етнокультури; С – загальна кількість відтворених елементів.

Дослідження рівня сформованості етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку розпочали з визначення обсягу уявлень дітей про гуцульське декоративно-ужиткове мистецтво, трудові традиції, звичаєву обрядовість. Задля цього послуговувались **методом індивідуальної бесіди**, під час якої дітям запропонували:

1. Описати облаштування стародавньої гуцульської хати (за репродукціями картин З.І.Васіної «Гуцульська хата», «У гуцульській хаті»).
2. Розповісти про відомі народні ремесла Гуцульщини.
3. Назвати свята народного календаря, які їм найбільше подобаються, описати головні ознаки, пригадати пісні, що виконують під час святкування.

Система здійснення констатувального експерименту

Надалі спрямували увагу на наявність вміння сприймати художній образ Гуцульщини, втілений в різних жанрах мистецтва та відобразити його в своїй творчості. Задля цього нами розроблено **діагностичний метод «Мистецька палітра»**. Дітям пропонували твори мистецтва – живопис, поезію, музичні твори (пісню, п'єсу) з яскраво вираженим гуцульським колоритом. Експериментальні завдання передбачали:

- а) тематичні бесіди задля виявлення асоціативного налаштування та розуміння дитиною змісту музичного твору;
- б) складання невеличких оповідань за творами образотворчого мистецтва;
- в) відображення вражень від поетичних творів у малюнках.

З метою виявлення емоційної сприйнятливості дітьми мистецьких творів гуцульської тематики послуговувались методом цілеспрямованого спостереження. Так, спостереження відбувались під час прослуховування й обговорення музичної п'єси «Гуцульська фантазія» (музика В.С.Попадюк), образний зміст якої синтезував характерні для Гуцульщини мелодії.

У протоколах спостережень фіксували:

- мовленнєві реакції на побачене (почуте);
- інтонації у відповідях на запитання вихователя;
- особливості міміки під час споглядання чи прослуховування мистецького твору;
- жестів і рухів під час розмови з дорослими чи однолітками про побачене (прослухане).

Методи аналізу продуктів праці та розв'язання ситуативно-ігрових завдань застосовували задля виявлення вмінь дітей популяризувати культурні цінності гуцульського краю й відтворювати різновиди мистецтва, в яких дітям найлегше транслювати етнокультурний потенціал рідного краю. З цією метою розроблено низку ситуативно-ігрових завдань об'єднаних у єдину діагностичну методичку «Гостювання». Відтак учасників експерименту залучали до виготовлення ілюстрованого буклету «Далекий друже! Приїжджай до нас у

гості»; участі в грі «Приймаємо чужоземних гостей»; презентації «У далекій країні – про свою батьківщину!»

Перед виконанням першого завдання дітям пояснили, що виготовлені буклети (2-4 малюнки на подвійно складеному аркуші паперу) мають відображати самотність їх рідного краю.

У другому завданні передбачали відповіді на серію запитань, які склали розповідь про те, як маленькі мешканці Карпат зустрічали б своїх чужоземних гостей (з ким познайомили б, чим пригощали б, куди б запросили на прогулянку, що б подарували на згадку тощо). Під час третього завдання дітей просили уявити, як вони приїхали б до іншої країни і там отримали нагоду розкрити засобами мистецтва колорит Гуцульщини. З-поміж засобів мистецтва рекомендували малюнок, пісню, вірш, танець, музичний твір.

Зауважимо, що час виконання завдань для дітей не регламентувався. Проте експериментатор помічав тривалість пошуку відповіді чи дії з моменту постановки запитання (або завдання) до одержання результату. Фіксувались також паузи, повтори, відмова відповідати на запитання чи виконувати завдання. При відмові дітей просили пояснити своє небажання співпрацювати.

3.2. Аналіз рівнів сформованості етнічної самосвідомості старших дошкільників

За результатами проведених експериментальних досліджень з'ясували, що діти старшого дошкільного віку володіють певними народознавчими уявленнями, проте їх обсяг про гуцульський колорит – фрагментарний, а в окремих випадках відсутній. Приміром, під час індивідуальної бесіди на прохання описати облаштування стародавньої гуцульської хати (за репродукціями картин З.І.Васіної «Гуцульська хата», «У гуцульській хаті»), діти розповідали про внутрішній інтер'єр, оминаючи зовнішній вигляд будівлі. 15,8% дітей визначили її естетичні ознаки: «образи на стіні прикрашені гарними вишитими рушниками» /Оля С./, «на полиці стоїть глиняний і

дерев'яний посуд розмальований різними кольорами» /Настя І./ З-поміж речей хатнього вжитку називали меблі (лава, стіл, скриня), посуд (гличик, макітра), килимарські вироби (ліжник). Проте значна кількість дітей – 64,3% не згадали притаманних гуцульському побуту речей, 72,7% – змогли розповісти лише про окремі компоненти стародавнього житлового комплексу.

Характеризуючи народні ремесла, дошкільники продемонстрували обізнаність з гончарством, ткацтвом, вишиванням, писанкарством. Водночас 66,9% дітей проявляли утилітарне ставлення, позаяк типовими були висловлювання: «Гончар ліпить горщики і миски для того, щоб продати їх на базарі» /Андрій І./, «Вишивати рушники дуже довго і складно, тому вони дорого коштують» /Роксолана Я./ Естетичність творів народно-ужиткового мистецтва відзначили 28,6% дітей і лише 7,9% пригадували пісні, загадки чи віршики про різні народні ремесла.

У розповіді про улюблені свята народного календаря 81,3% вихованців досліджуваних ЗДО зазначали пору року, коли вони відбуваються (Різдво – взимку, Великдень – навесні, Преображення – влітку) й перелічували головні їх ознаки (на Різдво колядують, на Великдень святять паску, на Зелені Свята оселю прикрашають зеленими гілками й квітами тощо). В оповідях 56,8% дітей акцентували увагу на святкових стравах, 30,9% – на відвідуванні церкви, 10,8% пригадали про відвідування рідних. Дошкільники зазнавали труднощів у визначенні обрядів та звичаїв як атрибуту традиції святкування. Ті, хто улюбленим визнали Різдво, здебільшого розповідали про обряд «кукурікання під столом» та звичай колядування й посівання. Тим, кому найбільше до вподоби Великдень, вдалось пригадати звичай освячення святково прибраного кошика, дарування писанок та відвідування могил померлих родичів. Про традицію святкування Зелених Свят діти знали лише те, що напередодні слід святково прибирати та «замаювати» оселю.

Щодо фольклорних творів виконуваних під час святкування перше місце дошкільники віддали колядкам, і навіть змогли їх відтворити 77,7% дітей. Інші обрядові пісні практично не згадували, однак стверджували, що знають про

кличальні, купальські, обжинкові пісні, а в поодиноких випадках могли переказати їх зміст. У розмові з дітьми помітили, що коло свят народного календаря є досить обмеженим. Здебільшого це Різдво (59%), День Святого Миколая (34%), Великдень (4%), Преображення (2%). Водночас старші дошкільники не володіли комплексним сприйняттям святкового циклу, за яким свята поєднані у взаємозумовлену послідовність. Виявилось, що вони лише почасти знайомі з святами «Св. Юрія – вихід на полонину», «Св. Покрови – зустріч з полонини», або ж з поняттям «храмове свято». Не спостерігали і конкретизації святкових звичаїв чи фольклорних творів притаманних гуцульській етнокультурі, хоча в індивідуальній бесіді з дітьми неодноразово намагались підвести їх до цієї теми.

Застосування методу «Мистецька палітра» виявило, що дітям складно виявити своє ставлення до творів мистецтва з яскраво вираженим гуцульським колоритом. Приміром, діти відчували значні утруднення відповідаючи на запитання: *«Що ти уявляєш, коли слухаєш цю музику?»*. Відповіді були одноманітними (*«музики награють веселі мелодії»*). Діти лише поверхнево відображали художні образи втілені в музиці. Причину цього вбачаємо у відсутності естетичних вражень та уявлень дітей про самобутні риси гуцульської музичної спадщини.

На наступному етапі реалізації діагностичного методу «Мистецька палітра» розглядали репродукцію картини Т.О. Голембієвської «Українські куманці» [166]. Дітям пропонували розповісти про побачене на картині, пофантазувати за її сюжетом (*як звати героїв?, де вони проживають?*). Здебільшого (53,9%) діти називали окремі відомі їм речі, характеризували їх колір, розмір, динамічність та статичність положення. Цілісність сприйняття єдиного художнього образу спостерігали в 41,7% дітей, з них 31,6% відзначили властивості картини. Симптоматично, що в характеристиці не зафіксовано гуцульських означень. 5,4% учасників експерименту визнали свою неспроможність аналізу художнього твору.

За віршами О.С.Стрілець «Гуцули» та М.І.Фаб'як «Мої милі Карпати» в бесідах з'ясовували рівень розуміння дошкільниками їх змісту, пропонували за вибором намалювати ілюстрації до поетичних творів, пояснити свій вибір. За аналізом малюнків встановили, що більшість (84,2%) дітей надали перевагу твору М.І.Фаб'яка, в якому змальовано красу карпатського краю: 29,6% змогли аргументувати свій вибір. 15,8% дітей проілюстрували вірш О.С.Стрілець, з сюжетом про декоративно-ужиткове мистецтво Гуцульщини; пояснили свої вподобання так: «дерев'яні різьблені вироби мають гарні візерунки, і тому їх цікаво малювати».

Наступним завданням (прослуховування п'єси І.В.Вімера «Гуцульські мелодії» без повідомлення назви музичного твору) передбачали виявити емоційний відгук дітей на настрій музичного твору. Після прослуховування вони відзначали, що музика розповідає про якусь радісну подію або святкове дійство, проте пояснити свої припущення не змогли.. Декілька дітей (12,2%) відповіли, «що музика весела, її виконують на весіллях». Це свідчить про здатність дітей старшого дошкільного віку до емоційного сприйняття музичних образів, що потребує подальшого розвитку.

Результати емоційного впливу краси мистецтва зображеної в художніх образах важко зафіксувати, адже не все можна охарактеризувати вербально. Тому спостереження за мімікою, жестами, рухами під час сприйняття музики, віршів, картини про природу довели, що гуцульська самобутність не залишає байдужою жодну дитину.

Експериментальне дослідження виявило, що діти здебільшого позитивними емоціями реагують на художні образи Гуцульщини в різних видах мистецтва. Проте за відсутності уявлень про гуцульський колорит, діти не завжди відчують його в художніх образах.

Вивчення продуктів праці та результати розв'язання дітьми ситуативно-ігрових завдань виявило значні ускладнення при відображенні культурної самобутності рідного краю у практичній діяльності.

Так, аналіз дитячих малюнків у буклетах засвідчив, що зазвичай діти вбачають самобутність рідного краю в природному ландшафті. Їх сюжет – це

переважно багатопредметні, пейзажні картини (92,8%). Простежуємо несуттєві зображення основних етнокультурних особливостей: одна чи кілька хаток – 12,2% малюнків, трембітарі – 7,7% малюнків, одна чи кілька писанок – 5,8% малюнків.

За одержаними даними доходимо висновку, що старшим дошкільникам складно визначати особливі риси гуцульського етнокультурного середовища. Приміром, у розмові про гостину мало хто з учасників експерименту (23,2%) згадав про страви гуцульської кухні. Розмірковуючи про пам'ятні сувеніри, 5,4% запропонували подарувати вишиту сорочку, 4,6% – писанки, 2,2% – вишитий рушник, 2,2% подарували б різьблену сопілку, решта 87,5% обрали для подарунку іграшки, які нічим не пов'язані з гуцульською етнокультурою (лялька Барбі, конструктор «Лего», трансформери тощо).

Встановлено звуженість родинного спілкування. Позаяк 58,3% дітей планували познайомити своїх чужоземних друзів з батьками, братами, сестрами, 30,9% – з дідусем і бабусею, і лише 9,4% звернулись до вуйкової (рідні по материнській лінії) та стрийкової (рідні по батьківській лінії) сімей, про хресних батьків не згадав ніхто.

Під час третього завдання – розкрити засобами мистецтва (які до вподоби дитині) колорит Гуцульщини 68,3% дітей віддали перевагу образотворчому мистецтву. Малюнки за змістом практично не відрізнялись від робіт за першим завданням діагностичного методу «Гостювання». Відтворення образів гуцульського краю у віршованій і пісенній формі були поодинокими – 7,7 % дітей співали фрагменти співанок. У музичній діяльності самотність Гуцульщини відтворювали в танці «Гуцулка» 6,5% та 2,9% виконали на металофоні мелодію коломийки. Нажаль, 15,1% учасників експерименту не виконали запропоноване завдання й не продемонстрували комплексного застосування засобів мистецтва.

Отож, результати експериментальної роботи доводять, що діти старшого дошкільного віку здебільшого налаштовані на популяризацію етнокультури рідного краю. Вони проявляють активність у різних видах діяльності. Проте їм не вистачає відповідних знань, вмінь і навичок.

Аналізом результатів творчих робіт дітей доведено, що популяризуючи матеріальні й духовні цінності Гуцульщини, вони надають перевагу тим видам мистецтва, в яких можуть виявляти власний творчий потенціал. Так, свої враження від спілкування з предметами етнокультурного середовища діти відтворюють в образотворчій діяльності.

Результати одержані під час констатувального експерименту дозволили диференціювати рівні сформованості ціннісного ставлення до рідного краю у дітей старшого дошкільного віку (високий, середній, низький) й здійснити їх характеристику по кожному з визначених структурних компонентів (когнітивному, емоційному, діяльнісному).

В таблиці 3.1. подано рівневу характеристику опанування старшими дошкільниками уявленнями й знаннями про основні аспекти гуцульської етнокультури.

**Рівні опанування уявленнями й знаннями про основні аспекти
гуцульської етнокультури
(у старшому дошкільному віці)**

Таблиця 3.1.

1Р.- високий	2Р.-середній	3Р.- низький
<p>Опанування знаннями відповідно до програмного змісту. Дитина може відтворити назву й наявні синонімічні еквіваленти, пояснити значення та характеризувати річ чи явище, що побутує на Гуцульщині. За певними ознаками встановлює взаємозв'язки між окремими елементами гуцульської етнокультури. Завершено і повно відповідає на питання. Мова багата епітетами й порівняннями. Без особливих труднощів виконує запропоновані завдання.</p>	<p>Знання відповідають обсягу, що вимагає освітня програма. Дитина виявляє обізнаність із назвами речей та явищ гуцульського побуту. Проте можливі неточності у відтворенні одержаних знань. Розповідь вихованця на означену тематику нетривала й недостатньо образна. У мові дитини спостерігається скутість, невпевненість, запинання.</p>	<p>Знання про гуцульську етнокультуру фрагментарні, обмежені, їх обсяг не відповідає еталону й вимогам освітньої програми дошкільного закладу. Дитині важко пригадати назви речей чи явищ притаманних побуту гуцульської етноспільноти. Нерозуміння запитань та неспроможність виконати завдання, які за змістом пов'язані з означеною тематикою.</p>

В таблиці 3.2. означено рівні сформованості у старших дошкільників позитивного ставлення до змісту й проявів етнокультурного феномену.

**Рівні позитивного ставлення до змісту та проявів
етнокультурного феномену Гуцульщини
(у старшому дошкільному віці)**

Таблиця 3.2.

1Р.- високий	2Р.-середній	3Р.- низький
<p>Дитина помітно виявляє позитивні емоції при зустрічі з різними аспектами гуцульської етнокультури.</p> <p>Виявляє усвідомлене почуття причетності до культурної спадщини гуцульського краю.</p> <p>Засвідчує стале бажання відображати гуцульські мотиви в мовній, зображальній, ігровій діяльності.</p> <p>Радіє нагоді прилучитись до традицій.</p> <p>З захопленням розповідає про свій досвід участі у виконанні звичаїв і обрядів.</p> <p>Прагне знайомити інших з культурними надбаннями свого краю.</p> <p>Охоче визнає свою приналежність до гуцульської етноспільноти.</p>	<p>Емоційно чуйна, але не бажає виявляти своє ставлення до матеріальних та духовних цінностей Гуцульщини.</p> <p>Проявляє стійкий інтерес до гуцульських традицій, мистецтва, фольклору.</p> <p>Намагається самостійно дати оцінку окремих яскравих явищ культурного життя гуцульського краю.</p> <p>Долучається до творчої діяльності етнокультурного спрямування, але при цьому власно ініціативи не виявляє.</p> <p>Індиферентно ставиться до ототожнення з гуцульською етноспільнотою.</p>	<p>Слабка емоційна розвиненість.</p> <p>Емоційний відгук на звичаєву обрядовість, мистецькі чи фольклорні твори гуцульського змісту низький.</p> <p>Не сформоване уміння бачити естетизм у творах декоративно-ужиткового мистецтва, звичасвій обрядовості.</p> <p>Прояв індиферентності при спогляданні чи відтворенні різноманітних аспектів гуцульської етнокультури.</p> <p>Невдоволення при співвіднесенні з гуцульською етноспільнотою.</p>

Рівнева характеристика за діяльнісним компонентом ціннісного ставлення до рідного краю засвідчує спроможність дітей старшого дошкільного віку відображати у практичній діяльності своє ставлення до культурного феномену гуцульської етноспільноти. Результати дослідницької роботи представлено у таблиці 3.3.

Рівні здатності відображати культурну самобутність рідного краю у різних видах практичної діяльності
(у старшому дошкільному віці)

Таблиця 3.3.

1Р - високий	2Р.-середній	3Р.- низький
<p>Дитина цікаво передає характерні особливості й ознаки гуцульської етнокультури. Знаходить оригінальне вирішення композиції. Добре володіє технічними навичками. Здатна синтезувати різні творчі прояви з метою посиленого ефекту відображення різних за змістом і формою елементів гуцульської етнокультури. За допомогою словесних, художніх, ігрових засобів засвідчує своє прагнення збагатити матеріальну й духовну царину гуцульської етнокультури.</p>	<p>У творчій діяльності присутня ініціатива. Творчий доробок не містить яскравих ознак гуцульського колориту. Вбога й нецікава композиція. При аналізі творчих робіт виявляється невміння підібрати відповідні засоби для передачі свого ставлення до культурної спадщини рідного краю через розповідь малюнок, інсценівку.</p>	<p>Роботи дитини містять суто репродуктивний характер. Відсутнє самостійне рішення у відтворенні художнього образу. У творах гуцульської тематики спостерігається нечітке та схематичне відображення елементів гуцульської етнокультури Невміння передати характерні ознаки речей та явищ, які концентрують у собі культурну самобутність.</p>

Узагальнення рівневої характеристики по кожному з структурних компонентів обумовили диференціацію на три рівні сформованості ціннісного ставлення до рідного краю у дітей старшого дошкільного віку:

Високий рівень визначається чіткими уявленнями дітей про різні аспекти гуцульської етнокультури, вмінням розгорнуто й вільно спілкуватись про життеустрій, традиції, мистецьку самобутність Гуцульщини; усвідомлено визнавати особисту приналежність до гуцульської етноспільноти; проявляти ініціативу в збереженні матеріальних і духовних цінностей гуцульської етнокультури; виявляти позитивні емоції в ознайомленні зі зразками культурної спадщини гуцулів; прагнення прилучитись до родинно-побутових традицій. Стале бажання відображати гуцульські мотиви в зображальній, мовленнєвій,

ігровій діяльності. Творчість проявляється в оригінальних рішеннях, ініціативності, самостійності, фантазуванні.

Середній рівень – обсяг етнокультурних уявлень відповідає вимогам чинних програм дошкільної освіти, проте спостерігається несистематизованість і фрагментарність. Для означеного рівня симптоматичними є розповіді з опосередкованим змістовним навантаженням і недостатньою образністю. Індиферентне ставлення до ідентифікації з гуцульською етноспільнотою. Позитивне сприйняття мистецьких творів гуцульської тематики, однак асоціації – емоційно нейтральні. Практична діяльність характеризується елементами ініціативності, творчості та винахідливості.

Низький рівень – обмеженість і фрагментарність знань про гуцульську етнокультуру; мова відтворення знань змістовно бідна й невиразна; наявні невдоволення при співвіднесенні до гуцульської етноспільноти; не сформовано здатність естетично сприймати й інтерпретувати твори гуцульської тематики. Художньо-творча діяльність репродуктивного характеру, не виражає фантазії та образного мислення.

На підставі аналізу показників констатувального етапу експерименту виявили кількісні та якісні характеристики сформованості етнічної самосвідомості старших дошкільників. Відтак на низькому рівні знаходилось 74,8% дітей. Середній рівень посіло 19,9%. Чисельність дітей, які виявили високий рівень відповідала 5,3%. Одержані результати констатувального експерименту відображено в таблиці 3.4.

Узагальнення кількісних даних засвідчило низький рівень сформованості етнічної самосвідомості у переважної більшої досліджуваних. Етнічна самосвідомість дітей, які виявили середній рівень, потребують подальшого розвитку. Водночас наявність дітей, які під час констатувального експерименту продемонстрували високий рівень сформованості етнічної самосвідомості, доводить спроможність старшого дошкільника до засвоєння, емоційного сприйняття й відтворення етнокультурної самобутності у практичній діяльності.

Рівні сформованості етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку за результатами констатувального експерименту

Таблиця 3.4.

Рівні	Структурні компоненти			Всього
	когнітивний	емоційний	діяльнісний	
високий	10,1	5,8	–	5,3
середній	33,7	18,2	7,8	19,9
низький	56,2	76,0	92,2	74,8

Результати констатувального експерименту засвідчили, що на сучасному етапі послідовне й цілеспрямоване формування етнічної самосвідомості набуває особливої актуальності. Проте означена проблема є мало дослідженою в дошкільній педагогічній галузі. Як наслідок – в освітніх закладах практично відсутня структурована система використання етнокультурних цінностей в якості засобів виховання. Дітей прилучають до етнокультури лише на загальноукраїнському народознавчому рівні.

3.3. Вплив ЗДО та сім'ї на формування етнічної самосвідомості дітей

Задля визначення ступеня підготовки педагогів до залучення елементів етнокультури як засобів формування етнічної самосвідомості (завдання № 2) проводили дослідження освітнього процесу експериментальних ЗДО. Зокрема узагальнили й проаналізували:

- плани навчально-виховної роботи;
- результати цілеспрямованих спостережень у старших групах ЗДО на заняттях з розвитку мови, образотворчої та музичної діяльності – усього 87; 24 виховних заходів; 16 різноманітних форм організації роботи з педагогами і батьками вихованців;
- результати анкетування.

За результатами (які фіксували, аналізували й узагальнювали) встановлено, що ознайомлення дітей з народознавством відбувається систематично в різних формах та з використанням різних методів і методичних прийомів. Це – бесіди,

розповіді, розгляд ілюстрацій та експонатів народознавчого куточка (кімнати), заучування напам'ять поетичних фольклорних творів тощо. Проте в планах недостатньо уваги приділено етнічно самотнім компонентам народознавчих матеріалів. Приміром, в планах не передбачено проведення екскурсій дітей в краєзнавчі музеї Гуцульщини, на виставки гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва, в майстерні народних умільців задля ознайомлення з гуцульською матеріальною культурою. Педагоги обмежувались лише загальними формулюваннями змісту народознавчої діяльності, не враховуючи самотніх елементів гуцульської етнокультури та їх порівняння з аналогічними цінностями інших етнорегіонів України.

Оскільки гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку, під час експерименту увагу зосереджували на залученні народознавчих аспектів в ігрові прийоми. Спостереження засвідчили, що в ігровій діяльності вихованців ЗДО ігнорувалась етнокультурна специфіка. Нами не зафіксовано дидактичних ігор спрямованих на ознайомлення з елементами гуцульської етнокультури. Натомість у дидактичних іграх вбачаємо необмежені можливості збагачення словника дітей, розвитку їх відчуттів, різноманітних форм, барв, звуків, тренування пам'яті, стимулювання співпраці тощо.

При ознайомленні дошкільників з природними й культурними особливостями Гуцульщини педагоги зазвичай використовували усні розповіді з частковим залученням художніх, літературних, музичних творів, і при цьому відзначали «у нас», «у нашому краї», «наші пращури». Проте практично відсутні такі словосполучення: «у нас, гуцулів», «у нашому гуцульському краї», «ми є нащадками славного гуцульського родоводу» тощо. Такий підхід до народознавчого матеріалу позбавлений етнічного змісту. Отож неспроможний забезпечити формування ціннісного ставлення до етнокультури рідного краю.

Вивчення щомісячних планів і конспектів музичних занять встановили відсутність спрямованості на цілісне формування уявлень дітей про музичну спадщину гуцулів. Щоправда, в сценаріях народних свят і розваг почасти використовуються коломийки, гаївки, танцювальні композиції за мотивами

гуцульських танців («аркан», «гуцулка», «дрібушки» та ін.). Водночас рухливі народні ігри як зразки гуцульського фольклору відсутні.

Задля розв'язання завдання № 2 констатувального експерименту педагогам досліджуваних ЗДО було запропоновано відповісти на запитання анкети. Мета – виявлення ступеня підготовленості до залучення елементів гуцульської етнокультури в роботі з дошкільниками. В таблиці 3.5. наведено запитання та кількісні результати анкетування.

Запитання анкети для педагогів й кількісні результати анкетування

Таблиця 3.5.

№	Зміст запитання	Варіанти відповідей	%
1.	Яку посаду Ви обіймаєте ?	1. Вихователь 2. Методист 3. Завідуюча 4. Інша посада	18 9 9
2.	Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нац. меншин) України?	а) Так, я _____ б) Ні в) Важко відповісти	7 25 48
3.	Чи можете дати визначення понять «етнокультура», «етнокультурне середовище», «етнокультурні цінності», «етнічна приналежність»?	а) Можу надати визначення одного поняття (називається поняття і надається визначення) б) Можу визначити два поняття, а саме (називаються поняття і надається визначення) в) Можу визначити усі три запропоновані поняття (надається визначення) г) Сумніваюсь, що можу вірно визначити будь-яке з запропонованих понять.	0 20 0 80
4.	Чи впроваджуєте виховні традиції свого етносу в педагогічну діяльність?	а) Так, бо переконана (ний) в їх ефективності б) Так, бо так виховували мої батьки в) Ні, бо вважаю їх архаїзмом г) Ні, бо мені бракує відповідних знань д) Важко відповісти	0 12 15 34 49
5.	Якими з нижчеперелічених джерел Ви найчастіше користуєтесь при плануванні тематичних занять і святкових заходів, народознавчого змісту ?	а) Методична література б) Педагогічна періодична преса в) Курси підвищення кваліфікації г) Картотека передового педагогічного досвіду д) Радіопередачі е) Телепередачі ж) Ресурси Інтернет з) Методоб'єднання	30 47 11 0 0 0 0 12
6.	Чи використовуєте у педагогічній практиці поради, зауваження й пропозиції батьків ?	а) Так, дуже часто б) Так, якщо поради є слушними в) Ні, бо батьки не є компетентними у педагогічній царині г) Ні, бо не отримую від батьків ніяких	0 20 8 0 72

		порад і пропозицій	
7.	Як часто Ви спілкуєтесь з іншими членами родини вихованця (окрім батьків) ?	а) Регулярно з дідусями й бабусями кожного з вихованців б) Регулярно з дідусями й бабусями окремих вихованців в) Час від часу з дідусями й бабусями кожного з вихованців г) Час від часу з дідусями й бабусями окремих вихованців д) Регулярно з іншими членами родини вихованців е) Час від часу з іншими членами родини вихованців ж) Ніколи	0 26 0 19 5 3 47
8.	Чи залучаєте батьків та інших членів родин вихованців до підготовки та проведення виховних заходів? Якщо так, то в який спосіб ? (можна відзначити декілька пунктів)	а) Уважно вивчаю пропозиції щодо організації святкового заходу б) Заохочую до посильної допомоги в оформленні залу, підготовці подарунків, фото і відеозйомці в) Доручаю вивчати з дитиною вірші, пісні, танці, що їх виконуватимуть на святі г) Під час заходу залучаю дорослих до спільних ігор, вікторин, конкурсів д) Запрошую батьків та інших членів родини в якості глядачів е) Внаслідок об'єктивних обставин батьки та рідні не часто відвідують виховні заходи	10 37 72 0 91 14
9.	Визначить, що досліджує етнопедagogіка	а) Академічне визначення «Етнопедagogіка» б) На мою думку етнопедagogіка в) Важко відповісти	0 42 58
10.	Чи слід активізувати етнопедagogічні традиції народу у роботу сучасного ЗДО?	а) Так, це необхідно, бо б) Напевно потрібно в) Потрібно, але г) Думаю, що на сьогодні це не актуально	29 40 18 13
11.	Чи застосовуєте Ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з дошкільниками ?	а) Так, дуже часто б) Час від часу в) Зрідка г) Ніколи	24 22 32 22
12.	Якщо Ви використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то найбільш активно:	а) В оформленні народознавчого куточка (кімнати) б) На музичних заняттях в) На заняттях із зображальної діяльності. г) При підготовці й проведенні заходів з нагоди народних свят д) Зовсім не використовую.	32 16 9 21 22
13.	Якщо Ви не використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то це зумовлено:	а) Відчуваю брак знань про особливості гуцульської етнокультури. б) Не знаю методик їх залучення в навчально-виховний процес в) Не бачу доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту	54 20 26
14.	Гуцули - це	а) Національна меншина б) Етнос в) Етнічна /етнографічна група/	21 17 62
15.	Ареал проживання гуцулів	а) Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області	11

		б) Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області	75
		в) Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.	14
16.	Які літературні твори /публіцистичні чи художні/ про Гуцульщину можете назвати, чи можете пригадати авторів? (можна кілька назв)	а) 1 твір б) Два літературні твори в) Більше двох	43 25 7
17.	Які музичні твори гуцульської тематики можете назвати? (можна кілька назв)	а) 1 пісенний твір б) 2 пісенні твори в) 1 танцювальний твір г) 2 танцювальні твори д) Більше музичних творів	61 75 35 22 4
18.	Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати? (можна кілька назв)	а) Твори декоративно-ужиткового мистецтва б) Твори живопису в) Кінематограф г) Більше варіантів	71 18 30 0
19.	Чи обізнані Ви з особливостями гуцульської етнопедагогіки ?	а) Особливості гуцульської етнопедагогіки полягають... б) Напевно особливостями гуцульської етнопедагогіки полягають в) Важко відповісти	0 15 85
20.	Чи хотіли б Ви більше дізнатись про гуцульські етнопедагогічні традиції ? З якою метою ?	а) Задля підвищення загального рівня освіченості б) З метою залучення кращих здобутків народу в педагогічну діяльність	39 61
21.	Про які аспекти гуцульської етнокультури Ви хотіли б дізнатись?	а) Надано одну пропозицію б) Надано кілька пропозицій в) Не надано жодної пропозиції	25 75 0
22.	Ваші пропозиції щодо активізації гуцульської етнокультури у навчально-виховному процесі ЗДО ?	а) Надано одну пропозицію б) Надано кілька пропозицій в) Не надано жодної пропозиції	41 17 42

Насамперед нас цікавило, чи обізнані педагоги-практики з визначенням понять етнокультурного змісту. У відповідях 80% визнали свою неспроможність визначити будь-яке з запропонованих понять, решта 20% – намагались зробити певні припущення щодо їх етимології та змісту. Проте відповіді були неповними й абстрактними.

Анкетування містило блок запитань спрямованих на з'ясування реального стану залучення елементів гуцульської етнокультури в навчально-виховну роботу з дошкільниками. На запитання про залучення гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з дошкільниками держали наступні результати: «так, дуже часто» – 24%, «час від часу» – 22%, «зрідка» – 32%, «ніколи» – 22%.

При визначенні основних форм залучення елементів гуцульської етнокультури в освітній процес дошкільного закладу одержано такі результати:

- в оформленні народознавчого куточка (кімнати) – 32%;
- при підготовці й проведенні заходів з нагоди народних свят – 21%;
- під час музичних занять – 16 %;
- під час занять з зображальної діяльності – 9 %.

Водночас 22% педагогів визнали, що у своїй практиці зовсім не використовують гуцульську тематику. Відсоток заперечних відповідей з приводу інтеграції гуцульського колориту в умовах ЗДО спонукає до виявлення причин, що зумовили такий стан речей.

Відтак було запропоновано зазначити причини, за яких не використовуються елементи гуцульської етнокультури в роботі з дошкільниками. Відповіді на це запитання дозволяють зробити висновок про те, що 54% педагогів відчують брак знань про особливості гуцульської етнокультури, 20% – не обізнані з відповідними методиками, 26% – педагоги не вбачають доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту.

Значну кількість запитань анкети присвячено виявленню рівня обізнаності педагогів з гуцульською етнокультурою. При визначенні гуцулів як окремої спільноти, з трьох запропонованих варіантів – варіант «етнічна група» обрало 62%. Повнішими виявились знання з приводу ареалу проживання гуцульської етнічної групи – 75% досліджуваних дали вірну відповідь.

Спираючись на усталену сентенцію про те, що феномен будь-якої етнічної групи найповніше відображається в мистецьких творах, педагогам було запропоновано назвати літературні, музичні та художні твори гуцульської тематики.

На підставі одержаних результатів можемо стверджувати, що педагоги відчують труднощі при визначенні художніх творів, у яких змальовано колорит гуцульського краю. Адже тільки 30% змогли пригадати повну назву й автора одного твору. У переважній більшості (43%) домінував роман «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Два літературних твори зазначено у відповідях 25%. Решта відповідей містили назви творів, в змісті яких гуцульська тематика відсутня. Імена письменників (О. Кобилянська, М.

Коцюбинський. В. Стефаник, І. Франко), літературна спадщина яких зберігає твори про природу та мешканців Гуцульщини, назвали 45%. Водночас 20% педагогів зазначили, що обізнані з гуцульськими казками, щоправда лише 7% вказали їх назви.

З-поміж музичних творів виразником гуцульської самобутності 61% обрано коломийки. Щодо авторських творів, то пісню «Гуцулка Ксеня» (слова та музика Р.Савицького) назвали 75%. У танцювальному жанрі згадано «Аркан» – 35% і «Гуцулку» – 22%.

У відповіді на запитання про твори художнього мистецтва гуцульської тематики значна частина опитуваних вдалась до декоративно-ужиткового мистецтва (71%), а саме його різновидів: вишивка – 55%, писанкарство – 25%, ткацтво – 10%, гончарство – 8%. Про твори живопису згадали 18% педагогів й назвали картину «Старий гуцул» (автор В. Микита), проте автора не вказали. З-поміж кінематографічних робіт – виокремили «Тіні забутих предків» (режисер С. Параджанов) – 40%, «Олекса Довбуш» (режисер В. Іванов) – 10% опитаних. Художніх творів гуцульської тематики виконаних у графіці не вказано.

Оптимізм викликають відповіді на запитання про побажання та пропозиції щодо поглибленого вивчення окремих аспектів гуцульської етнокультури (запитання № 19). Результати представлені в таблиці 3.6.

Побажання та пропозиції педагогів щодо поглибленого вивчення окремих аспектів гуцульської етнокультури

Таблиця 3.6.

Зміст запитання	Варіанти одержаних відповідей	Кількість голосів
Про які особливості гуцульської етнокультури Ви хотіли б довідатись?	1. Святкові традиції	84
	2. Народні ремесла	52
	3. Фольклор	23
	4. Особливості побуту	13
	5. Невизначена відповідь	8
	6. Відповідь відсутня	0

В анкеті для педагогів-практиків питання спрямовано на виявлення обізнаності з самобутніми рисами гуцульської етнокультури. Їх конкретизовано в ракурсі етнопедагогічного знання. Лише 15% з числа опитаних висловили

фрагментарні здогади про особливості гуцульської етнопедагогіки. Решта педагогічної аудиторії визнали свою необізнаність з виховними традиціями Гуцульщини. Відрадно, що педагоги активно виявили бажання поповнити свої знання з означеної проблематики. Про це повідомило 85%. З них 39% пояснили це бажанням підвищити загальний рівень освіченості, а 61% мотивують прагненням залучати кращі педагогічні здобутки народу в педагогічну діяльність.

За результатами анкетування, вивчення документації й спостережень виявлено низку чинників, які суттєво ускладнюють процес використання елементів етнокультури в дошкільних закладах:

- нечітке розуміння понять етнокультурного змісту;
- пасивна співпраця з членами родин вихованців;
- несформованість уявлень педагогів виховні можливості елементів етнокультури;
- відсутність методичної літератури та засобів наочності;
- слабка обізнаність з етнокультурною самобутністю Гуцульщини.

Зважаючи на провідну роль родини у справі виховання, значну дослідницьку увагу приділяли саме співпраці дошкільних закладів з родинами дітей. За результатами аналізу анкетування та індивідуальних бесід з батьками доходимо висновку, що сучасна сім'я недостатньо прилучає дітей до гуцульських традицій, звичаїв і обрядів родинного побуту. Проте визнає їх морально-етичний і художньо-естетичний потенціал.

Індивідуальні бесіди з батьками засвідчили усвідомлення ними, що виховання почуття любові до батьківської хати, поваги до старших та турботи за молодших, прагнення прилучитись до створення добробуту й злагоди в родинному осередку, є передумовами формування особистості в родині. На формування життєвих установок та переконань дитини впливають життєва позиція та вподобання дорослих.

З метою виявлення рівня обізнаності батьків з гуцульською етнокультурою та залучення її елементів у родинному вихованні розроблено анкету (Таблиця 3.7.)

Запитання анкети для батьків й кількісні результати анкетування

Таблиця 3.7.

№	Зміст запитання	Варіанти відповідей	%
1.	В якій місцевості Ви проживаєте ?	а) Село б) Селище в) Місто	53,0 29,0 18,0
2.	Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нац меншин)	а) Так, я б) Ні в) Важко відповісти	4,4 33,8 72,8
3.	До якого покоління Ви знаєте свій родовід?	а) До четвертого покоління (по батьківській та материнській лінії) б) Від третього покоління (по батьківській та материнській лінії) в) Від третього покоління лише по одній лінії г) Діда і бабу по батьківській й материнській лінії д) Діда і бабу по одній лінії е) Не рахував (ла)	0 21,5 63,2 5,2 10,1
4.	Чи знаєте Ви етимологію свого прізвища (можна дівочого)	а) Знаю (визначіть, не називаючи самого прізвища) б) Я думаю, що в) Не знаю	6,1 42,1 51,7
5.	Хто з членів Вашої родини знайомить дитину з історією її предків ?	а) Я розповідаю про свій рід, а чоловік (дружина) про свій б) Тільки я в) Тільки чоловік (дружина) г) Мої батьки д) Батьки чоловіка е) Непрямі родичі ж) Ніхто не розповідає з) Дитині це нецікаво	22,9 14,5 17,2 25,1 3,1 0 0 17,2
6.	Чи виховуєте Ви своїх дітей згідно виховних традицій свого етносу ?	а) Так, бо переконана (ий) в їх ефективності б) Так, бо так виховували мене мої батьки в) Ні, бо вважаю їх архаїзмом г) Ні, бо мені бракує відповідних знань д) Важко відповісти	19,3 36,8 4,4 40,3
7.	Чи знайомлять Вас з народними традиціями виховання у освітньому закладі, де навчається Ваша дитина ?	а) Докладно б) Фрагментарно в) Зрідка г) Не пригадую	0 48,2 10,6 41,2
8.	Яку участь Ви приймаєте при підготовці й проведенні виховних заходів? (Кілька варіантів)	а) Допмагаю порадами та пропозиціями б) Надаю посильну матеріальну допомогу в) Разом з дитиною вивчаємо вірші, пісні тощо г) До свят долучаюсь в якості глядача. д) Під час свята спільно з іншими батьками долучаємось до е) В силу об'єктивних обставин не маю змоги відвідувати виховні заходи	0 25,4 63,2 71,5 0 0

9.	Чи прикрашаєте інтер'єр своєї оселі творами декоративно-ужиткового мистецтва?	а) Так (якими саме ?) б) Ні	81,6 18,4
10.	Чи Ви зберігаєте сімейні реліквії, стародавні речі? Як що так, то які саме ?	а) Так (якими саме ?) б) Ні	76,3 23,7
11.	Яким часом датована їх поява ?	а) Кінець XIX-го ст.– поч XX-го ст. б) Середина XX-го ст. в) Не знаю	10,0 31,5 58,5
12.	Чи показуєте їх своїм дітям ? Чи розповідаєте від кого з рідних вони потрапили до Вас ?	а) Так б) Намагаюсь, але дитині це нецікаво в) Вважаю, що ще не прийшов час г) Ваш варіант відповіді	20,4 33,0 41,4 5,0
13.	Чи намагаєтесь пояснити дітям важливість шанобливого ставлення до сімейних реліквій, стародавніх речей ? Якщо так, то в який спосіб Ви це робите ?	а) Під час бесіди з дитиною б) Власним прикладом в) Про це з дитиною розмовляють інші родичі г) Цьому її навчають у дошкільному закладі	22,9 11,3 35,2 30,6
14.	Чи цікавитеся Ви регіональними особливостями української культури?	а) Так, мені це дуже цікаво б) Так, але я відчуваю брак належних знань в) Ні, бо в культурному аспекті регіони України мають спільні риси г) Ні, мені це зовсім нецікаво	80,7 11,2 8,,1 0
15.	З яких джерел Ви отримуєте інформацію про матеріальні й духовні особливості культури рідного народу ? (Не більше двох)	а) З етнографічної літератури б) З мемуарних творів видатних особистостей в) Зі статей у пресі г) З тематичних радіопередач д) З тематичних телепередач е) З розповідей старших членів родини ж) Під час культурно-просвітницьких заходів з) Під час спілкування з педагогами освітнього закладу, який відвідує моя дитина. и) Ваш варіант	0 0 8 11 14 67 0 0
16.	Які свята календарно-обрядового циклу Ви знаєте? (назвати)	а) до 3 б) до 6 в) Важко відповісти	58,7 13,2 28,1
17.	Які свята й урочисті події родинного життя Ви Знаєте?	а) 3 - 6 б) 6- 10 в) Більше 10	8,7 35,8 54,4
18.	Чи практикує Ваша родина народні звичаї і обряди під час відзначення подій сімейного життя ?	а) Так б) Ні в) Частково	97,4 0 2,6
19.	Яку участь приймають діти при підготовці й відзначенні урочистих подій ? (Не більше двох варіантів)	а) Допмагають при підготовці до свят б) Виконують спільно з однолітками відповідні фольклорні твори (а саме) в) Виконують фрагменти обрядів (а саме) г) Спостерігають за діями дорослих д) Не приймають ніякої участі	18,9 0 27,9 66,2
20.	Ваші пропозиції щодо залучення традиційної культури у родинне життя та навчально-виховний процес.	а) Надано одну пропозицію б) Надано кілька пропозицій в) Не надано жодної пропозиції	31,2 57,1 11,7

Під час анкетування виявилось, що 63,2% батьків знайомі з родоводом, від діда й баби з батьківської й материнської лінії; 21,5% знають свій родовід до третього покоління з батьківської та материнської лінії; 5,2% – лише діда й бабу; 10,1% визнали, що не цікавились таким питанням. Обізнаних з етимологію свого прізвища виявлено 6,1%, решта 42,1% висловлюють лише певні здогади, а 51,7,% – не володіють такою інформацією.

Стародавні речі зберігають як родинні реліквії 76,3% опитаних. 62,7% прагнуть прищепити своїм дітям шанобливе ставлення до них. З цією метою 22,9% батьків особисто розповідають про історію виникнення речей та про родичів, від яких успадковано ці речі. 35,6% зізнаються – цим в родині займаються переважно старші; 41,4% вважають, що знайомити 5-6 річну дитину з родинною спадщиною ще надто рано.

На запитання про прикрашання інтер'єру своєї оселі творами декоративно-ужиткового мистецтва ствердно відповіли 81,6%, негативно відповіли 18,4%. Про етнопедagogічну спрямованість родинного виховання 19,3% опитаних батьків відповіли ствердно; 36,8% визнали позитивну роль народних виховних традицій, які використовують з огляду їх виховання батьками. 40,3% визнали, що не залучають виховних традицій внаслідок браку відповідних знань, а 4,4% свідомо ігнорують народний виховний досвід, вважаючи його архаїзмом.

97,4% батьків практикують народні звичаї й обряди під час відзначення подій сімейного життя; з них 96,4% батьків залучають дітей до святкових та урочистих подій; до підготовки до свят – 18,9%; у виконанні спільно з дорослими фрагментів звичаїв й обрядів (спільна молитва, викуп нареченої, дарування подарунків імениннику) – 27,9%; просто спостерігають за святковим дійством – 66,2%. Пасивність дітей у житті родини пояснюємо слабкою обізнаністю батьків з виховними можливостями народних традицій.

Такий висновок опосередковує їх обізнаність з родинними урочистостями та святами народного календаря. Так, лише 13,2% батьків змогли назвати не менше трьох (проте не більше шести) родинних святкових і урочистих заходів; 58,7% обмежились трьома назвами (хрестини, весілля, іменини); 28,1%

зіткнулись у відповідях на запитання з труднощами. Оптимістичнішими були відповіді на запитання про народно-календарний цикл. 54,4% батьків відзначили до десяти відомих їм свят народного календаря; 35,8% перелічили до шести та 8,7% згадали лише 3-6 назв.

У дослідженні виявлено й проблеми етнічної ідентифікації мешканців гуцульського етноregionу. Відповідаючи на запитання «*Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нацменшин) України?*», 72,8% опитаних не змогли ствердно відповісти. 21,5% припустились помилки і декларували національну, або ж регіональну приналежність. (відповідно 14,9% і 6,1%), 1,7% вказали свою причетність до національних меншин і лише 4,4% назвали представниками гуцульської етноспільноти. Щоправда, 80,7% батьків визнали зацікавленість регіональними особливостями української культури. Найпопулярнішими джерелами означено: спілкування зі старшими членами родини – 67%, телепередачі – 14%, радіопередачі 11%, публікації в пресі – 8%. Поза увагою батьків залишилась етнографічна література, мемуарні твори, культурно-просвітницькі заходи як народознавчі джерела.

Прагнення батьків ознайомитись з етнопроблематикою не одержують належної підтримки в освітніх закладах, де виховуються їх діти. Нами помічено, що народознавчу роботу з батьками ведуть фрагментарно з 48,2%, або ж не ведуть зовсім, про що зазначили 41,2%. До виховних заходів батьків залучено як глядачів – 71,5%, вони допомагають у вивченні віршів та пісень – 63,2%, до посильної матеріальної допомоги – 25,4%. Інші форми співпраці (поради з підготовки, допомога в проведенні свят і участь у конкурсах, вікторинах та ін) не згадувались.

За матеріалами вивченої документації встановлено, що здебільшого педагоги в народознавчій роботі з батьками обмежуються розповідями про свята народного календаря та рекомендаціями про підготовку дітей до свят. Програми бесід, консультацій, батьківських конференцій на етнографічну та етнопедагогічну тематику в ЗДО охоплених дослідженням відсутні.

Питання анкети № 20 передбачало з'ясувати пропозиції батьків щодо залучення традиційної культури в родинне життя та в навчально-виховний

процес. Висловлено наступні пропозиції і побажання: приділяти більше уваги до гуцульських виховних традицій і орієнтувати на це батьків; поглибити знання про етнопедагогічну спадщину народу; зустрічі з батьками проводити в народознавчому куточку (кімнаті); організувати взаємообмін літературою народознавчої та етнопедагогічної тематики.

Анкетування батьків вихованців досліджуваних ЗДО надало змогу здійснити низку узагальнень:

- дорослим складно визначити своє ставлення до етнокультурної спадщини та ідентифікувати власну етнічну приналежність;
- інші члени родини недостатньо залучені у процес виховання;
- у сучасних родинах матеріальні цінності етнокультури виконують роль інтер'єрних прикрас, що залишилась від минулих поколінь;
- батьки не в змозі використовувати фольклор й звичаєву обрядовість в якості засобів родинного виховання;
- дорослі не одержують належної підтримки у справі залучення етнокультурних цінностей у родинне виховання з боку педагогів ЗДО.

Узагальнення результатів дослідження засвідчує неспроможність педагогів та сім'ї здійснювати фаховий й системний вплив на процес формування у дітей ціннісного ставлення до рідного краю. Означений стан потребує суттєвого корегування й вдосконалення різних форм роботи з педагогами й родинами вихованців старших груп дошкільних навчальних закладів.

Висновки до розділу 3

1. У процесі експериментального дослідження на констатувальному етапі визначено структурні компоненти сформованості етнічної самосвідомості (когнітивний, емоційний, діяльнісний), показники й рівні їх прояву в старшому дошкільному віці.

2. Діагностування дітей старшого дошкільного віку, які виховувались традиційно, засвідчило що досліджувані не оволоділи знаннями про культурну

самобутність гуцульської етноспільноти; їх емоційний відгук на художні образи Гуцульщини в мистецьких творах відбувається не асоціативно, а спонтанно, прагнення популяризувати культуру рідного краю не підкріплені відповідними вміннями.

На підставі аналізу показників констатувального етапу експерименту встановлено кількісні та якісні характеристики ціннісного ставлення старших дошкільників до рідного краю. Відтак на низькому рівні знаходилось 74,8% дітей. Середній рівень посіло 19,9%. Чисельність дітей, які виявили високий рівень відповідала 5,3%.

3. У дошкільних навчальних закладах прилученню старших дошкільників до культурних надбань рідного краю відбувається безсистемно й фрагментарно, позаяк педагоги виявили нечітке розуміння понять етнокультурного змісту, пасивну співпрацю з членами родин вихованців; не- сформованість уявлень про потребу й виховні можливості елементів етнокультури; нестачу відповідного методичного забезпечення, слабку обізнаність з етнокультурною самобутністю Гуцульщини.

4. Не приділяється належної уваги формуванню етнічної самосвідомості в сім'ях дошкільників. Причину вбачаємо в тому, що батькам складно визначити своє ставлення до етнокультурної спадщини. Водночас інші члени родини недостатньо залучені у процес виховання. У сучасних родинах є лише матеріальні цінності етнокультури, що залишились у спадок від минулих поколінь. Батьки не готові залучати духовні цінності (фольклор, звичаї, обряди тощо) в якості засобів родинного виховання й не одержують належної підтримки з боку педагогів ЗДО.

5. Аналіз одержаних даних експериментального дослідження є об'єктивною підставою для твердження про недостатню увагу до формування етнічної самосвідомості в умовах сучасного ЗДО і родинного осередку. Відтак відсутність чіткої системи прилучення дітей до етнокультури як складової процесу «сходження від близького до далекого» актуалізує потребу пошуку ефективних форм, методів і засобів до розв'язання означеної проблеми в реальному педагогічному процесі.

РОЗДІЛ 4

ЗМІСТ ПРОЦЕСУ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОСЕРЕДКУ ЗДО

4.1. Визначення педагогічного потенціалу етнокультурних цінностей як засобів етнічної соціалізації

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили обмеженість і фрагментарність знань старших дошкільників про гуцульську етнокультуру; байдужість чи невдоволення співвіднесенням з гуцульською етнопільнотою; несформованість здатності естетично сприймати й інтерпретувати у практичній діяльності елементи гуцульського етнокультури. Відтак дослідницька робота на етапі формування експерименту була спрямована на створення технології формування у старших дошкільників етнічної самосвідомості.

Загальна концепція формування експерименту ґрунтувалась на визначенні сучасної педагогічної науки, згідно якого ставлення й утвердження різнобічно розвинутої особистості забезпечується системою виховних впливів зініційованих її потребами. Вони викликані емоціями й оцінками як механізмами безпосереднього переживання та діями – виразниками активного і стійкого ставлення до соціального середовища, зокрема, рідного краю. Водночас значущими для нашого дослідження є теоретичне положення про те, що залучення етнокультурних цінностей в якості засобів виховання набуває доцільності за умови його природного інтегрування в освітній процес дошкільного закладу й повсякденний життєустрій родинного осередку.

При доборі засобів формування етнічної самосвідомості спирались на твердження Р.І.Жуковської, С.Ф.Русової, О.П.Усової: найбільший виховний вплив на дошкільника здійснюють ті елементи культури, які дитина може зрозуміти, а згодом відобразити у своїй практичній і творчій діяльності. Лише у процесі діяльності дитина засвоює культурну спадщину народу, а відтак формується як особистість.

Отже, перед нами постала низка завдань:

1. Обрати етнокультурні цінності, в яких яскраво відображено самотність рідного краю.

2. Визначити педагогічний потенціал обраних етнокультурних цінностей з метою залучення у процес формування етнічної самосвідомості.

3. Встановити наявність гуцульських етнокультурних цінностей придатних до використання у виховній роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Теоретичні положення О.Л.Венгера, Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва про полімодальність сприйнятливості психіки дитини як умови опанування й реалізації соціального досвіду визначили комплексний підхід у доборі засобів формування етнічної самосвідомості. З-поміж усього різноманіття етнокультурних цінностей перевагу надавали фольклорним і літературним творам, образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтву, звичаям й обрядам. Задля визначення їх педагогічної сутності та реальних можливостей використання у виховній роботі з дошкільниками послуговувались мистецтвознавчими, етнографічними та педагогічними джерелами.

На важливості комплексного використання елементів матеріальної і духовної культури у процесі виховання дошкільників неодноразово наголошувала українська освітянка С.Ф.Русова. У статті «Націоналізація дошкільного виховання» особливого значення надає фольклору: казкам, легендам, приказкам, загадкам тощо. «Усе це багатий матеріал для ілюстрації початкового навчання: вони низкою яскравих перлинок обгорнуть перші кроки виховання дитини в дитячому саді, викличуть до роботи її фантазію...» [147, с.16]. Фольклор сприяє вихованню у дитини любові до народної творчості, поваги до людей, гуманістичного сприймання світу. Водночас активне залучення фольклору створює у дошкільному закладі атмосферу емоційного піднесення, сприяють розвитку мовлення дітей: «...заговоріть до дитини в дитячому саді її рідною мовою, розкажіть їй народну казку, побачите, як забличать їй оченята, як забалакає щиро й вільно дитячий язик» /мова оригіналу/ [156, с.50].

В педагогічній літературі залучення різноманітних жанрів фольклору у виховання дітей дошкільного віку визначено як оптимальний засіб розвитку творчих здібностей, удосконалення способів взаємодії з навколишнім світом, виховання естетичного смаку, розвиток правильного мовлення, тренування пам'яті й уваги, формування емоційної стабільності.

Видатний український педагог В.О.Сухомлинський відзначав, що ефективність фольклору як засобу виховання обумовлена образно-художньою формою народної музично-поетичної творчості, яка підсилює емоційний вплив на свідомість учня й допомагає вчителю більш наочно і переконливо сприяти кращому засвоєнню морально-етичних ідей. У цьому В.О.Сухомлинський вбачав комплексний вплив на інтелектуальну й емоційну сферу особистості учня [94, с.151-152].

З нашого погляду вартість фольклорних творів полягає в тому, що в них оточуючий світ набуває високого художнього забарвлення, коли звичайні речі чи явища набувають «незвичайного» сакрального значення. Завдання такої гіперболізації – посилення емоційно-позитивної домінанти в ставленні до господарських справ, життєвих подій, речей повсякденного вжитку. До фольклорних творів, у яких відзеркалено етнокультурну самобутність належать:

- 1) пісні – колискові, забавлянки, колядки, частівки, коломийки тощо;
- 2) найкоротші жанри – прислів'я, приказки, примовки, загадки, лічилки, мирилки;
- 3) ритуальні вислови – замовляння, заговори, прикмети, застереження; вітання, побажання;
- 4) прозові розповідні твори – казки соціально-побутового циклу, перекази, оповідки, легенди, бувальщини, спогади, думи.

Етнографічні розвідки на Гуцульщині відомих мовознавців, фольклористів, й педагогів (С.І.Вітвицький, В.В.Гнатюк, Я.І.Головацький, І.М.Сеньків, В.О.Шухевич та ін.) засвідчили різноманітність фольклорних творів. Найдавнішим і найпопулярнішим жанром гуцульської пісенної

етнокультури є коломийка – коротка, найчастіше дворядкова пісня, кожний рядок якої складається з 14 складів. Виконується на мелодію усталеного типу. Часто коломийки об'єднуються у «в'язанки», які не мають сталого змісту, а залежать від настрою, майстерності та чисельності знаних виконавцем коломийок, від обставин і призначення співу. Стабільність і лаконізм коломийкової форми полегшує співцеві творче завдання, позаяк надає змогу поетично виявити лише певний аспект або психологічний стан окремої людини, оцінити будь-яку подію в житті народу. За висловом І.Я. Франка, коломийки «презентували величезну панораму народного життя з безліччю живих картин» [177, с.216].

Окрім фольклору етнічна самобутність народу відображається в художній літературі. Літературні твори присвячені історичним подіям, повсякденному життю та долям окремих людей, допомагають читачеві сформувати уяву про матеріальну й духовну культуру етнічної спільноти. Цьому сприяють ліричні відступи, авторські примітки, яскравість образів та стилістика твору.

Виховна цінність і гуманістична спрямованість літературних творів узагальнена С.Ф.Русовою: «Вона мусить викликати у дитини гарне почуття... збуджувати почуття краси і завзяття, правди, шукання, світла, любові до рідного краю...» [156, с.45]. В активному залученні дитячої літератури у процес виховання дошкільників С.Ф.Русова вбачала шлях до успіху у формуванні загальнолюдських цінностей: «...книги по змісту доходять до серця дітей, пробуджують в їх головоньках ясні думки, утворюють навкруги них атмосферу рідного світогляду... А це саме така атмосфера, в якій краще усього зростає любов до рідного люду й рідного краю, а разом з тим і саме щире гуманне почуття» [145, с.47].

У творах українських письменників присвячених гуцульській тематиці висвітлювались проблеми бідності й злиденності життя гуцулів. Водночас автори відзначали, що гуцули зберігали святкові звичаї й обряди, не втрачали нагоди прикрасити екстер'єр та інтер'єр свого житла (В.О.Костинюк, О.Манчук, Ю.Федькович). За допомогою художнього слова письменники

намагались відобразити повсякденне життя горян (А.Волошин , В.Стефаник), традиційну самотність у відзначенні календарних і родинних свят (С.Вінценз, М.Коцюбинський) , характерні риси гуцульської етнопедагогіки (М.Ломацький, М.Черемшина).

Етнічний колорит передається в образотворчому мистецтві. Твір мистецтва в психології трактується як «свідомо організована система подразників, спрямована на виклик естетичної реакції» [113, с.38-39]. Відтак мистецькі твори можуть слугувати дійовим засобом формування ціннісного ставлення до оточуючого середовища. Працюючи над картинами побутового жанру, художники намагаються найвиразніше продемонструвати своєрідність побутової культури певної соціальної верстви чи етнічної спільноти.

Виразних етнічних рис набувають мистецькі твори провідних українських художників: Й.І.Бокшай («Гуцульське весілля», «Зустріч на полонині»), М.П.Гарасовська-Дячишин («Свята ніч»), Т.О.Голембієвська («Українські куманці»), В.С.Залуцький («До рідні з вечерею»), О.Л.Кульчицька («Гуцульська хата»), М.І. Сосенко («Трембітарі», «Гуцульська пара в танку»), К.П.Устиянович («Гуцул», «Гуцульська пара»).

Невід'ємною складовою етнокультури є декоративно-ужиткове мистецтво. Виготовлення й використання речей декоративно-ужиткового мистецтва значною мірою обумовлене природними ресурсами, суспільно-історичним поступом, соціально-економічним рівнем розвитку того регіону чи середовища, де вони отримали визнання.

Особливої ваги набуває твердження мистецтвознавців (Є.А.Антонович, С.І.Побожний, О.В.Тищенко) про концентрацію в декоративно-ужитковому мистецтві єдності матеріальної і духовної культури етноспільноти. Це пояснюється його присутністю в усіх сферах матеріальної життєдіяльності (повсякденному побуті, під час відзначення урочистих подій) й відображенні в них прагнення людини до практичного й духовного способів освоєння, світу встановлення ціннісних орієнтацій, перетворення реальності за допомогою фантазії, унаочнення неповторності творця [1, с.67].

Педагогічне значення декоративно-ужиткового мистецтва вбачаємо в розв'язанні виховних завдань:

- формування в дітей культури сприйняття матеріального світу;
- виховання основ художнього смаку та естетичного ставлення до дійсності;
- спрямування на гармонійне облаштування житла;
- закладання підвалин до виховання гордості за свою етнокультуру;
- прагнення зберегти, примножити та популяризувати матеріальні цінності рідного краю;
- спонукання до виявлення естетичної цінності творів декоративно-ужиткового мистецтва минулих епох і сучасності.

Найпоширенішими видами народного мистецтва Гуцульщини визнано різьбу та інкрустування дерева (династія Корпанюків, Шкрібляків), кераміка (О.О.Бахматюк, П.Д.Цвілик), вишивка (К.І.Колотило), ткацтво (Є.І.Геник), ліжникарство й килимарство (Д.Р.Мотилук, А.Г.Юрак), писанкарство (сестри Іваночко), мосяжництво (Л.І.Дубчак, І.І.Тинкалюк), художня обробка виробів з шкіри (М.Д.Вінтоняк, І.М.Миклашук) [18], [61], [92], [93], [127].

Традиції – це міжпоколіннєва трансмісія поглядів, принципів життя, зразків поведінки сформованих під впливом історичних, природньо-кліматичних та інших чинників, й впливають на свідомість, характер та діяльність людей. Традиції знаходять свій вияв у звичаях й обрядах. Звичай – успадкований стереотипний спосіб поводження, що є природнім для членів певної спільноти. Обряд – ритуал, церемонія, сукупність умовних дій, що слугують символом (формою) наочного вираження визначених соціальних відносин, способу господарювання, світоглядних позицій.

Педагогічна сутність народних традицій полягає в тому, що вони водночас виступають як результат виховних зусиль народу впродовж багатьох віків як незмінний виховний засіб. Провідним в традиції завжди виступає принцип поведінки. Зовнішньою стороною звичаю виступає правило поведінки –

детальний припис вчинку в конкретній ситуації. Отож, існує певна виховна закономірність: звичаї як механізми впливу діють шляхом детальних приписів щодо вчинків у конкретних ситуаціях, традиції діють через формування відповідних духовних якостей людини. Відтак виховні наслідки відмінні: звичай формує звички, а традиції – виражають спрямованість поведінки.

Чільне місце при плануванні виховного процесу в українських дошкільних закладах С.Ф.Русова відводила календарній обрядовості. Приміром, у статті «Роль жінки у дошкільному вихованні» зазначено: «у життя дитячого садка мають бути введені народні свята (Різдво з колядками, з Вертепом, Русалчині дні з веснянками, вінками з квітів, Івана Купала з купальськими вогнями і піснями і т. ін.)» /мова оригіналу/ [156, с.23]. За визначенням С.Ф.Русової виховання «має бути позначене народним мистецтвом, естетичними сприйманнями і емоціями. Мусять бути хати чепурно, чисто вбрані, діти охайно одягнені, їх увага звернута на красу оточення, але спостереження їх мають бути вільними, незалежними» /мова оригіналу/ [156, с.17].

На думку В.О.Сухомлинського елементи обрядів надають можливість формувати у дітей навички моральної поведінки, виконання різних соціальних ролей. Синтетична форма обрядів та ігор передбачає наявність елементів інструментальної музики, хореографії, декоративно-ужиткового і драматичного мистецтва, що створює умови для формування у молодших школярів навичок різноманітної художньо-естетичної діяльності [94, с.111].

Пропагуючи ідею народознавчої освіти зростаючого покоління українців, М.Г.Стельмахович наголошував на дотриманні принципу регіонального підходу: «...максимально орієнтуватися на місцеві особливості, зміст на рівні навчального матеріалу не може бути єдиним для всіх шкіл. Його розробка на цьому рівні є виключною прерогативою вчителів і вихователів, бо тільки вони можуть максимально врахувати конкретні умови роботи школи» [158, с.38]. Своє переконання педагог пояснював на прикладі календарної обрядовості: «Справді у народному календарі, наприклад, чільне місце посідають традиційні свята праці. У різних регіонах вони різні. Якщо, скажімо, у степовій Україні чи

на Поділлі ними можуть бути свята першої скиби чи першого снопа, то на Прикарпатті – проводи вівчарів з отарами на полонини чи їх повернення в господарства [158, с.39].

При залученні традицій, звичаїв і обрядів у процес виховання дітей старшого дошкільного віку задля формування етнічної самосвідомості керуємось наступними критеріями:

- традиції (в повному їх різноманітті) існують у загальноукраїнському контексті, відтак звичаї й обряди, що їх утворюють, концентрують етнорегіональну самобутність;

- дітям важко сприймати традицію у всій її багатогранності, тому ознайомлення з традиціями в дошкільному віці відбувається на рівні звичаїв і обрядів;

- з-поміж значної кількості звичаїв і обрядів добирали такі, що виконувались на честь дітей, або ж при активному їх залученні.

Здавна звичаї й обряди використовувались народом в якості засобів виховання, позаяк вони забезпечували:

- збереження і передачу зростаючому поколінню життєвого досвіду;
- зміцнення порядку й форм життя;
- регламентацію та контроль поведінки індивідів;
- посилення зв'язку особи з тією етнічною групою, до якої вона належить.

У сучасній етнографії звичаї й обряди об'єднуються у так звані комплекси згідно їх функціонального призначення – звичаєво-обрядовий комплекс родинного життя та календарного циклу.

Родинні звичаї й ритуали здебільшого обумовлені нормами-зразками, оскільки ступінь стандартизованості, повторюваності ситуацій повсякденного родинного життя надзвичайно висока. Нормативний вплив родини індивід приймає задля збереження соціального статусу й схвального ставлення оточуючих. Нормативні впливи родини діють за допомогою приписів, зразків, моделей поведінки, знання яких дозволяє щоразу не шукати заново рішень, а

поводитися згідно ustalених норм певного соціального середовища. Традиції у відзначенні подій родинного життя концентрують у собі самотні риси певної етнокультури. Вони набувають потужного педагогічного потенціалу, адже спостерігаючи й приймаючи участь в обрядових діях, молодші члени родини прилучаються до етнічної культури через близькі їм поняття, явища, імена.

Здавна на Гуцульщині дотримувались звичаїв і обрядів, які ознаменовували визначні події у житті дитини: хрестини, калачини, іменини, перше заплітання (для дівчат), перше постриження (для хлопців). Приміром, у монографії «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази» австрійського етнографа Кайндля Р.-Ф. ще в середині ХІХ-го сторіччя описано звичай «калачин», що був другим (після хрестин) обрядом, які виконували на честь дитини й на пошану її хресних батьків. Сутність звичаю полягала у тім, що трирічна дитина в супроводі батьків вперше відвідувала оселі хресних і приносила їм у подарунок калач. Під час проводів додому після кількадечної гостини маленькому похреснику дарували ягня, доглядати за яким належало самій дитині. Автор відзначав, що діти радо приймали подарунок й виявляли до своїх вихованців турботу і ласку [56, с.15-16].

Календарні традиції охоплюють систему свят, певних урочистих подій, дат, що відзначаються в певній послідовності впродовж року і супроводжуються численними звичаями й обрядами, що адекватно відтворюють сутність, зміст, характер подій та явищ в трудовій діяльності, побуті, природі.

Обрядово-звичаєвий комплекс етноспільноти вповні відображено в календарному циклі. Позаяк календарний поступ означений обрядовою символікою, за допомогою якої народ виявляє свій особливий світогляд – життєві прагнення, релігійні, етичні та естетичні погляди й переконання. Формування звичаєво-обрядового комплексу забезпечило розв'язання низки соціально й педагогічно значущих завдань:

- емоційно-насичено пережити визначну подію;

- примножити добробут та запобігти нещастю;
- запобігти буденності /рутинності/ у повсякденних справах;
- створити відповідні умови для здійснення певного життєвого кроку;
- максимально згуртовано розпочати /завершити/ певну соціально-значущу справу;
- зберегти, примножити й передати прийдешньому поколінню набуті практичні й теоретичні знання.

На Гуцульщині побутували календарні звичаї й обряди, безпосередніми виконавцями яких були діти: відвідування близьких родичів з поминальною вечерею (на Святий вечір), звичай «вогників» (передвеликодній тиждень), дарування писанок хресним батькам (на Великдень), перший вихід хлопців на полонину (на Св. Юрія), зустріч з полонини (на Св. Покрови) тощо.

Процес приготування й відзначення календарних свят містив у собі значний виховний потенціал. За приклад може слугувати стародавній звичай передвеликодніх «вогників». Перед Великоднем діти допомагали родичам і сусідам прибирати подвір'я й город, згромаджуючи торішне листя, з якого дорослі розпалювали вогнище-ватру. За допомогу в прибиранні господині пригощали маленьких трудівників «перепічками» (пиріжками з солодкою начинкою) й дарували писанки. Наявність значної кількості писанок у великодньому кошику дитини засвідчувала її працелюбність й господарські здібності.

Існувало багато дитячих ігор, в яких забавкою і виграшем ставала писанка. З писанок діти створювали просторові композиції – гердани (відповідно підготовлені писанки нанизуються на нитку як намисто, і прикрашаються китичками), дзвони (кожна писанка нанизується окремо на нитку з китичкою, а нитки скріплюються угорі), хрести (з дванадцяти писанок з зображенням хрестів). Такі дитячі поробки вважались оберегами дому й зберігались як сімейні реліквії.

Аналіз наукового доробку класиків педагогіки, дисертаційних досліджень сучасних науковців, а також мистецтвознавчої, етнографічної та педагогічної літератури надали змогу здійснити низку узагальнень:

1. До етнокультурних цінностей, в яких яскраво відображено самотність рідного краю належать:

- фольклорні твори;
- твори художньої літератури;
- твори образотворчого мистецтва;
- твори декоративно-ужиткового мистецтва.
- звичаєва обрядовість родинного й календарного циклів.

Свій вибір мотивуємо тим, що завдяки жанровому різноманіттю, символізму, художній образності, емоційній насиченості в них виразно відображено й збережено етнічний колорит рідного краю.

2. Педагогічний потенціал обраних етнокультурних цінностей. вбачали в комплексному їх залучення у процес виховання (за умови ретельного добору й спрощення змістовного навантаження), що дозволить у доступній формі знайомити старших дошкільників з культурною самотністю рідного краю.

3. Комплекс культурних цінностей етнічної спільноти залучених в освітній процес з метою розв'язання педагогічних завдань визначаємо поняттям «засоби етнокультури».

4. Етнографічні й мистецтвознавчі джерела засвідчують значну кількість фольклорних, літературних і мистецьких творів, звичаїв і обрядів, у яких відображено культурну самотність Гуцульщини. Відтак їх використання в процесі виховання дітей старшого дошкільного віку сприятиме формуванню етнічної самосвідомості.

4.2. Характеристика процесу формування етнічної самосвідомості старших дошкільників

Пошук ефективних методів та визначення оптимальних умов залучення засобів етнокультури в процес виховання дітей старшого дошкільного віку обумовив методику проведення формувального експерименту.

До формувального експерименту було залучено 36 педагогів-практиків, 108 батьків й 123 вихованці старших груп ЗДО гуцульського етнорегіону.

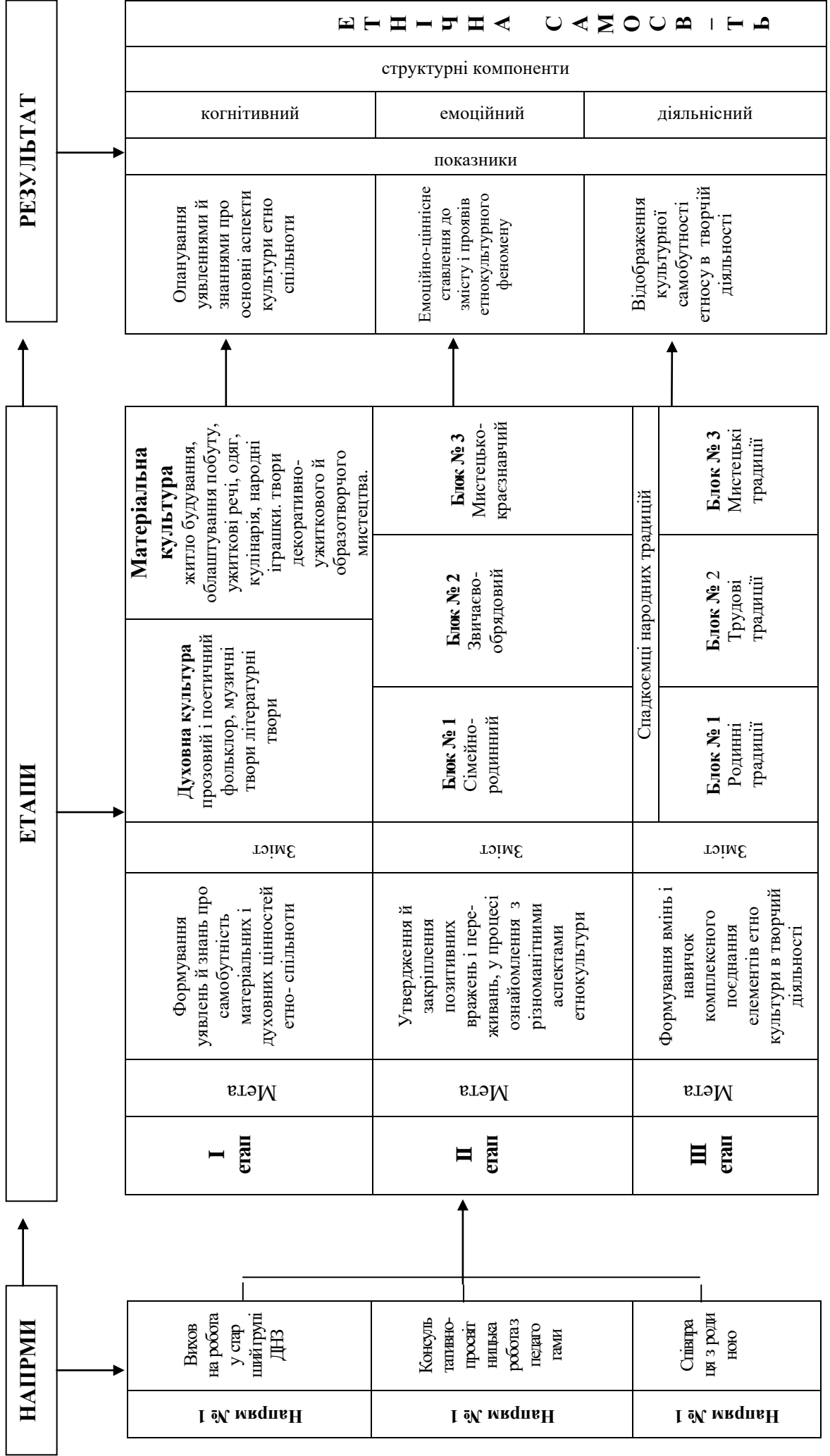
В результаті експериментального пошуку визначено педагогічні умови забезпечення ефективності використання засобів етнокультури у процесі виховання дітей старшого дошкільного віку. З них провідними були:

- дотримання принципів системності, поетапності та послідовності;
- комплексне застосування;
- створення емоційно-позитивного клімату на всіх етапах експериментальної роботи;
- орієнтуваність на розвиток творчої активності дітей;
- облаштування виховного середовища, у якому сконцентровано різноманітні елементи гуцульської етнокультури;
- координування роботи з батьками;
- підвищення компетентності педагогів в царині етнопсихології, етнопедагогіки й гуцульської етнографії.

Відповідно до педагогічних умов створено структурно-функціональну модель етнічної соціалізації старших дошкільників (Схема 3). Зауважимо, що розроблена модель успішно може використовуватись у виховній роботі ЗДО інших етнорегіонів України, за умови наповнення її змісту відповідним етнографічним матеріалом. Структурно-функціональна модель передбачала три напрями експериментальної роботи, кожен з яких реалізовано впродовж трьох етапів.

Структурно-функціональна модель етнічної соціалізації старших дошкільників

в умовах ЗДО

Напря́м № 1 «Виховна робота у старшій групі ЗДО» був спрямований на апробацію методики виховання старших дошкільників засобами етнокультури. Виховна робота відбувалась у кількох формах організації педагогічного процесу ЗДО, як-от: навчальні заняття, робота в повсякденні, образотворча діяльність, святково-розважальні заходи.

Напря́м № 2 «Консультативно-просвітницька робота з педагогами» зорієнтований на вдосконалення професійної підготовки педагогів до виховання старших дошкільників засобами етнокультури. Означений напря́м реалізували у різноманітних формах взаємодії експериментатора з педагогічним колективом ЗДО, приміром: зустріч «за круглим столом», семінар–практикум, диспут, консультація, КВК.

Напря́м № 3 «Співпраця з родиною» передбачав об'єднання зусиль родини й дошкільного закладу у справі прилучення старших дошкільників до етнокультури. Окрім традиційних форм співпраці родини з ЗДО (допомога у підготовці та проведенні святкових ранків, «складанні родинного дерева» тощо) розроблено й організовано низку тематичних заходів, зокрема проблемна лекція, консультація, групова бесіда, батьківська конференція тощо.

У відповідності з принципами системності, поетапності та послідовності експериментальна робота відбувалась упродовж трьох взаємообумовлених й взаємодоповнюючих етапів:

Перший етап спрямовано на формування у старших дошкільників уявлень й знань про самобутність матеріальних і духовних цінностей гуцульської етноспільноти в загальноукраїнському культурному контексті.

Означена мета досягалась за умови розширення уявлень й знань дошкільників про особливості житлобудування, облаштування побуту, ужиткових речей, одягу, кулінарії, народних іграшок. Водночас дітей знайомили з творами декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва, прозовим і поетичним фольклором, музичними й літературними творами відповідної тематики.

Другий етап мав на меті утвердження й закріплення у вихованців старшого дошкільного віку позитивних вражень і переживань, які з'являлись в них у процесі ознайомлення з різноманітними аспектами етнокультури.

З огляду на комплексність завдання другого етапу виховну роботу вбачали за доцільне здійснювати за трьома умовно означеними змістовними блоками: сімейно-родинний, звичаєво-обрядовий, мистецько-краєзнавчий. Кожен блок реалізувався в різних формах освітнього процесу.

Третій етап зорієнтований на активне залучення особистого творчого потенціалу дітей в справу відтворення, збереження й примноження культурних цінностей етноспільноти. Змістова частина даного етапу була спрямована на формування вмінь і навичок комплексного поєднання елементів етнокультури в зображальній, мовленнєвій та ігровій діяльності старших дошкільників.

Задля розв'язання перелічених завдань впроваджено тематичний цикл «Спадкоємці народних традицій» як корегуюча міждисциплінарна ланка. Виховна робота охоплювала три змістовні взаємодоповнюючі блоки: «родинні традиції», «трудові традиції», «мистецькі традиції».

Результат, що його домагались в процесі реалізації структурно-функціональної моделі – підвищення ефективності виховного впливу на процес формування етнічної самосвідомості дітей старшого дошкільного віку. Результат вважали досягнутим за умови сформованості когнітивного, емоційного, діяльнісного компонентів особистості дитини, що знаходить своє виявлення в опануванні уявленнями й знаннями про самотні риси етнокультури; емоційно-ціннісне ставлення до змісту і проявів етнокультурного феномену; віддзеркалення культурної самотності етноспільноти в творчій діяльності.

На початку впровадження формувального експерименту значної уваги надавали облаштуванню виховного середовища. За теоретичне підґрунтя нам правили дослідження І.В. Кулешової, Л.І.Новікової, М. С.Сокольського. За визначенням Л.І. Новікової «Виховне середовище – результат конструктивної

творчої й інтегруючої діяльності, здійсненої задля підвищення ефективності виховання» [96].

У практичній діяльності дотримувались низки рекомендацій, які на думку фахівців сприятимуть забезпеченню очікуваного результату.

1) Означення провідних компонентів (вже існуючих й тих, що заплановано запровадити);

2) вияв чинників зв'язку між окремими компонентами й врахування їх в подальшому розвитку виховного середовища;

3) домінантою виховного середовища повинна бути орієнтація на різні види діяльності дітей.

Змістового наповнення виховного середовища досягали завдяки інтегруванню елементів гуцульської етнокультури у вже створене виховне середовище дошкільних закладів залучених до експерименту. З цією метою були внесені корективи в обладнання й оформлення групових кімнат, народознавчих куточків (кімнат), музичних залів. З-поміж іншого в експериментальних ЗДО було організовано:

- виготовлення макету стародавньої гуцульської хати;
- конструювання зразків стародавніх гуцульських меблів, виготовлених з лози задля компактності й легкості у пересуванні;
- поповнення іграшкового масиву ігрової кімнати старшої групи ляльками (від двох до 8) в гуцульському вбранні. За одягом ляльки імітували дітей від немовляти (лялька в довгій вишитій сорочечці) й до ровесників вихованців;
- інтер'єр народознавчого куточка (кімнати) збагачено творами гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва;
- оновлення фонотеки аудіо записами камерної та популярної музики гуцульської тематики;
- збагачення книжкових фондів дитячими творами про гуцульський край та його мешканців;

– за умови наявності новітньої відео й комп'ютерної техніки ініційовано відео знімки мальовничих куточків Гуцульщини в різні пори року.

– облаштування стендів та вітрин для демонстрування дитячих поробок.

Змістове наповнення виховного середовища планувалось з урахуванням психічного розвитку й провідних видів діяльності дітей старшого дошкільного віку. (Додаток Б).

Структурно-функціональна модель реалізувалась в межах експериментальної програми «Верховино, світку ти наш: програма етнічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку (на прикладі ЗДО гуцульського етнорегіону)». У програмі визначено тематику, уточнено виховні й дидактичні завдання, надано методичні рекомендації щодо проведення навчальних занять, виховних заходів, роботи у повсякденній, образотворчій діяльності. Повний зміст експериментальної програми подаємо в додатку 3.

У дослідженні зупинимось на аналізі окремих аспектів її практичного впровадження.

Перший етап

Цілепокладання першого етапу – формування у старших дошкільників уявлень і знань про самотність матеріальних та духовних цінностей гуцульської етноспільноти в загальноукраїнському культурному контексті.

Його зміст спрямували на розширення знань та уявлень дошкільників про особливості побуту, господарювання та дозвілля в гуцульському етнорегіоні.

Мету означеного етапу конкретизували в таких завданнях:

1) ознайомити з різновидами архітектури й внутрішнього облаштування гуцульського житла;

2) формувати уявлення про самотність гуцульського народного вбрання;

3) ознайомити з гуцульськими родинними традиціями;

4) прилучати до звичаєвої обрядовості гуцульського народного календаря;

5) знайомити з різноманітними жанрами творів гуцульського фольклору,

6) інформувати про гуцульські народні ремесла;

7) формувати уявлення про історію Карпатського краю.

Ефективності окреслених завдань домагались застосуванням різноманітних методів та прийомів: тематичні розповіді, розгляд ілюстрацій, бесіди за малюнками, пізнавальні хвилинки, різноманітних ігор: «Розкажи, про що дізнався», «Що з чого зроблено»; «Для чого призначений...» та ін (Додаток К), загадування загадок. виконання вправ на доповнення речень та висловлювань, їх утворення за схожістю, розучування «співанок» про гуцульський край та його мешканців, читання й переказ гуцульських народних казок, інсценування гуцульських народних обрядів.

Організація формувального експерименту відбувалась з опертям на наступні принципи:

- збереження природного характеру життєдіяльності дитини в осередку дошкільного закладу;
- створення реальної моделі поведінки за допомогою залучення експериментальної методики в різні види діяльності дитини.

На першому етапі проведено 4 заняття і 3 святково-розважальних заходи. Їх тематику й конкретизовані завдання подаємо у таблицях 4.1. і 4.2.

Тематика навчальних занять першого етапу (формувальний експеримент)

Таблиця 4.1.

№	Тема заняття	Мета
1.	«Смерекова хата, батьківський поріг»	Ознайомити з житло будівництвом на Гуцульщині. Вчити виявляти основні ознаки гуцульської архітектури. Виховувати бережливе ставлення до матеріальних цінностей гуцульського народу .
2.	«Колисочка яворова, шнурочок шовковий»	Поглиблювати уявлення про особливості побуту господарювання та дозвілля, що притаманні гуцульському етнорегіону. Збагачувати лексичний запас. Виховувати повагу до культурних надбань гуцульського краю
3.	Гуцульський стрій	Ознайомити з елементами традиційного гуцульського вбрання та прикрас. Збагачувати лексику дітей Виховувати естетичний смак.

4.	Гуцульська народна іграшка	Ознайомити з різновидами гуцульських іграшок. Формувати вміння вирізняти з-поміж інших колорит гуцульської іграшки. Виховувати почуття гармонії на основі мистецької спадщини рідного народу.
----	----------------------------	---

**Тематика святково-розважальних заходів першого етапу
(формувальний експеримент)**

Таблиця 4.2.

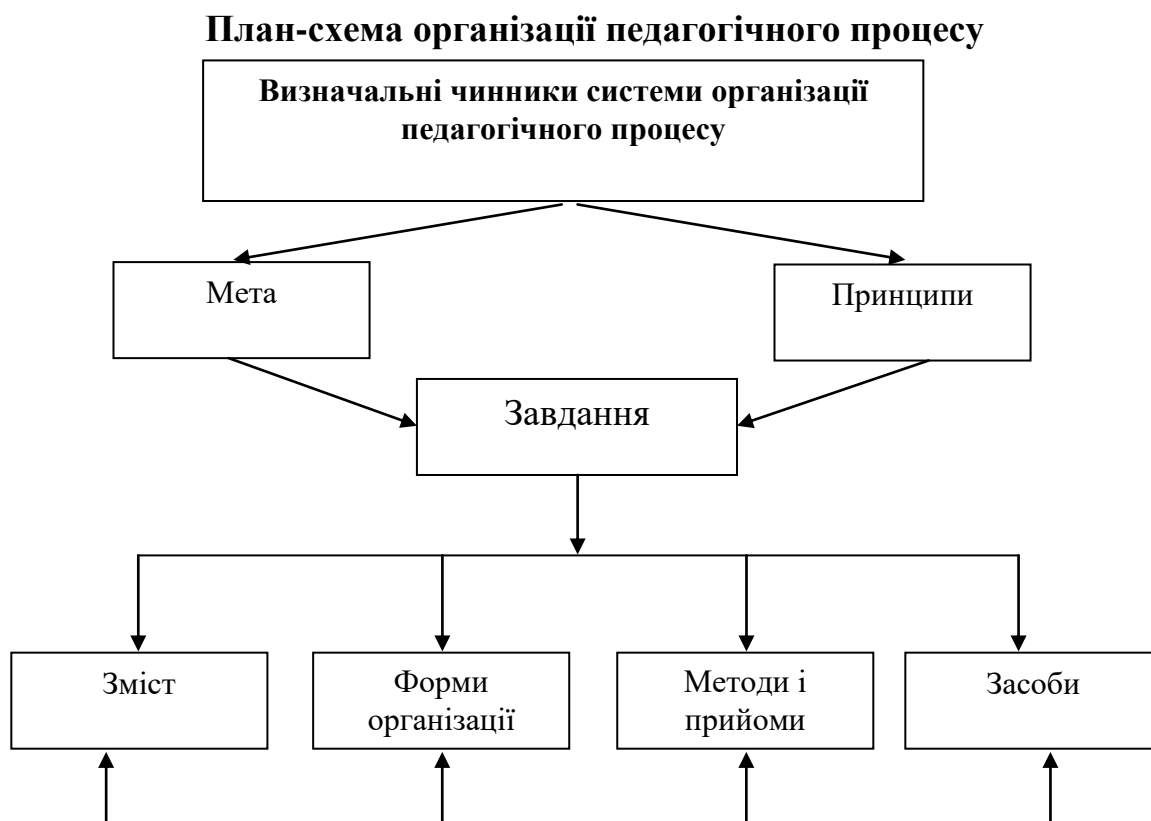
№	Тема заходу	Мета
1.	«Входини по-гуцульськи» (свято)	1. Формувати розуміння житла як осередку родинного життя. 2. Збагачувати знання дітей про його облаштування, будівництво та засоби оздоблення житла у гуцулів. 3. Виховувати прагнення популяризувати культурні здобутки гуцульського краю.
2..	«Гуцульська толока» (розвага)	1. Формувати почуття колективізму й вміння співпрацювати з однолітками та з дорослими. 2. Ознайомлювати з гуцульськими трудовими традиціями; 3. Розширювати уявлення про народні ремесла гуцулів.
3.	«Свято гуцульської вишиванки»	1. Ознайомлювати з регіональними особливостями української вишивки, вчити виявляти характерні риси гуцульських вишитих виробів. 2. Вдосконалювати вміння визначати кольорову гаму візерунків, притаманних гуцульській вишивці. 3. Заохочувати до впровадження гуцульських матеріальних цінностей у побутову культуру.

Роботою в повсякденному житті передбачали розглядати книжкові ілюстрації та фоторепродукцій на гуцульську тематику, складати розповіді за малюнками, розучування «співанок» про гуцульський край та його мешканців, читання й переказ гуцульських народних казок, бесіда про перші історичні згадки про Гуцульщину, трудові традиції, участь гуцулів у визвольній боротьбі за незалежність української держави, цитування висловів видатних чужоземців про красу гуцульського краю та гостинну вдачу гуцулів, читання та перекази гуцульських історичних легенд і оповідань.

На заняттях з художньої праці діти малювали рослинні хатні обереги, виготовляли аплікації на теми «Гуцульські прикраси з бісеру», розписували гуцульські народні іграшки тощо.

Задля ефективності етнічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку було розроблено план-схему організації педагогічного процесу (Схема 4).

Схема 4

Планування виховного впливу в кожній з традиційних форм (навчальні заняття, виховні заходи, робота у повсякденні, зображальна діяльність) передбачало врахування наступних визначальних складових:

- чітко окреслену мету конкретизовану в завданнях;
- дотримання провідних принципів виховання;
- визначення найбільш прийнятних форм організації педагогічного процесу;
- пошук оптимальних методів і прийомів виховання;
- вибір відповідних засобів.

З метою формування у дітей усвідомлення Гуцульщини як складової української держави під час занять послуговувались фізичною картою. Приміром, у вступній частині першого заняття вихователька пояснювала, що ми живемо у країні, яку здавна називають Україною. Наша країна має свою

особливу культуру, а це: барвистий одяг, гарні іграшки, казки, пісні, танці тощо. Україна така велика, що в її різних місцевостях побутують свої особливості у народному одязі, у виготовленні народних іграшок й ужиткових речей, є пісні і танці, що їх співають і танцюють по-різному. Проте вони всі – українські й творять неповторну українську народну культуру. Дітям пропонували оглянути карту (фізичну) України, й при цім відзначали – на зеленому тлі коричневим кольором на карті позначені гори. Під час огляду діти помічали коричневе забарвлення, а вихователька пояснювала, що це Кримські й Карпатські гори. З подальшої розповіді вихованці довідувались, що саме у горах Карпатах, розташований мальовничий край – Гуцульщина. Це край де живуть малята з своїми рідними та друзями. Дітей запитували чи знають вони, як називають мешканців Гуцульщини (гуцул, гуцулка), які є пестливі назви маленьких гуцулів (гуцулик, гуцулочка, гуцулятко, гуцуляночка).

Ознайомлення з гуцульською етнокультурою починалося з традицій житлобудування (заняття на тему «Смерекова хата, батьківський поріг». (Додаток Л.1).

Спочатку дітей запитували хто з них був у лісі? які дерева там ростуть? Вихователька уточнювала й доповнювала відповіді наголошуючи, що у карпатських лісах ростуть ялини, дуби, берези, смереки. Смерека – найшановніше дерево на Гуцульщині. Про неї склали пісні й розповідали казки. Гуцули здавна обрали смерекове дерево як найкраще для будівництва житла. Дітям розповідали про те, як непросто побудувати хату. Будівничим доводиться прикладати багато зусиль та старань. Насамперед потрібні спеціальні знання та вміння. Тому, коли гуцульська родина планувала збудувати нову хату, запрошували будівничого. Його шанобливо називали «пан-майстер». Він керував будівничими роботами. Йому на допомогу приходили близькі родичі та сусіди. З їх допомогою хату будували швидко й весело. Звичай спільно допомагати друзям, родичам чи односельцям гуцули називають толокою.

На Гуцульщині побутувало багато прикмет й обрядів про будівництво житла. Приміром, будівництво розпочинали влітку, або ж восени. Нову хату не слід було закладати на місці старої, де були сварки й незгоди. Місце на нову хату кропили свяченою водою. Під час будівництва співали веселих і бадьорих пісень-коломійок, щоб весело жилось у новозбудованій хаті. По закінченні будівництва на дах чіпляли «квітку». Це – вінок, який сплетений з польових квітів. Усі, хто допомагав на будівництві, вітали господарів. На Гуцульщині їх називають газдами. Газди дякували своїм помічникам та запрошували їх на гостину. Цей звичай називають «входини». Окрім хати споруджували господарські будівлі — стодолу для зберігання сіна, стайню для домашніх тварин.

Подвір'я огороджували низеньким парканцем –«граждою», аби не повтікала худібка. Великих парканів не було, бо з давніх часів на Гуцульщині злодіїв не було. Хату разом з усіма господарськими будівлями називають гуцули «осідком». Гуцули дбайливо облаштовували та прикрашали свої оселі зовні і зсередини.

Розповідь супроводжувалась демонстрацією макету гуцульської хати, ілюстраціями стародавнього житла. При цім дітям пропонували знайти відповіді на запитання: чим прикрашали віконні рами, двері, меблі? (художнім різьбленням), чи малювали стіни фарбою? (не малювали)?, як прикрашали піч? (малюнками на кахлях), підлога була земляна чи дерев'яна? (дерев'яна). З метою закріплення набутих знань проводилась дидактична гра «Розкажи, про що дізнався». За кожну правильну відповідь дитина отримує фішку. Перемагав той, хто зібрав більше фішок. Наводимо приклади відповідей дітей.

ОЛЯ С.: Наш край дуже гарний, бо у ньому багато високих гір, річок і лісів. Його називають Гуцульщина. Це давня назва. Гуцульщина є частиною України.

ОРЕСТ П.: На Гуцульщині будували багато хат, тому що гуцули одні одним допомагали. Але хату можна було будувати лише влітку і восени. А керував будівництвом «пан-майстер». Він казав всім, що й як робити.

НАДЯ С.: Гуцули будували хату як для себе, так і для своєї худібки.

ТАРАС Р.: А як хату вже побудували, то зверху її прикрашали квіткою. Гуцули любили прикрашати вікна й двері різьбою, а піч розмальовували візерунками.

Поглиблення уявлень старших дошкільників про особливості побуту господарювання та дозвілля гуцулів, збагачення лексичного запасу й виховання поваги до культурних надбань гуцульського краю відбувалось на занятті – «Колисочка яворова, шнурочок шовковий». Заняття проводилось у народознавчій кімнаті у який попередньо розташовували зразки дерев'яних меблів – стіл, лавки, полиці, скриня («куфер»), колиска, «жердка»(прикрашений різьбою дерев'яний вішак для одягу); речей хатнього вжитку – килимки з верети, ліжник, вишивані рушники; дерев'яного і глиняного посуду (Додаток Л.2)..

Методика зайняття передбачала створення ігрової ситуації з залученням лялькового персонажу – ляльки Василяни, до якої діти «завітають у гості». Вихователька зауважує, що лялькова хатка маленька, і тому для більшої зручності окремі речі Василянка винесла з оселі, щоб їх було зручно роздивлятися.

В подальшому відбувалось докладне знайомство з внутрішнім облаштуванням стародавньої гуцульської хати: її складових частин передпокою (гуцули називають «хороми»), комори, кімнати. Під час заняття діти дізнавались, що речі у кімнаті гуцульської хати зроблені переважно з дерева та прикрашені різьбою. Меблі: стіл застелений вишитою скатертиною, лави накриті вовняними ковдрами – «ліжниками». Одяг зберігали у скрині – «куфрі» чи вішали на дерев'яному вішаку –«жердці». Підлогу застеляли саморобними килимками з верети, тому їх називають верітками. Значну частину кімнати займала велика піч. Вона вважалась головним елементом хатнього облаштування, тому що в ній готували їжу, вона зігрівала у холодну пору року. Гуцули здавна намагались якнайкраще прикрасити піч, тому викладали її розмальованим кахлем. А ще за піччю робили дерев'яний настіл, що служив

ліжком. Це тепле та затишне місце називали «запічком». Якщо у родині була маленька дитина, то до стелі підвішували колиску зроблену з явора чи лози.

Посуд газдині-гуцулки зберігали на відкритих полицях біля печі. Окрім звичайних макітер, мисок і полумисків у гуцулів є свої особливі різновиди посуду. Це «гарничик» – дерев'яне горня з кришкою для молока; «гладунчик» – розмальований глиняний глечик для зберігання солі; «цебрик» – округла посудина для замішування тісто, а ще «бербеничка» – невеличка бочечка, в якій зберігали бринзу (овечий сир).

Стіни кімнати прикрашали образи прибрані вишитими рушниками. Саме образи вважались головними оберегами дому. Їх називають оберегами, бо вірять, що вони оберігають родину від нещастя й хвороб. Отож спершу в новій хаті вішали образи. Водночас у гуцульських оселях були й інші обереги. Наприклад, над вікнами вішали букетики сухих квітів з вплетеними вовняними червоними ниточками, біля дверей вішали виліплені з глини фігурки коників, баранців, півників. На колісочку маленької дитини прив'язували кетяги засушеної калини. Вважалось, що й візерунки на вишитих рушниках оберігали оселю від лиха.

У розмові про стародавню гуцульську хату вихователька наголошує, що всі члени родини намагались утримувати житло чистим й охайним. Доньки допомагали мамі мити посуд і розкладати його на полиці, замітали підлогу, вишивали рушники. Сини допомагали батькові виготовляти ужиткові речі, упорядковувати господарські будівлі, доглядати за худобою. На Гуцульщині догляд за домашньою худобою вважається чоловічою справою. Гуцулочок і гуцуликів, які старанно виконували домашню роботу, схвально називали – газдівські діти.

На свята в гості приходила вся родина. За святковим столом співали пісень, розповідали веселі і повчальні історії. Старші розповідали молодшим про минувшину, ділились корисними знаннями, давали слушні поради. Так від покоління до покоління успадковувались народна мудрість і творчість.

Після розповіді виконувались ігри-вправи 1) на доповнення речень та висловлювань «На столі стоїть...», «Лавка накрита...» , «Килимки на підлозі гуцули називають....», «Для чого призначений».

З метою закріплення знань та уявлень, що їх набули дошкільники під час перших двох занять, виховання бережного ставлення до матеріальних цінностей гуцульської етнокультури, стимулювання прагнення популяризувати культурні здобутки рідного краю, організовано святковий захід «Входини по-гуцульськи» з залученням батьків та інших родичів вихованців (Додаток М.1).

Під час святкового дійства діти спільно з дорослими інсценували обряд «в'язання квітки», демонстрували й розповідали про речі повсякденного вжитку та хатні обереги, що здавна побутували на Гуцульщині, виконували традиційні гуцульські пісні і танці. Захід завершувався спільною гостиною.

На третьому і четвертому заняттях першого етапу діти знайомились з особливостями гуцульського одягу («Гуцульський стрій») та різновидами гуцульських народних іграшок («Гуцульська народна іграшка»). Підсумковим на цьому етапі було «Свято гуцульської вишивки», що мало за мету узагальнити знання й уявлення старших дошкільників про елементи гуцульської етнокультури, а відтак розвинути уміння їх відображати у власній творчій діяльності.

У другій половині дня педагоги заохочували дітей розглядати книжкові ілюстрації та фоторепродукції на гуцульську тематику, складати розповіді за малюнками, розучувати «співанки» про гуцульський край та його мешканців. На цей час планувались читання й переказ гуцульських народних казок, бесід про перші історичні згадки про Гуцульщину, трудові традиції, участь гуцулів у визвольній боротьбі за незалежність української держави, цитування висловів видатних чужоземців про красу гуцульського краю та гостинну вдачу гуцулів, читання та перекази гуцульських історичних легенд і оповідань.

Починаючи з першого етапу, програмою експерименту передбачено ознайомлення дітей з творами образотворчого мистецтва, в яких яскраво відображено самотні риси гуцульської етнокультури. З огляду на значну

кількість творів означеної тематики розроблено типологію особистісного спілкування старших дошкільників з мистецтвом представлену у таблиці 4.3.

Потреба у визначенні типів особистісного спілкування старших дошкільників з мистецтвом зумовлена тим, що під час спостережень було помічено – вихователь є ініціатором оцінки творів декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва. При цьому його думка ніби нав'язана дитині. Тому ми намагались спрямовувати вихователів до практики за типом «дитина – мистецтво – педагог».

Зусилля практиків спрямовували на саморозвиток естетичних здібностей, збагачення духовної культури, формування особистості та розвиток творчого потенціалу дошкільників. Йдеться про надання дитині незалежності та самостійності у проявах її почуттів та вербалізації власних суджень. Згідно з концептуальними засадами нашого дослідження розроблено педагогічні ситуації спілкування дітей з живописом, які дадуть змогу виявити характер особистісного ставлення дітей до живопису.

Типи особистісного спілкування дітей з мистецтвом

Таблиця 4.3.

№	Типи	Характеристика кожного типу
1	Мистецтво ↔ дитина	Мистецький твір зацікавлює дитину. Вона безпосередньо сприймає його, але не може самостійно формувати ставлення до самого мистецтва як чинника людської культури.
2	Дитина ↔ мистецтво	Дитина сприймає мистецький твір. Внаслідок цього у неї виникає бажання самій створити щось подібне до того, що вона споглядала.
3	Дитина ↔ мистецтво ↔ дитина	Дитина сприймає мистецький твір, проникається певними почуттями, а потім ділиться своїми враженнями з іншими дітьми.
4	Дитина ↔ мистецтво ↔ педагог	Дитина сприймає мистецькі твори, а згодом веде бесіду з педагогом за твором.
5	Мистецтво ↔ дитина ↔ педагог	Мистецькі твори зацікавлюють дитину, а згодом вона висловлює своє ставлення до них, ділиться своїми враженнями в бесіди з педагогом.
6	Педагог ↔ мистецтво ↔ дитина	Спочатку педагог знайомиться з мистецьким твором. Потім знайомить з ним дитину, ділиться враженнями, висловлює власну оцінку техніки його виконання тощо.

Образотворча діяльність була спрямована на формування вміння передавати характерні ознаки речей гуцульського побуту, розвиток вміння створювати візерунки за мотивами гуцульського народного мистецтва, удосконалення вміння малювати з натури.

У процесі планування й проведення занять з художньої праці керувались твердженням Б.М.Неменського: «Дитина повинна відчувати гордість за своїх пращурів, за їх художній дар, відчувати себе їх спадкоємцем, прагнути стати учасником створення краси свого рідного краю»[168, с.12].

Відтак на початку кожного заняття дітям пропонували оглянути зразки творів декоративно-ужиткового мистецтва (у відповідності з темою заняття), просили пригадати, де вони бачили подібні вироби, і висловити свої припущення щодо того, хто міг їх виготовити. За допомогою навідних питань дітей підводили до думки про самобутність гуцульського орнаменту. Педагог помічав, які саме твори декоративно-ужиткового мистецтва зацікавили дітей, а відтак пропонував їй власноруч відтворити побачені візерунки.

Методика експерименту передбачала активну співпрацю експериментатора з педагогічними працівниками досліджуваних ЗДО. Зокрема на першому етапі організовано зустріч «за круглим столом» «Хто, як не ми?» /до проблеми актуалізації гуцульської етнопедагогіки/, семінар-практикум «Гуцульський фольклор у роботі з дітьми різних вікових груп». Означені заходи були спрямовані на формування уявлень про особливості гуцульської етнокультури, розвиток вміння аналізувати й добирати окремі елементи культурної спадщини, виявлення шляхів, форм і методів впровадження елементів гуцульської етнокультури в роботу з дошкільниками.

Зважаючи на результати констатуючого експерименту, значної уваги приділяли підвищенню компетентності педагогів у царині етнопроблематики. При цій перевагу надавали практичним, проблемно-пошуковим методам й методам самостійної роботи. Приміром, педагогам пропонували (послуговуючись довідковою літературою) опрацювати визначення понять «етнос», «етнокультура», «етнокультурний осередок», «етнокультурні

цінності», «етнічна самосвідомість» «етнічна приналежність» й навести власні приклади, які б підтверджували чи спростовували наведене визначення. Одержані результати утабличувались за зразком «словника етнічних термінів», порівнювались, обговорювали й дискутувались на семінарі-практикумі.

Зазначимо, що впродовж усього формувального експерименту, педагогів орієнтували на самостійну проблемно-пошукову діяльність. Її результати фіксували й опрацьовували задля корекції у наданні методичної допомоги. Зразки методичного матеріалу для самоопрацювання («Словник етнічних термінів», «Етнопедагогічний паспорт гуцульської іграшки» та ін.) подано у додатках Н - П.

У роботі з родиною намагались заохотити батьків до вивчення культурних надбань гуцульського етнорегіону, формувати етнічну самосвідомість, зацікавити етнічним потенціалом гуцулів у царині виховання, задля відродження етнопедагогічної спадщини гуцулів. З метою розв'язання означених завдань організовано проблемну лекцію «Хто ми на цій землі?», групову бесіду «Виховні традиції гуцулів». Окрім традиційних форм співпраці з родинами вихованців було запропоновано таку форму роботи як «пізнавальні посиденьки». Її рекомендували проводити в недільний післяобідній час та запрошувати усіх членів родин і самих вихованців. Тематика означеного заходу присвячувалась традиціям гуцульського побуту («Затишок гуцульської оселі») й спрямована на підвищення педагогічної культури дорослих членів родини, відродження кращих традицій родинного життєустрою, стимулювання творчого потенціалу всіх членів родини, налагодженню позитивної атмосфери й міжпоколіннього взаєморозуміння.

Наприкінці першого етапу було здійснено проміжний зріз ефективності експериментальної роботи. Аналіз результатів першого етапу формувального експерименту засвідчив, що діти почали оволодівати уявленням та виявляють бажання розповідати про побутовий устрій гуцулів, їх трудові традиції й звичаєву обрядовість. При цім володіють збагаченим словниковим запасом.

Вміють виокремити з-поміж інших архітектурні споруди, народний одяг, ужиткові речі та іграшках, що побутують на Гуцульщині.

Другий етап

Другий етап мав за мету утвердження й закріплення у вихованців старшого дошкільного віку позитивних вражень і переживань, які з'являлись в них при ознайомленні з різноманітними аспектами гуцульської етнокультури. Відтак позитивно забарвлені емоції сприяли усвідомленню й визнанню причетності до гуцульської етноспільноти.

Відповідно до мети визначено низку завдань, розв'язання яких дозволило досягти бажаних результатів:

- 1) формування усвідомлення культурного значення гуцульського етнорегіону у складі української держави;
- 2) ознайомлення з мистецькими творами присвяченими природі та культурі гуцульського краю;
- 3) налаштування до емоційної сприйнятливості самотнього колориту матеріальних і духовних надбань гуцульської етнокультури;
- 4) стимулювання зацікавленості та допомога при вивченні етимології імені (прізвища) та складанні родинного дерева;
- 5) формування шанобливого ставлення та підтримка усвідомленого прагнення зберігати й популяризувати гуцульську культурну унікальність;
- 6) ініціювання залучення фольклорних творів, елементів декоративно-ужиткового мистецтва, народних ігор як в індивідуальну, так і групову практичну та творчу діяльність.

На другому етапі формувального експерименту окрім традиційних навчальних занять та виховних заходів впроваджено кілька форм організації виховного процесу: екскурсія до краєзнавчого музею (художнього салону, крамниці сувенірів, світлиці в сільському будинку культури тощо), відвідування майстерні народних майстрів та знайомство з народними умільцями, організацію виставок «Сімейні реліквії», «Сад родинних деревець».

Водночас широко застосовували низку методів та прийомів: евристична бесіда, пояснення, переконання, доведення, порівняння, ігри-вправи на розвиток спостережливості дітей («Впізнай за формою», «Впізнай за розписом», «Відгадай, що позначає певний візерунок», «Відгадай вид народного мистецтва» «Страви до святкового столу»); художньо-дидактичні ігри («Розглянь та розмалюй», «Майстерня гуцульських іграшок», «Збираємо розбиту писанку», «Художній салон», рольові ігри «Юні екскурсоводи», «Гуцульська родина», читання художніх творів про Гуцульщину, прослуховування музичних творів, перегляд відео-матеріалів гуцульської тематики.

Робота з дошкільниками передбачала ігрові ситуації з залученням казкових героїв, вдача, мова й поведінка яких втілювали в собі кращі риси гуцулів-трудівників (народна майстриня пані Юстина, Легінь-вівчар). А також героїв гуцульської міфології, як-от Чугайстра. Він живе в лісі й нічого не знає (за темою заходу), тому звертається за роз'ясненнями до своїх маленьких друзів. Задум автора сценарію виховного заходу – показати Чугайстра веселуном-невдахою, який полюбляє пустувати й глузувати, проте він завжди слухає настанов дітей і вихователя, визнає недоречність своєї поведінки, а насамкінець просить у них пробачення. Щодо виконання цієї ролі, то в більшості експериментальних ЗДО її було доручено сторожам, яких одягали у вивернутий кожух і волохату шапку. Зауважимо, що імпровізовані «артисти» на відмінно впорались з своїми ролями, а Чугайстр був найбажанішим гостем.

З огляду на комплексність завдань другого етапу виховну роботу вбачали за доцільне здійснювати за трьома умовно означеними змістовними блоками: сімейно-родинний, звичаєво-обрядовий, мистецько-краєзнавчий. Кожен блок реалізувався в різних формах освітнього процесу (Таблиця 4.4.).

Таблиця 4.4

Планування виховної роботи на II етапі формувального експерименту

Форма роботи	Блок № 1	Блок № 2	Блок № 3
	Сімейно-родинний Тема	Звичаєво-обрядовий Тема	Мистецько-краєзнавчий Тема
Навчальні Заняття	„Зростає родинне дерево“		“Наш рідний край — Гуцульщини чарівна”
	“Ми і наші рідні”		
Робота у повсякденні			Екскурсія до краєзнавчого музею
			Відвідування художньої майстерні
			Зустріч з народним майстром
Образотворча діяльність	Виготовлення “Родинного дерева”	Аплікація “Дідух”	Малювання ляльок “Гуцулик” і “Гуцулочка”
		Групова аплікація “Різдвяна зірка”	
Святково- розважальні заходи	Розвага “День іменинника”	Свято “Гуцульський вертеп”	Мистецько- краєзнавче свято “Гуцульський Диво-край
	Виставка “Сімейні реліквії”		
Інші форми роботи	Виставка “Сад родинних деревець”.		

Так, **блок № 1** (сімейно-родинний) передбачав 2 заняття («Зростає родинне деревце», «Ми і наші рідні»), під час яких дітей знайомили з відмінністю понять «сім'я», «родина», «родовід», формували уявлення про родинні зв'язки: «по-крові» та «по-обряду», збагачували лексичний запас гуцульськими назвами родичів (вуйко, вуйна – дядько і тітка по материнській лінії, стрийко, стрийна, – дядько і тітка по батьківській лінії, нанашко – хресний батько, нанашка – хресна мати), спонукали до розповідей про свою родину, виховували почуття поваги до старших та турботи про молодших членів родини. Задля цього увагу акцентували на методах активного засвоєння як-от: 1) відповіді на запитання за темою «Що Ти знаєш про свою родину?»; 2) усне моделювання «родинного деревця»; 3) розповідь дітей про своїх хресних батьків; 4) дидактична гра «Я хочу Вас познайомити» (діти приносять фотографії рідних й розповідають про кожного); 5) гра-вправа «Вуйко чи стрийко?»; 6) бесіда на тему «Що доброго я роблю для своїх рідних».

В межах блоку № 1 було організовано дві тематичні виставки «Сімейні реліквії» та «Сад родинних деревець». Їх провідною метою було знайомство з речами, які стали реліквіями в родинах вихованців, виховання бережного ставлення до старовинних речей, що є часткою матеріальної культури етноспільноти. Знайомство з «родинними деревцями» виховує гордість за приналежність до минулого й сьогодення своєї родини.

В якості експонатів було використано родинні реліквії /фотографії, листи, побутові речі, книги тощо/ й «родинні деревця», що їх виготовлено при допомозі старших членів родин вихованців..

Активізувати і поповнити набуті знання й уявлення діти мали нагоду під час розваги «День іменинника». Захід починали з ігрової ситуації «Нам подарували нову ляльку (у гуцульському вбранні), як її назвемо?». Далі – гра-вправа «Як пестливо покликати Ганну?», «Коли Іван, а коли Івасик?», спогади запрошених хресних батьків про раннє дитинство їх похресників, конкурс на знання пісень з українськими іменами. На завершення іменинникам дарували

хустинки-носовички (або інші корисні дрібнички) з вишитими (намальованими) ініціалами їх імені.

Блок № 2 (звичаєво-обрядовий) передбачав ознайомлення старших дошкільників з самотністю атрибутики, фольклору, кулінарії й обрядових дійств у відзначенні свят (на прикладі різдвяного циклу). Програмний зміст цього блоку реалізувався у різних формах і видах дитячої діяльності. Приміром, на заняттях з художньої праці дошкільникам пропонували виготовити аплікації «Дідух», «Різдвяна зірка», для цього формували гуртки по 4-5 дітей. Згодом дитячі роботи використовували під час проведення свята «Гуцульський вертеп» в якості декорацій («Різдвяна зірка») та подарунків гостям («Дідух»).

Активізація гурткової форми образотворчої діяльності ґрунтувалась на теоретичному положенні дитячої психології, згідно якого дошкільник в умовах співробітництва в змозі подолати інтелектуальні, практичні труднощі й досягти значних результатів. Отож, самотійна робота кожного й колективна діяльність в творчому процесі тісно взаємопов'язані між собою. Систематично аналізувались психологічні особливості й удосконалювались практичні навички вихованців у вмінні спілкуватися й домовлятися. Дітей вчили самотійно організовувати мікрогуртки для співпраці з урахуванням їх індивідуальних особливостей, уподобань і нахилів. Це сприяло формуванню уміння слухати іншого, помічати позитивне в його роботі, брати в ній участь, проявляти індивідуальні схильності, мати власну точку зору і вміти її доводити.

Мистецько-краєзнавчий **блок № 3** спрямований на ознайомлення старших дошкільників з природною і культурною самотністю Гуцульщини віддзеркалену в різних видах мистецтва. Так, метою заняття на тему «Наш рідний край – Гуцульщина чарівна» було закріплення й систематизація знань про Гуцульщину; формування уявлень про географічне розташування Гуцульщини на території України, виховання почуття гордості за свій рідний край (Додаток Л.3).

Методичним забезпеченням: для даного заняття слугувала карта України, відео матеріал про Гуцульщину, фотоальбоми «Запрошуємо в

Карпати»(Ужгород, 1984 р.), «Івано-Франківщина» (Київ, 1985 р.), «Шовкова косиця» (Ужгород, 1985 р.), хрестоматія з гуцульського фольклору «Флояра» (Косів, 1999 р.).

Використовуючи карту України та відповіді на запитання виховательки, актуалізували попередньо набуті знання про розташування гуцульського етнорегіону на території України. Під час створеної ігрової ситуації «Мандруємо гуцульським краєм» діти дізнавались про найвищі вершини Карпатських гір – Говерлу, Петрос, Піп Іван, Чорногору; ріки – Прут, Тиса, Черемош; міста Гуцульщини – Коломия, Косів, Верховина, Путила, Рахів, Яремче. Знайомство з кожним об'єктом супроводжувалось оглядом відповідних фото і відео матеріалів. Після цього вихованці прослуховували коломийки про рідний край. На завершення проводилась рольова гра «Юні екскурсоводи». Дітям пропонували уявити, що вони розповідають про свій край іноземним друзям-ровесникам, які завітали на Гуцульщину. Наведемо кілька прикладів дитячих оповідей.

ЛЕСЯ Ю. Наш край називається Гуцульщина, а люди які тут живуть – гуцулами. Гуцульщина є частиною України і знаходиться там, де гори Карпати. Це високі гори, але найвищою є гора Говерла. З гір витікають водоспади, вони впадають у річки Тиса і Черемош. У горах є великі пасовища, які називають полонини. Тут влітку гуцули-вівчарі пасуть овечок. У нас дуже люблять овечок, бо вони дають молоко, з якого роблять бринзу. З овечої вовни роблять ліжники. Це такі теплі м'які ковдри.

ОРЕСТ О.: На Гуцульщині багато різних міст і сіл. У кожному селі та місті є народні майстри. Вони виробляють гарні іграшки, посуд, ліжники, які називають гуцульськими, бо більше таких ніде не роблять. Гуцульські іграшки чи посуд продають на ярмарках у містах Косові, Яремчі. Речі зроблені дуже давно можна побачити в музеї та в книжках. А ще давні речі зберігають удома для того, щоб пам'ятали про тих, хто їх зробив.

НАЗАР Т.: На Гуцульщині дуже гарно, тому гуцули співають про неї багато коломийок. Коломийки це такі пісні, у яких можна про все співати: і про гори, і про полонини, і про овечок.

ХРИСТИНА І.: У нас веселі свята. На свята ми одягаємось у гарний гуцульський одяг. Дівчатка одягають запаску і кептарик, на голову – чільце, а хлопчики – сардачки й крисані. На свята всі танцюють гуцульські танці, співають коломийки. А ще наші мами і бабусі на свята готують гуцульські страви: бануш, товченики, начинку. Вони дуже смачні. Коли до нас хтось завітає в гості, то дуже хвалить ці страви.

Експериментальною програмою передбачалось відвідування художньої майстерні, екскурсія до краєзнавчого музею та зустріч з народним майстром. Означені заходи спрямовані на розширення уявлень про основні етапи ремісницького процесу, формування позитивного ставлення до відродження забутих гуцульських ремесел, зацікавлення працею народних митців Гуцульщини, пробудження бажання продовжити трудові традиції гуцулів у поєднанні з новітніми технологіями. Планування кожного заходу передбачало наступні етапи:

1. Попередня підготовча робота:

- а) мистецтвознавча розповідь;
- б) приготування пісенних й віршованих подарунків для запрошених гостей.

2. Проведення заходу.

3. Відтворення отриманих знань:

- а) у підсумковій бесіді;
- б) дидактичних іграх «Впізнай за формою», «Впізнай за розписом», «Відгадай вид народного мистецтва»;
- в) художньо-дидактичних іграх «Розглянь та намалюй», «Зберемо розбиту писанку», «Майстерня гуцульської іграшки» тощо.

Організацію роботи у повсякденні продемонструємо на прикладі зустрічі з народним майстром. Під час попередньої роботи діти спільно з вихователем

розглядали ілюстрації з фотоальбомів з зображенням виробів гуцульських майстрів. З-поміж виробів декоративно-ужиткового мистецтва (посуду, килимів, рушників) виокремлювали іграшки та їх різновид – іграшки з сиру. Вихователька відзначає, що такі іграшки виготовляють лише у гуцульському краї, проте вони знані по всій Україні та за кордоном. Розповідає легенду про виникнення гуцульської іграшки, за якою високо в горах на полонині Легінь-вівчар виліпив у подарунок своїй маленькій сестричці сирного баранця з закрученими ріжками й обручиком на шії. Подарунок дуже сподобався сестричці і вона берегла його все життя. А коли зістарілась, то передала баранчика своїм онукам. З того часу газдині-гуцулки виготовляли сирні іграшки перед святами у подарунок дітям. Тендітні та кумедні фігурки приносили багато радості малечі. Досхочу набавившись ними, діти ласували матусиними подарунками. Однак, якщо фігурка виходила гарною, її залишали. Згодом іграшки з сиру набували міцності. Вони зберігалися роками і не втрачали своєї привабливості.

Вихователька запитувала дітей, чи хотіли б вони познайомитись з майстром, який виготовляє ці іграшки. Отримавши згоду дітей, пропонувала намалювати запрошення для майстра, вивчити напам'ять коломийки про рідний край та навчитись виконувати на дитячих музичних інструментах (сопілочка, бубон, свищик, металофон) нескладну гуцульську мелодію.

Запрошена на зустріч з дошкільниками народний майстер О.Г.Шкрібляк розповіла про виготовлення сирної іграшки, яким займалась ще її прабабуся. Виробничі секрети переходили у спадок від бабусі до мами. Тепер сирну іграшку виготовляє запрошена гостя, а свій хист передає двом донькам.

Народний майстер зазначила, що для виготовлення іграшок здавна користувалися сиром з овечого молока. Обезжирене підігрите молоко заброджували, так званим, сирним квасом (закисленим молоком). Заброджену масу зціджували, ставили у тепле місце, а потім розминали, від чого вона набувала пластичності і робилась придатною для ліплення. З цієї сирної маси гуцулки ліпили коників, оленів, баранців, пташок тощо.

Вже виліплені іграшки прикрашалися джгутиками з сиру. Сирне тісто має здатність розтягуватись у довгі, тонкі, досить міцні джгутики, котрі змотуються й зав'язуються вузликами. Тому майже усі тваринки мали збрую, сідло тощо. Складні іграшки майстри виконували частинами, а потім збирали. Окремо робили сідло вершника, його рушницю, навіть одяг, відтак фігурку вершника одягали і разом з сідлом міцно прив'язували до коника. Вироблені фігурки варили у підсоленому окропі висушували й прикрашали зеленими та червоними барвниками. Однак здебільшого іграшку залишали не мальованою.

О.Г.Шкрібляк запропонувала дітям прикрасити принесені нею заготовки за власною фантазією. Нагадала вихованцям, що виготовляти сирну іграшку можна за дотримання певних гігієнічних приписів (у розмові діти визначили яких саме). Гостя висловила надію, що маленькі гуцулята будуть продовжувати мистецькі традиції славних гуцульських майстрів. На завершення зустрічі з О.Г.Шкрібляк вихованці подякували за цікаву розповідь та виконали пісенні та музичні «подарунки».

На закріплення одержаних знань проводились дидактичні ігри «Впізнай за формою», «Впізнай за розписом». Задля розвитку вміння відображати елементи гуцульського колориту в художній діяльності вихованцям запропоновано художньо-дидактичну гру «Майстерня гуцульської іграшки». Підсумкова тематична бесіда спрямована на виявлення здатності оцінювати етнокультурний матеріал (іграшку), вміння розповідати про особливості гуцульської іграшки, ставлення до збереження й примноження декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини. Наводимо зразки дитячих висловлювань.

НАТАЛІЯ Л.: Іграшки зроблені з сиру називають гуцульськими, бо вони зроблені у нас на Гуцульщині нашими народними майстрами. З сиру їх роблять тому, що у нашому краю є великі полонини, де пасуть овець. З овечого сиру і роблять іграшки.

ДМИТРИК І.: Раніше не було магазинів з іграшками, тому мами-гуцулки робили їх в подарунок своїм дітям. Мама хотіли, щоб їх дітям іграшки

сподобались, тому робили їх дуже гарними і смачними. Діти могли їх їсти, а могли ними гратися.

ЛЕСЯ Ю. Напевно раніше всі мами на Гуцульщині вміли робити іграшки з сиру, а тепер її може зробити лише народний майстер. А, якщо й народні майстри забудуть як їх робити, тоді сирні іграшки зовсім зникнуть.

НАДЯ С.: Сирні іграшки маленькі. Вони можуть уміститись на долоні. Якщо придивитись, на кожній іграшці знайдемо прикраси чи малюнок.

ЛЮБОМИР З.: З сиру ліпили баранців і коників, бо цих тварин гуцули доглядають у своєму господарстві. А ще ліпили оленів, бо олені живуть у наших лісах.

ЛІЛЯ О.: Іграшки з сиру дуже відомі. Їх фотографії є в альбомах, де багато фотографій про ремесла Гуцульщини.

СЕМЕН Р.: Якщо ми поїдемо кудись далеко в гості, то можна взяти з собою кілька сирних іграшок в подарунок.

ОЛЕГ Д.: Коли в інших країнах побачать, які гарні на Гуцульщині іграшки, то захочуть приїхати у до нас погостювати.

ЛЕСЯ Ю. Сирні іграшки та інші гуцульські іграшки треба робити ще гарнішими, для того, щоб наші гості могли взяти їх з собою на згадку про Гуцульщину.

З метою закріплення набутих знань й розвитку творчих здібностей для учасників експерименту було організовано мистецько–краєзнавче свято «Гуцульський дивокрай». Програмовий зміст заходу передбачав активну участь вихованців, їх батьків і родичів. Під час заходу вихованці експериментальної групи виконували народні танки «Гуцулка» й «Дрібушки». Переглядали відео матеріали з краєвидами Гуцульщини під супровід віршів О.Олеся «На зелених горах», М.Т.Рильського «Карпатські октави» М.І.Фаб'яка «Мої рідні Карпати». При проведенні краєзнавчої міні-вікторини «Говерла ріка чи гора?» запитання дорослим задавали діти. Спільне прослуховування пісні «Верховинець» (слова М.О.Устиновича, музика М.М.Вербицького) спонукало до обговорення й обміну враженнями. Всі учасник свята взяли участь у міні-конкурсі на краще оповідання за картиною Т.О.Голембієвської «Українські куманці» /для дітей/ й

З.І.Кецала «Старі господарські будинки в с.Карпатське» /для батьків/. Згодом слухали фрагменти музичних творів М.В.Колеси «Гуцульські прелюдії», «Три коломийки», «Ой у горах, у Карпатах». Наприкінці проводились ігри-вправи за прослуханими творами (спільно з дорослими) «Які музичні інструменти чуємо», «Весела чи сумна, швидка чи повільна» (ознаки мелодій).

У роботі з педагогами принагідно наголошували на потребі дослідження особливостей сприйняття дошкільниками творів образотворчого й декоративно-ужиткового мистецтва. Спільними зусиллями конкретизовано критерії добору мистецьких творів пропонованих для роботи з дітьми, а саме:

- повинні бути високохудожніми, з чітко виявленою колоритною й орнаментальною виразністю;
- бути доступними для сприйняття дошкільників, відповідати рівню їх образотворчих умінь;
- надавати дітям можливість практичного їх використання в різних видах діяльності.

Учасники експерименту дійшли висновку про необхідність ознайомлювати вихованців з мистецькими творами, які за видами, матеріалом, способом виготовлення й оформлення відображають самотність певного етнорегіону.

Упродовж другого етапу формувального експерименту батьків та інших членів родин вихованців до організації та проведення тематичних виставок і родинних свят. Означена форма співпраці покликана створити умови до зацікавлення своїм родоводом, усвідомлення себе спадкоємцем родинних традицій, виховання гордості за минуле своєї родини. Зауважимо, що при підготовці до виставки «Сімейні реліквії», старші члени родини радо приносили й демонстрували стародавні речі, розповідали історії про них, висловлювали надію, що молодше покоління збереже їх як пам'ять про своїх пращурів.

Спостереження та спілкування з учасниками експериментальних груп після другого етапу формувального експерименту засвідчили усвідомлення дітьми значення гуцульського етнорегіону в складі української держави. Діти радіють нагоді дізнатись про різноманітні аспекти гуцульської етнокультури;

проявляють ініціативу, відтворюючи гуцульську тематику в особистій та груповій діяльності; виявляють повагу до минулого гуцульського народу; шанобливо ставляться до праці народних майстрів та виявляють бажання в майбутньому обрати професію пов'язану з трудовими традиціями Гуцульщини.

Подальше виховання старших дошкільників засобами етнокультури здійснювалось на третьому етапі формувального експерименту в процесі розв'язання відповідних цьому етапу педагогічних завдань.

Третій етап

Мета: активізація творчого потенціалу вихованців у відтворенні, збереженні й примноженні гуцульської етнокультури. З огляду на це змістовна частина даного етапу спрямована на формування вмінь і навичок комплексного поєднання елементів етнокультури Гуцульщини в зображальній, мовленнєвій та ігровій діяльності старших дошкільників. Досягнення бажаного результату уможлиблювалось внаслідок конкретизації завдань:

- 1) розвиток здібностей, нахилів та інтересів дітей відображати гуцульський колорит у творчій діяльності;
- 2) виховання естетичного сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини;
- 3) формування елементарної техніки окремих видів гуцульських народних ремесел (вишивка, кераміка, лозоплетіння, ткацтво, писанкарство, виготовлення іграшок з сиру й тіста);
- 4) реалізація мовленнєвих завдань на заняттях з художньої праці;
- 5) формування вміння творчо інтерпретувати явища й речі оточуючого середовища;
- б) стимулювання творчої ініціативи.

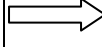
Задля розв'язання перелічених завдань впроваджено тематичний цикл «Спадкоємці гуцульських традицій» як корегуючу міждисциплінарну ланку. Виховна робота охоплювала три змістовні взаємодоповнюючі блоки – «родинні традиції», «трудові традиції», «мистецькі традиції» (Схема 5.)

Планування виховної роботи на III етапі формувального експерименту

Блок № 1 Родинні традиції	
Форма роботи	Тема
Навчальні заняття	“Створимо казку гуцульського краю” “Газдівські діти”
Робота у повсякденні	підготовка родини до великодніх свят “Чари гуцульської казки”
Святково-розважальні заходи	”Цічка прехороша” (обряд першого заплігання дівчинки) /свято/ “Подарунки для лубої нені” /свято/

Блок № 2 Трудові традиції	
Форма роботи	Тема
Навчальні заняття	“Готуємось до ярмарку” (підготовка до свята ‘Гуцульський ярмарок)
Робота у повсякденні	“Що ми знаємо про гуцульський народний календар” (пізнавальна бесіда)
Святково-розважальні заходи	“Гуцульські забави” /спортивна розвага/ “Збираємось на полонину” /розвага/

Блок № 3 Мистецькі традиції	
Форма роботи	Тема
Навчальні заняття	”У творчій майстерні”
Робота у повсякденні	”Співчий гуцульський край”
Образотворча Діяльність	“Щоб гарний був горщик”, “Чарівна лозинка” “Світ гуцульської писанки”, “Килимок для ляльки”, “Хустинка-вишиванка”
Святково-розважальні заходи	“Гуцульський ярмарок”. /розвага/ “Подаруй ми писанку” /свято/

На цьому етапі з-поміж інших найактивніше послуговувались наступними методами та прийомами: мистецтвознавча розповідь, актуалізація попередньо набутих знань, демонстрація, вправлення, змагання; відгадування загадок, вивчення пісень та віршів про різні види декоративно-ужиткового мистецтва, пригадування приказок та прислів'їв про художню працю. Відбувалось створення ігрових ситуацій («Маленькі оповідачі», «Вправні майстри», «Кому, що подарувати», «Театр перед мікрофоном»), проведення дидактичних ігор («Прикрасимо хатинку ляльки Василянки», «Влаштуємо виставку гуцульських сувенірів», «Підберемо орнамент», «Віднайти відмінності у візерунках», «Вірно-невірно»).

В період третього етапу діти активно долучались до творчої діяльності за мотивами усної народної творчості, зокрема казок. Посилена увага до драматизації невеликих за обсягом творів зумовлена тим, що без примусу з боку дорослого і без зайвого дидактизму, казка дозволяє звернутися до вже відомого і концентрує увагу на провідній думці твору. Обговорення характеру казкових героїв при підготовці до драматизації допомагає дошкільникам образно уявити позитивних і негативних персонажів, закріпити художньо-образні уявлення, розкрити етнічний колорит казкового сюжету, сформувані вміння імпровізувати над змістом твору, не порушуючи його морально-естетичну квінтесенцію.

Робота відбувалась відповідно до методики драматизації народних казок запропонованої О.І.Міхальновою [154;95-128]. Ми поділяємо думку автора про те, що дитина залучена до казкового дійства вповні розкриває свій творчий потенціал. Адже дитині не пропонується готовий образ-еталон. Різні матеріали (паперові, глиняні, ганчіркові, м'які іграшки тощо) й спосіб виготовлення (вирізування, розфарбовування, ліплення) ляльок по-різному формує їх образ. Відтак це сприяє розвитку творчої уяви. Як наслідок — виникнення у дитини самостійних міркувань і суджень по змістовому навантаженню казки.

Казка призначена для драматизації переказувалась впродовж 1-2 тижнів. За цей час діти опановували зміст задля відтворення його у різних формах

власної діяльності (зображальній, мовленнєвій, ігровій). Цього домагались дотриманням такої послідовності: оповідь, запитання до дітей за змістом казки, переказ тексту, сюжетне малювання, уточнення змісту казки, повторний (уточнений) переказ тексту, пропозиція доповнити чи продовжити казку, обговорення запропонованих варіантів, фіксація (вихователем) запропонованих й загальноухвалених сегментів казки, переказ остаточної версії. Від дітей не вимагали дослівного переказу, а повсякчас спонукали до фантазування за казковим сюжетом. Проте зважали, щоб твір не втратив своє первинної сутності, не став занадто громіздким й переобтяженим зайвими відступами.

Коли текст казки дітьми відтворювався без особливих труднощів, організовували гру-драматизацію. Під керівництвом вихователя діти виготовляли казкових героїв, або добирали костюми на готових ляльок, працювали над декораціями, призначали ролі. Сам процес підготовки налаштував на подальше програвання казки. При підготовці до дійства вихованці під керівництвом педагога добирали відповідні мовні інтонації для передачі особливостей художнього образу; опрацьовували маніпуляції з ляльками спрямовані на відтворення характерів й емоційного стану персонажів, домагались узгодженості дій в ігровому сюжеті.

Згідно проблематики дослідження учасників експерименту орієнтували на виявлення самотності гуцульських казок задля подальшого їх відображення у процесі драматизації. Наприклад, при підготовці до драматизації гуцульської казки «Як багач паску заміняв» дітей просили продумати, за якими ознаками глядачі зможуть переконатись, що інсценовану казку створено саме на Гуцульщині. В результаті творчих пошуків учасниками було запропоновано низку елементів декорування, як-от:

- герої дійства зодягнені у традиційний гуцульський одяг;
- хатній інтер'єр прикрашають вишиті рушники, ліжники, килими з гуцульським орнаментом, дерев'яний різьблений посуд, глиняний посуд з косівським розписом;

– макет дерев'яної церкви, ідентичний архітектурним культовим пам'яткам Гуцульщини.

З-поміж засобів ознайомлення старших дошкільників з родинними традиціями гуцулів надавали перевагу гуцульським народним казкам соціально-побутової тематики. Впродовж другої половини дня дітям читали гуцульські казки зі збірок та хрестоматій («Казки Гуцульщини» Упор. М.І. Зінчук . Львів, 2003 р., «Флюяра» Косів, 1999 р.), заохочували до переказу й драматизації вихованцями сюжетів прочитаних казок. Цьому якнайкраще сприяла гра-драматизація «Театр перед мікрофоном», за умовами якої здійснювали магнітозаписи найбільш вдалих дитячих переказів. Згодом їх пропонували увазі гостей святково-розважального заходу «Подарунки для любої нени».

Під час комплексного заняття «Створимо казку гуцульського краю» у вихованців розвивали вміння інсценувати казковий сюжет з залученням іграшкових героїв. З цією метою проводилась попередня бесіда на тему «За що ми любимо казку», читання гуцульської казки «Як чоловік з жінкою стали менше їсти», визначали кількість казкових героїв та необхідне обладнання для «сцени», діти розподілялись на гуртки по 4-5 осіб для виготовлення ляльок — героїв казки.

Зогляду на те, що третій етап експерименту припадав на період святкування Великодня, особливої уваги надавали ознайомленню дітей зі звичаями й обрядами гуцульського народного календаря. Так, проведення заняття на тему «Газдівські діти» передбачало поглиблене вивчення гуцульської звичаєвої обрядовості й виховання працелюбності (Додаток Л. 4).

Заняття влаштували в народознавчій кімнаті, де знаходився макет гуцульської хати, речі стародавнього вжитку.

На початку заняття проводилась бесіда «Як наша родина готується до свята Великодня». На запитання вихователя: «За якими прикметами дізнаємось, що скоро до нас завітає Великодень?», – діти відповідали:

- «В цей час народні майстри пишуть писанки, а потім дарують їх дітям»

/Оксана Н./,

- «За тиждень до Великодня у Церкві святять бечку. Цей день називається Бечкова Неділя» /Андрій В./,

- «До цього свята печуть паски. Це такий великий і солодкий хліб» /Ярина С./.

Педагог зазначила, що за звичаєм перед святом слід охайно прибрати й прикрасити оселю та подвір'я, приготувати смачні святкові страви, написати писанки, підготувати святковий одяг. От скільки роботи випадає нашим рідним у передсвятковий час. Хто ж має стати їм добрими помічниками?

Діти погоджувались, що саме вони мають прийти на допомогу. І хоча вони ще не можуть виконувати складної хатньої роботи, та якщо будуть старанно й уважно виконувати посильні доручення, принесуть втіху своїм рідним. Згодом пригадали як саме на Гуцульщині називають працелюбних дівчаток і хлопчиків – «газдівськими дітьми». Пояснення: «Гуцулів, які мали свою хату й господарство називали газдами» /Богдан Ш./, «У газдів було дуже багато роботи по господарству, а діти їм допомагали» /Христина Л./.

Вихователька запитувала малят, чим вони можуть допомогти своїм батькам та родичам у приготуванні до Великодніх свят. Розповідала про звичай «Вогників», який здавна побутував на Гуцульщині.

Прослуховування фрагменту книги М.М.Влад «Стрітинне» [34;123-125] спрямоване на засвоєння дошкільниками гуцульських звичаїв приготування до свята Великодня (Додаток Р).

Заняття завершувалось грою «Прикрасимо хатинку ляльки Василянки». За умовами гри слід допомогти ляльці Василянці прикрасити до свята її ляльковий будиночок. Діти добирали ужиткові речі, що знадобляться для облаштування гуцульської хатки. Вибираючи річ з старовинної скрині, кожен пояснював свій вибір.

СОФІЯ Д.: Для прикрашання хатки знадобиться глиняний посуд, бо він може стояти на полиці та прикрашати кімнату, і з нього можна їсти. У ляльки хатка гуцульська, тому й глиняний посуд має бути гуцульським. Наприклад, гладунчики гарно розписані жовтими, зеленими, коричневими квіточками.

ТАРАС Р: Ще є гарний дерев'яний гуцульський посуд. Він гарний тому, що прикрашений різьбою. Ось тут є гарничок і великий дерев'яний таріль. На нього можна покласти багато писанок.

МАРІЯ З: Лавку можна накрити гуцульським килимом. Він різнокольоровий, і від нього в хатці буде святково й весело.

ХРИСТИНА Л: На стіну можна повісити ось такі вишиті рушники. Вони зроблені з полотна й вишиті жовтими, зеленими і коричневими нитками. Візерунки на рушниках вишиті по-особливому. Такі візерунки вишивають наші гуцульські майстрині.

Під час святкового заходу «Подаруй ми писанку» діти згідно звичаю дарували усім запрошеним власноручно розписані писанки на знак подяки, що до них завітали у гості. Батьки приготували розповідь на тему «Як мені допомогла моя люба дитинка». Вихованці виконали інсценізацію гуцульської казки «Як багач паску заміняв». Відбулись гра-вправа /спільно з дорослими/ «Що було у Вас у великоднім кошику», народна гра «Перекоти писанку» та художньо-дидактична гра «Зберемо розбиту писанку», в якій змагались батьки з дітьми в збиранні мозаїки.

Ознайомлення юних учасників експерименту з трудовими традиціями гуцулів відбувалось на заняттях комплексного характеру, розважальних заходах та роботі в повсякденні. Так, заняття «Готуємось до ярмарку» спрямоване на закріплення знань вихованців про речі повсякденного вжитку та твори народного мистецтва Гуцульщини, збагачення словникового запасу. Задля досягнення означених завдань проводилась підготовча бесіда «Що таке ярмарок?» Відтак дітям пояснювали зміст понять «виріб», «товар», «сувенір», «прикраса», «ужиткова річ». У грі-вправі «Кому, що потрібно?» діти вирішували, що саме будуть «продавати на ярмарку», словесно змальовували майбутній виріб. Різновиди «товару» виготовлялись на заняттях образотворчої діяльності.

У повсякденній роботі діти розповідали про відомі їм свята народного календаря, виконували малюнки на тему «Моє улюблене свято», вивчали гуцульські приказки та прислів'я про працю й лінощі («А хто робить, то той

їсть, як не робить, має піст», «Люби працю і в холоді – завжди будеш, як в золоті.», «Де нема газди, там ладу не жди», «Ледачі все терплять невдачі» тощо), залучались до гри-нагадування «Вірно – невірно», впродовж пізнавальних хвилинок знайомились з метеорологічними народними прикметами гуцулів («Куди вітер дме, туди дощ впаде», «Багато снігу в році – багато хліба на тоці», «Багато жолудів на дубі – тепла зима буде») (Додаток С.)

Розв'язання педагогічних завдань у справі прилучення старших дошкільників до трудових традицій гуцулів домагались під час створення ігрових ситуацій. Проілюструємо на прикладі розваги «Збираємось на полонину» (Додаток М.2).

Мета заходу – формування уявлень про звичаї й обряди пов'язані з трудовою діяльністю гуцулів, подальше ознайомлення дітей з різножанровими музичними творами гуцульського фольклору.

За методичне забезпеченняправили: дерев'яний посуд, бринза, сирні баранці, тубівка (невелика шкіряна сумка з металевими прикрасами, що одягається на плече), бесаги (дві полотняні торбинки прикрашені вишивкою й скріплені поміж собою міцною мотузкою, що одягається через плече), дві іграшкові трембіти, аудіо запис зі звуком трембіти та веселої гуцульської мелодії, скриня з традиційним гуцульським одягом.

У вступній частині діти розповідали віршики про весну та пригадували прикмети, які супроводжують її прихід. Вихователька сповіщає, що в гості до малят завітав незвичайний гість – Легінь-вівчар. З розповіді гостя діти дізнавались про звичай виходу на полонину, особливості вівчарської справи, щоденні полонинські турботи. Оповідач наголошував, що здавна вівчарів шанували старші газди, адже довіряли їм своє найбільше багатство – свою худобу, або як її ласкаво називали «маржинку». Маленькі гуцулята дуже любили вівчарів, бо при поверненні з полонин, вони завжди приносили їм гостинці – сирні іграшки.

По закінченні розповіді гість пропонував виявити свою вправність і кмітливість у грі «Хто швидше збереться на полонину». За її умовами маленькі учасники діляться на команди, завданням яких є дістати з скрині одяг, назвати

його, правильно зодягнути. Виграє та команда, в якій більше дітей правильно назвали й швидше одягли гуцульське вбрання.

У завершальній частині вихованці прощалися з Легінем-вівчарем, слухали мелодію трембіти й зустрічали нового гостя – Чугайстра. Казковий герой зізнавався, що хоче стати вівчарем. Однак нічого не знає про полонинських звичаї, тому прийшов за порадою. Діти перебирали на себе роль оповідачів й розповідали Чугайстру, про те що дізнались від попереднього гостя. А ще пригощали свого кумедного друга принесеною легенем-вівчарем бринзою, співали гуцульських співанок та демонстрували Чугайстрові сирних баранців.

Блок № 3 «Мистецькі традиції» за тематичним змістом є продовженням двох попередніх блоків. Означений блок спрямований на закріплення набутих дошкільниками знань і уявлень про різні аспекти гуцульської етнокультури, розвиток естетичного сприйняття гуцульського колориту в мистецьких творах, стимулювання творчої ініціативи дітей. Згідно завдань планувалась робота на заняттях, під час виховних заходів й у другій половині дня.

Проведення комплексного заняття «У творчій майстерні» передбачало поглиблення уявлень про художню самобутність гуцульської вишивки, кераміки, ткацтва, писанкарства; формувати вміння зображати нескладні візерунки за мотивами гуцульських вишиванок; заохочення до колективної співпраці в створенні декоративної композиції з елементами гуцульського розпису. На занятті дошкільників залучали до наступних різновидів діяльності:

- гра-нагадування «Навіщо нам потрібна...»;
- демонстрування та словесний опис вихователем візерунків на кількох творах декоративно-ужиткового мистецтва (керамічних, дерев'яних, вишиваних, тканих);
- виявлення й порівняння рослинних та геометричних елементів у візерунках;
- художньо-дидактичну гру «Розглянь і розмалюй»;
- відгадування загадок про хатні речі та твори народного мистецтва.

У другий половині дня дошкільників продовжували знайомити з музичними й пісенними творами на гуцульську тематику, формувати уявлення

про самотність гуцульських музичних інструментів, виховувати почуття гордості за приналежність до гуцульської етнічної групи. Робота у повсякденні була спрямована на активізацію творчих можливостей дітей 5-6 річного віку. Приміром, вихованцям пропонували прослухати музичний твір «На зелених горах» (сл. О.Олеся, муз О.І.Зеленського). Опісля відбувалась бесіда за музичним твором, під час якої визначався настрій пісні (весела чи сумна), обговорювалась специфіка музичних інструментів використаних при аранжуванні (трембіта, цимбали, сопілки). З'ясовували, які картини змальовано поетом. Відтак дітям пропонували намалювати ілюстрації за прослуханим твором.

Образотворчу діяльність учасників експерименту реалізовано в межах блоку № 3 «Мистецькі традиції» та зорієнтовано на опанування елементами традиційних гуцульських ремесел. Їх різновиди та основні етапи роботи продемонстровано в таблиці 4.5. Зауважимо, що на заняттях з художньої праці інтегровано мовленнєвий чинник. Задля цього при підготовці заняття добирали невеликі за обсягом фольклорні, прозові чи поетичні твори, що за змістом відповідали різновиду запланованої роботи.

Тематика і програмний зміст занять з художньої праці третього етапу формульовального експерименту

Таблиця 4.5.

Тема Заняття	Мета	Етапи роботи
«Щоб гарний був горщик»	Формування вміння ліпити посуд за мотивами гуцульської кераміки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступна бесіда «Що ми знаємо про глину. 2. Читання вірша Б. Радиша «Веселий горщик» 3. Підготовка глини. 4. Огляд взірця. Визначення форми й елементів виробу. 5. Процес ліплення. 6. Надання «горщику» естетичного вигляду. 7. Розмалювання «горщика» /через добу після ліплення/.
«Чарівна лозинка»	Формування елементарних навиків лозоплетіння.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розповідь «Як до нас потрапила лозинка». 2. Діти визначаються у виборі виробу /»казкова квітка», «кошик для ляльки» «підставка для квітів»/. 3. Вихователь пояснює й демонструє етапи роботи з лозою. 4. Процес виконання. 5. Аналіз виконаних робіт

«Світ гуцульської писанки»	Опанування методами та прийомами писанкарства.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Читання вірша М. Підгірянки «Писанка» 2. Огляд взірців. 3. Вибір різновиду візерунку, який буде виконуватись. Інструктування та показ основних етапів роботи. 4. Нанесення «писачком» контуру майбутніх візерунків. 5. Самостійне виконання розпису. 6. «Воскування» готових виробів /задля надання охайності та блиску/ 7. Аналіз робіт.
«Килимок для ляльки»	Набуття елементарних навиків ткацької справи.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пригадування приказок про працю й майстрів. 2. Підготовка рамки. Натягування основи. 3. Визначення кольорової гами «килимка». 4. Закріплення нитки на «човнику» 5. Демонстрування педагогом процесу роботи. 6. Вправляння вихованців у ткацькій справі. 7. Аналіз робіт.
«Хустинка-вишиванка»	Навчання елементам мистецтва гуцульської вишивки.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Слухання коломийки про вишиванку. 2. Ознайомлення з основами техніки безпеки. 3. Опанування вмінням засилати нитку в голку. 4. Формування вміння робити шов «вперед голка». 5. Виконання стібків нитками різних кольорів по усіх краях «хустинки». 6. Аналіз виконаних робіт.

Дослідно-експериментальна робота довела можливість збагачення змісту занять з розвитку мовлення, ознайомлення з оточуючим середовищем, образотворчої діяльності знаннями й уявленнями про самотність гуцульської етнокультури, не порушуючи логіку освітнього процесу.

Цілеспрямоване застосування значної кількості наочного матеріалу, читання, переказ та заучування на пам'ять гуцульського фольклору й літературних творів відповідної тематики збагатили мову дітей. Дитячі малюнки й поробки продемонстрували вміння дітей залучати набуті знання в творчу діяльність. Після проведеного формувального експерименту дитячі роботи значно збагатились рисами гуцульського колориту. Самостійна образотворча діяльність в експериментальних групах була спрямована на реалізацію інтересу дітей до різних видів народної творчості через закріплення образотворчих умінь. Куточки образотворчої діяльності поповнились розробленими в процесі експерименту книжками-розмальовками («Гуцульська кераміка», «Писанки з гуцульського краю»), макетами виробів гуцульських

майстрів, динамічними таблицями і варіантними моделями (Додаток Т.). Багаторазове виконання певних дій в різних ситуаціях забезпечувало закріплення вмінь, які сформувались у здатність точно й чітко виконувати дії за будь-яких умов.

По завершенні циклу означених у таблиці 2.8. занять з образотворчої діяльності було влаштовано розвагу «Гуцульський ярмарок». Виховний захід спрямований на розвиток зв'язного мовлення. формування уявлень про систему стародавньої лічби, стимулювання бажання популяризувати культурний потенціал свого краю.

Розвага розпочиналась ігровою ситуацією «До нас у гості завітала народна майстриня пані Юстина». Гостя розповідала про стародавні способи виміру довжини, ваги, рідин, та грошові одиниці, що побутували на Гуцульщині. Пані Юстина надавала поради щодо вміння «ярмаркувати». Відтак відбувалась гра-вправа «Маленькі покупці – маленькі продавці», під час якої дошкільники почергово виконували ролі покупців і продавців. «Покупці» уважно розглядали «товар», купували ті поробки, що найбільш сподобались, пояснювали чому вони їм припали до душі. «Продавці» намагались якнайкраще презентувати свій «товар» – розповідали як його виготовляли, та пояснювали можливе призначення. Наведемо приклади дитячих висловлювань.

НАТАЛІЯ Л.: Мені дуже сподобалась ця хусточка. Її напевно вишивала дівчинка-гуцулка. Бо квіточки на хустинці вишиті зеленими, коричневими й жовтими нитками. Такими нитками вишивають на Гуцульщині.

НЕСТОР Д.: Я куплю ці писанки. Скоро Великдень. В мене багато родичів і всім написати писанок я не встиг. Ці писанки розписані по-гуцульськи – ця баранцями, а та кривульками.

СОФІЯ К.: А мені потрібен килимок. Та не простий, а витканий на Гуцульщині. В мене є лялька Ксеня. Вона живе в іграшковій гуцульській хатці. Тому і килимок має теж бути гуцульським.

ОКСАНА П.: Купуйте килимок у мене, бо він зроблений з чистої овечої вовни.

І ткала я його, як наші бабусі-гуцулки ткали. Нитки за кольором підбирали. Ткала на справжній основі. Кожну смужку ткала нитками іншого кольору. Хоча ткала я не на верстаті, а на рамці. Так килимок же ляльковий.

БОГДАН Ш.: Купуйте мій розписаний горщик. У ньому і борщ, і кулешу варити можна. А ще – прикрасити ним полицю біля печі.

При плануванні процесу розвитку творчих нахилів дошкільників усвідомлювали нагальну потребу в удосконаленні творчих здібностей педагогів. Адже за висловом Б.М.Неменського «Заохотити до творчості можна лише творчо захоплюючись, і захоплюючи при цьому дитину» [168, с.12].

На початку експерименту педагогам досліджуваних ЗДО було запропоновано оцінити власну обізнаність з гуцульськими народними ремеслами (Додаток Н.4). Результати дослідження визначили теоретичне й методичне наповнення консультативно-просвітницької роботи на третьому етапі.

Процес взаємодії з педагогами передбачав оглядові лекції, індивідуальні й групові бесіди, метою яких було:

- уточнення понять «виріб», «мистецький твір», «культурна цінність», ознайомлення з етнокультурою Гуцульщини;
- стимулювання до самоосвіти в царині народознавства;
- формування стійкого інтересу до певного виду ремесла, рукоділля, образотворчої діяльності за мотивами робіт народних майстрів.

Педагогів утверджували в думці, що лише власною ініціативністю та вправністю дорослий здатний розкрити творчий потенціал дитини.

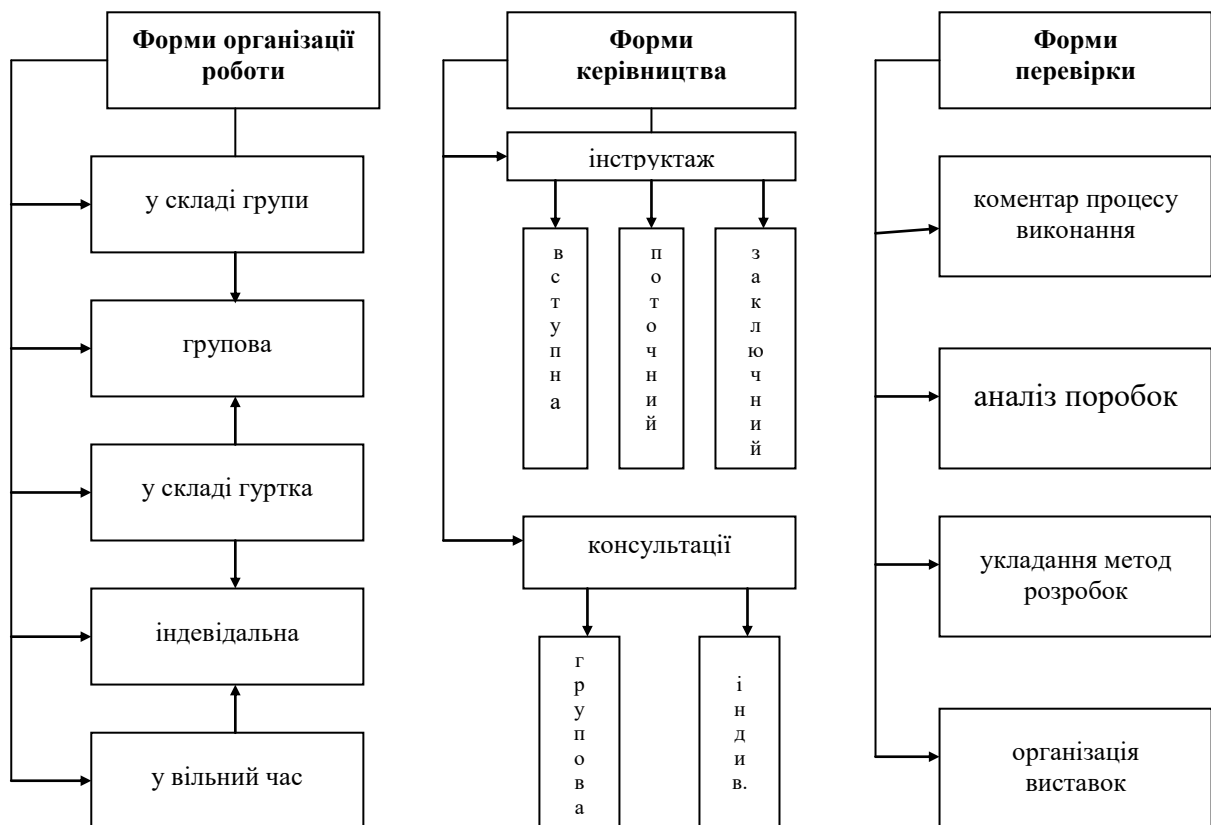
Під час консультативно-просвітницької роботи експериментатор намагався спонукати освітян до пошуку та виявлення конкретних умов ефективної взаємодії вихователя і вихованця у справі творчого зростання. Спільними зусиллями сформульовано об'єктивні та суб'єктивні умови означеного процесу. До об'єктивних умов належать: гармонія довкілля, емоційно-ціннісне ставлення вихователя до предмету зацікавлення дитини, педагогічна майстерність, синтез

різних видів народної творчості, сприяння вільному вибору, тісна взаємодія з сім'єю.

Суб'єктивними умовами учасники експерименту вважали внутрішні спонукальні сили дитини, відчуття причетності до певного етнокультурного осередку, інтелектуальна і діяльнісна активність, наявні уміння, здатність до самовиявлення.

Проведення семінарів-практикумів надало змогу вдосконалити зображувальні, композиційні й орнаментальні вміння. Щоправда, спочатку виконавці зазнавали певних труднощів, позаяк їх орієнтували на відтворення гуцульського колориту. Проте прагнення до самовдосконалення й взаємодопомога сприяли досягненню високого рівня майстерності. Відрадно, що виконання творчих завдань супроводжувалось жвавим обговоренням можливих варіантів виробу, вправлення у традиційній і пошуком власної техніки виготовлення.

Форми організації роботи з педагогами по ознайомленню з гуцульськими народними ремеслами

На завершення експерименту кожен з учасників продемонстрував власноруч виготовлені поробки й підготував методичні рекомендації по використанню мистецьких творів майстрів Гуцульщини в образотворчій діяльності вихованців ЗДО.

Форми організації роботи з педагогами по ознайомленню з народними ремеслами продемонстровано у схемі 6.

Співпраця з родинами вихованців теж містила мистецьке спрямування. Окрім заходів присвячених родинним традиціям (підготовка до Великодня, участь у святі матері й святі першого заплітання) організовано батьківську конференцію на тему «Декоративно-ужиткове мистецтво в побуті гуцульської родини» й виставку-конкурс «Рукоділья нашої родини».

У доповідях учасники конференції визнавали декоративно-ужиткове мистецтво невід'ємною складовою феномену гуцульської етнокультури, знайомили з «літописами» видатних мистецьких династій Гуцульщини, доводили виховний вплив гуцульських народних ремесел на формування особистості дитини, досліджували педагогічні чинники формування в дошкільників ціннісного ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва, виявляли потребу в ознайомленні дошкільників з гуцульськими народними ремеслами в домашніх умовах.

Згодом в експериментальних ЗДО відбулись виставки-конкурси «Рукоділья нашої родини». У процесі підготовки родини вихованців мали нагоду розвинути й стимулювати індивідуальні творчі здібності, формувати вміння раціонального розподілу обов'язків, підтримувати емоційно-позитивний клімат під час спільної творчої праці.

Організація заходу складалась з наступних етапів:

- обрання журі з числа педагогів, родичів і вихованців;
- підготовка поробок;
- створення експозиції;
- презентація експонатів;

– надання заохочувальних призів в номінаціях «За краще виконання», «За вияв фантазії», «За старанність».

Завданням кожної родини було не лише виготовити певну річ, а й цікаво продемонструвати результати спільної творчої діяльності. Відтак захід перетворювався в імпровізоване театралізоване дійство, учасники якого вправлялись у знанні коломийок, дотепних історій, приказок та загадок на ремісничу тематику.

Навчання елементам народних ремесел Гуцульщини та поглиблення уявлень про самобутність творів гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва сприяли формуванню господарності, розвитку естетичного смаку та творчого хисту дітей.

Заходи кожного етапу формувального експерименту здійснювались на ґрунті узгодженості виховних впливів педагогів і батьків, що досягалась в результаті різносторонньої співпраці з педагогічним колективом і членами родин вихованців. Вона відбувалась у різноманітних формах теоретичної та практичної спрямованості.

4.3. Оцінка ефективності системи формувальних впливів

Завданнями контрольного етапу експерименту передбачали виявлення кількісних та якісних змін, що відбулися в результаті його проведення. Їх ефективність визначали за одержаними даними проміжних і підсумкового «зрізів» після кожного етапу формувального експерименту. Підсумковий зріз припав на період, коли діти завершували перебування в старших групах ЗДО. Це слугувало об'єктивною умовою співставлення одержаних результатів констатувального експерименту з виявленими результатами після формувального експерименту.

Діагностування рівня сформованості етнічної самосвідомості визначали по кожному зі структурних компонентів (когнітивному, емоційному, діяльнісному) за методиками апробованими на констатувальному етапі

дослідження. Дітей діагностували за попередньо описаними показниками (опанування уявленнями й знаннями про самобутні риси гуцульської етнокультури; емоційно-ціннісне ставлення до змісту та проявів гуцульської етнокультури, відображення культурної самобутності Гуцульщини у творчій діяльності). На другому й третьому зрізах діагностичні завдання були дещо ускладненими. Приміром, у діагностичній методиці «Мистецька палітра» дітям пропонували художні, поетичні та музичні твори, які на другому й підсумковому зрізах не повторювались, а за тематикою відтворювали етнокультурний колорит Гуцульщини і перегукувались з творами констатуючого етапу дослідження. У серії експериментальних завдань діагностичної методики «Гостювання» дітям пропонували оформити альбом «Запрошуємо у наш край» з 7-10 малюнків, проти 2-4 на констатуючому етапі. За змістом вони мали ілюструвати самобутність рідного краю. За дослідницький матеріал нам правили усні відповіді, творчі роботи й результати ігрової діяльності.

Перший контрольний зріз провели після першого етапу впровадження експериментальної програми. Результати засвідчили зростання зацікавленості й обізнаності дітей експериментальних груп різноманітними аспектами гуцульської етнокультури. Аналіз відповідей засвідчив, що діти почали оволодівати певними вміннями й навичками. Їх розглядали за необхідні у формуванні цілісного естетичного сприйняття творів матеріальної й духовної гуцульської культури. Так, у процесі виконання завдань діагностичної методики діти продемонстрували свою обізнаність з екстер'єром й інтер'єром традиційного житла та побутом гуцулів. Здебільшого розповіді дітей вирізнялись образністю, містили дотичні відступи, діти змальовували зовнішній вигляд гуцульської хати, її функціональні й естетичні властивості :»Хату будують, щоб там жити всією родиною. У ній має бути зручно й гарно, тому її прикрашали ззовні та зсередини» /Данило В./.

Практично всі діти описували подвір'я й надвірні споруди, пояснюючи їх призначення: «Подвір'я відгороджене невисокими парканцями, щоб не

повтікала худоба. У нас на подвір'ях біля хати будують стодолу. Тут зберігають сіно. Є ще стайні для різних домашніх тварин: овечок, корівок, коників. А ще там тримають курок, гусок. Вони звикли жити біля людей, і не відлітають восени на південь» /Оксана Р./.

Розповіді про гуцульську хату, її облаштування точні й образні. Діти чітко розмежовували назви і призначення меблів, посуду, елементів декорування; намагались розповісти про якомога більшу кількість речей побуту; залучали синоніми (горщики, гладунчики, куманці) і пояснювали їх відмінності. «У горщику варять різні страви; у гладунчику зберігають сіль чи борошно. Куманці – це такі гарно розписані горщики, якими прикрашають полицю з посудом» /Ліля С./.

Нами не зафіксовано помилок в розповідях про матеріали, з яких виготовлені різноманітні глиняні, дерев'яні чи ткані вироби. Принагідно малята зупинялись на естетичних аспектах облаштування. Найчастіше розповідали про вишивку інтер'єрного призначення (63%), декоративний посуд (51%), килимові вироби (36%), гуцульські народні іграшки (14%).

Особливої уваги надавали народним прикметам, звичаям і обрядам про житлобудування, входини в нову хату й догляд за хатнім побутом. Діти відтворювали короткі прозові чи віршовані твори гуцульського фольклору. Ми виявили обізнаність дітей з поняттями «оберіг», «символ», «сувенір». Розповідаючи про них, діти докладно описували відомі їм хатні обереги, пропонували їх намалювати чи виготовити.

У розмові про народні ремесла діти відзначали їх різноманітність, корисність та популярність на Гуцульщині, наголошували на необхідності тривалого навчання кожному ремеслу.

Значне підвищення рівня обізнаності відзначаємо щодо гуцульських традицій. Під час бесід дошкільники називали близько 12 свят, які традиційно відзначають на Гуцульщині. З-поміж звичаїв й обрядів святкового циклу діти намагались детально розповісти про 3-4 свята, об'єднуючи кілька їх характерних ознак («Свято Різдва починається з Святої вечері, на яку збирається вся родина. У цей вечір не можна забувати тих, у кого рідних не має,

й тому їх теж запрошують на свято. Якщо ж є старенькі та немічні, то їм слід віднести святкову вечерю. У цей час ні з ким не можна сваритися, всім треба допомагати. Перед вечерею газда обходить свою «господарку» й пригосає домашніх тварин стравами для Святої вечері. Старші люди кажуть, що саме цей вечір є казковим: тварини можуть говорити людською мовою. Задля того, щоб добре велась домашня худоба та птиця малі діти, сидячи під столом, голосом перегукують різних тварин і птахів. далі діти вітали всіх з Різдом та співали пісні-колядки, які вивчали задовго до свята» /Назар Т./ .

Після першого етапу за другою і третьою діагностичними методиками виявлено результати, які за відсотковим співставленням незначною мірою відрізнялись від результатів констатувального експерименту (Таблиця 4.6.)

Рівні сформованості етнічної самосвідомості дітей старшого дошкільного віку за результатами 1-го контрольного зрізу

Таблиця 4.6.

Структурні компоненти і показники вихованості (у старшому дошкільному віці)		Рівнева характеристика (%)						
		Високий		Середній		Низький		
Структурні компоненти	Показники	Етап дослідження						
		Конст	I зріз	Конст	I зріз	Конст	I зріз	
Когнітивний	Опанування уявленнями й знаннями про самобутні риси гуцульської етнокультури	7,9	40,6	27,3	47,2	64,8	12,2	
Емоційний	Емоційно-ціннісне ставлення до змісту та проявів гуцульської етнокультури	18,7	22,8	41,0	39,0	40,3	39,0	
Діяльнісний	Відображення культурної самобутності Гуцульщини у творчій діяльності	Зображальний	–	–	7,2	8,9	92,8	91,0
		Мовленнєвий	–	–	2,9	4,1	97,1	95,9
		Ігровий	–	–	20,9	17,9	79,1	82,1
Всього		5,3	12,6	19,9	23,4	74,8	64,0	

Дані таблиці засвідчують збільшення вихованців з середнім та високим рівнями за пізнавальним показником, позаяк перший контрольний зріз виявив відповідно 47,2% і 40,6% проти 27,3% і 7,9% зафіксованих на констатуючому етапі. Підведення загальних результатів виконання завдань за всіма діагностичними методиками дозволило зробити висновок про те, що у відсотковому співставленні на низькому рівні після етапу формувального експерименту перебувало 64,0% проти 74,8%. Водночас незначні зміни спостерігали у виявленні емоційного сприйняття при спогляданні чи прослуховуванні мистецьких творів гуцульської тематики.

Другий контрольний зріз виявив значні зміни у рівневій характеристиці на користь підвищення рівня за всіма визначальними показниками. Разом з розширенням лексичного словника, тривалості розповіді (10-15 речень – 1 контрольний зріз, 25-40 – другий контрольний зріз), цілісності суджень про матеріальні й духовні цінності гуцульської етнокультури (декоративно-ужиткове мистецтво, святкові та трудові традиції, різножанровий фольклор), посилилось її емоційно-ціннісне сприйняття й інтерпретація в творчому задумі. Це вдалось встановити при залученні діагностичної методики № 2 «Мистецька палітра». У процесі виконання завдань означеної методики діти без особливих зусиль змогли розпізнати гуцульські мотиви в музичних творах М.В.Колеси «Картинки з Гуцульщини», «Про гуцулку Олену». Відповідаючи на запитання «Що ти уявляєш, коли слухаєш цю музику?» 58,5% дітей сказали, що уявляють Карпатські краєвиди; святкове дійство на Гуцульщині – 22,5%; музик, які награють гуцульські мелодії – 13,0% дітей.

Не викликало труднощів розпізнання гуцульських мотивів в образотворчому мистецтві. Так, оглянувши репродукцію картини О.Л. Кульчицької «У гуцульській хаті» (назву твору дітям не повідомляли), маленькі учасники експерименту змогли докладно й досить вичерпно розповісти про відображений зміст, послуговуючись словосполученнями на кшталт «намальовано стародавню гуцульську хату», «облаштування гуцульської хати», «дівчина в гуцульському вбранні», «посуд, який роблять у нас на Гуцульщині».

Нескладним виявилось і завдання на самостійне доповнення сюжету. Здебільшого діти надавали ім'я героїні художнього твору притаманного гуцульському етнорегіону (Ганнуся, Оріся, Іванка), оминаючи іноземні еквіваленти. Про те, що героїня жила в Карпатах, висловили думку 43,9%; про Гуцульщину висловили здогад 51,2%. Здебільшого діти говорили про те, що дівчина зображена на картині, могла б бути вишивальницею (34%), ліжникаркою (21%), майстринею гуцульських іграшок (7%).

Аналіз дитячих малюнків на тему двох запропонованих на вибір віршованих творів (І. Франко «Село над Черемошом», О.Лесь «На храм збираються гуцули») показав, що 62,6% дітей виявили бажання відобразити в своїх роботах вірш, у змісті якого сконцентровано колорит гуцульської етнокультури. Лише 31,7% дітей зупинили свій вибір на творі І. Франка, в якому змальовано красу карпатської природи. Дитячі малюнки містили по кілька (середньому від 4 до 8) елементів, які відображали самотність гуцульської етнокультури – жіночий і чоловічий одяг, головні убори, прикраси тощо.

Симптоматичним є той факт, що після другого етапу роботи за експериментальною програмою зафіксовано дітей з високим рівнем творчої діяльності етнокультурного спрямування. Наприклад, у третьому завданні «У чужій країні – про свою батьківщину» діагностичної методики № 3 діти здебільшого пропонували комбінувати 2 форми презентації етнокультурної самотності – малюнок та віршик, танок та пісеньку. При виконанні задуманого дошкільники намагались виокремити якісь особливі жанри декоративно-ужиткового, музичного чи хореографічного мистецтва притаманного Гуцульщині. Здебільшого зустрічались малюнки ляльок у гуцульському строї, колядників з різдвяною зіркою, музик з гуцульськими музичними інструментами. На відміну від результатів на констатуючому етапі та першого контрольного зрізу практично були відсутні малюнки, на яких зображали лише окремі предмети, що уособлювали гуцульський колорит (писанки, кераміка, вишивка). До виконання діти найчастіше обирали

коломийки про «гуцульську вишиванку» рідше виконували віршики, зокрема автора М.Д. Близнюка, О.І. Луцького Б.С. Радиша (Додаток Р).

Відрадно, що вихованці експериментальних груп під час співбесіди висловлювали свої міркування й судження з чітко виявленим етнічним самоусвідомленням та спрямованістю на активну позицію в житті своєї етностільноти. Ось лише деякі думки висловлені старшими дошкільниками після другого етапу формувального експерименту: «Наші гуцульські пісні і танці дуже веселі й гарні, їх треба зберігати» /Наталя Л./, «Ми маємо різні гуцульські звичаї й обряди, якщо ми їх забудемо свята будуть не цікавим» /Любомир С./, «Я би хотіла, щоб до мене приїхали ровесники з далеких країн. Я би їм показала, які в нас високі карпатські гори, які гарні водоспади. А ще я б повела своїх гостей в художній салон (м. Косів), щоб вони побачили, які фані речі роблять наші гуцульські майстри» /Соломія М./, «Я хочу до Різдва вивчити гуцульську колядку й заколядувати її своїм хресним, бо вони в мене дуже добрі й гостинні гуцули» /Тарас Р./, «Я хочу навчитись вишивати й ткати килими, тому що казали старі гуцули, якщо дівчина не вмє вишивати й ткати, то вона не є справжньою гуцулкою» /Оксана Н./, «У нас на Гуцульщині найкращі народні майстри, але якщо нікому буде передати своє вміння, то в майбутньому ніхто не зможе створювати гарні речі» /Мирослав В./.

Узагальнені кількісні результати другого контрольного зрізу наводимо в таблиці 4.7.

Одержані дані другого контрольного зрізу засвідчують, що вже після другого етапу роботи за експериментальною програмою, високого рівня досягла майже третина (32,4%) вихованців експериментальних груп, проти 5,3% виявлених на констатуючому етапі. Водночас вдалось встановити, що в період від початку експерименту до завершення другого його етапу низький рівень показали 43,8%. На означеному рівні станом на початок третього етапу залишилось 31,0% проти 74,8% на констатуючій стадії й 64,0% на початок другого етапу формувального експерименту.

Таблиця 4.7.

**Рівні сформованості етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку
за результатами 2-го (підсумкового) контрольного зрізу**

Структурні компоненти і показники вихованості (у старшому дошкільному віці)		Рівнева характеристика (%)									
		Високий			Середній			Низький			
		Конст	I зріз	II зріз	Конст	I зріз	II зріз	Конст	I зріз	II зріз	
Показники		Етапи дослідження									
Когнітивний	Опанування уявленнями й знаннями про самобутні риси гуцульської етнокультури	7,9	40,6	68,3	27,3	47,2	31,7	64,8	12,2	—	
Емоційний	Емоційно-ціннісне ставлення до змісту проявів гуцульської етнокультури	18,7	22,8	51,2	41,0	39,0	41,5	40,3	39,0	7,3	
Діяльнісний	Відображення культурної самобутності Гуцульщини утворчій діяльності	—	—	17,9	7,2	8,9	45,5	92,8	91,0	36,6	
											Зображальний
											Мовленевий
	Ігровий	—	—	5,7	20,9	17,9	43,1	79,1	82,1	51,2	
Всього		5,3	12,6	31,4	19,9	23,4	37,6	74,8	64,0	31,0	

На завершальному етапі контрольного експерименту була проведено анкетування та тематичні співбесіди з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі, а також з батьками вихованців старших груп ЗДО і були залучені до експерименту.

Під час методичних заходів передбачених експериментальною програмою фахівці виявили стійку позицію щодо необхідності відродження, збереження та примноження матеріальної й духовної спадщини гуцульської етноспільноти, визнали гостру потребу в прилученні молодшого покоління до культурних скарбів рідного народу, надавали практичні пропозиції етнопедагогічного спрямування. У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони набули низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок, які сприятимуть у подальшій педагогічній діяльності З-поміж іншого було відзначено такі чинники, як-от:

- опанування навиками пошуку й аналізу етнографічних матеріалів, які становлять педагогічну вартість;
- удосконалення вміння впроваджувати матеріальні та духовні цінності гуцульської етнокультури у виховну роботу, адаптуючи їх до вікових та індивідуальних особливостей дошкільників;
- переконання в ефективності впровадження етнопедагогічного потенціалу в освітній процес сучасного дошкільного закладу,
- усвідомлення потреби в удосконаленні своїх знань в царині етнопроблематики.

Послуговуючись експериментальною програмою виховання дітей старшого дошкільного віку засобами етнокультури, педагоги-практики розробили низку навчальних занять з розвитку рідної мови, формування елементарних математичних уявлень, образотворчої діяльності, під час яких передбачалось різнопланове застосування методичного матеріалу з гуцульським колоритом. Методисти в співпраці з музичними керівниками дошкільних закладів залучених до експерименту уклали й презентували

сценарії виховних заходів і розваг спрямованих на прилучення вихованців старших груп ЗДО до культурних цінностей гуцульської етноспільноти.

Прикладом ефективності проведеної консультативно-просвітницької роботи може слугувати відповідь на запитання анкети про форми організації педагогічного процесу, в яких респонденти залучають елементи гуцульської етнокультури. Педагоги відзначили кілька форм, де вони залучають зазначені елементи в якості засобів виховання. Зауважимо, що на констатуючому етапі дослідження здебільшого відповідь була відсутня, або вказано лише один з-поміж пропонованих варіантів. У таблиці 4.8. наводимо порівняння відповідей одержаних на констатуючому й контрольному етапах експерименту.

Форми залучення елементів гуцульської етнокультури в освітній процес ЗДО гуцульського етнорегіону

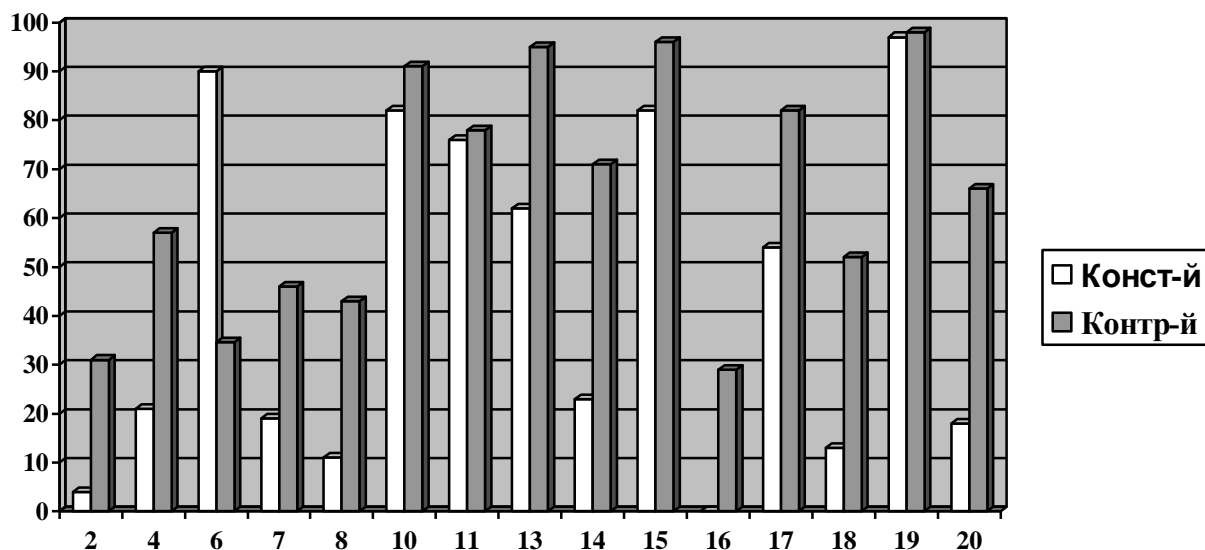
Таблиця 4.8.

Форми організації педагогічного процесу	Підготовка й проведення заходів з нагоди народних свят		Оформлення народознавчого куточка (кімнати)		Музичні заняття		Заняття із зображальної діяльності.	
	Конст	Контр	Конст	Контр	Конст	Контр	Конст	Контр
Етапи експер-ту								
Кіл-ть Голосів	32	51	21	33	16	38	4	22

Зважаючи на те, що у формувальному експерименті приділяли увагу роботі з батьками, на етапі контрольного дослідження було проведено підсумкове анкетування з метою діагностування ефективності проведених заходів. Відсоткове співставлення результатів анкетування батьків на констатуючому та контрольному етапі експерименту продемонструємо на прикладі відповідей на кілька найбільш визначальних для нашого дослідження питань (Діаграма А)

Обробка й аналіз одержаних даних анкетування засвідчили збільшення позитивних відповідей на запитання про залученням у родинне життя етнопедагогічних традицій (46,5% проти 19,3%), ознайомленням дітей з сімейними реліквіями (73,0% проти 22,9%), заохоченням дітей до посилюючої

допомоги в передсвятковий час (69,4% проти 18,9%). Виявлено підвищення обізнаності батьків з різноманіттям родинних урочистостей (52,0% проти 13,2%) та свят народного календаря (82,2% проти 54,4%).

Діаграма А. Рівень обізнаності батьків дошкільників з самобутніми рисами гуцульської етнокультури
(за підсумками констатувального й контрольного етапів дослідження)

Значні позитивні зрушення виявленні й у співпраці ЗДО та родини з питань вдосконалення народознавчої й етнопедагогічної компетенції. На констатуючому етапі, відповідаючи на запитання: «З яких джерел Ви отримуєте інформацію про матеріальні й духовні особливості культури рідного народу?» у жодному разі не було відзначено варіант «Під час спілкування з педагогами освітнього закладу, який відвідує моя дитина». На етапі контрольного дослідження означений варіант обрало 29,2% респондентів. Неменш важливим є той факт, що відповідаючи на запитання «Чи знайомлять Вас із народними традиціями виховання в освітньому закладі, де навчається Ваша дитина?» лише 11,5% анкетованих висловились на користь докладності в народознавчій роботі ЗДО з батьками. Здебільшого визнавалось, що народознавча робота проводиться фрагментарно й зрідка (48%), або ж зовсім не проводиться (41,9%). Після формувального експерименту 43,6% опитаних

відзначили докладність й системність роботи дошкільного закладу з названої проблематики.

Найсуттєвішими для дослідження розглядаємо зміни в результатах діагностування етнічної ідентифікації респондентів з числа батьківської аудиторії. За підсумками контрольного експерименту свою приналежність до гуцульської етноспільноти засвідчили 31,5% батьків (проти 4,4% учасників констатуючого дослідження). Водночас зросла чисельність респондентів (16,8% проти 1,7%), які визнали себе представниками національних меншин, що перебувають у складі української держави. Відтак знизився відсоток опитаних, хто не зміг дати ствердної відповіді (8,0% проти 21,5%), або ж не вірно тлумачив поняття «етнічна приналежність» (44,2% проти 72,8%).

Результати анкетування батьків на етапі контрольного експерименту дозволяють твердити про доцільність та ефективність заходів передбачених експериментальною програмою й спрямованих на вирішення низки питань, зокрема:

- практикування в родинному побуті кращих здобутків рідного народу;
- актуалізація виховних традицій етноспільноти в родинному осередку;
- прилучення до культурного поступу Гуцульщини й популяризації її матеріальних і духовних цінностей;
- етнічна ідентифікація як молодшого, так і старшого покоління родинної спільноти.

Досягнення оптимістичних результатів вбачаємо в урізноманітненні форм роботи з батьками, насадженні доброзичливої атмосфери спілкування, активізація пізнавальної й творчої діяльності, стимулювання згуртованості батьків і дітей у процесі засвоєння й відтворення культурного надбання гуцульського народу.

Відчутні якісні зміни у рівнях вихованості старших дошкільників виявив третій (підсумковий) зріз контрольного експерименту. Згідно визначених показників та при залученні діагностичних методик було діагностовано збільшення чисельності дітей, які на час завершення формувального

експерименту опанували високим рівнем обізнаності з різноманітними аспектами гуцульської етнокультури (високий рівень засвідчили 82,1% на підсумковому етапі проти: 68,3% на другому контрольному етапі; 40,6% на першому контрольному етапі; 7,(% на констатуючому етапі). Водночас спостерігалось підвищення рівня у виразності емоційно-позитивного прояву при безпосередньому чи опосередкованому спілкуванні з культурним надбання Гуцульщини (на високому рівні перебували 69,1% на підсумковому етапі проти 51,2% на другому контрольному етапі; 22,8% на першому контрольному етапі; 18,?% на констатуючому етапі).

Опановані знання діти намагались розкрити якомога повніше й цікавіше. Їх розповідь містила не лише переказ попередньо одержаної інформації, а була доповнена логічними відступами та особистими розмірковуваннями маленьких оповідачів. Мова дітей, спочатку засмічена зайвими повторами, примітивними словами, поступово ставала точною, образною. Для розкриття найбільш суттєвих якостей певного етнокультурного комплексу («гуцульська хата», «гуцульський стрій», «гуцульська традиція святкування Великодня»), діти послуговувались емоційними засобами мови, вживали точні епітети, наголошували на самобутності, виділяючи естетичні властивості, виявляли почуття захоплення об'єктом розповіді. Іноді діти застосовували засоби, характерні для народних казок, наприклад: повтори ланцюгову побудову, «казкову» композицію. Це засвідчує зростання інтересу дітей експериментальної групи до художньо-мовленнєвої творчості.

На прикінцевому етапі контрольного експерименту маленькі співрозмовники продемонстрували ґрунтовну обізнаність з особливостями гуцульської етнокультури. Вони охоче розповідали про родинні традиції, акцентуючи увагу на звичаях й обрядах пов'язаних з дітьми (хрестини, калачини, перше постриження, перше заплітання коси). Під час розмови згадували, в яких обрядових діях родини вони приймали участь. Відзначення родинних і календарних свят асоціювали з процесом підготовки, в якій вони надавали посильну допомогу дорослим.

Водночас діти доводили обізнаність зі своїм родоводом. Першочергово розповідали про рідних «по крові», а потім про тих, хто став членом родини «по обряду». Особливо тепло висловлювались про своїх хресних батьків, пригадуючи їх подарунки, похвали та гостювання в їх оселі. Загалом діти мали уяву про рідних до третього покоління (до прабаби й прадіда), принагідно відзначали на чю честь з членів родини їм було дане ім'я (якщо цей факт був присутній). Діти спромоглись назвати їх імена, вік, описати зовнішність. Відрадно, що дошкільники знали про професії своїх рідних, могли фрагментарно відтворити вид і специфіку їх діяльності. У переважній більшості діти виявляли бажання опанувати професією, якою займається хтось із їх рідних.

Спостереження за імпровізованими іграми в старших групах охоплених експериментом засвідчили, що діти почали залучати елементи гуцульської матеріальної й духовної етнокультури в ігровий сюжет. На початку гри з-поміж інших були такі пропозиції: «Давайте будемо грати у вівчарів, і збиратись на полонину» /Дмитро П./, «Пограємось у маму й бабусю, які готують гуцульські страви на Святий вечір» /Оля Н./, «Ми одягнемо ляльок у гуцульський стрій, а в кошики покладемо писанки, ніби вони йдуть на Великдень до родини в гості» /Настя Л./.

При ознайомленні з мистецькими творами гуцульської тематики діти самостійно виявляли творчу ініціативність. Приміром, це відобразалось в оповіданні за картиною О.Л.Кульчицької «Ярмарок у Косові», висловлюванні своїх вражень після прослуховування музичних п'єс О.В.Бокшая «Зустріч на полонині» та С.О.Людкевича «Прикарпатська симфонія», у малюнках за віршами М.М.Влад «Гуцульщина» і «Гуцульська пісня». При виконанні вище перелічених завдань діти демонстрували фантазію, творчо застосовували свої вміння, ділились своїми задумами. Симптоматично, що під час роботи за діагностичною методикою «Мистецька палітра», діти прагнули самостійно розвинути сюжет запропонованих їм художніх музичних та поетичних творів гуцульської тематики. Це доводить – у дітей виникла потреба не лише

сприймати, а й активно реагувати та особисто інтерпретувати побачене і почуте.

Активніше проявлялась дитяча фантазія в композиційному вирішенні малюнків на гуцульську тематику. Новими якісними характеристиками почали відзначатис малюнки дітей: оригінальністю, незвичайністю та різноманіттям в зображенні явищ етнокультурного життя гуцулів. Виразнішими стали малюнкова композиція та перспектива. За час експерименту діти поступово переходили від зображення конкретних предметів до сюжету, в якому намагались синтезувати особливості карпатської природи та матеріальної культури Гуцульщини. Задля об'єктивності отриманих результатів за кожним малюнком проводилась бесіда з його автором, під час якої просили дати назву малюнку, охарактеризувати зображених героїв, речі, природні явища: «Мій малюнок називається гуцульська гаївка, бо на ньому зображено дітей, які на лужку танцюють весняні гаївки. Діти вбрані в гуцульський одяг. Їм дуже весело, бо вони виконують гаївки. Це такі коломийки, які співають і танцюють так, що ідуть по колу один за одним. У давнину гаївки виконували на Великдень, і тому я намалювала зелену траву і різні квіти. А там далеко намальовані гори Карпати» /Христина О./, «Я намалював гуцулів, які збираються на полонину, тому й назвав «Вихід на полонину». Тут намальовані трембітарі. Вони сповіщають усім, що сьогодні свято виходу на полонину. Туди йдуть хлопці й дорослі чоловіки, щоб пасти ціле літо овечок, корівок і коників. Їх називають вівчарі. Я намалював самих вівчарів вбраних у святковий гуцульський одяг. А також дітей, що несуть в подарунок дерев'яні бербенички, в яких вівчарі будуть зберігати бринзу» /Ярослав С./.

На першому етапі контрольного експерименту аналіз творчих робіт виявив, що діти надавали перевагу тим видам мистецтва, до яких можуть прилучатися більш активно. Тобто, коли сприйняття мистецтва поєднується з їх найпростішою художньою діяльністю. Тому свої творчі задуми діти здебільшого демонстрували у малюнках. Наприкінці нашого дослідження у дітей експериментальної групи з'явився особливий інтерес до поробок за

творами гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва У своїх творчих роботах (писанки, вишиті серветочки, розписані тарілочки) учасники експерименту намагались відтворити кольорову гаму та орнаментальну специфіку притаманну елементам гуцульської матеріальної культури.

Під час бесіди на тему «Приймаємо іноземних гостей» випускники експериментальних груп висловлювали бажання подарувати своїм новим друзям гуцульські народні іграшки (46,4%), гуцульські прикраси (32,4%), а також власноруч виготовлені поробки (22,8%). Щодо презентації культури рідного народу (діагностичне завдання «У чужій країні про свою батьківщину»), то діти не лише вправно комбінували й виконували кілька різновидів творчої діяльності (малюнок, декламація, танок тощо), а й вносили власні оригінальні пропозиції. Приміром: «Навчу писати гуцульські писанки» /Олена М./, «Привезу відеокasetу з краєвидами Гуцульщини» /Іван С./, «Щоб танцювати танок «Гуцулка», візьму з собою гуцульський стрій» /Марія ./, «Пограю з ними у полонинських вівчарів, які відлякують вовка від отари» /Тарас Р./, «Привезу з собою бісер, щоб разом з іноземними подругами сплести для них гуцульські гердани» /Марта О./.

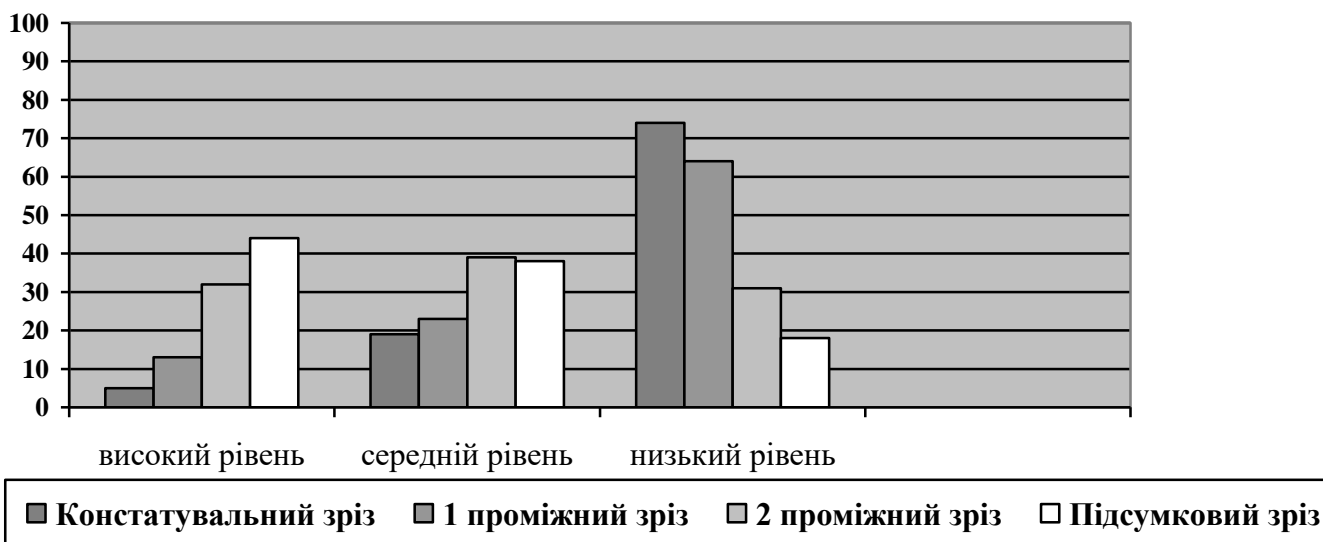
Наприкінці дослідження здійснено порівняльний аналіз даних одержаних в процесі констатувального й контрольного експерименту. Результати засвідчили ефективність проведених заходів спрямованих на підвищення рівня вихованості дітей старшого дошкільного віку. Чисельність дітей з високим рівнем вихованості зросла з 5,3% на констатувальному етапі до 44,3% після формувального експерименту. Середній рівень посіло 41,4% випускників досліджуваних груп проти 19,9% зафіксованих на констатувальному етапі.

Наприкінці експериментального дослідження на низькому рівні залишилось 14,1% дітей, яких констатувальний експеримент виявив 74,8%. Порівняння результатів (згідно показників) констатувального та контрольного експерименту подаємо в таблиці 4.9. і діаграмі Б.

Таблиця 4.9.

**Рівні сформованості етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку
за результатами 3-го (підсумкового) контрольного зрізу**

Рівні	Структурні компоненти												Всього			
	когнітивний				Емоційний				діяльнісний							
	Етап до слідження															
	конст	І зріз	II зріз	III зріз	конст	І зріз	II зріз	III зріз	конст	І зріз	II зріз	III зріз	конст	І зріз	II зріз	III зріз
Високий	10,1	24,5	48,3	67,5	5,8	13,3	33,5	44,1	–	–	12,4	21,3	5,3	12,6	31,4	44,3
Середній	33,7	42,8	51,7	32,5	18,2	20,4	38,1	55,9	7,8	7,0	23,0	24,4	19,9	23,4	37,6	37,6
Низький	56,2	32,7	–	–	76,0	66,3	28,4	–	92,2	93,0	64,6	54,3	74,8	64,0	31,0	18,1

Діаграма Б. Динаміка зростання рівня сформованості етнічної самосвідомості дітей старшого дошкільного віку за результатами констатувального, 2-х проміжних та підсумкового зрізів.

Результати підсумкового дослідження засвідчили, що за умов систематичного й виваженого процесу прилучення дітей до етнокультурних цінностей, відбуваються якісні зміни в пізнавальній, емоційній та творчій сферах життєдіяльності старшого дошкільника. Робота за експериментальною програмою сприяла підвищенню рівня вихованості учасників експерименту. Це виявилось в опануванні ними уявленнями і знаннями про самобутні риси гуцульської етнокультури; сталому емоційно-ціннісному ставленні до змісту та проявів гуцульської етнокультури; активному застосовуванні особистого творчого потенціалу в справі збереження та примноження культурних цінностей гуцульської етноспільноти.

Висновки до розділу 4

1. Залучення етнокультурних цінностей у процес виховання дітей старшого дошкільного віку (за умови ретельного добору й спрощення змістовного навантаження) сприятиме формуванню етнічної самосвідомості і ціннісного ставлення до рідного краю. Завдяки жанровому різноманіттю, символізму,

художній образності, емоційній насиченості в етнокультурних цінностях виразно відображено й збережено етнічний колорит рідного краю.

Комплекс культурних цінностей етнічної спільноти залучених в освітній процес з метою розв'язання педагогічних завдань визначаємо поняттям «засоби етнокультури».

Культурну самобутність Гуцульщини відображено у значній кількості фольклорних і літературних творів, декоративно-ужитковому й образотворчому мистецтві, звичаях і обрядах. Їх використання у освітній роботі ЗДО сприятиме прилученню старших дошкільників до культурних надбань рідного народу.

2. З метою формування у старших дошкільників етнічної самосвідомості, розроблено структурн-функціональну модель етнічної соціалізації реалізовану в змісті експериментальної програми, апробованої в умовах ЗДО гуцульського етнорегіону. Методологічним підґрунтям програми обрано визначення психолого-педагогічної науки про провідну роль виховання у формуванні особистості; діалектичну єдність інтелектуального й емоційного чинників свідомості; здатність до відображення реальності у різних видах діяльності.

3. Експериментальною програмою передбачено три взаємообумовлені й взаємодоповнюючі етапи, на кожному з яких вирішувались певні педагогічні завдання:

- перший етап спрямований на формування уявлень і знань про самобутність матеріальних та духовних цінностей гуцульської етноспільноти в загальноукраїнському культурному контексті;

- другий етап мав за мету формування та закріплення у вихованців старшого дошкільного віку позитивних вражень і переживань, які з'явилися у них в процесі сприйняття й ознайомлення з різноманітними аспектами гуцульської етнокультури;

- третій етап сконцентований на формуванні активної позиції в справі відтворення, збереження й примноження гуцульської етнокультури.

4. В експериментальній програмі формування у дітей старшого дошкільного віку етнічної самосвідомості (на прикладі ЗДО гуцульського

етнорегіону) визначено педагогічні умови, уточнено виховні завдання, надано методичні рекомендації щодо проведення навчальних занять, виховних заходів, роботи у повсякденні, образотворчій діяльності. Водночас на кожному етапі проводилась теоретико-методична робота з педагогами й співпраця з родинами вихованців, яка відбувалась у різноманітних формах і носила консультативно-просвітницький характер.

5. Зіставлення даних констатувального й контрольного етапів експериментального дослідження дозволили дійти висновку про ефективність запропонованої технології формування структурно-функціональної моделі етнічної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку. Чисельність дітей з високим рівнем зросла з 5,3% на констатувальному етапі до 44,3% після формувального експерименту. Середній рівень посіло 37,6% випускників досліджуваних груп проти 19,9% зафіксованих на констатувальному етапі. Наприкінці експериментального дослідження на низькому рівні залишилось 18,1% дітей, яких констатувальний експеримент виявив 74,8%.

6. Результати контрольного експерименту надають підстави вважати, що теоретичне підґрунтя дослідження обрано вірно. Визначені завдання реалізовано вповні. Сукупність одержаних висновків засвідчує, що досліджувана проблематика є на часі та потребує подальшого розвитку.

ПІСЛЯМОВА

Відродження етнокультурного потенціалу України активізує потребу формування у зростаючого покоління почуття гордості за історію, культуру, мову, традиції, звичаї рідного народу, прагнення не лише оберігати, а й примножувати його матеріальні та духовні цінності. Визначальним чинником досягнення означеної мети виступає виховання, позаяк воно покликане забезпечувати міжпоколіннєву трансмісію культурного потенціалу етносу.

Аналіз психолого-педагогічних джерел виявив недостатню увагу до питань становлення й розвитку особистості в осередку певної етнокультури. Відтак потреба у вивченні процесу засвоєння людиною етнокультурних цінностей

рідного народу, відсутність чіткого обґрунтування педагогічної сутності окремих елементів етнокультури з метою їх оптимальної інтеграції у освітню практику українського дошкілля, засвідчили актуальність проблематики дослідження.

Найсприятливішим для цілеспрямованого й планомірного прилучення особи до культурних надбань етноспільноти визнано старший дошкільний вік. В означеному віці утворюється динамічна система уявлень про саму себе: свої наміри, бажання, настрої, розумові та моральні якості, соціальний статус тощо. Зміст уявлень про себе створює образ «Я». Отож необхідно сприяти дитині усвідомлювати себе не лише членом окремої родини, мешканцем певної місцевості, а й представником етноспільноти, громадянином своєї держави, майбутнім активним співучасником подій світового рівня. озв'язання означеної мети забезпечується комплексним залученням елементів етнокультури в якості засобів виховання. Завдяки жанровому різноманіттю, символізму, художній образності, емоційній насиченості фольклорних, літературних, мистецьких творів і звичаєвій обрядовості якнайкраще збережено етнічний колорит. Відтак їх залучення в освітній процес (за умови ретельного добору) дозволяє у доступній формі знайомити дітей з культурною самобутністю рідного краю.

У процесі дослідження доведено, що етнічна самосвідомість старших дошкільників становить інтегровану сукупність структурних компонентів:

- когнітивний – опанування уявленнями й знаннями про основні аспекти етнокультури;
- емоційний – позитивне ставлення до змісту і проявів етнокультурного феномену;
- діяльнісний – віддзеркалення культурної самобутності етносу в творчій діяльності.

Повнота й усталеність етнічної самосвідомості особистості забезпечується процесом етнічної соціалізації, етнізації освітнього середовища, системою спеціально організованих виховних впливів. Означені передумови активізують наукові пошуки в царині педагогіки.

Результати експерименту дозволяють зробити висновок про ефективність інтегрування елементів етнокультури у виховну роботу з дітьми старшого дошкільного віку.

Здійснене дослідження не вичерпує означену проблему. Подальшого вивчення вимагають питання етнічної соціалізації в родинному вихованні, в освітньому процесі початкової школи та позашкільних закладів, удосконалення підготовки майбутніх педагогів до залучення виховного потенціалу етнокультури у роботу з дітьми різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посіб. Львів: Світ, 2003. 272 с.
2. Арсенич П.І. Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С.13-16.
3. Артемова Л. В., Богуш А. М., Лисенко Н. В., Стельмахович М. Г. Актуальні проблеми українського національного дошкілля: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 1995. 242 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ: Бібліотечка журналу «Дошкільне виховання», 1999. 62 с.
5. Барчук В.І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. *Гуцульщина*. 2004. № 34. С.18-20.
6. Батухтіна О.Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01/Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1999. 232 с.
7. Белкіна Е.В. Від подиву до творчості. *Мистецтво та освіта*. 2016. № 2. С. 5-7.
8. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003.
9. Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі: Дис.. канд. пед. наук: 10.02.01/Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. Івано-Франківськ, 1997. 208 с.
10. Білавич Г.В. Етноестетика декоративно-ужиткового мистецтва в навчально-виховному процесі школи. *Актуальні проблеми української етнопедagogіки*. Івано-Франківськ: Плай, 2001. С.4 -10.
11. Богуш А.М. Народознавча обізнаність дітей дошкільного віку. *Наукові записки Рівненського педінституту*. 2011. № 5. С. 8-11.
12. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2002. 407 с.
13. Борисенко В.І. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: навч. посіб. Київ: Унісерв, 2000. 191с.

14. Вакуленко Л. В. Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття. Київ: Наукова думка, 1997. 144 с.
15. Ватаманюк Д.М. Гуцульщина: адміністративно-територіальний устрій Відродження і розвиток Гуцульщини. *Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, Верховина, 2001. С. 90–94.
16. Витвицький С.І. Історичний нарис про гуцулів. Коломия: Світ, 1993. 95 с.
17. Вишневецький О.І. Сучасне українське виховання: пед. нариси. Львів: Львівський обл. наук-метод. ін-т освіти, 2000. 238 с.
18. Вінок золочений / упоряд. І.Мисюк. Косів: Писаний камінь, 2002. 283 с.
19. Вінценз С. На високій полонині. Львів: Червона калина, 2007. 450 с.
20. Влад М. М. Стрітенне. Київ: Укр. письменник, 1992. 222 с.
- 21.** Волошин А.І. Вибрані твори / упоряд. О.Мишанич. Ужгород: Закарпаття, 2002. 528 с.
22. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк: Лебідь, 2001. 112 с.
23. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: навч.посіб. Рівне, 2006. 237 с.
24. Гірська веселка / упоряд. І Мисюк. Снятин: ПрутПринт, 2000. 287 с.
25. Гнатюк В.В. Гуцули. *Подкарпатська Русь*. 1923. № 1. С. 19–23; № 2. С. 43–50; № 3. С. 79–85; № 4. С. 110–114.
26. Гнатюк М.В. Художні вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття ХІХ - першої половини ХХ ст. (Історія. Типологія. Художні особливості): Дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Львівська академія мистецтв. Львів, 2000. 170 с.
27. Головацький Я.І. Карпатская Русь: *Славянский Сборник*. Т. 2. 1912. 217 с.
28. Головіна Н.М. Проблема етнопсихологічної адаптації особистості на сучасному етапі. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на ХХІ століття*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці – Київ: Чернівецький держ. нац.університет ім. Ю. Федьковича, 2006. С. 409 - 415.

29. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Обрії, 2011. 376 с.
30. Гончаренко С.У., Олійник П.М. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2003. 324 с.
31. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття: Гуцульщина в другій половині ХІХ–початку ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2010. 222 с.
32. Грабовецький Б.В. До глибоких таємниць духовного світу гуцулів. *Гуцульщина*. 1999. № 56. С.30-33.
33. Грабчук М.П. Збереження виховних інваріантів у гуцульській родині. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія педагогічних наук. Вип.1. Івано- Франківськ: Плай, 1998. С. 43 – 46.
34. Григорук А.Г. Гуцульська етнопедагогіка в контексті українського родинного виховання. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С.11–13.
35. Гринюк М.М. Декоративний народний розпис в інтер'єрі гуцульської хати (середина ХІХ – кінець ХХ століть): Дис. канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Львівська академія мистецтв. Львів, 1997. 184 с.
36. Гузій Р.Б. Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (ХІХ-ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / НАН України; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; Інститут народознавства. Львів, 2002. 23с.
37. Гуцульське народознавство (гуцульська етнографія, народна культура – гуцульщинознавство): посібник з гуцульщинознавства для вчителів народознавства Карпатського регіону Буковини / упоряд. Й. Ю. Сележан. Чернівці, 2012. 202 с.
38. Гуцульські говірки. Короткий словник / за ред. Я.В. Закревської. Львів, 1997. 232 с.
39. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження / Арсенич П.В. та ін. Київ: Наукова думка, 2001. 472 с.
40. Данилюк Д. Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах: (з давніх часів до початку ХХ ст.). Ужгород, 2013. 289 с.
41. Дитина. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. Київ: Освіта, 2013. 234 с.

42. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку навчання й виховання дітей. Запоріжжя: ЛПКС, 2000. 268 с.
43. Дитяча сторінка. *Гуцулія*. 2001. № 131-135. С. 46.
44. До моїх любих гуцулів (пастирський лист). *Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького*: пастирські листи (2. VIII. 1899 р. – 7. IX. 1901 р.). Т.1. Торонто, 1965. С.78 – 108.
45. Домашевський М.М. Історія Гуцульщини: в 6 томах. Чікаго-Львів: гуцульський дослідний інститут. Коференція гуцульських товариств Америки й Канади, 1975 - 2001. Т. 6. 623 с.
46. Дуда Н. М. Трудові традиції українців Карпат кінця ХІХ – початку ХХ століть: Дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / Український державний лісотехнічний університет. Львів, 1998. 178 с.
47. Духнович О. В. Народна педагогія // Історія української школи і педагогіки. Хрестоматія. Упоряд. 0.0.Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К: Знання, 2003.– С. 200 - 205.
48. Етнічний довідник: поняття та терміни. Київ: Вища школа, 2015. 240 с.
49. Етнографія України / за ред. Макарчука С.І. Львів: Світ, 2004. 510 с.
50. Етнопсихологія / Орбан-Лембрик Л.Е. та ін. Івано-Франківськ: Плай, 1994. 83 с.
51. Євтух В.Б., Марушкевич А.А., Дем'яненко Н.М. та ін. Етнопедагогіка. Київ: Київський університет, 2003. 149 с.
52. Євтух В.Б. Міжетнічна взаємодія у карпатському регіоні: деякі методологічні проблеми дослідження. *Українські Карпати: етнос, історія культура*: матеріали міжнар. конф. м. Ужгород 4 жовтня 2015 р. Ужгород: Карпати, 2015. С. 210 – 218.
53. Захер-Мазох Л. Жіночі образки з Галичини. *Літературний Львів*. 1993. № 6. С.10.
54. Івано-Франківськ. Україна. Світ: статистичний збірник за 2001 рік. Івано-Франківськ, 2002. С.422 – 423.
55. Казки Гуцульщини / упоряд. М. І. Зінчук. Львів: Світ, 2013. 384 с.
56. Кайндль Р-Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці: Молодий буковинець, 2000 р. 208 с.

57. Калуська Л.В Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів. Тернопіль: Мандрівець, 2004. 320 с.
58. Калуська Л.В. Народні ремесла як засіб морально - трудового виховання старших дошкільників: дис... канд. пед. наук:13.00.01/ Прикарпатський ун-т ім.В.Стефаника. Івано-Франківськ,1994. 169 с.
59. Квас О. В. Вплив етнічних стереотипів на процес міжособистісного оцінювання: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2003. 20 с.
60. Козак Н. О. Українська родинна педагогіка: минуле і сьогодення. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 14 -15.
61. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ: Мистецтво, 2010 – Інв. № 12389 м. 646; інв. № 6249 м. 494; інв. № 6255 м.497; інв. № 6256 м. 498.
62. Колотило К. І. Ксенія Колотило: альбом / упоряд. М.М. Степан. Київ: Мистецтво, 2001. 112 с.
63. Коменський: вибрані твори / упоряд І. Д. Чечель). Дніпро : АСТ, 2018. 324 с.
64. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб. / за наук. ред. О. Л. Кононко. Київ: ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2003. 243 с.
65. Кононенко П.П. Українознавство: навч. посіб. Київ: Заповіт, 2004. 319 с.
66. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід): монографія. Київ: Стилос, 2000. 336 с.
67. Кононко О.Л. Психолого-педагогічні умови становлення позиції “Я-у-світі” на ранніх етапах онтогенеза. URL: edu.ukrsat.com/meeting/forum2/8.shtml
68. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 2008. 306 с.
69. Конституція України. Івано-Франківськ: Галичина, 1996. 64 с.
70. Концепція дошкільного виховання в Україні. Київ: Освіта, 2010. 16 с.

71. Концепція дошкільної освіти. Київ: Освіта, 2012. 20 с.
72. Коротєєва В.О. Науково-педагогічні основи вивчення української народної педагогіки в вузі. Миколаїв: Буг, 2007. 116 с.
73. Костинюк В.О. Громова бартка та й інші твори. Боффало: Гуцульщина, 1996. 77 с.
74. Коцюбинський М.Тіні забутих предків. Львів: Каменяр, 1998. 160 с.
75. Красовицький М.Ю. Людина – мета, а не засіб. Виховання в школі. Київ: Освіта, 2003. 236 с.
76. Кремень В. Г. Формування особистості в умовах розвитку української державності. *Педагогічна газета*. 1999. № 12. С. 1-2.
77. Крутій К.Л. Експериментальна робота в дошкільному закладі освіти: проблеми і досвід. Запоріжжя: ЛОГОС, 2009. 56 с.
78. Кузь В.Г, Руденко Ю.Д. Сергійчик З.О. Основи національного виховання. Київ: ІСДО, 2003. 152 с.
79. Кузьменко В.І. Соціальна компетенція дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільне виховання*. 2011. № 9. С. 11-13.
80. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. Київ: Знання-Прес, 2003. 418 с.
81. Кульчицька О.Л. Народний одяг західних областей УРСР: альбом. Київ, 1959. 16 с., 71 табл.
82. Куреляк В.І. Українська діаспора Мараморощини (етнографічне дослідження): дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2000. 213 с.
83. Курилич М.І. Елементи та мотиви гуцульського орнаменту / упоряд. Л. Довгої. Київ: ЛК Мейкер, 2011.– 127 с.
84. Лаврук М.М. Гуцули українських Карпат (етногеографічне дослідження): дис. ... канд. географ. наук: 11.00.02 / Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. Львів, 1997. 175 с.

85. Лаврук М. М. Демографічна ситуація на Гуцульщині в другій половині ХХ століття. *Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на ХХІ століття*: матеріали між нар. наук.- практ. конф., Чернівці, 1996. С.161-163.
86. Лаврук М.М. Етнографічний аспект формування крайової самосвідомості гуцульської молоді. *Відродження і розвиток Гуцульщини*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Верховина, 2001. С.124-127.
87. Лаппо В.В.Відображення гуцульських етнопедагогічних традицій у творах видатних українських письменників. *Вісник Прикарпатського університету імені В.Стефаника*. Вип. VIII. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 93 - 97.
88. Лаппо В.В. Вживання гуцульського діалекту в дитячій етнографії та дитячій художній літературі. *Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти*: матеріали ХХІ міжнар. наук. конф. в рамках ХХІV міжнар. гуцульського фестивалю м. Коломия, 11 серпня 2017 року Коломия: Вік, 2017. С. 114-119.
89. Лаппо В.В. Інтегрування етнокультурних цінностей у краєзнавчу роботу дошкільних навчальних закладів (на прикладі гуцульського етнорегіону). *Краєзнавство*. 2011. № 3. С. 44- 49.
90. Лаппо В.В. Основи етнопедагогіки: навч. посіб. Івано-Франківськ: НАІР, 2013. 320 с.
91. Лаппо В.В. Педагогічний імператив гуцульської етнокультури. *Обрії*. 2004. № 1. С. 54 - 61.
92. Лаппо В.В. Педагогічний потенціал художньої літератури рідного краю (на прикладі гуцульського етнорегіону). *Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи*: збірник наукових праць. Мелітополь: Люкс, 2012. С.113-117.
93. Лаппо В.В. Просвітницькі настанови гуцульській громаді в епістолярній спадщині Митрополита Андрея Шептицького. *Митрополит Андрей Шептицький – великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні*: матеріали всеукраїн. конф. з між- нар. участю м. Коломия, 20 травня 2015 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. С.178-181.
94. Лаппо В.В. Передумови реалізації принципу етнізації в альтернативних освітніх програмах українського дошкілля. *Обрії*. 2005. № 2. С. 72 - 77.

95. Лаппо В.В. Роль дитячої літератури у справі збереження етнічної автентичності гуцульської діаспори. *Краєзнавство*. 2005. № 5. С.41-43.
96. Лаппо В.В. Сутнісна характеристика гуцульської родинно-побутової культури в літературній спадщині вітчизняних і зарубіжних дослідників. *Краєзнавство*. 2004. № 4. С.31-36.
97. Лаппо В.В. Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання. *Гірська школа Українських Карпат*. 2010-2011. № 6-7. С.183-185.
98. Ласунова С.В. Вербалізовані моделі емоційних уявлень старших дошкільників у контексті мовленнєво-описової діяльності. *Наука і освіта*. Одеса, 2014. № 3-4. С.100-102.
99. Ледняк Ю.В. Виховні можливості дитячого фольклору. *Теоретичні питання освіти та виховання*: збірник наук. праць. Вип.13. Київ: Вид. центр КДЛУ, 2000. С.55-58.
100. Лисенко Н.В. Етнофілософський контекст спадщини М. Г. Стельмаховича: родинна педагогіка. *Вісник Прикарпатського університету імені В.Стефаника*. Вип. ІХ. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 83 - 91.
101. Лисенко Н.В., Кирста Н.Р. Педагогіка українського дошкілля: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 207 с.
102. Лозко Г.С. Українське народознавство. Київ: Зодіак, 2005. 470 с.
103. Ломацький М.О. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.
104. Лосюк П. В. Гуцульська школа. Косів: Писаний камінь, 1997. 122 с.
105. Лосюк П. В. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний камінь, 2001. 165 с.
106. Маковій Г.І. Народ у народних святах. Чернівці : Факел, 1997. 510 с.
107. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ, 1996. 944 с.
108. Манчук О. І. Жеб'ївські новелі. Боффало : Гуцульщина, 1992. 80 с.
109. Мартинюк Н. О. Проблема життєвого самовизначення молоді (досвід прикладного дослідження). Київ: Наукова думка, 2003. 116 с.

110. Масляк П. Р. Роль Карпат і гуцулів у формуванні української держави. Гуцульський календар на 2001 рік. Косів: Писаний Камінь, 2000. С.57-58.
111. Мій рідний край: навч. посіб. / за ред. П. Лосюка. Косів: Писаний Камінь, 1998. 112 с.
112. Мій рідний край, моя земля: українське народознавство у дошкільному закладі / за ред. А.М. Богущ. Одеса, 2013. 154 с.
113. Міщенко Н.І. Етнопсихологічні чинники виникнення особистісних проблем дитини: дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2002. 159 с.
114. Москалець В.П. Родина як осередок етнічного самовідтворення формування національної самосвідомості українця. *Вісник Прикарпатського університету. Серія педагогічних наук*. Вип.6. Івано-Франківськ : Плай, 2001. С. 89 - 93.
115. Мухина В. С. Личность в условиях этнического возрождения и столкновения цивилизаций: XXI век. *Развитие личности*. 2002. № 1. С. 16-39.
116. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга пол. ХІХ ст.–1939р.). Івано-Франківськ: Плай, 2002. 136 с.
117. Народне господарство Івано-Франківської області за роки радянської влади: ювілейний статистичний збірник. Івано-Франківськ, 1972. С. 228-229.
118. Народне господарство Станіславської області за роки радянської влади. Львів: Державне статистичне упр., 1960. 92 с.
119. Наулко В.І., Артюр Л.Ф. Культура і побут населення України: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. 230 с.
120. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания. Харьков: ЛТД, 2011. 192 с.
121. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2002. 20 с.

122. Онищук О.С. З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя: матеріали до української етнології. Т. 15. Львів: НТШ, 1912. С.1-61.
123. Пабат В.В. Формування естетичних почуттів дітей дошкільного віку засобами народної казки: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / АПН України Інститут педагогіки. Київ, 1997. 24 с.
124. Пелипейко І.В. Гуцульщина в літературі. Косів: Писаний камінь, 1997. 105 с.
125. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Донецк: ДПУ, 2013. 680 с.
126. Пірен М.І. Основи етнопсихології. Київ: вид-во КВГІ, 1998. 436 с.
127. Пісні Карпат.– Ужгород: Карпати, 1972. 223 с.
128. Побірченко Н. С. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Науковий світ, 2003. 117 с.
129. Побожій С.І. З історії українського мистецтвознавства. Суми: Університетська книга, 2003. 184 с.
130. Пожоджук Д.О. Специфіка фольклору гуцульського етноетикету: дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний ун-т ім. І.Франка. Львів, 2003. 180 с.
131. Пріма Р.М. Соціалізація особистості молодшого школяра засобами родинно-побутової звичаєвості: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / держ.педагогічний ун-т ім.М.Драгоманова. Київ, 1996. 173 с.
- 132.** Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: www.stat.lviv.ua/perepnas/ukraine/nationality.
133. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р 2628-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
134. Психологія особистості: словник-довідник. Київ: Рута, 2001. 320 с.
135. Пушик С. Г. Ватра на Чорній горі. Оповідання та новели. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. 368 с.
136. Рега О.С. Гуманістичні традиції у вихованні дітей на Гуцульщині. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 47-49.

137. Рибалка В.І. Лев Виготський: культурно-історична теорія розвитку вищих психологічних функцій і вчення про особистість. *Психологія і суспільство*. 2002. № 2. С.9 -19.
138. Рогальська Н.В. Розвиток надбань української дошкільної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України. Київ, 1996. 192 с.
139. Розвиток народної освіти в західних областях України / за ред. Б.К. Тимохіна Київ: Радянська школа, 1979. 190с.
140. Рудницька О.П. Основи педагогічних досліджень. Київ: Експрес, 1998. 143 с.
141. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАНУ, 2008. 177 с.
142. Рудницька Т.М. Етнос і нація: спроба понятійно-термінологічного розмежування. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 3. С. 28-36.
143. Руснак І.С. Розвиток українського шкільництва в Канаді (кін. ХІХ – ХХ ст.) Чернівці: Рута, 2000. 363 с.
144. Русак І.С., Делеванчук С.З. Традиції гуцульської народної педагогіки в розвитку українського шкільництва в Канаді.
Демографічна ситуація в карпатському регіоні: реальність, проблеми, прогнози на ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці, 1996. С. 436-442.
145. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
146. Русова С.Ф. Дитячий Сад на національному ґрунті. *Світло*. 1910. №3. С.44-54.
147. Русова С.Ф. Націоналізація дошкільного виховання. *Світло*. 1912. №4. С.15-26.
148. Сележан Й.Ю. Українознавство, народознавство, гуцульщинознавство в системі національного виховання: метод. рекомендації. Чернівці, 2006. 21 с.
149. Сеньків І. М. Гуцульська спадщина. Київ: Українознавство, 1995. 512 с.
150. Сенько І.В. Ментальність русинів-українців. Ужгород: Карпати, 2004. 135 с.

151. Сіреджук П.І. Історія заселення Гуцульщини. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні: матеріали наук. конф.* Івано-Франківськ, 2004. с. 75-79.
152. Скульський Р.П., Стельмахович М.Г. *Методика викладання народознавства в школі.* Івано-Франківськ: Плай, 2000. 156 с.
153. Скульський Р.П. Теоретичні та практичні аспекти української етнопедагогіки. *Обрії.* 2004. № 1. С. 3-7.
154. *Современный словарь по педагогике / сост. Рапацевич Е.С.* Минск.: Современное слово, 2001. 928 с.
155. Соломченко О.Г. Народні таланти Прикарпаття. Київ: Мистецтво, 1969. 159 с.
156. Софія Русова і Галичина. Збірник статей і матеріалів. Івано-Франківськ: Вік, 1996. 128 с.
157. Стельмахович М. Г. Етнопедагогічні основи гуцульської школи. *Гуцульська школа.* 1995. № 2. С.5-7.
158. Стельмахович М. Г. Традиційна гуцульська родина: хрестоматія з гуцульщинознавства. Косів: Писаний Камінь, 2001. 540-549 с.
159. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка. Київ, 1996. 285 с.
160. Стефанік В. Новели. Ужгород: Карпати, 1977. 176 с.
161. Стефанюк С.К. Деякі аспекти етнопедагогічної освіти як можливості духовно-творчого розвитку особистості. *Педагогіка і психологія.* 2007. №1. С. 19-22.
162. Страшний В.І. Виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи на родинних традиціях українського народу: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / АПН України Інститут проблем виховання. Київ, 2004. 196 с.
163. Суліменко О.О. Структура етнокультурного простору України: формування та взаємодія складових елементів: автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.03 / Київський національний ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 16 с.

164. Сухомлинський В.О. Творчість у колективі. Роль казки у колективному житті дітей: вибрані твори в 5-ти томах. Т. 1. Київ: Радянська школа, 1977. С. 507- 521.
165. Сухомлинська О.В. Неминущі цінності у вихованні дітей і молоді. *Педагогічна газета*. 2005. №1. С. 3.
166. Сухорукова Г.І. Під сонцем Гуцульщини. *Джміль*. 2003. № 3. С. 8 - 9.
167. Тимофієнко Ю.В., Кузьменко В.В. Українська народна педагогіка і проблеми естетичного виховання шкільної молоді: навч. посіб. Херсон, 2000. 63 с.
168. Тищенко О. В. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII - XVIII ст.): навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 192 с.
169. Українське дошкілля. Програма виховання та навчання дітей в дошкільних закладах. Львів: ОГУКПО, 2014. 165 с.
170. Украинские Карпаты: культура / под ред. Ю. Гошко. Киев: Наукова думка, 1989. 199 с.
171. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. Київ: Радянська школа, 1983. 488 с.
172. Файник Т. М. Народні традиції дерев'яного житлового будівництва в Українських Карпатах другої пол. XIX - поч. XX ст.: дис. канд. іст. наук.: 07.00.05 / НАН України Інститут народознавства. Львів, 2000. 209 с.
173. Федькович Ю. Твори в двох томах. Київ: Дніпро, 1984.
174. Філіпчук Г.Г. Українська етнокультура в змісті національної загальної та педагогічної освіти: дис... д-ра пед. наук:13.00.04 ; 13.00.01 / АПН України Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Київ, 1996. 469 с.
175. Фічора І.В. Народне мистецтво Гуцульщини у підготовці студентів художнього профілю. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-23 серпня 1993 року. Івано-Франківськ, 1994. С.136-137.
176. Флюяра: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів: Писаний камінь, 1999. 221 с.

177. Хотинец В. Ю. Психологические характеристики этнокультурного развития человека. *Вопросы психологии*. 2001. № 5. с. 60 -73.
178. Хрестоматія з гуцульщинознавства / упоряд. В. Лосюк. Косів: Писаний камінь, 2001. 656 с.
179. Хрущ В.Д., Хрущ О.В. Почуття власної гідності у гуцульській ментальності. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-23 серпня 1993 року. Івано-Франківськ, 1994. С.126-128.
180. Чепіль М.М. Етнопедагогічні засади виховання української молоді. *Наукові записки Тернопільського Державного Педагогічного Університету ім. В. Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2002. № 4. С. 10 -16.
181. Черемшина М. Карби: новели. Київ: Дніпро, 1974. 215 с.
182. Чіх-Книш Б.М. Народна мистецька спадщина Гуцульщини у сучасній культурі українців. *Гуцулія*. 2001. № 131-135. С.32-34.
183. Шкрібляк І.В. З практики родинного виховання в умовах шкіл Гуцульщини. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С.31-32.
184. Шухевич В. О. Гуцульщина. 1-5 ч. Верховина, 1997 - 2000.
185. Щербак І. М. Діти в традиційних обрядах українців. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 3. С. 71-77.
186. Якубенко В.І. Від народознавства до свідомого патріотизму. *Дошкільне виховання*. 2002. № 8. С. 12-13.
187. Berry W. Multiculturalism and ethnic attitudes in Canada John W. Berry, Rudolf Kalin, Donald M. Taylor Ottawa: Supply a services Canada 1976. 359 p.
188. Competitive ethnic relations Ed. by Susan Olzak, Joane Nagel Orlando etc. : Acad. press , 1986. 252 p.
189. Destroying ethnic identity The expulsion of the Bulg. Turks : A Helsinki watch rep. [Helsinki] , 2009. 182 p.
190. Ethnic groups studies (Digesta presented to the ESF by the Ethnic groups comm. of the Yugosl.acad. Ed. by S. Vilfan : Transl. by Milojka Popović Ljubljana. 2000. № 3. P. 56 - 57.

191. Ethnic preference and public policy in developing states Ed. by Neil Nevitte a. Charles H. Kennedy Boulder (Colo.) : Rienner, 1986. 202 p.
192. Ethnic heritage and language schools in Greater Cleveland: A directory / Bruce A. Beati : Cleveland, Ohio: Association of ethnic heritage and language schools, 1979. 134 p.
193. Fase W. Ethnic divisions in Western European education Willem Fase Münster; New York: Waxmann , 1994. 223 c.
194. Fellows, Donald Keith A mosaic of America's ethnic minorities Donald Keith Fellows. New York: Wiley, 1972. 219 p.
195. Identities The impact of ethnicity on Canad. soc. Ed. by Wsevolod Isajiw. Toronto: Martin, 1977. 221 p.
196. Phinney J. Ethnic identity in adolescents and adults Review of research. Psychological Bulletin, 1990. P. 499-514.
197. Rose P. They and We. Racial and Ethnic Relations in the United States: New York, 1964.
198. Tallman I, Marotz-Baden R, Pindas P. Adolescent Socialization in Cross-Cultural Perspective. London: Academic Press, 1983. 97 p.
199. Tyiar E. Primitive culture. New York, 1958. 265 p.
200. Wentworth I. Context and understanding An inquiry into socialization theory William M. Wentworth New York - Oxford, 1999. P. 155-175.

ГЛОСАРІЙ

Ареал етнічний – територія, на якій концентрується значна частина представників того чи іншого етносу.

Асиміляція етнічна – втрата етносом етнічної самосвідомості, злиття з іншим етносом, "розчинення" у ньому.

Відродження етнічне – процес пов'язаний з активізацією зацікавленості широких мас того чи іншого народу у пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій, із підвищеним прагненням до відтворення у різних формах (через етнічні організації, культурно-мистецьку діяльність, сім'ю, наукові та просвітительські товариства) своєї самобутності, завдяки якій певна людська спільнота вирізняється у поліетнічному середовищі.

Група етнічна (етнографічна) – локальна частина етносу, що має з ним єдину етнічну самосвідомість, проте відрізняється деякими аспектами традиційно-побутової культури, господарювання, діалектичним мовленням, самобутністю духовного життя.

Гуцули – одна з етнічних груп у структурі української нації. Ареал проживання у карпатському регіоні на території Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей (Україна), Марамуреського та Сучавського повітів (Румунія). Походження гуцулів науковці пов'язують з давньоруським племенем уличів ("улуців") або ж з повстанським рухом народних месників – опришків ("гуців") ХУІІ-ХУІІІ ст.

Діалект – локальна чи регіональна форма мови, що відрізняється від інших її територіальних варіантів.

Діаспора – етнічна спільність, що знаходиться поза країною свого походження.

Етнізація – це становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відображають особливості культури етносу, членом якого є особа. Етнізація на практиці розгортається як аспект соціалізації, елемент виховання, зріз формування типу життєдіяльності особи, перш за все становлення її емоційних, когнітивних, вольових процесів, як набуття особливостей оціночних, моральних суджень, естетичних уявлень, як формування композиції умінь, як засвоєння типових виробничих навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного сприйняття світу, притаманної культурі етносу картини світу.

Етнічність – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням, і які виявляються у побуті,

культури, поведінці й в цілому у ментальності, підтверджуючи це походження й вирізняючи їх з-поміж інших.

Етногенез – сукупність соціально-історичних та духовно-культурних процесів, що призводять до виникнення етнічного явища і зумовлюють його подальший розвиток.

Етнографія – гуманітарна наука про народи (етноси) світу, що концентрує увагу на розробці проблем етно- і націогенезу, етнічної історії, міжнаціональних відносин, етнонаціональних процесів, традиційно-побутової культури, народних знань, побуту, народного мистецтва.

Етнологія – наука про пізнання народів, прогресу і цивілізацій. У науковій обіг термін "етнологія" був введений ще 1784 р. А.Шаванном, проте справжнє поширення він набув лише у першій половині ХІХ ст. завдяки роботам В.Едвардса і А.-М. Ампера.

Етнометодологія – сучасний варіант різновиду феноменологічної соціології, теоретичні засади якої закладені у 60-х роках ХХ ст. американським соціологом Х.Гарфінкелем. Ним же вперше було введено у науковий обіг термін "етнометодологія" (утворений за аналогом із етнографічним терміном "етнонаука"), тобто знання про світ, що використовуються примітивними суспільствами.

Етнопедагогіка – галузь педагогіки, що включає в себе емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у вихованні підростаючого покоління. В етнопедагогіці загальнолюдські надбання трудового, етичного, естетичного виховання втілюються в системі виховання даного народу.

Етнопсихологія – галузь соціальної психології, предметом вивчення якої є етнічні особливості психіки людей, етнічний характер, закономірності формування та функціонування етнічної самосвідомості, етнічних установок, стереотипів тощо.

Етнос – народ об'єднаний усвідомленням духовної спільності, що відрізняється від інших народностей. До складу етносу здебільшого входить кілька етнічних груп.

Етносоціологія – наука, що досліджує параметри соціальної структури народів (в етнічному, а не політичному значенні терміну), вагомі явища культури різних етносів, взаємообумовленість змін у культурі, зокрема у мові, побуті, етнічних орієнтаціях, закономірності й особливості міжетнічних стосунків.

Звичай – загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті певного народу, групи, колективу тощо.

Ідентичність етнічна – відчуття належності до певної етнічної спільноти, однаковості з іншими її членами внаслідок спільності історичної пам'яті, спогадів про єдиних предків та емоціональних зв'язків з батьківщиною, а також спільності основних компонентів культури, що звичайно виявляється у солідарності з членами цієї спільноти.

Культура – сукупність матеріальних і духовних цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, способів і прийомів людської діяльності, що відображає визначений рівень історичного розвитку суспільства і людини;

Культура етнічна – певна організація духовної, соціальної та матеріальної життєдіяльності та світосприйняття. В її основу покладено звичаї, традиції, норми та цінності — інтуїтивні та раціональні, міфологічні та технологічні моделі виживання, притаманні саме цьому етносу.

Ментальність етнічна – духовно-культурний самопрояв етнічної спільноти, її об'єднує із етнічними архитипами неусвідомлений або напівусвідомлений характер.

Мова рідна – це та мова особи, якою вона може якнайповніше висловитися, найбільш повно, точно і глибоко передати свої думки, всебічно проявити себе в слові. Перший аспект цього явища, аспект об'єктивного виявлення мови. Другий – суб'єктивно-ціннісний. Він відображає ставлення особи до мов, якими вона володіє, передає мовну самовизначеність особистості.

Народ – у широкому розумінні слова все населення певної країни або держави. З метою виокремлення його культурної самобутності поняття “народ” традиційно замінюється на поняття “етнос”.

Нація – народ об'єднаний усвідомленням своєї політичної й культурної спільності та наявністю власної держави, що і вирізняє його з-поміж інших народів /політично/.

Обряд – ритуал, церемонія, сукупність умовних, традиційних дій, що слугують символом визначених соціальних відносин, формою наочного виявлення.

Організації етнічні – громадські об'єднання на основі певних етнічних ознак учасників, їхніх етноконсолідуючих завдань і цілей (політичних, культурних, релігійних, освітніх тощо). Відповідно організації етнічні за своєю культурою

можуть набирати форми партії, духовного Ордену, національно-культурного товариства, етноконфесійної групи, освітянського осередку тощо.

Плюралізм етнічний – світоглядна позиція, сутністю якої є визнання рівності і самоцінності кожного етносу, його права на збереження своєї самобутності, на вільний та всебічний розвиток.

Процеси етнічні – зміни як окремих елементів структури етносу, так і всієї його структури, що означає утворення нової етнічної спільності.

Самосвідомість етнічна – розрізняється за своїми носіями як етнічна самосвідомість окремого представника етносу і як етнічна самосвідомість етносу в цілому. Індивідуальна етнічна самосвідомість як духовне породження являє собою здатність ідентифікувати себе з певним етносом, відокремлюючись водночас від всіх інших етносів, усвідомлювати своє етнічне "я" як неповторне, унікальне явище.

Соціалізація етнічна – процес опанування індивідом системи етнокультурних цінностей та норм, які дозволяють йому функціонувати у тому чи іншому етнічному середовищі.

Стереотип етнічний – схематизований, спрощений, емоційно забарвлений образ певної етнічної спільноти, який поширюється як типовий на кожного її представника.

Субетнос – етнічна одиниця в структурі етносу, що займає проміжне становище між мікроетнічною одиницею (людиною, родиною, консорцією – носіями етнічності) та етносом, існування якої пов'язано з усвідомленням групових особливостей тих або інших компонентів культури.

Традиції – це сформовані під впливом історичних, природно-кліматичних, побутових умов життя, трансльовані від покоління до покоління стійкі погляди, принципи життя, зразки поведінки, що впливають на свідомість, характер, діяльність людей.

Цивілізація – матеріалізована культура, що виявляється у сукупності матеріальних цінностей, рівнем їх виробництва й споживання.

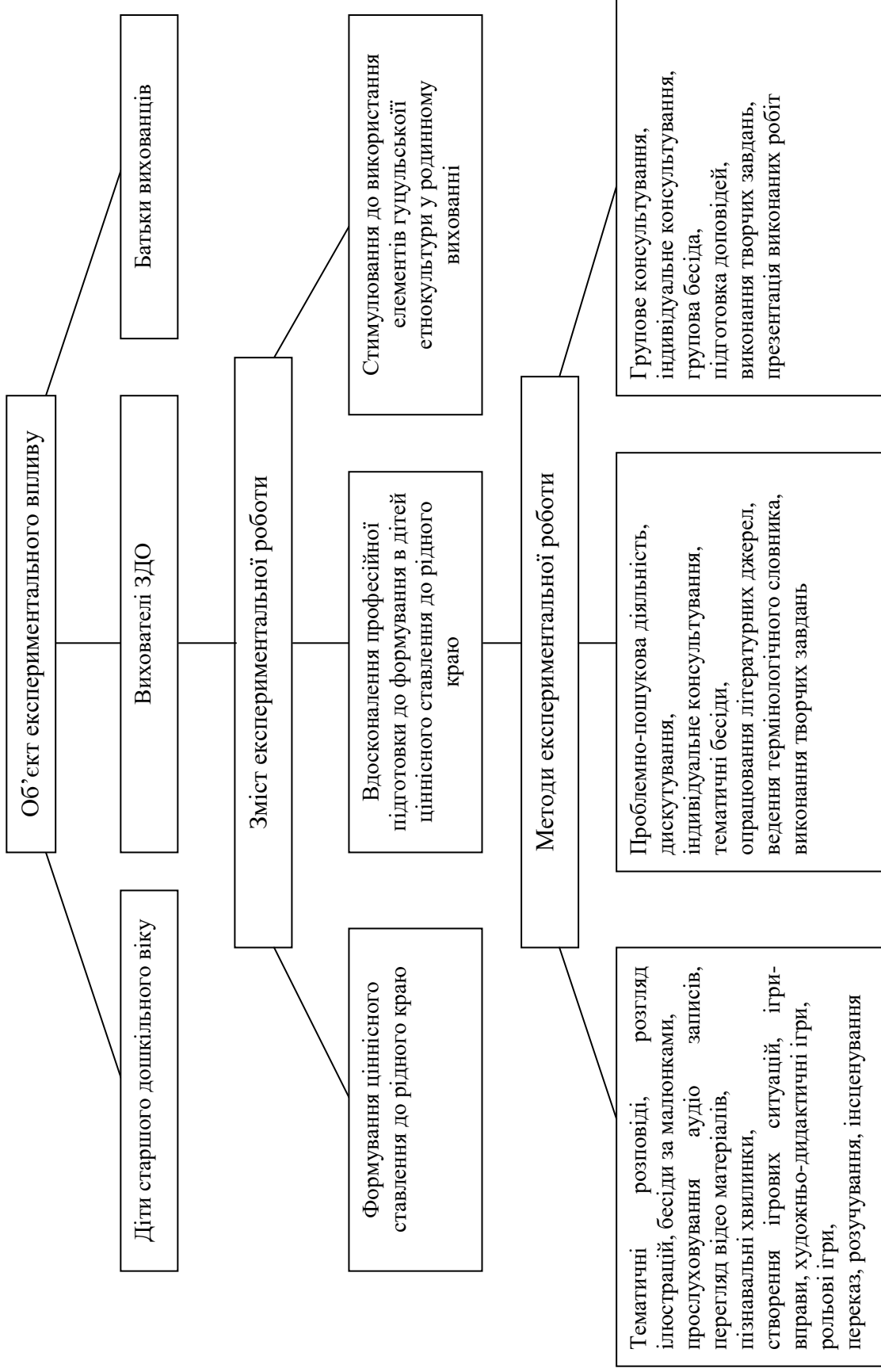
Цінності етнічні – різновид форм соціальних цінностей, що утворюється культурою певного етносу і є продуктом його свідомості. Кожен етнос має лише йому властиву ієрархію соціальних цінностей, що в цілому й надає останнім етнічної самобутності. Ця система цінностей виступає найвищим (фундаментальним) рівнем соціальної регуляції.

ДОДАТКИ

Перелік додатків

Додаток А	Система здійснення формувального експерименту
Додаток Б	Інтегрування елементів етнокультури в освітнє середовище ЗДО (на прикладі ЗДО гуцульського етноregionу)
Додаток В	Приклади інтеграції елементів етнокультури у процес реалізації освітньої програми ЗДО (на прикладі ЗДО гуцульського етноregionу)
Додаток Д	Анкета для вихователів
Додаток Ж	Анкета для батьків
Додаток З	“Верховино, світку ти наш” експериментальна програма етнічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку (на прикладі ЗДО гуцульського етноregionу)
Додаток К	Дидактичні ігри
Додаток Л	Протоколи навчальних занять
Додаток М	Сценарії святково-розважальних заходів
Додаток Н	Зразки методичного матеріалів для самоопрацювання педагогами ЗДО
Додаток П	Плани семінарів-практикумів для педагогів ЗДО
Додаток Р	"Великодній тиждень на Гуцульщині"(фрагмент твору М. Влад "Стрітинне")
Додаток С	Добірка практичного матеріалу
Додаток Т	Динамічні таблиці і варіантні моделі

Система здійснення формувального експерименту

Інтегрування елементів етнокультури у освітнє середовище ЗДО

(на прикладі ЗДО гуцульського етнорегіону)

Провідні види діяльності дітей старшого дошкільного віку	Місце розташування	Компоненти виховного середовища
Гра (ігри за правилами, гра-драматизація, гра-фантазія, гра з елементами драматизації). Зображальна діяльність (малювання, ліплення, аплікація, конструювання). Музикування. Елементи навчальної діяльності.	Групова кімната	Атрибути до сюжетно-рольових ігор: – ляльки у гуцульському вбранні, – зразки стародавніх гуцульських меблів, – зразки гуцульського посуду, одягу, прикрас. Збірки гуцульського фольклору. Хрестоматії з художньої літератури. Репродукції художніх творів гуцульської тематики.
	Народознавча куточок (кімната)	Карта (фізична) України. Макет гуцульської хати. Гуцульські народні іграшки. Зразки стародавніх гуцульських меблів. Зразки гуцульського посуду, одягу, прикрас. Твори декоративно-ужиткового мистецтва. Фотоматеріали про Гуцульщину.
	Куточок образотворчої діяльності	Твори декоративно-ужиткового мистецтва. Книжки-розмальовки. Макети виробів гуцульських майстрів. Динамічні таблиці та варіанти моделі.
	Музичний зал.	Гуцульські музичні інструменти. Аудіозаписи гуцульської музики. Відеоматеріали карпатських краєвидів. Репродукції художніх творів гуцульської тематики.

Приклади інтеграції засобів етнокультури у процес реалізації освітньої програми ЗДО

(на прикладі ЗДО гуцульського етноregionу)

«ДИТИНА І НАВКОЛИШНІЙ СВІТ»

Тема	Завдання виховання	Результати виховної роботи
Народознавство	Знайомити з традиціями родинного життя та календарною обрядовістю гуцулів; формувати повагу до духовних цінностей та бережливе ставлення до матеріальних цінностей гуцульської етнокультури; виховувати почуття гордості за приналежність до гуцульської етнічної групи; знайомити з історичним минулим Гуцульщини; виховати прагнення та озброїти вмінням популяризації культурних надбань гуцульського краю.	діти розрізняють особливості гуцульської етнокультури; розуміють значення народних традицій Гуцульщини; шанують народну мудрість гуцулів; усвідомлюють значення гуцульського етноregionу в складі української держави, вміють розповідати про характерні особливості гуцульського краю; виявляють прагнення зберегти матеріальні й духовні пам'ятки гуцульської етнокультури..
Праця дорослих	Знайомити із гуцульськими трудовими традиціями; розширити уяву про народні й ремесла гуцулів; розвинути інтерес до праці народних митців Гуцульщини; виявити зв'язок народних ремесел Гуцульщини з природними та соціальними умовами; розширити уявлення про основні етапи ремісницького процесу; формувати позитивне відношення до відродження забутих гуцульських рукописів, пробудити бажання продовжити трудові традиції гуцулів у поєднанні з новітніми технологіями.	знають про трудові традиції гуцулів, вміють виокремити з-поміж інших народні ремесла Гуцульщини; виявляють шанобливе ставлення до праці народних майстрів; вміють розповісти про роботу майстрів, які займаються традиційними гуцульськими ремеслами.; виявляють бажання у майбутньому обрати професію пов'язану із трудовими традиціями Гуцульщини.
Рід і родовід	Виховувати інтерес до етимології свого імені та прізвища, до походження свого роду, формувати уявлення про визначення родинних зв'язків на Гуцульщині, ознайомити із спорідненням по крові та по обряду; формувати розуміння про житло як осередок родинного життя, збагатити знаннями про обладнання, будівництво, про засоби прикрашання житла у гуцулів; підвести до усвідомлення того, що вже змалечку людина є продовженням родоводу, а відтак носієм його пам'яті, традицій та родинної честі.	Охоче пояснюють значення свого імені і прізвища; знають з яких місць на Гуцульщині бере початок їх родовід ; розуміють особливості у визначенні гуцулами родинних зв'язків; розуміють значення понять “родовід”, “родинне тепло”, “родинний затишок,” володіють елементарними знаннями по організації і проведенні родинних свят і урочистих подій; усвідомлюють власну роль у збереженні родинної честі.

«ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА»

Усна народна творчість	Знайомити з гуцульськими обрядовими, побутовими та історичними піснями, із малими жанрами фольклору, що побутують на Гуцульщині та гуцульськими народними казками.; спонукати до заучування на пам'ять віршованих творів гуцульського фольклору;формувати вміння відрізнити особливості гуцульської усної народної	Виявляють знання гуцульської усної народної творчості; у довільній формі переказують не складні прозові твори гуцульського фольклору; розповідають вивчені на пам'ять віршовані гуцульські фольклорні твори; виявляють особливі риси усної народної творчості рідного краю; прагнуть знайомитись з різноманітними за жанром
------------------------	--	---

	творчості; знайомити з поетичними й белетристичними творами присвяченими гуцульській тематиці; орієнтувати на вживання гуцульських приказок та прислів'їв у доречних ситуаціях, стимулювати бажання розповідати різні за жанром казки, сюжетна лінія яких пов'язана із життям гуцулів.	фольклорними творами гуцульського народу; демонструють вміння переказують казки, перекази, легенди, радо і вміло послуговуються в побуті творами малих жанрів гуцульського фольклору.
Ігри за сюжетами літературних творів	Навчати дітей самостійно розігрувати сюжети знайомих гуцульських народних казок, оповідей, пісень, забавлянок, формувати вміння надавати сюжетній грі колоритних ознак гуцульської культури; підтримувати й розвивати в дітей бажання грати в ігри-драматизації й театралізовані ігри за змістом знайомих творів на гуцульську тематику, самостійно втілювати атрибути, декорації, костюми для ігор, розподіляти ролі; стимулювати до ігор-драматизацій та театралізованих ігор.	Володіють елементарними навиками інсценізації, виявляють ініціативу до розігрування сценок за мотивами гуцульських фольклорних творів; прагнуть відобразити в інсценуванні гуцульський культурний колорит; інсценізують гуцульські народні казки; вміють самостійно визначити потрібне оздоблення сцени і костюмів за для відображення характерних ознак гуцульського фольклору.
Інсценування, театралізація	Демонстрація театральних вистав, діафільмів та кінофільмів, сюжет яких пов'язаний із гуцульським краєм; спонукати вихованців до розігрування гумористичних сценок і з гуцульського повсякдення; сприяти ознайомленню дошкільників із шедеврами літератури, кінематографії, драматургії на гуцульську тематику; залучати дітей до підготовки й проведення театралізованих дійств, у яких популяризується гуцульська етнокультура	Проявляють інтерес до візуальних носіїв гуцульської етнокультури; вміють імпровізовано розігрувати побутові сценки; виявляють бажання розігрувати їх під час святково-розважальних заходів; виявляють обізнаність із літературними й драматичними творами, кінематографічними і театральними постановками присвяченими Гуцульщині; прагнуть популяризувати гуцульську культурну самобутність через театралізацію та інсценізацію літературних творів.

«ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО»

Ознайомлення з образотворчим мистецтвом	Знайомити дітей з різними видами образотворчого мистецтва, творами гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва; озброїти вмінням відрізнити з-поміж інших колорит гуцульських художніх виробів; формувати естетичні смаки на ґрунті кращих зразків мистецької спадщини рідного народу; збагачення знань про різноманіття жанрів та видів декоративно-ужиткового мистецтва, що здавна побутувало на Гуцульщині; демонстрація художніх творів українських митців, присвячених природі та культурі гуцульського краю.	Розрізняють окремі види образотворчого мистецтва; визначають особливі риси гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва; вважають традиційно гуцульський колорит художньо-декоративних творів привабливим і унікальним; мають сформовані уявлення про різноманіття жанрів і видів гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва, знають кілька художніх творів українських митців присвячених самобутності гуцульського етноregionу.
Предметне малювання	Вчити дітей передавати характерні ознаки предметів. В якості натури можуть виступати різноманітні речі гуцульського побуту, форма і кольорове забарвлення яких відповідає графічним вимогам; удосконалювати вміння малювати з	Вміють передавати характерні ознаки натури, яка за своїм забарвленням, формою, предметністю концентрує гуцульський колорит; виявляють бажання малювати речі гуцульського побуту; вміють детально і схоже

	натури, нескладного за технікою виконання твору гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва; спонукати вдивлятися в натуру, порівнювати намальоване з натурою, досягати схожості.	малювати з натури твори гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва
Декоративне малювання	Знайомити з регіональними особливостями української вишивки, акцентуючи увагу на характерних рисах гуцульського різновиду; поглибити уявлення про художню самобутність гуцульської кераміки, ткацтва, писанкарства тощо, формувати вміння зображати нескладні візерунки за мотивами гуцульських вишиванок; сприяти колективному складанню декоративної композиції з елементами гуцульського розпису; знайомити із кольоровою гаммою притаманною гуцульській вишивці; розвивати вміння створювати візерунки за мотивами гуцульського народного мистецтва, заохочувати до колективної праці з складання декоративних панно.	Знають регіональні особливості української вишивки,; вміють виокремити й зображати характерні риси в орнаменті гуцульської вишивки, кераміки, тканих виробів писанок; вміють створювати візерунки за мотивами гуцульського народного мистецтва; здатні самостійно визначати самобутність творів декоративно-ужиткового мистецтва Гуцульщини; володіють навиками колективної праці по зображенню декоративних панно; охоче приймають участь у художніх виставках, присвячених гуцульському декоративно-ужитковому мистецтву..
Сюжетне малювання	Розвивати уміння передавати в сюжетному малюнку враження від спостережень за природою Карпат в різні пори року, народних свят, розваг, ігор, обрядів Гуцульщини; відтворювати їх характерні ознаки; створювати сюжетні композиції за мотивами літературних творів про мешканців гуцульського краю, народного фольклору; робити малюнки на основі вражень від спостереження за працею дорослих, за іграми і розвагами, святами, що містили в собі елементи гуцульського колориту.	Вміють передавати у сюжетному малюнку природній колорит карпатського краю; створювати малюнки на теми гуцульських народних ігор, свят урочистих подій; володіють навиками створення композиції за мотивами літературних й фольклорних творів про Гуцульщину; вміють передавати враження від побачених гуцульських традицій, звичаїв, обрядів.
Ліплення	Виробляти вміння ліпити посуд за мотивами гуцульської кераміки; навчити виготовленню гуцульської сирної іграшки; вчити ліпити невеликі скульптурні групи з двох-трьох предметів, передавати місце події, ліпити декоративні пластини різними способами із зображенням речей гуцульської побутової культури.	Вміють ліпити посуд за мотивами гуцульської кераміки; виготовляти окремі зразки гуцульської сирної іграшки; створюють скульптурні групи, що передають гуцульський колорит; вміють ліпити речі, які б містили в собі самобутність гуцульського побуту.
Аплікація	Формувати вміння створювати аплікації, за сюжетом гуцульських народних пісень та казок; вчити виконувати колективні композиції з елементами гуцульського декорування; розвивати вміння складати симетричні та асиметричні візерунки, декоративні композиції за мотивами розпису гуцульської кераміки, килимарства, вишивки; заохочувати до колективного оформлення інтер'єру в гуцульському стилі.	Виявляють готовність і навик створювати аплікації за мотивами гуцульських фольклорних творів; виконують композиції з елементами гуцульського декорування; вміють складати різної за технікою виконання візерунки, декоративні композиції за гуцульськими мотивами; виявляють ініціативу до колективного оформлення інтер'єру в гуцульському стилі.

«У СВІТІ МУЗИКИ»

Музичний розвиток	Знайомити з різножанровими музичними творами гуцульського фольклору; сприяти вивченню гуцульських танців; використовувати гуцульські народні ігри з пісенним супроводом; розширювати пісенний танцювальний репертуар із гуцульської тематики; запропонувати увазі вихованців твори українських поетів і композиторів, присвячених Гуцульщині; формувати вміння визначати характерні особливості гуцульських пісень і танців; заохочувати до виконання пісенної й танцювальної спадщини гуцульської етнокультури на дозвіллі та під час святкових заходів.	Впізнають різноманітні музичні твори гуцульського фольклору; знають на пам'ять численні пісні та вміють виконувати гуцульські танці; під час розваг грають у гуцульські народні ігри із пісенним супроводом; самостійно і за допомогою вихователя збагачують свій репертуар гуцульськими піснями і танцями; виявляють обізнаність з творами українського музичного мистецтва, присвячених Гуцульщині; здатні вирізняти характерні риси гуцульських пісень і танців; вміють і люблять виконувати пісенні і танцювальні твори гуцульського фольклору.
-------------------	---	---

«ПРАЦЯ»

Господарсько-побутова праця	Формувати уявлення про особливості гуцульського побуту, ознайомлення з щоденною працею гуцулів, привернення уваги до значення передсвяткових клопотів горян, використання гуцульського фольклору в формуванні працелюбності вихованців; при допомозі гуцульської народної творчості, пробудити в дітях бажання до охайності у побуті та стимулювати до посильної допомоги дорослим.	Знають особливості гуцульського побуту; виявляють зацікавленість до щоденної праці і традицію приготування до свят на Гуцульщині; виявляють бажання допомагати іншим; вміють розповідати про облаштування гуцульського побуту, мають уявлення про господарську культуру гуцулів; знають фольклорні твори про працю; виявляють готовність до самостійної та спільної праці.
Художня праця	Розширення знань про елементи оформлення побуту, виявлення особливостей в декорванні екстер'єру й інтер'єру гуцульської оселі; сприяти колективній роботі у справі художнього оформлення ігрової кімнати із залученням гуцульських декоративних традицій; визначення затишку як провідної мети у процесі облаштування й прикрашання житла; сприяння у прагненні вихованців до самостійного виготовлення художніх виробів, задля подальшого їх використання в якості елементів декорування дошкільного закладу; формування навиків облаштування побуту із врахуванням гуцульського етнічного колориту.	Виявляють обізнаність з елементами оформлення екстер'єру й інтер'єру гуцульської оселі., згуртовуються у справі художнього оздоблення приміщення із залученням елементів гуцульського декору; мають сформоване уявлення про затишок; прагнуть до самостійного виготовлення художніх виробів, задля використання в якості елементів декорування дошкільного закладу; володіють навиками облаштування побуту із врахуванням гуцульського етнічного колориту

«РАЗОМ ІЗ СІМ'ЄЮ»

Зміст взаємодії	Форми спільної роботи дошкільного закладу і сім'ї	Показники результатів взаємодії
<p>1.Робота з батьками з метою виявлення рівня їх етнічної самосвідомості;</p> <p>2.Створення відповідних умов в родині й дошкільному закладі для становлення дитини як етнічно свідомої особистості;</p> <p>3.Підвищення педагогічної культури батьків;</p> <p>4.Спільність у стратегії формування в дітей ціннісного ставлення до рідного краю;</p> <p>5.Творчий підхід до використання форм, методів і засобів з метою етнічного самоствердження особистості дитини.</p>	<p>Орієнтовна тематика бесід: про етнічну ідентифікацію кожного з батьків та інших членів родини, про обізнаність батьків з культурними особливостями гуцульського етнорегіону, про готовність батьків у сприянні вихованню основ етнічної самосвідомості у їх дитини;</p> <p>- тематика індивідуальних консультацій: як зберігати й практикувати родинні традиції, як впроваджувати гуцульський колорит у сучасному побуті, які педагогічні традиції гуцулів варто застосовувати у сучасному родинному вихованні;</p> <p>- тематика групових консультацій: як використати гуцульські мотиви в оформленні дитячого ігрового куточка (кімнати), як знайомити дитину з елементами гуцульської етнокультури; як навчити дошкільника поважати стародавні речі, звичаї, обряди.</p> <p>- тематика батьківських конференцій: роль гуцульської етнопедагогіки в освітній системі сьогодення; родовід і династія; родинні свята на Гуцульщині; декоративно-ужиткове мистецтво у побуті гуцульської родини.</p>	<p>1. Залучення етнокультурних цінностей у виховний процес дошкільного закладу і родини.</p> <p>2. Підвищення етнічної самосвідомості батьків.</p> <p>3.Об'єднання зусиль сім'ї і дошкільного закладу у вихованні в дитини гордості за приналежність до гуцульської етнічної групи.</p> <p>4.Активізація гуцульської етнопедагогіки у роботі дошкільного закладу і родинному вихованні.</p> <p>5.Ініціативність зі сторони рідних в організації заходів на базі дошкільного закладу спрямованих на формування у вихованців ціннісного ставлення до рідного краю.</p>

Анкета для вихователів

Шановні педагоги! Метою пропонованої анкети є виявлення реального стану та перспектив використання елементів етнокультури в роботі сучасних дошкільних освітніх закладів. Сподіваємось на відверті відповіді (зверніть увагу на анонімність)

1. Яку посаду Ви обіймаєте ?

- а) Помічник вихователя
- б) Вихователь
- в) Методист
- г) Завідуюча
- д) Інша посада _____

2.. Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нац. меншин) України ?

- а) Так, я _____
- б) Ні
- в) Важко відповісти

3. Чи можете визначити поняття “етнокультура”, “етнокультурне середовище”, “етнокультурні цінності”, “етнічна приналежність”?

- а) Можу надати визначення одного поняття (*називається поняття і надається визначення*)
- б) Можу визначити два поняття, а саме (*називаються поняття і надається визначення*)
- в) Можу визначити усі три запропоновані поняття (*надається визначення*)
- г) Сумніваюсь, що можу вірно визначити будь-яке з запропонованих понять.

4. Чи впроваджуєте виховні традиції свого етносу в педагогічну діяльність?

- а) Так, бо переконана (ний) в їх ефективності
- б) Так, бо так виховували мої батьки
- в) Ні, бо вважаю їх архаїзмом
- г) Ні, бо мені бракує відповідних знань
- д) Важко відповісти

5. Якими з нижче перелічених джерел Ви найчастіше послуговуєтесь при плануванні тематичних занять і святкових заходів, народознавчого змісту ? (Підкреслити не більше двох)

- а) Методична література
- б) Педагогічна періодична преса
- в) Курси підвищення кваліфікації
- г) Картотека передового педагогічного досвіду
- д) Радіопередачі

- е) Телепередачі
- ж) Ресурси Інтернет
- з) Метод об'єднання
- и) Ваш варіант _____

6. Чи використовуєте у педагогічній практиці поради, зауваження й пропозиції батьків ?

- а) Так, дуже часто
- б) Так, якщо поради є слухними
- в) Ні, бо батьки не є компетентними у педагогічній царині
- г) Ні, бо не отримую від батьків ніяких порад і пропозицій

7. Як часто Ви спілкуєтесь з іншими членами родини вихованця (окрім батьків) ?

- а) Регулярно з дідусями й бабусями кожного з вихованців
- б) Регулярно з дідусями й бабусями окремих вихованців
- в) Час від часу з дідусями й бабусями кожного з вихованців
- г) Час від часу з дідусями й бабусями окремих вихованців
- д) Регулярно з іншими членами родини вихованців
- е) Час від часу з іншими членами родини вихованців
- ж) Ніколи

8. Чи залучаєте батьків та інших членів родин вихованців до підготовки та проведення виховних заходів? Якщо так, то в який спосіб ?

(Можна підкреслити кілька варіантів)

- а) Уважно вивчаю пропозиції щодо організації святкового заходу
- б) Заохочую до посильної допомоги в оформленні залу, підготовці подарунків, фото і відео зйомці
- в) Доручаю вивчати з дитиною вірші, пісні, танці, що їх виконуватимуть на святі
- г) Під час заходу залучаю дорослих до спільних ігор, вікторин, конкурсів
- д) Запрошую батьків та інших членів родини в якості глядачів
- е) Внаслідок об'єктивних обставин батьки та рідні не часто відвідують виховні заходи

9. Визначить, що досліджує етнопедagogіка

- а) Академічне визначення "Етнопедagogіка" – це

- б) На мою думку етнопедagogіка

- в) Важко відповісти

10. Чи слід активізувати етнопедагогічні традиції народу у навчально-виховному процесі сучасного дошкільного освітнього закладу ?

- а) Так, це необхідно, бо _____
- б) Напевно потрібно
- в) Потрібно, але _____
- г) Думаю, що на сьогодні це не актуально

11. Чи застосовуєте Ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в роботі з дошкільниками ?

- а) Так, дуже часто
- б) Час від часу
- в) Зрідка
- г) Ніколи

12. Якщо Ви використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то найбільш активно:

- а) В оформленні народознавчого куточка (кімнати)
- б) На музичних заняттях
- в) На заняттях із зображальної діяльності.
- г) При підготовці й проведенні заходів з нагоди народних свят
- д) Зовсім не використовую.

13. Якщо Ви не використовуєте елементи гуцульської матеріальної та духовної культури, то це зумовлено:

(Можна підкреслити кілька варіантів відповідей)

- а) Відчуваю брак знань про особливості гуцульської етнокультури.
- б) Не знаю методик їх залучення в навчально-виховний процес
- в) Не бачу доцільності виокремлювати елементи гуцульської етнокультури з народознавчого контексту.

14. Гуцули - це

- а) Національна меншина
- б) Етнос
- в) Етнічна /етнографічна група/

15. Ареал проживання гуцулів на Україні:

- а) Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська області
- б) Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області
- в) Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області.

16. Які літературні твори /публіцистичні чи художні/ про Гуцульщину можете назвати, чи можете пригадати авторів?

17. Які музичні твори гуцульської тематики можете назвати?

18. Які твори художнього мистецтва гуцульської тематики можете назвати?

19. Про які особливості гуцульської культури Вам хотілось би довідатись. ?

20. Чи обізнані Ви з особливостями гуцульської етнопедагогіки ?

а) Особливості гуцульської етнопедагогіки полягають

б) Напевно особливостями гуцульської етнопедагогіки

в) Важко відповісти

21. Чи хотіли б Ви більше дізнатись про гуцульські етнопедагогічні традиції ? З якою метою ?

а) Так, задля підвищення загального розвитку

б) Так, задля залучення кращих педагогічних здобутків народу в педагогічну діяльність

в) Ні, бо вважаю народні виховні традиції архаїчними

г) Ні, мені це не цікаво

22. Які аспекти гуцульської етнопедагогіки викликають у Вас особливий інтерес ?

23. Ваші пропозиції щодо активізації етнопедагогічної спадщини в навчально-виховному процесі в сучасному дошкільному освітньому закладі

Дякуємо за відповіді, зауваження, пропозиції

Анкета для батьків

Шановні батьки! Метою пропонованої анкети є виявлення реального стану та перспектив відродження культурних цінностей нашого народу. Сподіваємось на відверті відповіді (зверніть увагу на анонімність)

1. В якій місцевості Ви проживаєте ?

- а) Село
- б) Селище
- в) Місто
- г) Інший варіант _____

2. Чи усвідомлюєте Ви себе представником одного з етносів (чи нацменшин) України ?

- а) Так, я _____
- б) Ні
- в) Важко відповісти

3. Зазначте кількість і вік Ваших дітей

_____ дітей _____ років

4. До якого покоління Ви знаєте свій родовід ?

- а) Не рахував (ла)
- б) До четвертого покоління (по батьківській та материнській лінії)
- в) Від третього покоління (по батьківській та материнській лінії)
- г) Від третього покоління лише по одній лінії
- д) Діда і бабу по батьківській й материнській лінії
- е) Діда і бабу по одній лінії

5. Чи знаєте Ви етимологію свого прізвища (можна дівочого)

- а) Знаю (визначіть, не називаючи самого прізвища)

- б) Я думаю, що

- в) Не знаю

6. Хто із членів Вашої родини знайомить дитину з історією її предків ?

- а) Я розповідаю про свій рід, а чоловік (дружина) про свій
- б) Тільки я
- в) Тільки чоловік (дружина)
- г) Мої батьки

- д) Батьки чоловіка
- е) Непрямі родичі
- ж) Ніхто не розповідає
- з) Дитині це не цікаво

7. Чи виховуєте Ви своїх дітей згідно виховних традицій свого етносу ?

- а) Так, бо переконана (ий) в їх ефективності
- б) Так, бо так виховували мене мої батьки
- в) Ні, бо вважаю їх архаїзмом
- г) Ні, бо мені бракує відповідних знань
- д) Важко відповісти

8. Чи знайомлять Вас з народними традиціями виховання у освітньому закладі, де навчається Ваша дитина ?

- а) Докладно
- б) Фрагментарно
- в) Зрідка
- г) Не пригадую

9. Яку участь Ви приймаєте при підготовці й проведенні виховних заходів. (Можна підкреслити кілька варіантів)

- а) Допмагаю порадами та пропозиціями
- б) Надаю посильну матеріальну допомогу
- в) Разом з дитиною вивчаємо вірші, пісні тощо
- г) Під час свята допомагаю педагогам у підтримці дисципліни.
- д) Під час свята спільно з іншими батьками долучаємось до _____

- е) В силу об'єктивних обставин не маю змоги відвідувати виховні заходи

10. Чи прикрашаєте інтер'єр своєї оселі творами декоративно-ужиткового мистецтва ?

- а) так (якими саме ?) _____
- б) ні

11. Чи Ви зберігаєте сімейні реліквії, стародавні речі? Як що так, то які саме ?

12. Яким часом датована їх поява ?

- а) Кінець XIX-го ст.
- б) Початок XX-го ст.
- в) Середина XX-го ст.

13. Чи показуєте їх своїм дітям ? Чи розповідаєте від кого з рідних вони потрапили до Вас ?

- а) Так
- б) Намагаюсь, але дитині це нецікаво
- в) Вважаю, що ще не прийшов час
- г) Ваш варіант відповіді _____

14. Чи намагаєтесь пояснити дітям важливість шанобливого ставлення до сімейних реліквій, стародавніх речей ? Якщо так, то в який спосіб Ви це робите ?

- а) Під час бесіди з дитиною
- б) Власним прикладом
- в) Про це з дитиною розмовляють інші родичі
- г) Цьому її навчають у дошкільному закладі

15. Чи цікавитесь Ви регіональними особливостями української культури?

- а) Так, мені це дуже цікаво
- б) Так, але я відчуваю брак належних знань
- в) Ні, бо в культурному аспекті регіони України мають спільні риси
- г) Ні, мені це зовсім нецікаво

16. З яких джерел Ви отримуєте інформацію про матеріальні й духовні особливості культури рідного народу ?

(Підкреслити не більше двох)

- а) З етнографічної літератури
- б) З мемуарних творів видатних особистостей
- в) Зі статей у пресі
- г) З тематичних радіопередач
- д) З тематичних телепередач
- е) Із розповідей старших членів родини
- ж) Під час культурно-просвітницьких заходів
- з) Під час спілкування з педагогами освітнього закладу, який відвідує моя дитина.
- и) Ваш варіант _____

17. Які свята календарно-обрядового циклу Ви знаєте? (назвати)

- а) 3 – 6

- б) 6 – 10

- в) Важко відповісти

18. Які свята й урочисті події родинного життя Ви Знаєте?

- а) 3 – 6

- б) 6 – 10

в) Важко відповісти

19. Чи практикує Ваша родина народні звичаї і обряди під час відзначення подій сімейного життя ? (народження дитини, одруження, смерть)

- а) Так
- б) Ні
- в) Частково

20. Яку участь приймають діти при підготовці й відзначенні урочистих подій ? (Можна підкреслити не більше двох варіантів)

- а) Допомагають при підготовці
- б) Виконують спільно з дорослими відповідні фольклорні твори (а саме)
- в) Виконують спільно з однолітками відповідні фольклорні твори (а саме)
- г) Виконують фрагменти обрядів (а саме)

-
-
- д) Спостерігають за діями дорослих
 - е) Не приймають ніякої участі

21. Ваші пропозиції щодо залучення традиційної культури у родинне життя та навчально-виховний процес.

а) У родині

б) В освітньому закладі

в) Родина спільно з педагогами

г) Важко відповісти

Дякуємо за відповіді, зауваження, пропозиції

“Верховино, світку ти наш”

Експериментальна програма етнічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку
(на прикладі ЗДО гуцульського етнорегіону)

ПОЕТАПНІСТЬ	НАПРЯМИ РОБОТИ	ФОРМА РОБОТИ	ТЕМА	МЕТА	МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
І етап	Виховання робота у старшій групі ЗДО	Навчальні заняття*	1. “Смерекова хата, батьківський поріг”	<ol style="list-style-type: none"> Ознайомити з житлобудуванням на Гуцульщині. Вчити виявляти основні ознаки гуцульської архітектури. Виховувати бережливе ставлення до матеріальних цінностей гуцульського народу. 	<p>Вступна бесіда.</p> <p>Слухання пісні “Смерекова хата”. Розповідь про традиції житлобудування на Гуцульщині.</p> <p>Огляд книжкових і альбомних ілюстрацій.</p> <p>Дидактична ігра "Розкажи про що дізнався".</p>	<ol style="list-style-type: none"> Аудіо запис пісні “Смерекова хата”. муз. П.Дворського, сл. М.Бакія. Макет гуцульської хаги. Речі стародавнього вжитку з гуцульським колоритом. фотоал-м “Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини”. Київ:1990.
			2. “Колисочка явора, шнурочок шовковий”	<ol style="list-style-type: none"> Поглиблювати уявлення про особливості побуту господарювання та дозвілля, що притаманні гуцульському етнорегіону. Збагачувати лексичний запас. Виховувати повагу до культурних надбань гуцульського краю. 	<p>Активізація попередньо набутих знань. Докладне знайомство з внутрішнім облаштуванням стародавньої гуцульської хаги. Розповідь про обереги дому. Виконання гри-вправи на доповнення речень та висловлювань “На столі стоїть...”. Гра-вправа “Для чого призначений”</p>	<ol style="list-style-type: none"> Лялька у гуцульському вбранні. Макет гуцульської хаги. Дитячі меблі (бажано з лози). Речі стародавнього вжитку з гуцульським колоритом. Косів-фоторозповідь про талановитих народних митців. Київ, 1971. Народні таланти Прикарпаття. Київ, 1969.

		<p>3. Гуцульський стрій</p>	<p>1. Ознайомити з елементами традиційного гуцульського вбрання та прикрас. 2. Збагачувати лексику дітей 3. Виховувати естетичний смак.</p>	<p>Ігрова ситуація “До нас завітали гості” (хлопчик і дівчинка у гуцульському вбранні). Пояснення понять “оздоблення”, “візерунок”, “орнамент”. Розповідь про відмінності в одязі у різних регіонах України. Демонстрація малюнків з різновидами українського одягу. Вивчення та повторення назв гуцульського одягу. Читання вірша Є. Гуцало “Синя скриня” /про різновиди одягу і прикрас/. Художньо-дидактична гра “Розглянь та намалюй”.</p>	<p>1. Ляльки в гуцульському вбранні. 2. Зразки гуцульських прикрас. 3. Кульчицька О.Л. Народний одяг західних областей УРСР: Альбом. Київ, 1959. 16с., 71 табл.</p>
		<p>4. Гуцульська народна іграшка</p>	<p>1. Ознайомити з різновидами гуцульських іграшок. 2. Формувати вміння вирізняти з-поміж інших колорит гуцульської іграшки. 3. Виховувати почуття гармонії на основі мистецької спадщини рідного народу.</p>	<p>Ігрова ситуація “У музеї гуцульської іграшки”. Оповідь екскурсовода (вихователя) про різновиди та матеріал виготовлення. Огляд дітьми “кутських”, “косівських”, “яремчанських” іграшок. Дидактична гра “З чого зроблена іграшка”. Міні-конкурс “На кращого екскурсовода”.</p>	<p>1. Стенд, або стіл. 2. Зразки “кутських”, “косівських”, “яремчанських” іграшок. 3. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ, 1990. 4. Косів-фоторозповідь про талановитих народних митців. Київ, 1971.</p>
	<p>Робота в повсякденні</p>	<p>1. “Гуцульщина в малюнках”</p>	<p>1. Знайомити з ілюстраціями та фоторепродукціями гуцульської тематики. 2. Вивчати пісні, казки та малюнки фольклору, що здана побувають на Гуцульщині. 3. Спонукати до заучування напам’ять віршованих творів гуцульського фольклору. 4. Виховувати повагу до історичного минулого Гуцульщини.</p>	<p>Розгляд книжкових ілюстрацій та фоторепродукцій на гуцульську тематику. Складання оповідей за малюнком.</p>	<p>1. Календар “Гуцульський гарчик” (за 2004). 2. Запрошуємо в Карпати. Ужгород, 1984. 3. Народні таланти Прикарпаття. Київ, 1969. 4. Шовкова косиця. Ужгород, 1985.</p>
		<p>2. “Фольклорне намисто”</p>		<p>Розучування “співанок” про гуцульський край та його мешканців, читання й переказ гуцульських народних казок.</p>	<p>1. Благослови мати. Київ, 2001. 2. Вінок: читанка. Київ, 1999. 3. Казки Гуцульщини./упоряд. І. Зінчук. Львів, 2003. 4. Флоря: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів, 1999.</p>

					Евристична бесіда про перші історичні згадки про Гуцульщину, трудові традиції. Участь гуцулів у визвольній боротьбі за незалежність української держави. Цитування висловів видатних чужоземців про красу гуцульського краю та гостинну вдачу гуцулів. Читання та переказ гуцульських історичних легенд.	1. Домашевський М, Библюк Н.. Історія Гуцульщини: 6 т. Львів, 2001. 2. Казки Гуцульщини / упоряд І. І. Зінчук. Львів, 2003. 3. Ломатський М. “У горах Карпатах”. Мюнхен, 1962. 4. Пелипейко І. Мій рідний край. Косів, 1998 5. Флюяра: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів, 1999.
	3. "Поговоримо про минуле"		Формувати вміння передавати характерні ознаки речей гуцульського побуту.		Актуалізація попередньо набутих знань про хатні обереги. Огляд пропонує зразків малювання. Оповідь за малюнком.	1. Зразки хатніх оберегів (вишиті рушники, вінок з барвінку, писанки, та ін). 2. Набір для малювання.
	1. Малювання хатніх оберегів		Розвивати вміння створювати візерунки за мотивами гуцульського народного мистецтва.		Вибір прикраси. Визначення матеріалу та кольору фону для виготовлення аплікації.	1. Зразки нескладних за плетивом гуцульських прикрас з бісеру /3-4 шт./. 2. Аркуш цупкого кольорового паперу. 3. Бісер різних кольорів. 4. Клей.
	2. Аплікація "Гуцульські прикраси з бісеру"					
	3. Малювання й розпис гуцульських народних іграшок		Удосконалювати вміння малювати з натури, нескладного за технікою виконання твору гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва;		Повторення ознак гуцульських народних іграшок. Вибір іграшки для малювання й розпису. Пояснення особливостей зображеного на іграшці візерунку.	1. Кілька керамічних, дерев'яних та сирних іграшок. 2. Контурні зображення пропонує до розпису іграшок. 3. Аквапельні фарби.
Святково-розважальні заходи	1. Свято "Входини по-гуцульські"		1. Формувати розуміння життя як осередку родинного життя. 2. Збагачувати знання дітей про його облаштування, будівництво та засоби оздоблення житла у гуцулів. 3. Виховувати прагнення популяризувати культурні здобутки гуцульського краю.		Інсценування входин "гуцульською родиною" у нову хату. Слухання аудіо запису гуцульських мелодій. Виконання обрядової "в'язання квітки". Гра-вправа "Корисні й гарні подарунки до нової хати" Конкурс на знання пісень про Гуцульщину і гуцулів.	1. Макет гуцульської хати. 2. Сплетена з кількох штучних квіток і прикрашена різнокольоровими стрічками "Квітка". 3. Аудіо записи гуцульських мелодій. 4. Ужиткові речі, що побутують на Гуцульщині.

			<p>2. Розвага "Гуцульська толока"</p>	<p>1. Формувати почуття колективізму й вміння співпрацювати з однолітками та з до-рослими. 2. Ознайомлювати з гуцульськими трудовими традиціями, 3. Розширювати уявлення про народні ремесла гуцулів.</p>	<p>Вправа на ввічливість "Запрошувемо на толоку". Гра-імітація "Вгадай, що ми зараз робимо?". Міні-конкурс на знання приказок і прислів'їв про працю, дружбу та господарність.</p>	<p>1. Грашкові топірці. 2. Відерця. 3. Візочок. 4. Пензлик. 5. Макет гуцульської хати.</p>
			<p>3. "Свято гуцульської вишиванки"</p>	<p>1. Ознайомлювати з регіональними особливостями української вишивки, вчити виявляти характерні риси гуцульських вишитих виробів. 2. Вдосконалювати вміння визначати кольорову гаму візерунків, притаманних гуцульській вишивці. 3. Заохочувати до впровадження гуцульських матеріальних цінностей у побутову культуру.</p>	<p>Виконання коломийок про вишиванку. Розповідь. Ігрова ситуація "До нас завітав "Чугайстр" ***. Знайомство з гостем й запрошення до танку. Виконання танку "Рушничок". Розповідь дітей "Чугайстру" про вишивані обереги гуцульської хати. Гра-вправа "Знайди відмінності у візерунках двох вишитих рушничка". Гра-змагання "Відгадай, що означає певний візерунок".</p>	<p>1. Калуська Л. В Дивокрай. Тернопіль, 2004 С. 248-249. 2. Колотило К. І. Ксенія Колотило: альбом /упор. Степан М. Київ, 1991. 3. Кілька вишитих гуцульських рушників.</p>
<p>Консультивно-просвітницька робота з педагогами</p>	<p>Зустріч "За круглим столом"</p>	<p>"Хто як не ми?" /до проблеми актуалізації гуцульської етнопедагогіки/</p>	<p>1. Формувати уявлення про особливості гуцульської етнопедагогіки. 2. Перекопати в необхідності залучення кращих зразків педагогічного надбання гуцулів у діяльність сучасного ЗДО. 3. Розвивати вміння критично аналізувати окремі прояви педагогічної спадщини. 4. Виявляти шляхи, форми і методи впровадження елементів гуцульської етнопедагогіки в роботу з дошкільниками.</p>	<p>Повідомлення про самотутні риси етнопедагогічної спадщини гуцульського етно регіону. Цитування вибраних фрагментів та відповідних коментарів з "Базового компоненту дошкільної освіти". Обговорення проблемного запитання "Що позитивного, що негативного з народного виховання ми успадкували. Формулювання раціональних пропозицій, щодо залучення елементів гуцульської етнопедагогіки у навчально-виховний процес.</p>	<p>1. Онишук А. З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та діти до шостого року життя: матеріали до української етнології. Львів: НТШ, 1912. т. 15. С.1-62. 2. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Київ, 2003. 3. Ломатський М. У горах Карпат. Мюнхен, 1962. 4. Савчук І. Гуцульська родина в українській літературі: матеріали наук. конф. Івано-Франківськ. 2004.- С.101-103.</p>	

			Семінар-практикум	Гуцульський фольклор у роботі з дітьми різних вікових груп	1. Виявити основні труднощі при використанні фольклору в роботі з дошкільниками. 2. Вчити раціонального й методично правильного залучення творів усної народної творчості гуцулів у педагогічну практику. 3. Стимулювати до комбінування різних фольклорних жанрів.	Словникова робота / визначення понять "пестушка" "погішка", "забавлянка", "коломийка", "фольклор" та ін/. Гра-вправа "Який жанр фольклору?". Гра-дискусія "Я використую фольклор тому, що... — я не використовую фольклор тому, що..." Конкурс на знання приказок і прислів'їв про людські вади й чесноти. Бліц-гра "Виховне значення пісні".	1. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ, 2002. 2. Казки Гуцульщини / упоряд І. І. Зінчук. Львів, 2003. 3. Пісні Карпат. Ужгород, 1972. 4. Словник української мови. Київ, 1998. 5. Флюяра: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів, 1999.
Співпраця з родиною	Проблемна лекція	"Хто ми на цій землі?"	1. Формувати етнічну самовідомість батьків. 2. Спонукаати батьків до вивчення культурних надбань гуцульського етноregionу. 3. Стимулювати до самостійного дослідження етнологічних проблематики	Постановка проблеми. Ознайомлення з історичними джерелами. Демонстрація етнічної карти України. Дискусія. Підбиття підсумків.	1. Грабовецький В.В. Гуцульщина в історії України. Коломия, 1993. 2. Домашевский М. Історія Гуцульщини: в 6 т. Чикаго-Львів, 1975-2000. 3. Шухевич В. О. Гуцульщина. В 5т. Верховина, 1997-2000. 4. Етнічна карта України.		
	Групова бесіда	"Виховні традиції гуцулів"	1. Зацікавити етнічним потенціалом гуцулів у царині виховання. 2. Вчити критично відносити до методів та прийомів народної педагогіки. 3. Заохотити до відродження етнопедагогічної спадщини гуцулів.	Словникова робота визначення понять: "традиція", "звичай", "обряд", "народна дидактика", "етнопедагогіка" / Читання статті М. Г. Стельмаховича "Традиційна гуцульська родина". Обговорення. Проблемне запитання "Чому не можна бити дітей". Ігрова ситуація "Як би поступила моя прабабуся /прадідуся?". Підбиття підсумків.	1. Лапо В.В. Основи етнопедагогіки. Івано-Франківськ, 2013. 312 с. 2. Стельмахович М. Г. Традиційна гуцульська родина : хрестоматія з гуцульщинознавства / упорядник Лосюк П. Косів 2001, С. 540-549. 3. Скринька / для голосування /. 4. Канцелярські приладдя.		

				”Пізнавальні посиденьки”	”Затишок гуцульської оселі”	1.Знайомити з традиціями будування, облаштування та прикрашання гуцульської хати. 2.Виявити можливостей використання гуцульських мотивів в інтер’єрі сучасного житла. 3. Формувати переконання в необхідності збереження стародавніх традицій.	1.Знайомити з традиціями будування, облаштування та прикрашання гуцульської хати. 2.Виявити можливостей використання гуцульських мотивів в інтер’єрі сучасного житла. 3. Формувати переконання в необхідності збереження стародавніх традицій.	Бесіда. Виконання пісень про гуцульський край та його мешканців. Огляд ілюстрацій і фотографій репродукцій гуцульської тематики. Вікторина “Що де має стояти”. Виготовлення (нескладних) хатніх оберегів.	1.Запрошуємо в Карпати . Ужгород, 1984. 2.Івано-Франківщина. Київ, 1985. 3.Косів: фоторозповідь про талановитих народних митців. Київ, 1971. 4.Народні таланти Прикарпаття. Київ: Мистецтво, 1969.159с. 5.Тексти гуцульських народних пісень . 6.Музичний інструмент. 7.Природній матеріал. 8.Набір для рукоділля.
	Консультація фітотерапевта	”Гуцулька лічниця”	1.Відродити забуті елементи гуцульської народної медицини 2. Заохочення до застосування фіто-рецептів у домашніх умовах. 3.Спонукаати до здорового способу життя.	1.Демонстрація лікарських рослин. 2.Грав’яні збори. 3.Глиняні горнятка. 4.Канцелярські приладдя.	Пояснення. Демонстрація лікарських рослин. Дегустація фіто-чаїв. Занотовування рецептів. Запитання-відповідь.	1.Таблиці з зображенням лікувальних рослин. 2.Грав’яні збори. 3.Глиняні горнятка. 4.Канцелярські приладдя.	1.Таблиці з зображенням лікувальних рослин. 2.Грав’яні збори. 3.Глиняні горнятка. 4.Канцелярські приладдя.		
Виховна робота у старшій групі ЗДО	Навчальні заняття	1.”Зростає родина не деревце”. 2. “Ми і наші рідні”	1.Формувати уявлення про визначення родинних зв’язків на Гуцульщині, 2. Збагачувати лексичний запас. 3.Спонукаати вихованців до вивчення свого родоводу.	Відповіді на низку запитань за темою “Що Ти знаєш про свою родину?” Пояснення відмінностей між поняттями “сім’я” і “родина”. Розповідь дітей про своїх хресних батьків. Усне моделювання “родинного деревця”.	Дидактична гра “Я хочу Вас познайомити” (діти приносять фотографії рідних й розповідать про кожного). Пояснення понять “рідні по крові” та “рідні по обряду”. Гра-вправа “Вуйко чи стрійко ?.”Бесіда на тему “Що доброго я роблю для своїх рідних”.	Фотографії членів родин вихованців.			

			3. "Наш рідний край – Гуцульщина чарівна"	1. Закріпити й систематизувати знання про Гуцульщину. 2. Формувати уявлення про географічне розташування Гуцульщини не теренах України. 3. Виховувати почуття гордості за свій рідний край.	Ігрова ситуація "Мандруємо гуцульським краєм". Розповідь про карпатські гори Говерлу, "Петрос", "Піп Іван", Чорногору; ріки Прут, Тися, Черемош; міста Коломия, Косів, Верховина, Путила, Рахів, Яремче Огляд фото і відео матеріалів. Слухання коломийки про рідний край Рольова гра "Юні екскурсоводи".	1. Карта України. 2. Відео матеріали про Гуцульщину. 3. Запрошуємо в Карпати. Ужгород, 1984. 4. Івано-Франківщина. Київ, 1985. 5. Шовкова косиця. Ужгород, 1985. 6. Фляра: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів, 1999. С. 95-101.
Робота в повсякденні	1. Відвідування художньої майстерні 2. Екскурсія до краєзнавчого музею 3. Зустріч з народним майстром	1. Розширити уявлення про основні етапи ремісничького процесу. 2. Формувати позитивного відношення до відродження забутих гуцульських реміслів. 3. Розвивати інтерес до праці народних митців Гуцульщини. 4. Пробудити бажання продовжити трудові традиції гуцулів у поєднанні з новітніми технологіями.	1. Розширити уявлення про основні етапи ремісничького процесу. 2. Формувати позитивного відношення до відродження забутих гуцульських реміслів.	Попередня підготовча робота: 1) мистецтвознавча розповідь; 2) приготування пісненьки й віршованих подарунків для запрошених гостей. Проведення запланованих заходів. Відтворення отриманих знань: 1) у тематичних бесідах 2) дидактичних іграх "Впізнай за формою", "Впізнай за розписом", "Вігадай вид народного мистецтва" 3) художньо-дидактичних іграх "Розглянь та намалюй", "Збираємо розбиту писанку", "Майстерня гуцульської іграшки".	1. Вироби майстрів у незавершеному й готовому стані. 1. Музейні експонати.	
			1. Розвивати увагу й старанність, 2. Закріпити вміння послідовно оформлення.	Активізація попередньо набутих знань. Допомога дорослих у процесі виготовлення "деревця". "Презентація" поробки.	1. Різноманітні ужиткові речі, що побутують на Гуцульщині. 2. Твори декоративно-ужиткового мистецтва. 3. Мозаїка "Розбита писанка"/намальоване на овальній формі й розрізане на 4-16 частин зображення писанки/. 4. Дитячі музичні інструменти - сопілочка, бубон, свищик, металофон.	
			1. Виготовлення "Родинного деревця"	1. Розвивати увагу й старанність, 2. Закріпити вміння послідовно оформлення.	1. Аркуш цупкого паперу. 2. Набір для креслення. 3. набір для малювання. Альтернатива: комп'ютерна програма "Спадщина v.1.52".	
Образотворча діяльність						

					<p>1. Кульчицька О.Л. Народний одяг західних областей УРСР: альбом. Київ, 1959. 1бс., 71 табл.</p> <p>2. Набір для малювання /діти самі обирають, чим будуть малювати/.</p>
			<p>1. Розвивати вміння відображати традиційний гуцульський одяговий комплекс.</p>	<p>Огляд малюнків із зображення жіночого й чоловічого одягу. Повторення назв елементів гуцульського строю. Процес малювання. Надання імен лялькам. Складання казки про пригоди “друзів”.</p>	<p>1. Набір цупкого паперу різних кольорів.</p> <p>2. Колоски злакових.</p> <p>3. Засушені квіти.</p> <p>4. Клей.</p> <p>5. Прозора липка стрічка.</p>
	<p>2. Малювання ляльок “гуцулик” і “гуцулочка”</p>	<p>1. Формувати вміння і навички створювати аплікації з елементами гуцульського декорування.</p>	<p>1. Формувати вміння і навички створювати аплікації з елементами гуцульського декорування.</p>	<p>Бесіда за темою “Що таке “дідух”, та з чого він зроблений?”</p> <p>Вибір матеріалу рослинного походження. Виготовлення “дідуха”. Міні-виставка аплікацій.</p>	<p>1. Контурна заготовка “зірки” намальована на картоні.</p> <p>2. Набір цупкого паперу різних кольорів.</p> <p>3. Фольга.</p> <p>4. Клей.</p>
	<p>3. Аплікація “Дідух”</p>	<p>Закріплення навичок та заохочення до колективної співпраці в створенні декоративної композиції з елементами гуцульського розпису.</p>	<p>Закріплення навичок та заохочення до колективної співпраці в створенні декоративної композиції з елементами гуцульського розпису.</p>	<p>Відповіді на запитання за темою “Що Ми знаємо про святкування Різдва на Гуцульщині”. Огляд малюнків з зображенням “різдвяної зірки” як атрибуту вертепного дійства. Поділ дітей на групи (4-5 дітей) та розподіл ділянок творчої роботи. Демонстрація кожної групою своєї “різдвяної зірки”. Підсумкове обговорення.</p>	
	<p>4. Групова аплікація “Різдвяна зірка”</p>				

	Святково-розважальні заходи	1. Мистецько-красна розважальна "Гуцульський Диво-край".	1. Розширити пісенний та танцювальний репертуар гуцульської тематики. 2. Знайти найкращих українських художників поезії та композиторів присвячених Гуцульщині. 3. Сформулювати вміну визначити характерні особливості гуцульських пісень і танців. 4. Заохотити до виконання пісенної й танцювальної спадщини етнокультури дозвілля гуцулів.	Виконання співанок про гуцульський край. Читання віршів О. Олеся "На зеленіх горах", "На храм збираються гуцули". Виконання танків "Гуцулка" й "Дрібушки". Гра-вправа (спільно з дорослими) "Говерла ріка чи гора?". Слухання пісні "Верховино, світку ти наш". Міні-конкурс на краще оповідання за картиною "Українські куманці" /для дітей/ й "Старі господарські будинки в с.Карпатське" /для батьків/. Слухання фрагментів музичних творів М. Колеси "Гуцульські прелюдії", "Три коломиїки", "Ой у горах, у Карпатах". Ігри-вправи за прослуханими творами (спільно з дорослими) "Які музичні інструменти чуємо", "Весела чи сумна, швидка чи повільна" (ознаки мелодій)	1. Відео матеріали про Гуцульщину 2. Аудіо запис пісні "Верховино, світку ти наш" сл. М. Устиновича, муз. А. Гнатишина. 3. О.Олесь Вибрані твори. Київ, 1992. С. 112, 126. 4. Репродукції картин Т.Голембієвської "Українські куманці" та "Куманці" 5. Куцало "Старі господарські будинки в с.Карпатське" 6. Колеса М. Музичні твори. Муз. альбом /Платівка/ Київ, 1989. 7. Книжкові ілюстрації та фоторепродукції з гуцульськими краєвидами.
2. Розвага "День іменинника"	1. Стимулювати інтерес до етимології свого імені та прізвища, до походження свого роду. 2. Надати уявлення про імена та їх пестливі варіанти. 3. Виховувати любов і повагу до своїх хресних батьків. 4. Спонукаючи до усвідомлення, що вже змалечку людина є продовженням роду, а відтак носієм його пам'яті, традицій та родинної честі.	На захід запрошують хресних батьків іменинників. Ігрова ситуація "Нам подарували нову ляльку (у гуцульському вбранні) як її назвемо?" Ігри-вправи "Як пестливо покликатися Ганну?" та "Коли Іван, а коли Івасик?". Спогади хресних батьків про раннє дитинство їх похресників. Конкурс на знання пісень з українськими іменами. Дарування іменинникам хустинок-носочків (або інших корисних дрібничок) з вишитими (намальованими) ініціалами їх імені.	1. Лялька в гуцульському одязі. 2. Хустинки-носочки (або інші корисні дрібнички) з вишитими (намальованими) ініціалами імен.		

		3. Свято “Гуцульський вертеп”	1. Вдосконалювати навички самостійно втілювати атрибути, декорації, костюми для ігор, розподіляти ролі. 2. Розвивати і підтримувати в дітях бажання грати в ігри-драматизації й театралізовані ігри за змістом знайомих творів гуцульської тематики. 3. Заохотити до збереження й популяризації гуцульських святкових традицій.	Виконання “Гуцульської колядки”. Гра-вправа “Страви до святкового столу”. Міні-конкурс на знання колядок та щедрівок “Впізнай і далі заспівай”. Виконання обряду “посівання”. Інценування вертепного дійства /за вибором педагога/.	1. Текст колядки (Геник Л. Морально-релігійне виховання молоді у Східній Галичині. Івано-Франківськ, 2000). 2. Зерна пшениці, жито інших злакових. 3. Макет вертепу. 4. “Різдвяна зірка” краща з попередньо виготовлених. 5. Сценічні костюми й маски.
Організація виставок	“Сімейні реліквії”	1. Знайомити з речами, які стали реліквіями в родині вихованців. 2. Збагачувати лексичний запас. 3. Виховувати бережне ставлення до старовинних речей, які є частою матеріальною культури етнічності.	Підготовча робота: підбір реліквій за тематикою /фотографії, листи, побутові речі, книги, тощо/. Проведення заходу. Знайомство з реліквіями кожної родини вихованців. /розповідь рідних, дитини, або вихователя/. Повторення вивчених назв.	1. Стенди та полиці. 2. Зразки сімейних реліквій.	
	“Сад родинних деревець”	1. Знайомити з “родинними деревцями” вихованців. 2. Розвивати зв’язне мовлення. 3. Виховувати гордість за приналежність до минулого й сьогодення своєї родини.	Підготовча робота: Виготовлення “родинного деревця” Встановлення поробок на стенди. Проведення заходу: Знайомство з “гілочками” “родинного деревця” кожного з вихованців /розповідь рідних, дитини, або вихователя/. Нагородження по номінаціях “за кращу поробку”, “за кращу розповідь”, “за батьківську допомогу” /щоб ніхто не залишився без призу/.	1. Стенди. 2. Поробки “Родинне деревце”. 3. Похвальні грамоти та заохочувальні призи.	

	<p>Консультативно-просвітницька робота з педагогами</p>	<p>Семінар</p>	<p>Видатні українські педагоги про мудрість народної виховної традиції</p>	<p>1. Ознайомити з творчою спадщиною видатних науковців в царині педагогіки. 2. Збагачувати знання про життя та педагогічну діяльність українських педагогів на теренах Гуцульщини. 3. Утвердити в переконанні щодо потреби у залучанні етнопедагогічного потенціалу гуцульської етнокультури у виховну роботу.</p>	<p>Біографічна довідка про життя та педагогічний доробок видатних українських науковців та педагогічних практиків /І. Боднарук С. Русова, М. Стельмахович та ін/ Читання вибраних фрагментів з книг і статей присвячених проблемам етнопедагогіки та етнічному самоусвідомленню особистості. Обговорення прослуханого матеріалу. Виготовлення “книжечки доброго порадирика”, в якій занотовують вподобані вислови корифеїв педагогіки.</p>	<p>1. Полек В. Дзвінчук Д. Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття. Івано-Франківськ, 1997. 2. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. - 1939р.) Івано-Франківськ, 2002. 3. Софія Русова і Галичина: збірник статей і матеріалів. Івано-Франківськ, 1996. 4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ, 1997. 5. Блокнот і канцелярські приладдя.</p>
	<p>Співпраця з родиною</p>	<p>Допомога при складанні родинного дерева</p>	<p>“Що таке діалект і його місце в сучасній освіті”</p>	<p>1. Зацікавити проблемами етнокультурного осередку в загальнодержавному контексті. 2. Розвинути критичне мислення. 3. Активізувати вміння приймати оптимальні рішення.</p>	<p>Інформаційна довідка. Поділ на дискусійні групи. Постановка проблем. Обговорення проблеми. Бліц-гра “Скажіть на діалекті”. Гра-вправа “Хто швидше знайде літературний еквівалент” /за мотивами повісті О. Манчука “Великдень”/. Підбиття підсумків.</p>	<p>1. Гуцульські говірки. Короткий словник. Львів, 1997. 2. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1987. 3. Манчук О Жиб’ївські новели – Боффало, 1992. Гуцульщина, 1992. 4. Словник української мови. Київ, 1998.</p>
	<p>Співпраця з родиною</p>	<p>Допомога при складанні родинного дерева</p>	<p>1. Викликати зацікавлення своєї родоводом. 2. Стимулювати усвідомлення себе спадкоємцем родинних традицій. 3. Виховувати гордість за минуле своєї родини.</p>	<p>Бесіда з дитиною про родичів по материнській та батьківській лінії. Планування етапів роботи над “деревцем”. Виготовлення основи “дерева”. Повторення одержаної інформації про родовід та родинні традиції.</p>	<p>1. Аркуш цупкого паперу. 2. Набір для креслення. 3. Набір для малювання. Альтернатива: комп’ютерна програма “Спадщина v.1.52”.</p>	<p>1. Аркуш цупкого паперу. 2. Набір для креслення. 3. Набір для малювання. Альтернатива: комп’ютерна програма “Спадщина v.1.52”.</p>

				<p>1.Спонукаати до слогадів про своїх предків.</p> <p>2.Стимулювати бажання ро-зповідати про минуле своєї родини.</p> <p>3.Актуалізувати проблеми взаємовідносин хресних ба-тьків і похресників.</p> <p>4.Спрямувати до ознаймо-лення з пісенною спадщи-ною гуцульського краю.</p>	<p>Розповідь-спогад “Якого я роду-племені”. Розгляд сімейних фото-карток.</p> <p>Бліцопитування про імена дітей “Чому Марічку назвали Маріч-кою?”. Гра “Хто краще розглума-чить” /пояснити поняття “Родовід”, “Династія”, “Реліквія”, тощо/. Роз-думи вголос “Моя роль в житті мо-го (моїх) похресника (похресни-ків).” Конкурс на знання пісень про родину.</p>	<p>1.Фотографії з родинного архіву.</p> <p>2. Словник української мови. Київ, 1998.</p> <p>3.Музичний інструмент.</p>
“Пізна-вальні поседе-ньки”	“Від роду до роду”	<p>1.Активізувати співпрацю ЗДО і сім’ї.</p> <p>2.Стимулювати інтерес ди-тини до традицій святкування у родині .</p> <p>3.Розвивати пам’ять.</p> <p>4.Навіювати позитивні емо-ції.</p>	<p>Бесіда з дитиною про традицію святкування новорічних і Різдяних свят. Дитячі слогади батьків. Ви-вчення віршиків, колядок, щедрі-вок. Спільне прикрашання ялинки. Відвідування й привітання хресних батьків.</p>	<p>1.Коляди. Вільнюс, 1990.</p> <p>2. Вінок: українська читанка. Київ, 1999.</p> <p>3.Нова радість стала: збірка дитя-чих колядок. Івано-Франківськ, 1991.</p> <p>3.Ой радуйся, земле: колядки та щедрівки. Київ, 1990</p> <p>4.Ялинкові прикази.</p>		
Консу-льтація	“Секрети гу-цульської кухні”	<p>1.Зацікавити кулінарними вподобання предків.</p> <p>2. Розвивати навиків приго-тування страв гуцульської кухні</p> <p>3. Підвищити культуру спо-живання.</p> <p>4.Заохотити до приготування повсякденних та святкових страв гуцульської кухні в сучасних ролинах.</p>	<p>Короткий екскурс в історію, приго-тування кількох (нескладних) страв.</p> <p>Дегустація. Виготовлення куліна-рного блокноту “Стародавня гу-цульська кухня”.</p> <p>Занотовування рецептів. Вікторини “Корисні поради”, “Коронна страва моєї бабусі”.</p>	<p>1.Чим хага багата. /розділи «І зва-риту, і спекти», «Мистецтво спіл-кування» Київ, 1993.</p> <p>2. Цвек Д. До святкового столу. Львів, 1974.</p> <p>3. Набір продуктів.</p> <p>4. Посуд.</p> <p>5.Блокнот і канцелярські приладдя.</p>		

III етап	<p>Вихов- на ро- бота у стар шій групі ЗДО</p>	<p>Навчальні заняття</p>	<p>1. "У творчій майстерні"</p>	<p>1. Поглибити уявлення про художню самобутність гуцульської вишивки, кераміки, ткацтва, писанкарства, тощо. 2. Формувати вміння зображати нескладні візерунки за мотивами гуцульських вишиванок. 3. Заохотити до колективної співпраці в створенні декоративної композиції з елементами гуцульського розпису.</p>	<p>1. Поглибити знання та уявлення про гуцульську народну іграшку. 2. Формувати вміння інсценування казкового сюжету з залученням іграшкових героїв. 3. Розвивати фантазію.</p>	<p>1. Закріпити знання про речі повсякденного вжитку та твори народного мистецтва Гуцульщини. 2. Збагачувати лексичний запас. 3. Спонукати до колективної співпраці.</p>	<p>Підготовча бесіда "А що таке ярмарок?" Пояснення співвідношення понять "виріб", "товар", "сувенир", "прикраса", "ужиткова річ". Гра-вправа "Кому що потрібно". Діти вирішують, що будуть "продавати на ярмарку" та починають готувати товар на під час занять з образотворчої діяльності.</p>	<p>1. Підготувати знання про речі повсякденного вжитку та твори народного мистецтва Гуцульщини. 2. Збагачувати лексичний запас. 3. Спонукати до колективної співпраці.</p>	<p>Гра-нагадування "Навіщо нам потрібна...". Опис та демонстрація візерунків на кількох (керамічних, дерев'яних, вишивних, тканих) творах декоративно-ужиткового мистецтва. Здійснення порівняння, виявлення рослинних та геометричних елементів у візерунках. Художньо-дидактична гра "Розглянь і розмалуй". Відгадування загадок про хатні речі та твори народного мистецтва.</p>	<p>Попередня бесіда "За що ми любимо казку". Читання гуцульської казки "Як чоловік з жінкою стали менше їсти". Визначення кількості героїв та необхідне обладнання для "сцени". Розподіл роботи / поділ на гуртки по 4-5 дітей/. Ліплення та розфарбовування іграшок. Прибирання після роботи. Інценізація казки.</p>	<p>1. Речі стародавнього ужитку на Гуцульщині. 2. Твори декоративно-ужиткового мистецтва. 3. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ, 1990. 4. Косів-фоторозповідь про талановитих народних митців. Київ, 1971.</p>	<p>1. Зразки творів декоративно-ужиткового мистецтва. 2. Колотило К. І. Ксенія Колотило: альбом /упор. Степан М. Київ: 1991. 3. Народні таланти Прикарпаття. Київ, 1969. 4. Подаруй ми писанку: альбом. Львів: 2001. 5. Намальовані контуром зразки кераміки, рушників, писанок, тощо. Акварельні фарби.</p>	<p>1. Флояра: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів, 1999. С. 47-48. 2. Набір для ліплення з глини. 3. Гуашеві фарби. 4. Музичний супровід: аудіо запис веселої гуцульської мелодії.</p>
----------	---	--------------------------	---------------------------------	---	---	--	--	--	---	---	---	--	--

		<p>4. "Газдівські діти"</p>	<p>1. Закріпити уявлення про особливості гуцульського побуту. 2. Ознайомити з щоденною працею гуцулів й привернення уваги до значення передсвяткових клопотів го-рян. 3. Виховувати працелюбність</p>	<p>Бесіда на тему як наша родина го-тується до свята "Великдень". Роз-повідь про стародавній гуцульсь-кий перед великодній звичай "Вог-ників". Читання фрагменту з книги М.Влад "Стрітинне" ("Великодній тиждень на Гуцульщині"). Гра-вправа "А як будемо прибирати, а що будемо готувати?" Дидактична гра "Прикрасимо хатинку ляльки Василінки".</p>	<p>1. Турелик І. "Великдень у гуцуль-ському селі Печеніжин". <i>Гуцульщина</i>. 1993. № 9. С. 3-10. 2. М.Влад. Стрітинне. Київ, 1992. С. 123-125. 3. Лялька в гуцульському вбранні. 4. Макет гуцульської хати. 5. Речі стародавнього вжитку. /зразки керамічних тканих, полот-няних, вишиваних виробів/.</p>
	<p>Робота в повсяк-денні</p>	<p>1. "Співочий гу-цульський край"</p>	<p>1. Знайомити з музичними й пісненими творами на гу-цульську тематику 2. Прилучати до фольклорної спадщини гуцулів. 3. Розширити уявлення про специфіку гуцульського на-родного календаря.. 4. Виховувати почуття ордості за приналежність до гуцульської етнічної групи.</p>	<p>Слухання музичних творів "Верхо-вино, світку ти наш", "На зелених горах". Бесіда за музичними творами.. Малювання ілюстрацій за прослу-ханими творами.</p>	<p>1. Аудіозаписи "Верховино, світку ти наш" /сл. М. Устиновича, муз. А. Гнаги - шина/, "На зелених горах" /сл. О.Олеся, муз О. Зеленьського/, "Да-вай зустрінемося в Карпатах" /гурт "Дзвони"/. 2. Відеозаписи гуцульських крас-видів.</p>
	<p>2. "Чари гуцуль-ської казки"</p>			<p>Читання гуцульських казок з книги "Казки Гуцульщини" Упор. М. І. Зінчук –Львів, 2003 Заохочення до переказування й ін-сценізації вихованцями сюжетів прочитаних казок. Гра-інсценізація "Театр перед мік-рофоном" (магнітозаписи дитячих переказів)</p>	<p>1. Книга "Казки Гуцульщини" /упор. М. І. Зінчук. Львів, 2003. /або інші збірки гуцульських ка-зок/. Гуцульські костюми, або ляльки в гуцульському одязі для інсценіза-ції. 2. Магнітофон.</p>
		<p>3. "Що ми знае-мо про гуцуль-ський народний календар"</p>		<p>Розповідь вихованців про відомі їм свята народного календаря. Ви-вчення кількох гуцульських прика-зок та прислів'їв про працю і ліно-щі. Гра-нагадування "Вірно, не вірно". Знайомство з метеорологіч-ними народними прикметами гуцу-лів. Творче завдання: малюнок за темою "Моє улюблене свято".</p>	<p>Набір для малювання</p>

	Образотворча діяльність	“Щоб гарний був горщик”	Формування вміння ліпити посуд за мотивами гуцульської кераміки.	Підготовка глини. Огляд взірця. Визначення форми й елементів виробу. Процес ліплення. Надання “горщику” естетичного вигляду. Розмалювання “горщика” /через добу після ліплення/.	1.Дерев’яні дощечки. 2.Стеки. 3.Глина. 4.Взріці керамічних виробів. 5.Гуашеві фарби.
	“Чарівна лозинка”	Формування елементарних навиків лозоплетіння.	Діти визначаються у виборі виробу /“казкова квітка”, “кошик для ляльки” “підставка для квітів”/. Вихователь пояснює й демонструє етапи роботи з лозою. Процес виконання. Аналіз виконаних робіт.	1.Лоза /16 - 32 лозини одного розміру для однієї дитини/. 2. Ножіці. 3. Клей.	
	“Світ гуцульської писанки”	Опанування методами та прийомами писанкарства.	Огляд взірців. Вибір різновиду візерунку, який буде виконуватись. Інструктування та показ основних етапів роботи. Нанесення “писачком” контуру майбутніх візерунків. Самостійне виконання розпису. “Воскування” готових виробів /за для надання охайності та блиску/ Аналіз робіт.	1.Взріці писанок з “космацьким” і “ростіцьким” візерунком. 2.Дерев’яні заготовки. 3.”Писачок” /дерев’яна паличка з встромленим на кінці металевим цвяшком/. 4. Свічка. 5.Харчові фарби /3-7 кол-в/ 6.Вологі серветки.	
	“Килимок для ляльки”	Набуття елементарних навиків ткацької справи.	Підготовка рамки. Натягування основи. Визначення кольорової гамми “килимка”. Закріплення нитки на “човнику”. Демонстрування педагогом процесу роботи. Вправляння вихованців у ткацькій справі. Аналіз робіт.	1.Ескіз виробу. 2.Дерев’яна рамка 36/2 см. 3.Дві планки 8 см. 4.Дві планки 10 см. 5.Нитки для основи. 6.Нитки з вовни/2-6 кол-в/. 7.Скріпка в якості “човника”.	
	“Хустинка-вишиванка”	Навчання елементам мистецтва гуцульської вишивки.	Ознайомлення з основами техніки безпеки. Опанування вмінням зашити нитку в голку. Формування вміння робити шов “вперед голка”. Виконання стібків нитками різних кольорів по усіх краях “хустинки”. Аналіз виконаних робіт.	1.Набір ниток для вишивання зеленого, жовтого та коричневого кольорів. 2. Тканина . 3. Кілька голок /обов’язково знати їх точну кількість/ 4. Гольник. 5. Наперсток. 6. Ножіці. 7. Олівець. 8. Кальковий папір.	

	<p>Святково-розважальні заходи</p>	<p>1. Свято ”Чічка прехороша” /обряд першого заплітання/</p>	<p>1. Знайомити з родинними звичаями та обрядами. 2. Набуття знань з народного досвіду по догляду за волоссям. 3. Спонукаати до збереження традиційної обрядової звичаєвості гуцулів.</p>	<p>Слухання пісні “Ой гуцулко-гуцуляно”. Розповідь про обряди (вихователя чи когось із гостей) про гуцульські звичаї й обряди пов’язані з життям дитини — “Христини”, “калачини”, “перше постриження”, “перше заплітання”. Тематична бесіда /спільно з дітьми/ “Як доглядали за волоссям наші бабусі”. Гра-інсценізація “Донці-ляльці змисмо голівоньку й рочешемо кісоньку”. Виконання обряду “заплітання коси” вихованкам груп. Хлопчики дарують дівчатам наголівні прикраси й виконують на їх честь танок “Аркан”. Дівчата гречно дякують і навзаєм виконують танок “Гуцулка”.</p>	<p>1. Аудіо запис пісні “Ой гуцулко-гуцуляно” /сл. І.Поповича, муз Ю.Злотника/. 2. Тепла вода. 3. Зілля полину, м’яти, споришу. 4. Лялька з довгим волоссям. 5. Вишитий рушник. 6. Інкрустовані гребінці. 7. Квітки, стрічки та інші наголівні прикраси.</p>
	<p>2. Розвага “Гуцульський ярмарок”</p>	<p>1. Розвивати зв’язне мовлення. 2. Формувати уявлення про систему стародавньої лічби 3. Стимулювати бажання популяризувати культурний потенціал свого краю.</p>	<p>Виконується композиція “Ярмарок” муз.Ю.Михайленко. Ігрова ситуація “До нас у гості завітала народна майстриня пані Юстина”. “Спогади” гості про стародавні способи виміру довжини, ваги, рідини, та грошові одиниці, що побутували на Гуцульщині. Розповідь пані Юстини як треба “ярмаркувати”. Гра-вправа “Маленькі покупці — маленькі продавці”. Отримання від пані Юстини подарунків з ярмарку.</p>	<p>1. Аудіо запис композиція “Ярмарок” муз. Ю. Михайленко. 2. Поробки “на продаж”. 3. Великі кошки для товару. 4. Подарунки з ярмарку “баранці з сиру”.</p>	

			<p>5. Розвага “Збираємось на полонину”</p>	<p>1. Формувати уявлення про звичаї і обряди пов’язані з трудовою діяльністю гуцулів 2. Продовжувати знайомства з різножанровими музичними творами гуцульського фольклору 3. Залучити гуцульські народні ігри з пісенним супроводом.</p>	<p>Дидактична гра “Як дізнатись, що прийшла весна?”. Згадування пісень про весну. Ігрова ситуація до нас завітав “Легінь-вівчар”. Гість розповідає про традицію виходу на полонину та звичай трембітання. Діти слухають мелодію трембіти. Легінь-вівчар розповідає про полонинське життя та пригощає бринзою. Гість пропонує дітям виявити свою вправність при зборах на полонину у грі “Хто швидше збереться на полонину” та “Хто швидше збере бесаги”. Діти дякують вівчареві та прощаються з ним. Ігрова ситуація — несподівано з’являється Чугайстр, який виявляє бажання бути вівчарем, але не знає, що для цього потрібно та яких звичаїв слід дотримуватись. Діти розповідають про все, що дізнались від попереднього гостя. /гра “Маленькі оповідачі”/ дають Чугайстру поласувати бринзою.</p>	<p>1. Скриня. 2. Традиційно гуцульський одяг. 3. Дерев’яний посуд. 4. Бринза. 5. Сирні баранці. 6. Бесаги (дві полотняні торбинки, прикрашені вишивкою й скріплені між собою міцною мотузкою, що одягається через плече) 7. Аудіо запис з гуцульською веселою мелодією. 8. Дві Іграшкові трембіти. 9. Аудіо запис із звуком трембіти.</p>
--	--	--	--	--	--	---

			<p>6. Свято “Подарунки для любої нені”.</p>	<p>1. Виявити обізнаність вихованців з піснями, віршованими й танцювальними творами гуцульського фольклору. 2. Спонукаати до виконання спільно з дорослими ігрових та творчих завдань гуцульської тематики. 3. Виховувати повагу до матері та старших членів родини.</p>	<p>Виконання пісні. Гра-інсценізація “Театр перед мікрофоном / прослуховування аудіо записів гуцульських народних казок у дитячому виконанні/. Гра-розвага “Хто цей юний артист” /відгадування імен виконавців за голосом/. Гра-вправа на знання пестливих звертань до мами. Міні-конкурс /спільно з дорослими/ “Скільки про маму є гарних пісень”. Дарування дитьми подарунків (поробок). Спільне частування солодощами.</p>	<p>1.Аудіо запис пісні “Там у горах синіх” /гурт “Дзвони”. 2. Магнітофон. 3.Аудіо записи з переказами казок. 4. Дитячі поробки. 5. Солодоші, випічка.</p>
<p>Консу- льта- тивно- про- світ- ницька робота з педа- гогами</p>	<p>Консу- льта- ція</p>	<p>“Як добре ми знаємо гуцуль- ські народні ре- месла”</p>	<p>1.Активізувати пізнавальну діяльність в царині мистецтва. 2. Розвивати навички самоперевірки. 3. Набуття нових знань, умінь та навичок по використанню народних ремесел у роботі з дошкільниками.</p>	<p>Дослідження обізнаності педагогів з народними ремеслами /за методикою Л. Калуської/. Огляд фотоальбомів з творами гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва. Зустріч з народним майстром. Обговорення питання про використання елементів народних ремесел у відповідності з віковими особливостями та індивідуальними вимогами дошкільників. Обмін практичним досвідом. Гра-вправа “Техніка безпеки”.</p>	<p>1.Запрошуємо в Карпати. Ужгород, 1984. 2.Івано-Франківщина. Київ, 1985. С. 242 –243. 3. Калуська Л. В Дивокрай. Тернопіль, 2004. 4.Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ,1990. 5.Косів-фоторозповідь про талановитих народних митців. Київ, 1971. 6.Народні таланти Прикарпаття. Київ, 1969. 7.Подаруй ми писанку: альбом. Львів, 2001.</p>	

		<p>Релігійне виховання: у минулому, сучасності, майбутньому</p>	<p>1.Збагатити знаннями про виховні традиції гуцулів. 2.Заохочувати до пошуку оптимальних шляхів вирішення актуальної проблеми. 3.Набуття досвіду спілкування з батьками – представниками різних конфесій. 4.Стимулювати до самоосвіти в царині релігієзнавства.</p>	<p>Історична довідка про місце релігії у виховній традиції гуцулів. Цитування відповідних фрагментів законодавчих документів. Постановка проблеми “Релігійне виховання в сучасному дошкільно-му закладі — “за” і “проти” поділ на дискусійні групи. Модельовання педагогічних ситуацій пов’язаних із релігійними переконаннями вихованців та їх батьків. Перегляд релігійних (зокрема дитячих) видань різних конфесій. Підбиття підсумків.</p>	<p>1.Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів. Коломия, 1993. 2.Геник Л. Морально-релігійне виховання молоді у Східній Галичині (кінець XIX - поч XX ст). Івано-Франківськ, 2000. 3.Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту /упор. К.Е.Жолковський. Київ, 1994. 4. Релігійні видання: Дитяча Біблія, журнали “Благовісник”, “Вертикаль”, “Лоза”, “Нова зоря”, “Стежинка”.</p>
КВК	“Гуцульські фіглі”	<p>1.Активізувати й поглибити знання про народну музичність та фольклор Гуцульщини. 2. Стимулювати усвідомлення важливості почуття гумору в педагогічній діяльності. 3.Створити позитивний клімат.</p>	<p><i>Привітання:</i> “Там де гори, полонини...” <i>Розминка:</i> “Старі загадки на новий лад” <i>Конкурс:</i> на краще виготовлення корисних дрібничок /закладка для книги, кулонна рукавичка, підставка для вазона та ін/. <i>Домашнє завдання:</i> Інсценування гуцульських побутових казок. <i>Художньо-музичне змагання:</i> Малювання ілюстрацій до гуцульських пісень з подальшим їх відгуканням і виконанням.</p>	<p>1.Набір для рукоділля. 2.Набір для малювання. 3.Стародавні побутові речі /для інсценізації/. 4.Солодоці в якості призів. 5.Музичний супровід /веселі гуцульські мелодії/.</p>	

<p>Співпраця з родиною</p>	<p>Батьківська конференція</p>	<p>“Декоративно-ужиткове мистецтво в побуті гуцульської родини”.</p>	<p>1.Спонукати до самоосвіти. 2.Збагачувати мистецтвознавчими знаннями й уявленнями. 3. Розвивати естетичний смак. 4. Утверджувати ціннісне ставлення до матеріальних вартостей гуцульської етнокультури. 5. Переконувати в необхідності примножувати культурне багатство гуцульського краю.</p>	<p>Вступне слово. Доповідь № 1. Декоративно-ужиткове мистецтво – феномен гуцульської етнокультури Доповідь № 2. Із літопису видатних місцевих династій Гуцульщини Доповідь № 3. Виховний вплив гуцульських народних ремесел на формування особистості дитини. Доповідь № 4. Педагогічні чинники формування в дошкільників ціннісного ставлення до творів декоративно-ужиткового мистецтва. Доповідь № 5. Ознайомлення дошкільників з гуцульськими народними ремеслами в домашніх умовах Заключне слово</p>	<p>1.Богуш А М,Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ,2002. 2.Гуцульські говірки. Короткий словник. Львів, 1997. 3.Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. Київ, 1987 . 4.Домашевский М. История Гуцульщины: в 6 т. Чикаго-Львів, 1975-2000. 5. Калуська Л. В Дивокрай. Тернопіль 2004. 6. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини. Київ:1990. 7.Коземчук Я. Родина Корнелюків. Косів. 2000. 8.Посібник про Гуцульщину: [Рец. на кн.: Пелипейко І. Мій рідний край. Косів, 1998.</p>	
<p>Групова консультація</p>	<p>“Щоб наші діти росли працелюбними”</p>	<p>1.Підвищувати педагогічну культуру. 2.Стимулювати до активного залучення дітей у побутову трудову діяльність родини. 3.Стимулювати до застосування народних форм, методів і засобів у трудовому вихованні дошкільників.</p>	<p>Бесіда. Проблемне запитання “Як боротися з лінощами?” Читання статті Л. Калузкої “Праця як важливий засіб ранньої соціалізації дитини”. Обговорення Гра - дискусія. на тему: “Та може ще працюємо...?” Ігрова ситуація “Екскурсія у давнину” /трудова виховання/. Гра “Скарбничка добрих справ”. Конкурс на знання фольклору про працю та працелюбність.</p>	<p>1.Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 2011. 2.Григорук А.Г.Гуцульська етнологіка в контексті українського рідного виховання. <i>Гуцульська школа</i>. 1995. № 2. С.11-13. 3.Калуська Л. В. Дивокрай. Тернопіль, 2004.</p>		

	Підготовка до Великодніх свят		<p>1.Залучити дітей до посильної праці .</p> <p>2. Формувати у батьків прайвильних критеріїв заохочення й покарання.</p> <p>3. Відроджувати й практикувати звичаї і обряди весняного циклу в родинному осередку.</p>	<p>Розповідь дитини “Що я знаю про Великдень”. Гра-конкурс “Хто знає більше гаївок” /мама чи я/. Прибирання та прикрашання оселі.</p> <p>Вивчення віршків про писанки.</p> <p>Розписування писанок. Пригодування святкового кошिका Дарування писанок родичам та хресним батькам.</p>	<p>1.Калуська Л. В. Весняні звичаї в Україні. <i>Дитячий садок</i>. 2002. № 13. С. 1- 6 (вкладка).</p> <p>2.Калуська Л. В. Ознайомлення дошкільників із народними звичаями та обрядами: метод. посіб.Івано-Франківськ, 1993.</p> <p>3.Подаруй ми писанку: альбом. Львів, 2001.</p>
Виставка-конкурс	“Рукодільна родина”	<p>1.Ативізувати спільну творчої діяльності старших і молодших членів родини.</p> <p>2.Формувати вміння раціонально розподіляти обов’язки.</p> <p>3.Забезпечити емоційно-позитивний клімат під час спільної творчої праці.</p> <p>4. Розвивати та стимулювати творчі здібності всіх членів родини.</p>	<p>Ресстрація бажаних прийняти участь у заході.</p> <p>Призначення незаангажованого журі з числа педагогів, родичів і вихованців.</p> <p>Підготовка поробок.</p> <p>Презентація експонатів.</p> <p>Огляд.</p> <p>Нагородження в номінаціях “За краще виконання”, “За вияв фантазії”, “За старанність” /ніхто не має бути обділеним/</p>	<p>1.Поробки.</p> <p>2.Виставкові стенди.</p> <p>3.Похвальні грамоти.</p> <p>4.Заохочувальні призи.</p>	

П р и м і т к и:

*Навчальні заняття рекомендується проводити в народознавчому куточку, або кімнаті, яка оформлена зі значної кількістю елементів гуцульської етнокультури, зокрема творів декоративно-ужиткового мистецтва.

** Кожного дня під час “Пізнавальної хвилини” необхідно повідомляти про “сьогоднішніх іменників” та коротко знайомити з походженням їх імені. “День іменника” доцільно проводити кожної пори року (для кількох іменинників). У проведення ігор і розваг залучати імена, що їх носять вихованці, на чию честь влаштовано свято.

*** Чугайстр — витвір гуцульської демонології, лісовий допитливий чоловічок, який понад усе любить танцювати.

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

1. "Відгадай вид мистецтва"

Дидактичне завдання. Навчити дітей розрізняти різновиди декоративно-ужиткового мистецтва; активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Методичне забезпечення; твори декоративно-ужиткового мистецтва, ілюстрації.

Ігрові дії. Вихователь проводить коротку бесіду про різноманіття видів мистецтва, що здавна побутують на Гуцульщині. Відбувається бліц - опитування з метою актуалізації попередньо набутих знань про різновиди декоративно-ужиткового мистецтва.

Хід гри: Вихователь вказує на річ, або її зображення, а діти по черзі відгадують, до якого виду мистецтва належить пропонуванний зразок. Кожному учаснику пропонується докладно розповісти про одну-дві речі за вибором.

2. "Що з чого зроблено"

Дидактичне завдання. Навчити дітей групувати предмети за матеріалом, з якого вони зроблені (метал, скло, дерево, глина); активізувати словник дітей; виховувати спостережливість, увагу, вміння чітко виконувати правила гри.

Методичне забезпечення. Зразки гуцульських ужиткових речей.

Ігрове правило. Предмет можна класти лише на той піднос, що зроблений з того самого матеріалу.

Ігрові дії. Вгадування на дотик предметів, відгадування їх за описом; пошук предметів, виготовлених з різних матеріалів; групування їх за якістю; використання "чарівного мішечка".

Хід гри. Для цієї гри добирають предмети, виготовлені з різних матеріалів. Вихователь проводить коротку бесіду до початку гри, в якій уточнює знання про те, що всі предмети, котрі нас оточують, виготовлені з різних матеріалів.

Дидактична справа. Які ви знаєте матеріали, а також предмети, виготовлені з них?

Педагог пропонує нову гру. Впізнай на дотик, з чого зроблений предмет.

3. "Крамниця"

Дидактичне завдання. Вчити описувати предмет, що його треба купити, бути ввічливим.

Методичне забезпечення. Різноманітні речі з виразним гуцульським колоритом.

Ігрові правила. Купівля відбудеться лише тоді, коли правильно буде описано предмет. З купленими речами, іграшками діти потім граються.

Ігрові дії. Загадування, відгадування, продаж і купівля предметів.

Хід гри. До початку гри влаштовують вітрину з товарами, вибирають "продавця". Той, хто піде у магазин і купить там щось, не показує іншим дітям,

а просить за описом відгадати куплену річ. Гра продовжується, поки у магазині не розкуплять усі товари.

4. “Для чого призначений...”,

Дидактичне завдання. Вчити дітей описувати речі, виділяючи їх найхарактерніші ознаки; розвивати зв'язне мовлення, вміння уважно слухати товариша, доповнювати його розповідь.

Методичне забезпечення: зразки речей та творів гуцульського декоративно-ужиткового мистецтва.

Ігрові правила. Розповідати все, що знаєш про предмет, який узяв до рук.

Ігрові дії. Пошук предмета подібного за описаним. Хто першим знайшов, той бере інший предмет для опису.

Хід гри. Для цієї гри вихователь готує два комплекти іграшок: один ставить у ящик, другий розкладає в груповій кімнаті. Дитина описує вибраний нею предмет з ящика, інші діти шукають подібний.

5. “Вірно-невірно”

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у розрізненні предметів за матеріалом; закріплювати знання про такі властивості предметів, як: твердий, м'який щільний, гладкий, блискучий, матовий.

Методичне забезпечення: зразки гуцульських ужиткових речей.

Ігрові правила. Зібрати у кошик предмети однакової якості, розповідати про властивості предметів.

Ігрові дії. Дітей, котрі змагатимуться, поділити на кілька підгруп. Підгрупа, котра знайде більше однакових за матеріалом і властивостями предметів, виграє. Пошук закінчується, коли прозвучить сигнал.

Хід гри. Гра починається з короткої бесіди з дітьми про предмети, що їх оточують у груповій кімнаті. При цьому увага звертається на матеріал, з якого зроблені ці предмети. Далі діти виконують ігрові дії.

6. “Подібний — не подібний”

Дидактичне завдання. Навчити дітей порівнювати речі за кольором, формою, величиною, матеріалом; розвивати спостережливість, мислення, мову.

Методичне забезпечення. Зразки гуцульських ужиткових речей.

Ігрові правила. Знаходити два подібні предмети, вміти довести, що вони подібні. Відповідає той, на кого вкаже стрілочка.

Ігрові дії. Пошук подібних предметів.

Хід гри. Заздалегідь у груповій кімнаті розкладають різноманітні предмети. Вихователь нагадує дітям про те, що їх оточує багато предметів, різних і однакових, подібних і зовсім не подібних.

Педагог ставить завдання перед дошкільнятами: необхідно пройти по кімнаті, вибрати два подібних предмети й сісти на місце. На кого покаже стрілочка, той розповість, чому він узяв саме ці два предмети, у чому полягає їхня подібність.

7. “Кому, що подарувати”

Дидактичне завдання. Вправляти дітей у класифікації речей, в умінні називати їх, визначати ремесла для здійснення, яких майстрам ці речі необхідні в роботі.

Методичне забезпечення: зразки ремісницького приладдя, столярні інструменти, набір для., шиття і вишивання, малюнки з зображенням гончарного кола, килимарського верстата.

Ігрові правила. Називати предмети, необхідні для роботи людям певної професії.

Ігрові дії. Кидання м'яча або роздача фішок.

Хід гри. Вихователь називає ремісника, а діти говорять, що йому потрібно для роботи.

8. “Що виготовлено працелюбними руками?”

Дидактичне завдання. Закріплювати й систематизувати знання дітей про те, що створено людиною.

Методичне забезпечення: зразки речей ужиткового характеру та рослинний матеріал (для порівняння).

Ігрові правила. Називати предмети зроблені людиною, вказуючи, з чого вони зроблені.

Ігрові дії. Роздавання фантиків за правильну відповідь.

Хід гри. У процесі бесіди з дітьми вихователь уточнює їхні знання про предмети, створені природою й людиною. "Що зроблено людиною і з чого?" - запитує вихователь, а за правильну відповідь дає фантик.

9. “Чия робота?”

Дидактичне завдання. Поглиблювати, уточнювати знання дітей про працю людей, виховувати інтерес до неї, повагу до трудівників.

Методичне забезпечення: зразки ужиткових речей, що містять виразний гуцульський колорит.

Ігрове правило. Групувати речі за місцем їх виробництва та матеріалом, з якого вони зроблені.

Ігрова дія. Змагання, хто дасть більше правильних відповідей.

Хід гри. На столі у вихователя лежать різноманітні ужиткові речі. Вихователь бере в руки річ і запитує: - Що це? Де виготовили цю річ? Хто виготовив?

10. ”З якого матеріалу? З чого і ким зроблено?”

Дидактичне завдання. Уточнити знання дошкільнят про те, звідки у них одяг. Дати початкові уявлення про властивості та якості різноманітних тканин.

Методичне забезпечення: зразки тканин, малюнки, ілюстрації.

Ігрові правила. Слухати уважно розповідь вихователя, добирати до його розповіді відповідні малюнки та ілюстрації.

Ігрові дії. Подорож туди, де росте бавовна, льон, вирощують овець, а також мандрівка на фабрику одягу.

Хід гри. Для гри потрібні ілюстрації, малюнки, на яких зображено процес вирощування льону, бавовни, виготовлення з них тканин і пошиття одягу. Вихователь роздає дітям малюнки і говорить:

- Чи знаєте ви, з чого виготовлені ваші платтячка, костюмчики?

Вихователь ознайомлює дітей з вирощуванням і переробкою льону, бавовни, виготовленням вовняних тканин і далі — з виготовленням одягу. Свою розповідь вихователь супроводжує демонструванням малюнків.

На закріплення проводить такі вправи:

- а) добери малюнок до того, про що я розповідатиму;
- б) розкажи, звідки до тебе прийшла така гарна сорочечка, платтячко.

11. “Прикрашаємо гуцульські іграшки”

Дидактичне завдання. Закріпити назви елементів гуцульського орнаменту “кривулька”, “баранець”, “дзьовбеньки”. Вчити розташовувати елементи розпису відповідно до форми іграшки, добирати кольори характерні для гуцульської іграшки. Виховувати естетичне сприймання, почуття гармонії.

Методичне забезпечення. Зразки гуцульських іграшок, плоскі зображення іграшок: коник, візочок, колиска, скриня, скрипка, пташки (по кілька на кожному дитину), дрібна пластикова мозаїка з елементами гуцульського розпису.

Ігрові дії: розглянути з дітьми зразки гуцульських іграшок, звернути увагу на кольори візерунків та їх поєднання, на ритмічність візерунку.

Виділити на кожній іграшці ті місця, які традиційно оздоблюють візерунками.

Запропонувати дітям самостійно прикрасити іграшки - „побути славними майстрами з Гуцульщини”.

12. “Посуд на косівський ярмарок”

Дидактичне завдання. Закріпити уявлення дітей про різні види гуцульського керамічного посуду, про основні характерні ознаки декору властиві різним осередкам. Вчити групувати предмети відносно характерного колориту, розповідати про їх орнамент та призначення. Розвивати естетичний смак, виховувати почуття гордості за свій народ.

Методичне забезпечення. Речі та творчі роботи дітей, які представляють зразки гуцульського гончарного промислу, кілька великих кошиків з лози.

Ігрові дії: розглянути з дітьми гуцульський посуд. Разом з дітьми виявити характерні особливості різних видів кераміки. Пригадати назви окремих видів гуцульської кераміки (гарчік, гладунчик), звернути увагу на характерний рослинно-геометричний візерунок, пригадати символіку кольорів. Визначити своєрідність ужиткового та декоративного посуду. Пригадати фольклорні твори про кераміку.

Запропонувати дітям згрупувати посуд відповідно до певного виду кераміки — “Підготувати посуд до ярмарку”. Кожен вид в окремий кошик. Для цього доцільніше — поділити дітей на кілька підгруп, кожна з яких складає посуд окремого виду.

Після виконаного завдання одна дитина з команди “майстрів” ”продає” свій посуд, називаючи його назви та описуючи красу оздоблення.

Гру повторюють декілька разів, змінюючи команди дітей.

Протоколи навчальних занять

1. Протокол заняття “Смерекова хата, батьківський поріг”.

Мета: ознайомити з традиціями житлобудування на Гуцульщині, вчити дітей виявляти основні ознаки гуцульської архітектури, виховувати бережливе ставлення до матеріальних і духовних цінностей гуцульського народу.

Методичне забезпечення: карта України (фізична), макет гуцульської хати, аудіозапис пісні “Смерекова хата”(муз. П. Дворського, сл. М. Бакая), речі стародавнього вжитку з гуцульським колоритом, фотоальбом “Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини”(К.:1990).

Заняття відбувається у народознавчій кімнаті.

Хід заняття:

I. Вступна бесіда про особливості гуцульського краю.

ВИХОВАТЕЛЬ: Любі діти, ми живемо у країні, яку здавна називають Україною. Наша країна має свою особливу культуру, а це: барвистий одяг, гарні іграшки, казки, пісні, танці тощо. Україна така велика, що в її різних місцевостях побутують свої особливості у народному одязі, у виготовленні народних іграшок й ужиткових речей, є пісні і танці, що їх співають і танцюють по-різному. Проте вони всі — українські й творять неповторну українську народну культуру. Давайте подивимось на ній України. Коричневим кольором на карті позначені гори.

– Покажіть, де ми бачимо коричневий колір? Правильно. Це гори називають Кримськими, а ці – Карпатами. Там, де ми бачимо гори Карпати, розташований мальовничий край – Гуцульщина. Це наш рідний край, де ми живемо разом з нашими родинами. Хто знає, як називаються мешканці Гуцульщини? Їх називають гуцулами. А як пестливо називають хлопчиків і дівчаток, які живуть на Гуцульщині? Їх називають гуцулики й гуцулочки, а ще – гуцулята.

Гуцульщина здавна славились своїми високими горами. Найвищими є Говерла, Петрос і Піп Іван, а також стрімкими водоспадами. Вони впадають у ріки Черемош і Прут. На Гуцульщині густі ліси та широкими луки. Гуцули їх називають полонинами.

–Хто з вас був у лісі? Які дерева там ростуть? Правильно. Там ростуть ялини, дуби, берези. Найбільше в карпатських лісах росте смерек. Смерека – найшанованіше дерево на Гуцульщині. Про неї склали пісні й розповідали казки, з смерекових гілочок робили лікувальний сироп. Його давали дітям при застуді, а смерековими шишками палили взимку в печі. Гуцули здавна обрали

смерекове дерево як найкраще для будівництва житла. Отож стародавні гуцульські хати збудовано з смереки.

II. Прослуховування пісні “Смерекова хата”.

III. Розповідь про традиції житлобудування на Гуцульщині.

Побудувати хату не просто, прикладали багато зусиль та старань. Насамперед потрібні спеціальні знання та вміння. Тому, коли гуцульська родина планувала збудувати нову хату, запрошували будівничого. Його шанобливо називали “пан-майстер”. Він керував будівничими роботами. Йому на допомогу приходили близькі родичі та сусіди. З їх допомогою хату будували швидко й весело. Звичай спільно допомагати друзям, родичам чи односельцям гуцули називають толокою.

На Гуцульщині побутувало багато прикмет й обрядів про будівництво житла. Приміром, будівництво розпочинали влітку або ж восени. Нову хату не слід було закладати на місце старої, де були сварки й незгоди. Місце на нову хату кропили свяченою водою. Під час будівництва співали веселих і бадьорих пісень-коломійок, щоб весело жилось у новозбудованій хаті. По закінченні будівництва на дах чіпляли “квітку”. Це – вінок, який сплетений з польових квітів. Усі, хто допомагав на будівництві, вітали господарів. На Гуцульщині їх називають газдами. Дякували і своїм помічникам та запрошували їх на гостину. Цей звичай називають “входини”.

Окрім хати споруджували господарські будівлі — стодолу для зберігання сіна, стайню для домашніх тварин.

–А яких домашніх тварин ви знаєте, діти? (Відповіді дітей).

Подвір'я огороджували низеньким парканцем –“граждою”, аби не повтікала худібка. Великих парканів не було, бо з давніх часів на Гуцульщині злодіїв не було. Хату разом з усіма господарськими будівлями називають гуцули “осідком”. Ось перед нами макет гуцульської хати. Як же наші пращури облаштовували та прикрашали свої оселі зовні і зсередини? Для цього розглянемо фотографії стародавнього гуцульського житла.

IV. Огляд ілюстрацій фотоальбома. Запитання-зауваження: чим прикрашали віконні рами, двері, меблі? (художнім різьбленням), чи малювали стіни фарбою? (не малювали)?, як прикрашали піч? (малюнками на кахлях), підлога була земляна чи дерев'яна? (дерев'яна).

V. Дидактична гра “Розкажи, про що дізнався”. Наприкінці заняття діти закріплюють набуті знання в дидактичній грі. За кожну правильну відповідь дитина отримує фішку. Перемагає той, хто зібрав більше фішок.

2. Протокол заняття “Колисочка яворова, шнурочок шовковий”

Мета: поглиблення уявлень про особливості побуту господарювання та дозвілля, що притаманні гуцульському етнорегіону, збагачення лексичного запасу, виховання поваги до культурних надбань гуцульського краю.

Методичне забезпечення: лялька в гуцульському вбранні, макет гуцульської хати, дерев’яні меблі – стіл, лавки, полиці, скриня (“куфер”), колиска, “жердка”(прикрашений різьбою дерев’яний вішак для одягу); речі стародавнього вжитку з гуцульським колоритом — килимки з верети, ліжник, вишивані рушники, дерев’яний і глиняний посуд.

Заняття відбувається у народознавчій кімнаті.

Хід заняття

I. Активізація попередньо набутих знань.

ВИХОВАТЕЛЬ. Діти, давайте з вами пригадаємо як називається країна, в якій ми живемо? А як називається частина нашої країни, де розташоване наше село (місто)? Як називаються мешканці нашого краю? Пригадайте, як ми вже знайомились з гуцульським звичаєм будувати житло. Сьогодні ми дізнаємось як саме облаштовували гуцульське житло. І допоможе нам у цьому лялька Васирина, яка живе в цій невеличкій хатинці. Ми вирушаємо до неї в гості.

кою. Вихователь зауважує, що лялькова хатка маленька і тому для більшої зручності окремі речі Васирина винесла з оселі, щоб їх було зручно роздивлятися.

II. Докладне знайомство з внутрішнім облаштуванням стародавньої гуцульської хати. Хата ляльки Васирики, як і більшість на Гуцульщині, складається з просторого передпокою, який гуцули називають “хороми”. Звідси вхід веде до кімнати, а також до комори, де у великих скринях (“куфрах”) зберігали пшеничне та кукурудзяне борошно, зібрані восени овочі та фрукти, зерно, насіння.

Кімната – просторе світле приміщення. Речі, що знаходяться тут, зроблені переважно з дерева та прикрашені різьбою. Меблі: стіл застелений вишитою скатертиною, лави накриті вовняними ковдрами -“ліжниками”. Одяг зберігали у скрині - “куфрі” чи вішали на дерев’яному вішаку -“жердці”. Підлогу застеляли саморобними килимками з верети, тому їх називають верітками.

Значну частину кімнати місця займала велика піч. Вона вважалась головним елементом хатнього облаштування. А як ви думаєте, чому? Вірно, тому що в ній готували їжу, вона зігрівала у холодну пору року. Гуцули здавна намагались якнайкраще прикрасити піч, тому викладали її розмальованим кахлем. А ще за піччю робили дерев’яний настіл, що служив ліжком. Це тепле та затишне місце назвали “запичком”. Якщо у родині була маленька дитина, то до стелі підвішували колиску зробили з явора чи лози.

Посуд газдині-гуцулки зберігали на відкритих полицях біля печі. Окрім звичайних макітр, мисок і полумисків у гуцулів є свої особливі різновиди посуду. Це “гарнчик” – дерев’яне горня з кришкою для молока; “гладунчик” — розмальований глиняний глечик для зберігання солі; “цебрик” – округла посудина для замішування тісто, а ще “бербеничка” – невеличка бочечка, в якій зберігали бризу (овечий сир).

Стіни кімнати прикрашали образи прибрані вишитими рушниками. Саме образи вважались головними оберегами дому. Їх називають оберегами, бо вірять, що вони оберігають родину від нещастя й хворіб. Отож спершу в новій хаті вішали образи. Водночас у гуцульських оселях були й інші обереги. Наприклад, над вікнами вішали букетики сухих квітів з вплетеними вовняними червоними ниточками, біля дверей вішали виліплені з глини фігурки коників, баранців, півників. На колісочку маленької дитини прив’язували кетяги засушеної калини. Вважалося, що й візерунки на вишитих рушниках оберігали оселю від лиха.

Всі члени родини намагались утримувати житло чистим й охайним. Доньки допомагали мамі мити посуд і розкладати його на полиці, замітали підлогу, вишивали рушники. Сини допомагали батькові виготовляти ужиткові речі, упорядковувати господарські будівлі, доглядати за худобою. На Гуцульщині догляд за домашньою худобою вважається чоловічою справою.

Гуцулочок і гуцуликів, які старанно виконували домашню роботу, схвально називали – газдівські діти.

На свята в гості приходила вся родина. За святковим столом співали пісень, розповідали веселі і повчальні історії. Старші розповідали молодшим про минувшину, ділились корисними знаннями, давали слушні поради. Так від покоління до покоління успадковувались народна мудрість і творчість.

III. Виконання гри-вправи на доповнення речень та висловлювань “На столі стоїть...”, “Лавка накрита...”, “Килимки на підлозі гуцули називають...” тощо.

IV. Гра-вправа “Для чого призначений?”

3. Протокол заняття “Наш рідний край – Гуцульщина чарівна”.

Мета: закріпити й систематизувати знання про Гуцульщину; формувати уявлення про географічне розташування Гуцульщини на території України, виховувати почуття гордості за свій рідний край.

Методичне забезпечення: карта України, відеоматеріал про Гуцульщину, фотоальбоми “Запрошуємо в Карпати.(Ужгород, 1984), “Івано-Франківщина” (К.,1985), “Шовкова косиця” (Ужгород, 1985), хрестоматія з гуцульського фольклору “Флояра” (Косів, 1999).

Хід заняття:

I. Актуалізація попередньо набутих знань про розташування гуцульського етнорегіону на території України (за допомогою карти України та відповідей на запитання вихователя).

II. Ігрова ситуація “Мандруємо гуцульським краєм”, під час якої діти дізнавались з розповіді вихователя про найвищі вершини Карпатських гір – Говерлу, Петрос, Піп Іван, Чорногору; ріки – Прут, Тиса, Черемош; міста Гуцульщини – Коломия, Косів, Верховина, Путила, Рахів, Яремче. Знайомство з кожним об’єктом супроводжувалось оглядом відповідних фото і відео матеріалів.

III. Прослуховування коломийки про рідний край:

*Нема краю гарнішого, як гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте пісеньку веселу.
Гори наші, гаї наші, файна полонина
нема ліпшої від тебе, наша Верховино.*

*Гей, нема на світі краще, як в нашій країні,
Так миленько та красенько в нашій полонині.
Люблю рідну Верховину, бо я тут родився
Та й плями з бесажками не раз находився*

Пояснення діалектних слів: плай, бесажки, файно, красенько.

IV. У рольовій грі “Юні екскурсоводи” дітям пропонували уявити, що вони розповідають про свій край іноземним друзям-ровесникам, які завітали на Гуцульщину.

4. Протокол заняття “Газдівські діти”

Мета: закріпити уявлення про особливості гуцульського побуту, ознайомити з щоденною працею гуцулів й привернути увагу до значення передсвяткових клопотів горян, виховувати працелюбність.

Методичне забезпечення: лялька в гуцульському вбранні, макет гуцульської хати, речі стародавнього вжитку /зразки керамічних тканин, полотняних, вишиваних виробів/, фрагмент твору М.Влад “Стрітинне”. (К,1992.- С.23-125).

Заняття відбувається в народознавчій кімнаті.

Хід заняття:

I. Бесіда на тему “Як наша родина готується до свята “Великдень”.

ВИХОВАТЕЛЬ: Любі діти, скажіть будь ласка, яке наближається свято? Вірно, Великдень. А які ще назви має це свято? Так, його ще називають Паскою, святом весни, святом Воскресіння Христового. А за якими прикметами дізнаємось, що скоро до нас завітає свято Великодня?

ОКСАНА П. Народні майстри пишуть писанки, а потім дарують їх дітям.

АНДРІЙ В. За тиждень до Великодня у Церкві святять бечку і цей день називається Бечкова Неділя.

ЯРИНА С.: До цього свята печуть паски. Це такий великий і солодкий хліб.

ВИХОВАТЕЛЬ: Молодці, діти. Але давайте уявимо собі, що свято буде відбуватись в неохайні оселі та й на дворі буде брудно. То хіба буде приємно нам зустрічати наших рідних та друзів, що завітають до нас у гості? Отож, що ще треба зробити для зустрічі свята? Так, слід охайно прибрати нашу оселю та подвір'я, приготувати смачні святкові страви, написати писанки, підготувати святковий одяг. От стільки роботи випадає нашим рідним у передсвятковий час. Хто ж має стати їм добрими помічниками? Так, ви маєте прийти на допомогу. І хоча ви ще не можете робити складну хатню роботу, та якщо будете старанно й уважно виконуватимете посильні доручення, то принесете втіху вашим рідним. А чи ви не забули, як на Гуцульщині називають працелюбних і вправних дівчаток і хлопчиків? Вірно, їх називають "газдівськими дітьми". А як ви думаєте чому?

БОГДАН Ш.: Тому, що гуцулів, які мали свою хату й господарство називали газдами.

ХРИСТИНА Л.: У газдів було дуже багато роботи по господарству, або вони робили якесь ремесло, а діти їм допомагали, тому їх називали газдівськими дітьми.

ВИХОВАТЕЛЬ: Молодці! А чим ми можемо допомогти своїм батькам та родичам у приготуванні до Великодніх свят? (Відповіді дітей). Так це все дуже корисні справи. Чи знаєте ви про гуцульський звичай, що називається "Вогники".

П. Розповідь про стародавній гуцульський передвеликодній звичай "Вогників". **ВИХОВАТЕЛЬ:** У підготовці до свят здавна долучались найменші члени родини. Наприклад, перед Великоднем діти допомагали родичам та сусідам прибирати подвір'я й город, згромаджуючи торішне листя, з якого дорослі розпалювали вогнище-ватру. За допомогу в прибиранні газдині пригощали маленьких трудівників "перепічками" – пиріжками з солодкою начинкою. Цей звичай дістав у нас на Гуцульщині назву "вогники". Про гуцульські звичаї підготування та святкування Великодня написала відома письменниця Марія Влад, яка народилася і виросла у нашому краї. Давайте

прочитаємо фрагмент з її книги “Стрітинне”.

ІІІ. Читання фрагменту книги М.М.Влад “Стрітинне” (“Великодній тиждень на Гуцульщині”) Додаток М.

ІV. Гра-вправа “А як будемо прибирати, а що будемо готувати?”, під час якої діти пригадують різновиди домашньої роботи та назви традиційних гуцульських страв.

V. Дидактична гра “Прикрасимо хатинку ляльки Василянки”.

ВИХОВАТЕЛЬКА: Дітоньки, ви вже знаєте, що у цій гарній гуцульській хатинці живе лялька Василянка. Вона також хоче прикрасити свою оселю до свята, але не знає, як це зробити. Давайте їй допоможемо. Ось тут в старовинній скрині (Як вона називається? Правильно — куфер) є гуцульські ужиткові речі. Треба вибрати речі, що знадобляться для облаштування гуцульської хатки до Великодніх свят.

СОФІЯ Д.: Для прикрашання хатки знадобиться глиняний посуд, бо він може стояти на полиці та прикрашати кімнату, і з нього можна їсти. У ляльки хатка гуцульська, тому й глиняний посуд має бути гуцульським. Наприклад, гладунчики гарно розписані жовтими, зеленими, коричневими квіточками.

ТАРАС Р: Ще є гарний дерев’яний гуцульський посуд. Він гарний тому, що прикрашений різьбою. Ось тут є гарничок і великий дерев’яний таріль. На нього можна покласти багато писанок.

МАРІЯ З: Лавку можна накрити гуцульським килимом. Він різнокольоровий і від нього в хатці буде святково й весело.

ХРИСТИНА Л: На стіну можна повісити ось такі вишиті рушники. Вони зроблені з полотна й вишиті жовтими, зеленими і коричневими нитками. Візерунки на рушниках вишиті по-особливому. Такі візерунки вишивають наші гуцульські майстрині.

ВИХОВАТЕЛЬ: Які ви молодці, що зуміли доброю порадою допомогти ляльці маленькій гуцулочці Василянці.

Сценарії святково-розважальних заходів

1. Сценарій святкового заходу “Входини по-гуцульські”

Мета: формувати розуміння житла як осередку родинного життя, збагачувати знання дітей про його облаштування, будівництво та засоби оздоблення житла у гуцулів, виховувати прагнення популяризувати культурні здобутки гуцульського краю..

Методичне забезпечення: макет гуцульської хати, кілька штучних квіток і різнокольорових стрічок для плетіння “квітки”, аудіо запис гуцульських мелодій, ужиткові речі, що побутують на Гуцульщині (або їх іграшкові копії).

Захід відбувається в святково прибраному залі.

Хід заходу:

На “подвір’ї” новозбудованої хати стоїть одягнена у святковий гуцульський стрій родина —газда, газдиня, бабуся, дідусь, троє дітей.

БАБУСЯ: Ось і діждали ми у новеньку хатку зайти та й мирно жити.

ДІДУСЬ: Добре, що маємо файних родичів і сусідів, бо самим ніколи б хати не збудувати.

ГАЗДА: А ще доброго пана-майстра на будову запросили. І свою справу пильнував, і словом веселим вмів потішити.

ГАЗДИНЯ: Отож сьогодні, коли вони прийдуть до нас на входини, ми маємо нагоду їм щиро подякувати. А якщо хтось і з них надумає собі хату будувати, то ми радо підемо їм допомагати.

1-а ДИТИНА: Ой, вже наші гості у дорозі, бо вже чути як музики наг्राють.

2-а ДИТИНА: Як добре, що наші гості запросили музик. Можна буде поспівати й потанцювати.

3-а ДИТИНА: Чуєте, яку веселу гуцульську мелодію вони наг्राють? (Усі слухають музику).

Під музику до залу заходять решта вихованців.

ГОСТІ: Доброго дня, пишні газди!

ГАЗДИ: Доброго дня, і вам любі гості!

ПАН-МАЙСТР: Ми прийшли вас вітати з уходинами. А щоб у новій хаті вам добре жилося, то за давнім гуцульським звичаєм принесли в дар корисні хатні речі.

Гості по черзі називають свій подарунок і коротко розповідають про його призначення. Газди приймають і щиро дякують гостям за подарунки.

ГАЗДИНЯ: Ой, вже і не знаю як вам дякувати. Дуже ваші подарунки файні.

ГІСТЬ: Та бо їх зроблено у нас на Гуцульщині, нашими талановитими і працьовитими майстрами.

БАБУСЯ: Правду кажете, гуцули завжди були працьовитими і добрими, та й до нині такими залишились. Адже ви не відмовили допомогти хату збудувати.

ПАН-МАЙСТЕР: А чи пригадаєте, як ми закладали цю хату? (діти пригадують гуцульські прикмети і обряди пов'язані з будівництвом).

ПАН-МАЙСТЕР: А сьогодні ми з вами “зав'яжемо квітку” на знак того, що будову закінчено. (Під гуцульську мелодію діти приносять квітки і стрічки, мама і бабуся їх спілігають у невеличкий віночок, газда з паном-майстром вішають на дах хати квітку).

ГОСТІ (хором): Щастя вам усякого, газдаду в новій хаті!

ДІДУСЬ: Дякуємо. А що потрібно, щоб у хаті було завжди добре і мило? Що треба робити? (діти і гості пригадують різновиди хатньої роботи).

БАБУСЯ: У давнину гуцули, щоб захистити свої оселі від нещастя робили різні обереги. Та напевно вони вже забулися.

ДІТИ: Ні, ні не забулись, ми пам'ятаємо (по черзі називають відомі їм обереги).

ГАЗДА: А щоб у хаті було весело, треба співати веселих пісень. Тож, дорогі діти та шановні гості, хто знає пісні, що їх співали ще наші пращури (серед учасників і глядачів проводиться конкурс на знання пісень про Гуцульщину і гуцулів).

ГАЗДИНЯ: Щоб у нашій хаті був завжди хліб і до хліба, просимо усіх на гостину.

Захід завершується спільною гостиною.

2. Сценарій розваги “Збираємось на полонину”

Мета: формування уявлень про звичаї й обряди пов'язані з трудовою діяльністю гуцулів, подальше ознайомлення дітей з різножанровими музичними творами гуцульського фольклору.

Методичне забезпечення: скриня (куфер) для традиційного гуцульського одягу: *для хлопчиків:* 1) гачі – штани з домотканого полотна; 2) черес – широкий шкіряний пояс, оздоблений металевими прикрасами; 3) сардачок – довгий одяг з овечої вовни; 4) кресаня – солом'яний капелюх прикрашений квітами; 5) постולי - взуття з цілого шматка товстої шкіри без пришивної підошви; *для дівчаток:* 1) запаски – жіночий одяг у вигляді шматка вовняної тканини певного розміру, що одягається замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки; 2) опинка – широка квітчаста спідниця; 3) кептарик – верхній одяг без рукавів, виготовлений з овечого хутра й оздоблений вишиванками або аплікацією; 4) крайка – тканий пояс; 5) чільце – головна прикраса у вигляді корони з паперових квітів і різнобарвних стрічок.

Дерев'яний посуд, бринза, сирні баранці, тубівка (невелика шкіряна сумка з металевими прикрасами, що одягається на плече), бесаги (дві полотняні торбинки прикрашені вишивкою й скріплені поміж собою міцною мотузкою, що одягається через плече), дві іграшкові трембіти, аудіо запис зі звуком трембіти та веселої гуцульської мелодії.

Хід розваги:

I. Вступна частина.

ВИХОВАТЕЛЬ: Діти, яка зараз пора року? Так, весна. А зараз проведемо гру “Як дізнатись, що прийшла весна?” і дізнаємось про ознаки приходу саме цієї пори року. Може хтось згадає віршика чи пісеньку про весну? (Діти

декламують вірші, співають пісень). Молодці! Тепер зрозуміло, як ви любите весноньку.

II. Основна частина.

ВИХОВАТЕЛЬ: До нас сьогодні завітав незвичайний гість. /Входить юнак у гуцульському вбранні з тубівкою через плече/. Гість вітається, діти чемно відповідають на привітання.

ВИХОВАТЕЛЬ: Шановний гостю! Звідки, ти? Звуть тебе як?

ГІСТЬ: Я прийшов до вас з стародавніх гуцульських казок і легенд, де живуть сміливці з Карпат. Вони не бояться ані диких звірів, ані громовиці, ані життєвої скрути. Таких хлопців гуцули здавна називають легінями.

.ВИХОВАТЕЛЬ: Скажи нам, чи любиш ти весну?

ГІСТЬ: Понад усе на світі. Адже саме цієї пори ми з друзями й старшими пастухами збираємо отари овечок і виводимо їх на гірські пасовиська — полонини.

ВИХОВАТЕЛЬ: То ти не просто – легінь, ти ще й вівчар.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Саме так. Я з батьком, старшими братами вже не одну весну виводимо отари на полонину.

ВИХОВАТЕЛЬ: Тож, будь ласкавий, розкажи нам про життя полонинське.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: З настанням весняних теплих днів гуцули доручали свою худібку поважним газдам, яких на час літа обирали за вівчарів. Вівчарі мали пасти й доглядати довірену їм худобу – коників, корівок, овечок і баранців. Вигін худоби на полонину називався “полонинський хід”. Відбувався на Гуцульщині урочисто й святково. Починався він рано-вранці в день Святого Юрія (6 травня). У цей день маленькі гуцулята прикрашали голови баранців і овечок вінками польових квітів. За сигналом трембіт власники худоби приганяли її на заздальгідь домовлене місце, звідки традиційно відбувалися полонинські ходи. Попереду йшли пастухи з трембітами, за ними господарі вели свою худібку, яку ще пестливо називали “маржинкою”. Молоді пастушки вели коней, навантажених бесагами з борошном, сіллю, одягом і посудом. Такий “полонинський рух” міг тривати до двох тижнів, бо для пасовиська обирали місце, що знаходилось високо у горах.

Життя на полонині відбувалось під наглядом ватага, якого обрали усім пастушим гуртом. Отари овець випасали досвідчені пастухи-“вівчарі”. Їм допомагали хлопчики-підлітки, які разом з батьками та старшими братами радо піднімались на полонину. Вони носили воду, заготовляли дрова для ватри, прибирали колибу – велику дерев'яну хату, в якій жили гуцули під час полонинського випасу.

Час від часу овечок і баранців стригли, а вовну висушували, щоби восени віддати її господарям худібки. З цієї вовни гуцулки сплітали рукавички й “капчурики” (м'які капці без підшви). Найвправніші майстрині ткали вовняні килими та ліжники.

З овечого молока вівчарі готують смачний сир, який гуцули називають “бринза”. Її зберігають у невеликих дерев'яних бочках -“бербеничках”. Бринзу використовували для виготовлення іграшок, які дарували малечі, повертаючись з полонин.

Вівчарі та їх юні помічники мали бути сміливими та сильними, щоб оберегати худобу від диких звірів.

У жовтні з настанням перших холодів вівчарі з отарами повертались до рідних домівок. Зазвичай це відбувалось на день Святої Покрови (14 жовтня). Гуцульські родини вшановували своїх трудівників, дякували за добре доглянуту маржинку, а маленькі гуцулята дякували за подаровані сирні іграшки.

ВИХОВАТЕЛЬ: Дякуємо тобі, легіню, за цікаву розповідь. А чи можуть наші малята - юні гуцулята потрапити на полонину?

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Це ми зараз перевіримо.

Гість пропонує дітям виявити свою вправність і кмітливість у грі "Хто швидше збереться на полонину". За її умовами маленькі учасники діляться на команди, завданням яких є дістати з куфра одяг, назвати його, правильно зодягнути. Виграє та команда, в якій більше дітей правильно назвали й швидше одягли гуцульське вбрання.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Молодці малята – юні гуцулята! Добре впорались з завданням. А тепер подивимось, чи ви знаєте який посуд, беруть гуцули на полонину.

За сигналом ведучого учасники команд по черзі вибирають один з предметів традиційно гуцульського побуту, називають його, пояснюють його призначення й укладають у бесаги.

ЛЕГІНЬ-ВІВЧАР: Спритні та кмітливі наші малята, гідні нащадки славного гуцульського роду. Так мені з вами добре. Та вже час вирушати в дорогу. Чуєте, як трембітарі трембітають, усіх гуцулів-вівчарів до гурту збирають.

Діти слухають мелодію трембіти, дякують легіню-вівчару, прощаються з ним .

III. Завершальна частина

ВИХОВАТЕЛЬ: Дітоньки, а чи сподобалась вам розповідь та забави легеня-вівчаря? Ой, що то за гуркіт і гомін? Хто це до нас завітав у гості? Та це ж наш давній приятель - Чугайстр.

ЧУГАЙСТР: Так-так, то я. Прийшов до вас за порадою. Чув я від своїх лісових друзів про сміливих та працьовитих гуцулів-вівчарів. От і надумав сам стати вівчарем. Але не знаю, що для цього потрібно, та яких звичаїв слід дотримуватись.

ВИХОВАТЕЛЬ: Малята, розповімо нашому приятелю, про що довідались від Легіня-вівчара?

Діти перебрали на себе роль оповідачів й розповіли Чугайстру, про що дізнались від попереднього гостя.

ЧУГАЙСТР: От послухав я, діти, вашу розповідь і збагнув – рано мені ще бути пастушком, а не те що вівчарем. Бо з-поміж того, що ви мені оповідали, я вмю лише добре куштувати бринзу та на гуцульських святах витанцювувати. А працювати ще не навчився. То я спочатку підготуюсь як слід, і вже тоді – на полонину.

На завершення діти пригощали свого кумедного гостя принесеною легенем-вівчарем бринзою, а ще демонстрували Чугайстрові сирних баранців, розповідали легенду про них.

3. Сценарій спортивної розваги "Гуцульські забави"

Мета: закріпити назв гуцульського одягу та посуду, формувати дрібної моторики. розвивати спритність й кмітливість.

Методичне забезпечення: кілька дерев'яних писанок, кошики (4 шт.), Гуцульський посуд. (дерев'яна ложка, збанок, гарнець, кухоль, тарілка), "тин" (з лози), коновки, зруб, аудіо-запис веселої гуцульської мелодії.

Хід розваги:

На початку учасники діляться на дві команди (по-гуцульському - гурт) "Верховинці", Горяни". Кожна команда обирає ватажка.

"Перекооти писанку"

Мета: закріпити вміння швидко перекочувати писанки з одного місця в інше

по горизонтальній прямій; виховувати спритність й кмітливість.

Матеріал: 4 кошики, кілька дерев'яних писанок.

Умова гри Кожна команда отримує кошик з однаковою кількістю писанок. За сигналом вихователя дитина з кожної команди перекочує писанку з кошика до іншого, який стоїть на відстані. Перемагає команда, яка швидше перекоотить свої писанки. (Повтор 3-4 рази.)

"Хто швидше збереться на полонину"

Мета: вправляти дітей у спритності; збагатити словниковий запас вихованців;

стимулювати вміння швидко та правильно одягатися.

Матеріал: у скриню складено традиційно гуцульський одяг

д л я х л о п ч и к і в:

гачі – штани з домотканого полотна,

черес – широкий шкіряний пояс, оздоблений металевими прикрасами,

сардачок – довгий одяг з овечої вовни,

кресаня – солом'яний капелюх прикрашений квітами,

постоли - взуття з цілого шматка товстої шкіри без пришивної підошви;

д л я д і в ч а т о к:

запаски - жіночий одяг у вигляді шматка вовняної тканини певного розміру, що одягається замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки,

опинка – широка квітчаста спідниця кептарик - верхній одяг без рукавів, виготовлений з овечого хутра й оздоблений вишиванками або аплікацією

крайка – тканий пояс,

чільце - головна прикраса у вигляді корони з паперових квітів і різнобарвних стрічок.

Умова гри. Виходять по одному учаснику команди й за сигналом ведучого вибирають одну з речей, називають її, одягають гуцульський одяг. Виграє та команда, в якій більше дітей правильно назвали й швидше одягнули вбрання .

“Хто швидше збере бесаги”

Мета: розвивати спритність й кмітливість; активізувати інтерес до гуцульських побутових речей,

Матеріал: дерев’яна ложка, збанок, гарнець, кухоль, тарілка.

Хід гри. За сигналом ведучого учасники команд по черзі вибирають по одному з розкладених на столі предметів традиційно гуцульського побуту, називають його, пояснюють його призначення й укладають у бесаги. Перемагає та команда, в якій більше учасників-переможців.

“Найсильніший ватаг“

Мета: випробувати в силі.

Хід гри: ватаги сідають за стіл один навпроти одного. Ставлять на стіл зігнуті в ліктях руки. Переможцем вважається той, хто першим покладе руку суперника на стіл. В силі можуть вправлятися всі члени гурту.

“Який гурт швидше повісить коновку на пліт”

Мета вправляти дітей у швидкості реакції; вдосконалювати основний рух - біг.

Матеріал: тини, коновки.

Умова гри. Ватаги стоять попереду й тримають коновки. За сигналом ведучого ватаг оббігає тин і передає коновку члену гурту, який стоїть першим. Останній член гурту добігає і вішає коновку на тин. Виграє та команда, яка швидше повісить свою коновку.

“Який гурт швидше через зруби перенесе писанку в ложці”.

Мета: вправляти дітей в бігу “змійкою”; виховувати спритність, швидкість.

Матеріал: ложки, писанки, зруби.

Хід гри: Зруби розставлені перед кожною командою. Ватаг тримає в ложці писанку. Потрібно “змійкою” оббігти зруб, триваючи перед собою ложку, повернутись, і віддати її наступному учаснику гурту. Перемагає той гурт, в якому діти швидше перенесуть писанку.

**Зразки методичного матеріалу для самоопрацювання педагогами ЗДО
I “Словник етнічних термінів”**

Поняття	визначення	джерело	примітка	Приклад
етнос				
етнокультура				
етнокультурний осередок				
етнокультурні цінності				
етнічна приналежність				
етнічна самосвідомість				

II Етнопедагогічний паспорт гуцульської іграшки
(рекомендується скласти на 8 – 10 народних іграшок, які є у дошкільному освітньому закладі)

1. Назва іграшки	
2. Матеріал, з якого виготовлена	
3. Опис зовнішнього вигляду (поверхня, візерунки, кольорові барви)	
4. Етнорегіон виготовлення (Гуцульщина, Бойківщина, Полісся, Волинь, Поділля та ін.)	
5. В який спосіб виявляється етнічна самобутність (візерунок, кольорова гама, матеріал, тощо)	
6. Як іграшка потрапила до садка	
7. (подарунок народного майстра, подарунок від батьків, дитяча поробка)	
8. Форми використання (елемент оформлення, сувенір, дидактичний матеріал, частина іграшкового масиву)	
9. Ставлення дітей до цієї іграшки	
10. (бережливе, індіферентне, руйнівне)	
11. Перспектива залучення іграшки в навчально-виховну роботу	
12. Методичні прийоми в роботі з даною іграшкою.	

Якщо дитина правильно називає слово, ставиться позначка (+), якщо ж не знає — (-) або вписується те слово, яке дитина назвала.

Наводимо орієнтовний словничок діалектних слів, які найчастіше трапляються в обрядових піснях:

Слова обрядових пісень зимового періоду

борзо – дуже	глиця - хвоя
бирка – смушкова шапка	гринджоли - сани
мандрівка – мандрівка	жовнір - солдат
войний – мужній	капличка – церковна споруда
вуйовати – воювати	мостивий - вельможний
газда – господар	ячати – квилити, кричати

Дослідницька методика № 2.

Тема: Свята народного календаря.

Мета: З'ясувати, чи знають діти дошкільного віку назви свят, та коли їх святкують.

Матеріал: сюжетні картинки, віршовані тексти, в яких оспівується відповідне свято.

Хід досліджу:

1-ша серія — індивідуальна бесіда з кожною дитиною.

У дослідді беруть участь діти всіх вікових груп (по 10 дітей з кожної групи).

Запитання до бесіди:

1. Яке свято наближається?
2. Чим тобі подобається це свято?
3. Які ще свята тобі подобаються? Чим вони тобі подобаються?
4. Які свята святкують взимку (влітку, навесні, восени)?
5. А яка святкова страва тобі найбільше подобається?
6. Які свята ви святкували в дошкільному закладі? Ким ти був на святі? Що робив?
7. Які свята святкують у вас вдома?

Усі відповіді дітей записують дослівно.

2-га серія — дослідник показує дитині картинку (ілюстрацію, листівку), на якій зображено фрагмент чи ознаку свята. Запитує у дитини: Чи знаєш ти, як називається це свято? Коли його святкують? Як його святкують? У вас вдома його святкують? А в дошкільному закладі?

Дослідник читає вірш (пісню, закличку тощо). Запитує: Як називається це свято?

Результати бесід занести до таблиць.

Таблиця 1

Прізвище та ім'я дитини	Назва свята			Знає про свято

		в ході бесіди	за кар- тинкою	за текстом	розповідає, як свят- кують	знає тексти	знає назви страв

Таблиця 2

Назва свята	Вікова група	Знають	
		назву свята	характерні особливості, тексти, страви

Висновок.

Дослідницька методика №3.

Тема: Розуміння дітьми обрядової лексики.

Мета: З'ясувати розуміння дітьми старшого дошкільного віку обрядової лексики.

Матеріал: тематичні словнички обрядової лексики (відповідно до календарної обрядової весняної, літньої, осінньої зимової).

Хід досліду. Кожній дитині індивідуально пропонується 10 слів обрядової лексики відповідно до пори року та після проведеного свята. Наприклад, після різдвяних свят (кінець січня, початок лютого). Це можуть бути такі слова: *колядувати, щедрувати, Різдво, кутя, дідух, Водохреще, засівання, рядження, вертеп, зірка*. Другий ряд слів: *Святвечір, Коляда, Меланка, Йордан, узвар, коза, книш, хрещення, міхоноша, посипальник*.

Результати досліду обчислюють за формулою

$$K_{\text{роз}} = \frac{m}{n} \cdot 100\%$$

$K_{\text{роз}}$ — коефіцієнт розуміння, m — кількість слів, які дитина називає правильно;

n — загальна кількість слів.

Дослідницька методика № 4.

Тема: Народні ігри.

Мета: З'ясувати, які ігри діти знають, чи вміють пояснити хід гри.

Хід досліду:

1-ша серія — індивідуальна бесіда. Запитання:

1. Ти любиш грати в ігри?
2. Які ігри тобі найбільше до вподоби? Назви їх.
3. Які ще українські народні хороводні ігри ти знаєш?
4. В які ігри ви граєте з вихователькою?

5. В які ігри ти граєш з друзями у своєму дворі, вдома? Для бесіди добирають по 10 дітей з кожної вікової групи. Результати бесіди заносять до таблиці.

Назва гри	Вікова група				Грають	
	молодша	середня	старша	підготовча	у дитячому садку	вдома

Висновок.

2-га серія — дослідник називає знайому дитині гру й пропонує пояснити, як потрібно грати в цю гру, переказати її текст.

Назва гри	Розповідає хід гри	Знає текст	Організація гри	
			вміє	не вміє

Висновок.

Дослідницька методика №5.

Тема: Народний одяг.

Методика 1: «Добери потрібні речі».

Мета: З'ясувати рівень засвоєння дітьми назв українського національного одягу (жіночого, чоловічого, прикрас).

Перед дитиною розкладають картинки: 10 картинок з зображенням жіночого одягу: спідниця, сорочка-вишиванка, плахта, запаска, сап'янці, корсетка, свита, сукня, фартух, кожух; 10 картин з зображенням чоловічого одягу: жупан, сардак, штани, шаровари, сорочка-вишиванка, пасок, жилет, черес; головні убори жіночі: вінок, очіпок, хустка, намітка, артиця, шапочка з напуском, шапочка-карабуля, плат, шапочка-кораблик; чоловічі: кучма, бриль, крисень, капелюх, картуз, ковтак-мурмолка, плетений капелюх, шапка-клепань, шапка-клесаня, капелюшок-кресаня;

жіночі прикраси: намисто, коралі, лискавки, уплітка, склянка, гердан, тобівка, серпанок, стрічка, дукачі. Дітям по черзі пропонують: «Добери 10

Дослідницька методика № 6.

Тема «Художники»

Мета: З'ясувати вміння дітей відтворювати елементи гуцульського орнаменту.

Дослідник проводить коротеньку бесіду з дітьми про гуцульський орнамент. Діти розглядають посуд, керамічні вироби (увага не акцентується на окремих елементах виробів, вони дітям вже знайомі за попередніми заняттями). Потім усі вироби заховують. Дітям пропонується уявити, що вони художники, і їм потрібно відтворити картину за мотивами гуцульського орнаменту. Далі дитина має назвати кожний елемент.

Коефіцієнт відтворених елементів (закрутка, листок, пуп'янок, ромб) обчислюють за формулою

$$K = \frac{c}{m} \cdot 100\%$$

де K — коефіцієнт відтворення; c — кількість відтворених елементів; m — загальна кількість елементів заданого виду розпису.

Протокол дослідження

Ім'я та прізвище дитини	Гуцульський орнамент			
	загальна кількість елементів	відтворено	названо	А",

Дослідницька методика № 7.

Тема: «Знайди помилку»

Мета: З'ясувати рівень знань дітьми елементів народних розписів (посуд, кераміка, іграшка); специфіки регіональної вишивки (кольорова гамма, візерунок, тощо); сформованість оціночно-контрольних дій (ОКД).

Дослід проводиться з дітьми старшого дошкільного віку.

Дитині пропонують розглянути: а) 10 малюнків однолітків (декоративне малювання) і визначити, за якими мотивами народних українських розписів вони виконані; знайти елементи, що не властиві, наприклад, петриківському (чи опішнянському, Косовському, тощо) розпису; б) розглянути 10 українських народних іграшок, знайти яворівські, косівські, іграшки або 10 іграшок, розписаних дітьми певним видом розпису з наявними елементами іншого розпису. Дитина повинна знайти помилки (зайві елементи або їх відсутність).

Наявність оціночно-контрольних дій обчислюють за формулою

$$F = \frac{c}{m} \cdot 100\%$$

де F — показник наявності ОКД; n — кількість помилок у пропонованих виробах; m — кількість помилок, які помітила дитина.

Протокол дослідю

Ім'я та прізвище дитини	Вироби чи предмети	Кількість помилок	Кількість названих помилок	Рівень обізнаності

Висновки

Дослідницька методика № 8.

Тема: «Моя Батьківщина»

Мета: З'ясувати, чи знають діти назву своєї країни, міста, пам'ятники, заказники, героїв України. Матеріал: ілюстрації, діафільми, листівки.

Хід дослідю. Для дослідю добираються по 10 дітей з кожної вікової групи.

1-ша серія — індивідуальні бесіди з дітьми за таким питальником:

1. Як називається наша країна?
2. Як називається столиця України?
3. Які великі міста в Україні ти знаєш?
4. Як називається наше місто?
5. Які річки (моря, гори) є в Україні?
6. Кого ти знаєш з письменників (героїв) України?
7. Які пам'ятні місця (заказники) є в Україні?

2-га серія — гра-подорож «Чи знаєш ти Україну (рідний край)?».

Дослідник показує дитині уривки з діафільмів, листівки чи ілюстрації, а дитина називає, в яке місце чи до якого міста вони потрапили.

Відповіді дітей записують. Коефіцієнт знання обчислюють за формулою

$$K_z = \frac{c}{p} \cdot 100\%$$

де K_z — коефіцієнт знання; c — кількість правильних відповідей; p — загальна кількість запропонованих відповідей.

Протокол дослідю

Запитання	Відповіді		
	правильні	неправильні	

Назва картинки, ілюстрації	Відповіді		
	правильні	неправильні	

ПЛАНІ СЕМІНАРІВ-ПРАКТИКУМІВ ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ЗДО

Жанрова палітра дитячого фольклору Гуцульщини Семінар–практикум №1.

Мета: розвинути вміння залучати твори гуцульського фольклору в освітній процес старшої групи ЗДО; формувати навички добору фольклорних творів для використання їх під час занять, виховних заходів, ігрової діяльності.

1. Гуцульщина у культурному суцвітті української землі.
2. Місце дитячого фольклору у духовній спадщині гуцульської етнокультури.
3. Використання скарбів народної творчості гуцульського краю у вихованні молодшого покоління.

Практичні завдання:

I завдання

1. Прочитайте й відгадайте загадки.

Загадки:

1. Баран у хліві, а роги надворі.
2. Без рук, без ніг, а на під лізе.
3. Без чого княгині не вбереш?
4. Без чого не побудував би хати?
5. Біг песок через лісок та й загнув собі носок.
6. Білий пес на воду бреше.
7. Були собі два дуби, а на дубах бочка, а на бочці гарбуз, на гарбузі ліс, а в лісі така пасіка, що би ззіла чоловіка.
8. Від чого у качки ноги червоні?
9. В одному селі дрова рубають, а в другому тріски скачут.
10. Голий, а в пазусі сорочку має.
11. Дерев'яне, але не поліно, шість дірок має, про все співає.
12. Живий мертвого б'є, живий мовчить, а мертвий реве.

Відгадки

Свердлик. 2. Дим (у курній хаті). 3. Без голки. 4. Без сучка. 5. Сани. 6. Праник. 7. Чоловік, воші. 8. Від колін. 9. Брехні, плитки. 10. Свічка. 11. Сопілка. 12. Бубон.

2. Які з загадок представлені у формі каламбурів ?
3. Що слугує матеріалом для загадок ?
4. Поясніть, з чим пов'язана складність розв'язання стародавніх загадок ?

II завдання:

1. Прочитайте пропоновану “в’язанку” коломийок.

Під горою, над рікою, в нашім милім
краю,
Там село моє рідненьке, туди поглядаю.
При горбочку, при садочку, там моя
хатина,
А в хатині тато й мама — вся моя родина.
А нема у світі друга, як отець та й мати,
Нема в світі милішого від рідної хати.
Нема краю веселого, як та Гуцульщина,
Коломийку заспіває найменша дитина.

Нема краю веселого, як гуцульські села,
Де ідете, там вчуєте пісеньку веселу.
Гори наші, гаї наші, файна полонино,
Нема ліпшої від тебе, наша Верховино.
Гей, нема на світі краще, як в руській
країні,
Так миленько та красенько в нашій
полонині.
Та як собі заспіваю у гаю, у гаю,
Та дай, Боже, много щастя миленькому
краю.
Гуцулом-смих уродивси та й ним буду
жити,

Дівчиноньку в запасочці не
лишу любити.
Та й не лишу сардачок свій, в
грідушках китиці,
Та й барточку мосяжненьку, що
висит на цвиці.
На трембіті березовій буду
вигравати
Кожне літо, якщо буду товар
завертати,
Люблю рідну Верховину, бо я
тут родивси
Та й пляями з бесажками не раз
находивси.
Та не то є, брате, гуцул, що
погуцуливи,
Але тото, брате, гуцул, що в
горах родивси.
Гуцулка мя породила, гуцулка
ми мати,
Гуцулка ми постелила: «Легай,
синку, спати».

2. Визначить провідну ідею, кожної коломийки. Чи вірно їх об’єднано в “в’язанку”. Запропонуйте свій варіант чергування коломийок.

3. Знайдіть в коломийках характерні художні засоби: паралелізми, епітети, порівняння, пестливі , ня, внутрішні рими.

III завдання:

1. Прочитайте у ролях стародавню гуцульську казку «Як чоловік з жінкою стали менше їсти».

Питання для дискусії:

1. Який взаємозв’язок між літературною мовою та діалектом ?
2. Чи варто залучати стародавній фольклор у навчально - виховну роботу дошкільного освітнього закладу ?
3. Як долати проблему архаїзмів (що містяться у фольклорних творах) у роботі з сучасними дітьми ?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Гірська веселка / упоряд. І. Ю. Мисюк. Снятин: ПрутПринт, 2000. 287 с.
2. Гуцульські говірки. Короткий словник. / за ред. Я. В. Закревської. Львів, 1997. 232 с.
3. Дідо-Всеvido. Закарпатські народні казки. Ужгород: Карпати, 1969. 240 с.
4. Домашевський М. Історія Гуцульщини: 2 т. Чикаго: Гуцульський дослідний інститут: конф. гуцульських товариств Америки й Канади, 1985. 508 с.
5. Казки Буковини. Казки Верховини. Ужгород: Карпати, 1968. 276 с.
6. Пісні Карпат. Ужгород: Карпати, 1972. 223 с.
7. Флюяра: хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів, 1999. 221 с.
8. Шухевич В. О. Гуцульщина. 3 ч. Верховина, 1999. 270 с.

Додаткова література:

1. Вардзарук Л. І. Етнографічні межі Гуцульщини на Прикарпатті. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. І світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17 - 23 серпня 1993 року. Івано-Франківськ, 1994. С.34-37.
2. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів. Коломия: Світ, 1993. 95 с.
3. Грабовецький Б. В. До глибоких таємниць духовного світу гуцулів. *Гуцульщина*. 1999. № 56. С.30-33.
4. Мій рідний край: навч. посіб. Косів: Писаний Камінь, 1998. 112с.
5. Онищук А. З народного життя гуцулів. Родини і хрестини та дитина до шостого року життя. *Матеріали до української етнології*. Львів: НТШ, 1912 т. 15. С.1-61.
6. Правда і кривда. Збірник казок з Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей. Ужгород: Карпати. 1981.
7. Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. Київ: Мистецтво, 1969. 159с.
8. Украинские Карпаты : культура / ред Ю. Г. Гошко. Київ: Наукова думка, 1989. 199 с.
9. Хрестоматія з гуцульщинознавства: / упорядник Лосюк П. Косів: Писаний камінь, 2001, 656 с.

**Внесок видатних українських письменників у дитячу літературу
гуцульщини
Семінар–практикум №2.**

Мета: сформувати уявлення про художні твори гуцульської тематики; стимулювати до виокремлення гуцульського колориту з поетичних і прозових творів.

1. Образ природи гуцульського краю в творчості видатних українських письменників і поетів.
2. Традиції, звичаї і обряди гуцулів у творах вітчизняних белетристів.

3. Дитячі портрети та проблеми виховання у гуцульській родині очима українських письменників.

4. Педагогічна сутність художніх творів М. Ломацького.

Практичні завдання:

I завдання

1. Прочитайте вірш О. Олесь “Полонинський день світає”. Перекажіть основний зміст твору.

Олександр Олесь

ПОЛОНИНСЬКИЙ ДЕНЬ СВІТАЄ

(З циклу «На зелених горах»)

Полонинський день світає,
Полонинський дивний день!
Вже трембіта трембітає,
Вже шумить потік пісень.

На Синиці, на Безводні,
На всіх горах рушив лід.
Полонинський хід сьогодні,
Полонинський дивний хід!

Ржання коней, рев маржини,
Псів схвильованих виття-
Дивний ранок Полонини,
Полонинського життя.

«Віо, гайда, гей!» — гукають,
В роги грають стадарі,
Косарі з крісів стріляють,
Дзвінко свищать вівчарі.

«Гей, зелена Полонино,
Чи збулася ти зими?
Вьо, худобо! Гей, маржино,

На шовкові килими!»

Полонинський хід рушає,
Полонинський хід іде,—
Вся Гуцульщина співає,
Вся Гуцульщина гуде!.

...А вгорі, на сизих горах,
Ледве морок ночі зник,
Рано-рано встав на зорях
Ватаг — дивний чарівник.

Вже палає ватра в стаї
І лягає сизий дим,
Мов кружляють птахів

зграї

Понад озером блідим.

Збережеться вся маржина,
І великий буде дат!

1915

2. Визначіть емоційне забарвлення поетичного твору.

3. За допомогою яких художніх засобів (порівняння, повтору тощо) автор передає колорит карпатської природи? Наведіть приклад.

II Завдання

1. Прочитайте фрагмент з роману М. Коцюбинського “Тіні забутих предків”.

Михайло Коцюбинський

У ПОЛОНИНУ (Уривок з повісті «Тіні забутих предків»)

Теплим весняним ранком Іван ішов в полонину. Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли на скоках, а плай радісно підіймався угору поміж воринням...По далеких горбах самотіли тихі гуцульські оседки, вишневі од смерекового диму, яким прокурились, гострі дашки оборогів з запашним димом, а в долині кучерявий Черемош сердито поблискував сивиною та світив попід скелі недобрим зеленим вогнем.

Переходячи потік за потоком, минаючи хмурі ліси, де озивалась часом дзвінком корова, або білиця сипала вниз під смереку об'їдки шишок, Іван піднімався все вище. Сонце починало пекти, і кам'яниста доріжка мулила ноги.

Тепер вже хати попадалися рідше. Черемош простягся в долині, як срібна нитка, і шум його сюди не доходив. Ліси уступали місце гірським сіножатям, м'яким і повним. Іван брів серед них, як по озерах квіток, нагинаючись часом, щоб закосичить кресаню жмутком червоної грані або блідим вінком невістувки. Вниз западалися боки гори у глибокі чорні ізвори, звідки родились

холодні потоки, куди не ступала людська нога, де плекався тільки бурий ведмідь, страшний ворог маржини — «вуйко». Вода попадалася рідше. Зате як припадав він до неї, коли знаходив потік, той холодний кришталь, що омивав десь жовті корні смerek і аж сюди приносив гомін лісів! Коло такого поточка якась добра душа лишала горнятко або коновочку гусянки.

А стежка вела все далі, кудись у ломи, де гнили одна на одній колочі смereки, без кори й хвої, як кістяки. Пусто і дико було на тих лісових кладовищах, забутих Богом й людьми, де лиш готури гутіли та вились гадюки. Тут була тиша, великий спокій природи, строгість і сум. За плечима Івана росли вже гори і голубіли удалині. Орел здіймався з кам'яних шпиць, благословляючи їх широким розмахом крил, чулось холодне полонинське дихання, і розросталось небо. Замість лісів тепер слався землею жереп, чорний килим повзучих смerek, в якому плутались ноги, і мхи одягали камінь зеленим шовком. Далекі гори одкривали один за одним свої верхи, вигинали хребти, вставали, як хвилі в синьому морі.

Здавалосьь, морські буруни застигли саме в ту мить, коли буря підняла їх з дна, щоб кинуть на землю та заллять світ. Вже синіми хмарами підпирали крайнебо буковинські верхи, оповились блакиттю близькі Синиці, Дземброня і Біла Кобила, курився Ігрець, колола небо гострим шпилем Говерля, і Черногора важким своїм тілом давила землю.

2. Опишіть емоційний стан, який викликає у головного героя (Івана) спілкування з природою.

3. За допомогою вибраних цитат покажіть як змінюється гірський краєвид з наближенням до полонини.

III Завдання.

1. Прочитайте оповідання М Ломацького “Юрійко”. Стисло перекажіть зміст твору М. Ломацького.

2. З допомогою цитат змалюйте образ головного героя (Юрійка).

3. Які взаємини були у головного героя з батьками. Наведіть приклад.

4. Чому можна твердити, що молодий гуцулик був обізнаний з природним осередком свого краю ?

5. Визначить виховний аспект твору.

6. З якого віку доцільно знайомити дітей з цим твором ?

IV завдання

1. У запропонованих фрагментах поетичних і прозових творів знайдіть слова гуцульського діалекту.

2. Дайте тлумачення словам діалектного походження та запропонуйте літературні синоніми.

Питання для дискусії.

1. Чи треба викорінювати діалект? Обґрунтуйте відповідь.

2. Чи може діалект перетворитись на літературну мову? Яким чином ?

3. Чи слід використовувати слова діалектичного походження у творах написаних літературною мовою ? Обґрунтуйте відповідь.

*РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**Основна література:*

1. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Львів: Каменяр, 1988. 160 с.

2. Ломацький М. У горах Карпатах. Мюнхен, 1962. 207 с.

3. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі. Косів: Писаний камінь, 1997. 105 с.

4. Плай: Книга для читання про Гуцульщину. Ред. журналу “Гуцульська школа”. 1996. 415 с.

5. Стефаник В. Новели. Ужгород: Карпати, 1977. 176 с.

6. Федькович Ю. Твори в двох томах. Київ: Дніпро, 1984.

7. Хоткевич Г. Твори в двох томах: Т. 2. Київ: Дніпро, 1966. 608 с.

8. Черемшина М. Карби: новели. Київ: Дніпро, 1974. 215 с.

Додаткова література:

1. Барчук В. І. Діяльність вихідців з Гуцульщини в діаспорі. *Гуцульщина*. 1994. № 34. С. 18-20.

2. Григорук А.Г. Гуцульська етнопедагогіка в контексті українського родинного виховання. *Гуцульська школа*. 1995. № 2. С. 11-13.

3. Гуцульські говірки. Короткий словник. Відповідальний редактор Я. В. Закревська. — Львів, 1997. — 232 с.

4. Дитяча сторінка. *Гуцулія*. 2001. № 131. С. 46

5. Костинюк В. Громова бартка та й інші твори. Боффало : Гуцульщина, 1996. 77 с.

6. Лаппо В.В. Відображення гуцульських етнопедагогічних традицій у творах видатних українських письменників. *Педагогіка: Вісник Прикарпатського університету імені В. Стефаника*. Вип. VIII. Івано-Франківськ: Плай, 2003. С. 93 - 97.

7. Манчук О Жьиб'ївські новелі. Боффало : Гуцульщина, 1992. 80 с.

8. Пушик С. Г. Ватра на Чорній горі. Оповідання та новели. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. 368 с.

9. Романюк С. З., Руснак І.С. Іван Боднарчук: Життя і педагогічна діяльність. Чернівці: Зелена Буковина, 1999. 205 с.

10. Савчук І. Гуцульська родина в українській літературі. *Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні*: матеріали наук. конф. І світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17 – 23 серпня 1993 року. Івано-Франківськ, 1994. С.101-103.

Великодній тиждень на Гуцульщині

Фрагмент твору М. Влад Стрітинс. (Київ, 1992. С. 123-125).

На Бечкову неділю ідуть по бечку до церкви. Хто дістане розвитку бечку буде йому цілий рік веселий. Хто дістане голу бечку – тому буде тяжкий цілий рік. Як дістанеться бечка, треба урвати котик і цілим проковтнути, то не буде ангіни цілий рік. Як виходять із церкви, злегенька б'ються бечкою, приговорюючи: “Бечка б'є, не я б'ю – За тиждень Великдень! (Недалечко – червоне ячко!)” Бечку несуть із церкви до хати. Казали ще діди, що бечкою добре обтикати свої городи проти граду. На бечку не ударить...

...Ми любили Великодній тиждень, що тривав по бечковій неділі. У вівторок на городах починаємо «гріти Діда – палимо картоплиння, садове листя. Коло ватри кладеться кусень хліба і сіль. Це – Дідові. Ловимося за руки і тричі обкручуємося, танцюючи за сонцем високо і голосно співаючи: «Грійте Діда, дайте хліба». Так просимо три рази. Як ватра потахне, ідемо гурмою гріти Діда коло хат, і так гріємо його аж до четверга рано. Ходили навіть і дорослі дівки та легіні. “Живної” середі, не можна “клепати” у дерево, бо деревина відразу усхне. “Живного” четверга ватаги викручують *живу ватру* і держать, бувало, її аж: до полонинського ходу. Відтак, женучи маржину, виносять живу ватру на полонину, і вона горить у аж до осені....

Великодня п'ятниця є дуже великим і карним святом. Не годиться нічого робити ані з чого пускати кров. Тої днини є твердий піст. Зато Великодна субота – робітна днина. Жінки допікають паски.

Великдень обходять дуже урочисто, з великими стародавними віруваннями і звичаями. Уже в суботу у вечір паска готова до свячення. Як паска при печінню западеться, то недобрый знак. А як відлетить із паски шишка, то лихо: хтось у хаті умре

Рано на Великдень мама мила (нас, доньок) писанкою, аби красні були, як весна. Босою ногою не вільно ступати на землю. Сідлають коні і їдуть ще до днини святити паску коло церкви. Із церкви летять кіньми – хто прудче добіжить до хати, той цілий рік буде мати першенство між людьми. А для гонорового гуцула це найважніше! Паскою пригощають корови, аби не переходили так, як Великдень не переходить жодного року. Є й такі, що на це велике свято не *їдять м'яса*; це роблять ватаги, вівчарі, аби звірак маржину на полонині не бив.

Цього дня одні одним дають писанки – ці прадавні символи світу і життя. Коло церкви молодь провадить усілякі забави, граються в ігри, аж до дзвонів на вечірню...

Тиждень по Великодні називається Світлим. У понеділок, що його іменують Поливавним, коло церкви є великий рух із писанками. Жінки і дівчата дають писанки легіням і чоловікам у дарунок. Гонор тому, хто дістав найбільше писанок. Декотрими селами парубки обливають дівок водою, а дівки дарують писанки.

Добірка практичного матеріалу

I. Гуцульські приказки і прислів'я

- Аби права рука дала, щоб ліва не знала. *(Не хвалися своїм добродійством).*
- А хто робить, то той їсть, як не робить, має піст.
- Бережливий і три краплі води в студню виливає. *(Треба берегти навіть те, що не має великої ціни).*
- Боязливий лис курки не їсть. *{Щоб чогось досягти, потрібна рішучість і відвага}.*
- В газди пухка земличка, в лінивого — і сапка не візьме. *(Якість землі залежить від працьовитості господаря).*
- В'єзав, а гудза не зробив. *(Щось робив, але не зробив у ділі головного).*
- Високі гори мають глибокі доли. *(Успіхи в житті чергуються з невдачами).*
- В роботу впрягайся рано, в сон — опівніч.
- Говори до гори, а гора горов. *(Кажуть про того, хто не сприймає розумних доказів).*
- Громовиця дерево, а заздрість — душу руйнує. *(Заздрість така ж згубна для людської душі, як блискавка для дерева).*
- Газду видно по двору, газдиню по хаті. *(Газда відповідає за порядок у дворі, а газдиня — в хаті; бо ж оцінюють за станом того, за що кожен відповідає).*
- Де нема газди, там ладу не жди.
- Дитину болит палець, а маму серце. *(Маму тривожить навіть незначні біль чи невдачі дитини).*
- Добрий був горщик, як був у нім борщик. *(Людину шанували доти, доки мали з неї користь а як з неї нема що взяти, то й шана минулася).*
- Добрий сусід ліпше брата рідного. *(Бо брат буває далеко, а сусід завжди близько і допоможе в потребі).*
- Добрі діти тримають рід на світі. *(Майбутнє роду залежить від того, які в ньому діти).*
- Думай собі все звечора, але роби рано. *(Тобто починай роботу зі свіжими силами).*
- Забагає троякого, а тут нема ніякого. *(Говорять про людину, яка безпідставно має надто великі забаганки).*
- Зробить як зйдутси дві середи докупи. *(Тобто ніколи).*
- З розуму живи власного, з колодязя пий красного.
- З цієї муки кулеші не звариш. *(Цю справу не вдасться зробити).*
- І сухе дерево без підпалу не горить. *(До будь-якої праці і будь-кому потрібна заохота).*
- Коси на сонці гуцул не гріє, бо роса спіє. *(Гуцул косить рано, доки роса не спала; кожну справу слід робити у свій час).*

- Легінь — горобцеві до колін. *(Так глузують із зазнайкуватого легіня невеликого зросту)*
- Ледачі все терплять невдачі. *(Невдачі є наслідком не лихої долі, а власної ледачості).*
- Лінивий і на печі замерзне. *(Бо піч не гріє, якщо полінуєшся заготовити дров та піч натопити).*
- Люби працю і в холоді — завжди будеш як в золоті.
- Не смійси, братку, з чужого упадку. *(Насміхатись з чужого лиха вважається аморальним, це накличе біду на того, хто насміхається).*
- Не ті дрова, що у лісі, а ті, що в дровітні. *(Рахуватися треба зі зробленою справою, а не з намірами).*
- Сокира мала, але дерево втне велике. *(Так і людина не повинна боятися братися за велику справу).*
- Хто винен — віддати повинен. *(Народне моральне правило).*
- Хто в міру їсть, той твердо спить. *(Це не лише гігієнічна порада; хто в міру їсть, не проїдає свого добра, той і спить спокійно, не журиється тим, що багато проїв — против).*
- Хто спішить на два празники, на жоден не поспіє. *(Не берися одночасно за декілька справ).*
- Чуже добро не гріє. *(Не лакомяся на чуже; користі з нього не матимеш).*
- Шкода ходу до пустого роду. *(Не варто мати справу з ненадійними людьми).*
- Що сторона, то інша новина. *(У кожній місцевості є свої звичаї).*
- Як схочеш, гору перескочиш. *(Можна все зробити, навіть, здавалося б, неможливе, якщо є бажання).*
- Як упаде яблуко з яблуні, то ще й хвостиком до неї повернеться. *(Говорять про того, хто виявляє невдячність).*
- Як хочеш багато мати, треба мало спати [255;78-85].

II. Гуцульські народні ігри

1. Василько

З допомогою лічилки вибирають хлопчика, що виконуватиме роль Василька. Він виходить до іншої кімнати. Решта дітей домовляються між собою, які рухи будуть імітувати перед Васильком (наприклад, шити, колоти дрова, грати на скрипці та ін.), а він мусить відгадати. Якщо це йому не вдається, знову йде за двері. Коли вгадає, малюки кричать "вгадав" і втікають, а Василь ловить їх. Спіймана дитина стає Василем. Під час гри діти рухаються по колу і співають:

*Ой Василю, товаришу, ну ж бо глянь ти на нас,
 Чи вгадаєш, товаришу, яка праця у нас.
 А як не вгадаєш, будемо карати.
 Тоді будеш перед нами
 Три дні танцювати.*

2. Камінчики

Діти сидять. Один ведучий відгадує, кому поклали камінчики в руки, а інший ведучий кладе. Кожен з гравців тримає руки на колінах, склавши їх долонями до долоні. Ведучий так само складає руки і намагається комусь покласти камінчика так, щоб обдурити того, хто відгадує. Якщо ведучий відгадав, то той, хто накладав сідає, а він починає накладати, а когось вибирає, щоб відгадував.

3. Бербеничка

Діти - у колі, в центрі - "бондар". Діти говорять:

Ми котили бербеничку із маленького горбочка. Та об землю — трісь, Та об землю — трась — Розбилася так...

(Відповідно до слів малюки розширюють коло, присідають, плескають двічі у долоні, розбігаються в різні боки, а "бондар" наздоганяє їх. Ті, до кого він доторкнувся, мають розважати гурт, виконавши завдання (прокукурікати, пострибати як зайчик та ін). Після цього вибирають нового "бондаря".

4. Мольфар

За допомогою лічилки вибирають "мольфара". На рахунок "раз, два, три" розбігаються, а він наздоганяє. Спійманий "завмирає", розводячи руки в сторони. "Розчарувати" дитину можуть інші гравці, доторкнувшись до неї рукою. Але "мольфар" стежить за своєю "жертвою", і як тільки хто-небудь знімає чари, він намагається повторним дотиком знову "напустити" їх знову. Крім того, намагається зачаклувати я й тих, хто відважиться виручити товариша.

5. Грушка.

Діти сідають у коло, беруться за руки й співають. Посередині - "грушка" — хлопець або дівчина.

Як послала мати

Грушки садити.

Моя грушка така, така,

Бийте, дівки, гонака, гонака.

Як послала мати

Грушки поливати.

Моя грушка така, така.

Бийте, дівки, гонака, гонака.

Як послала мати

Грушки наглядати.

Моя грушка така, така,

бийте, дівки, гонака, гонака.

По цьому "грушку" починають трясти, піднімають угору [48;195-199].

III. Гуцульська метеорологія

- Сонце заходить за хмари — на дощ, заходить червоно — на вітер.
- Вночі багато зірок — на ясну погоду.
- Кільце навколо місяця - на вітер.
- Дим стелиться по землі - на дощ, іде прямо - буде погода.

- Куди вітер дме, туди дощ впаде.
- Коли дуже гримить, малий дощ падає.
- Перед дощем довго не висихає роса.
- Очі злипаються, позіхається - перед негодою.
- Рання роса влітку - на погоду.
- Коли вранці влітку нема роси, може бути дощ.
- Як вранці велика роса, то вдень буде гарна погода.
- Коли хмари йдуть низько, буде негода і холодно.
- Літні тумани - на ясну погоду.
- Осінній іній - на погоду.
- Багато снігу в році - багато хліба на тоці.
- Якщо не скоро лист падає, зима велика рано буває.
- Багато жолудів на дубі - тепла зима буде.
- Багато ягід на горобині - осінь буде дощовою, а зима - холодною.
- Якщо кіт до тепла горнеться, буде похолодання.
- Ворони летять зграями і кричать - на негоду, голуби воркують – на погоду.
- Коли сонце зайде за хмару - на дощ, червоне - на вітер, чистий захід сонця - на погоду.
- Якщо під час сходу сонця стоїть духота, під вечір чекайте дощу.
- Багато зірок — на погоду, нема зірок — буде дощ. Зорі падають з неба на вітер.
- Червоне коло навколо місяця - буде дощ.
- Дим котиться по землі - на відлигу.
- Похолодало під час дощу - погода покращає. Блискавка взимку - на бурю.
- Грім ранньою весною приносить холод, грім у вересні - на теплу осінь, у жовтні - на малосніжну зиму. Коли грім заgrimів, а лід не розтав, буде холодне літо. Коли іде дощ і бульки по воді скачуть, то він буде зтяжний, а не вискакують — скоро перестане.
- Маленький дощ літнього ранку — день буде погожий. Чим краплі менші, тим довше йтиме дощ. Сіль сиріє - дощ наближається. Велика роса - до ясного дня. Дрібні купчасті хмари - дощу не буде. Ранковий туман у червні - на гошу днину. Іній на деревах - на мороз, тумани - на відлигу. Уночі був іній - вдень сніг не випаде. Лід тріщить - мороз довго буде. Коли великі морози, то ночі зоряні.
- Якщо багато снігу, то багато хліба, якщо багато води, то багато трави. Падає лапятий сніг - на негоду.
- Коли влітку на деревах жовтіє й опадає листя, буде рання осінь, якщо влітку не все листя опадає - буде сувора зима. Дуже пахнуть квіти жовтої акації, а довкола них густо в'ються комахи —буде дощ і негода.
- З берези тече багато соку - на дощове літо.
- Горіхів та жолудів багато, а грибів мало - зима буде холодна.

- Якщо шипшина не розкрила цвіту - буде дощ. З'явилися опеньки - літо скінчилося [48;27-31].

IV. Гуцульські народні казки

ЯК ЧОЛОВІК З ЖІНКОЮ СТАЛИ МЕНШЕ ЇСТИ

Були собі чоловік і жінка. І дуже багато вони їли. Вони не могли стільки приготувати, щоб у них зоставлялося приготовленої страви. На одну кулешу вони брали чвертку муки. І за один раз ту кулешу з'їдали. На кожну кулешу газда мусів заробити чвертку муки. Але то був велетень. Він з гори на гору ступав ногою. Жінка ставила окріп на кулешу, а він ішов у Косів на ярмарок по муку.

Одного разу той чоловік приніс додому чвертку муки та й пішов ще раз на ярмарок. І жінці сказав:

— Доки я прийду з Косова, ти звари кулешу.

Він пішов, а жінка варила кулешу. І в той час прийшов бідний чоловік, який ходив й просив людей, їсти.. Газдиня й каже тому бідному:

— Ви заждіть, я доварю кулешу і дам вам. Бідний зачекав. Зварила газдиня кулешу, і перед тим, як мала вивертати на круг, відклала три ложки тої кулеші й дала йому, а те місце ложкою заплескала, щоб сліду не було. Бо чоловік забороняв їй давати комусь їсти. Він дуже боявся, що їм самим не стане їди і вони будуть голодні. Вивернула вона ту заплескану кулешу на круг — кулеша ціла!

— Бідний сказав:

— Простибіг, аби діждали більше мати.

Та й пішов.

А чоловік тої жінки прийшов до хати і вони сіли їсти. Їли вони, їли, і зо три ложки кулеші; залишилось, якраз стільки, скільки газдиня дала бідному. Питається чоловік:

— Чого ти не їж? Кулеша залишилась. Може, ти не наїлаїсь?

— Ні, я вже не голодна. Може, ти ще хочеш їсти?

— І я добре попоїв. То чого ж кулеша осталась? Ніколи не оставалася, а тепер осталась.

Усе один другого силувало їсти, і ні один не їли. Здивувався чоловік.

— Що ж це сталося, що завжди з'їдали всю кулешу, а тепер не з'їли?

— Я би сказала, але я боюся, — каже жінка.

— Не бійся, кажи.

І розказала вона, що приходив голодний подорожній і просив їсти. І вона взяла відклала три ложки кулеші, аби він попоїв. А решту заплескала і перевернула на круг. Каже він їй:

— Хто би не прийшов до хати, давай їсти. Хоч би нам і не стало, але подорожнього нагодуй.

І вони стали давати всім подорожнім і бідним. І самі вони не їли так багато — стали їсти стільки, скільки всі люди їдять.[255; 37-39]

ЯК БАГАЧ ПАСКУ ЗАМІНЯВ

В одному гуцульському селі жив бідний чоловік. Мав він багато дітей. Приходить Великдень — нема з чого паску спекти. Пішов він до лісу й знайшов зруб. Приніс його додому, обтесав й вирізбив на ньому різні візерунки. Та й каже жінці:

— Така буде у нас паска.

Паска була дуже файна.

Приніс він на Великдень ту паску святити й став з нею біля багача. А багач любив усе мінятися з користю для себе. В багача паска справжня — велика й пухка. Та позаздрив багач бідному, бо думав, що в того паска з візерунками є справжньою. До багача ж мали прийти гості, і дуже хотілось йому гарною паскою похвалитись.

Зачекав багач, поки бідний кудись відвернувся, та й заміняв паски — свою паску з тіста поклав у кошик бідного, а його дерев'яну — забрав собі.

Освятив бідний ту паску, приніс додому й аж тоді побачив, що паска справжня. Зрадів він і вся його родина. Жінка каже: Добре, що є що їсти.

А багач тримав паску, тримав, не їв, поки не прийдуть гості. Прийшли гості, взявся він краяти, а врізати не може, бо ж паска дерев'яна.

Каже багач до своєї жінки:

— Жінко, паска задеревіла.

А жінка каже:

— Напевно ти й Великодня комусь позаздрив. І паску заміняв, от вона й задеревіла. [255;47- 48]

V. Гуцульські коломийки.

Ой співанки-коломийки, в'язанку з них
в'яжу,
Як попросять заспівати, я ся не відкажу.

Коломийка, коломийка, весела співанка,
Не раз її над колискою заспівала мамка.
Як я стану коломийки співати, співати,
Засмієшся і затужиш, і станеш думати.

Ой дрібонька коломийка, дрібонька,
дрібонька, Одна мила, друга люба, третя
солодонька.

Звідки мої співаночки? - питаються
люди.

В полонинах, буковинах ростуть вони
всюди.

Я посію пшениченьку,
вродиться льоночок, Коби такі
до роботи, як до співаночок.

Як я оту коломийку зачую,
зачую,
Киселицю висьорбаю, в горшку
потанцюю.

Черевички невеличкі, ніженька
маленька,
Танцюй, танцюй, дівчинонько,
поки молоденька.

Віє вітер, віє вітер, вітер
завиває,

А дівчина носить воду, зілля
поливає.

Сію руту, сію руту, руту поливаю,
Росте рута зелененька, на вінок сховаю.

Нема цвіту білішого, як цвіт на калині,
Нема в світі ріднішого, як мати дитині.

Ой кувала зозулиця та й сіла на бучка,
Купи, бабцю, черевички, бо я твоя
внучка.

Ой на горі росте сосна, пшениця
не буде, у чужої матіночки розкоші
не буде.

Сидить сова на купині, чіпці
виплітає,
А соловей в сопілочку коломиюку
грає.

Коломиюку заспіваю, як ми
веселенько, Коломиюку заспіваю, як
болить серденько.

Коли собі заспіваю, то жура щезає,
Бо то наша коломиюка такі чари
має.

Ой я собі заспіваю двома
голосами, Один піде понад лугом,
а другий — лісами.

Та ми собі заспіваймо, дві сестриці рідні,
Дзвенять наші голосочки, як дзвіночки
срібні.

Ой ми собі заспівали, сіли на камінець,
Не думайте, добрі люди, що співанкам
кінець.

Ой заграй же, музиченько, я слухати
люблю, А як мене рано будять, я в кулаки
трублю.

Коломиюку заспівати, коломиюку грати,
Але ж оту коломиюку легко танцювати.

Ой пішов я танцювати та
сплутав ногами,
Більше носом підпирався, а
також руками.

Ой кувала зозулечка, кувала
зозулька,
Нехай собі потанцюють бобик
і квасолька.

Ой пішов би козака, та й
пішов би польки,
Коби миска киселиці, а миска
квасольки.

Пусти мене, моя мати, та й на
вечорнички,
Бо там хлопці чорноброві
плетуть рукавички.

Закувала зозулиця у лісі у
ямці.
Ой я прощу здоров'ячка
татові і мамці.

Ой летіли дикі гуси, летіли
лебеді,
То так тебе, мамко, люблю,
як зірку на небі.

Мамцю моя солоденька,
квітонько шовкова,
Доти мені, мамцю, добре, доки
ти здорова.
Тримав став на печі, черпав
воду саком,

Ловив рибу грабельками,
стріляв птахи маком.

Як ся став запалив, риби
погоріли, "
Попалені щупаки до лісу
летіли.

Ой дівчино, дівчинонько, яка ти,
яка ти,
За хлопцями заглядаєш, не
заметеш хати.

Ой дівчино, дівчинонько, вмієш ся
лишати,
А не вмієш до сорочки гудзик
пришивати.

Півень піє, півень піє, а курка кокаче,
Стара мама посуд миє, бо дочка не хоче.

Нема краю веселого, як та Гуцульщина.
Вишиванку вишиває найменша дитина.

Нема таких вишиванок на всім білім
світі,
Вони душу вивертають і дорослим, й
дітям.

Нема краю веселого, як гуцульські села.
Куди зайдеш, скрізь побачиш
вишиванок силу.

Ой, вишию вишиванку та ще буду шити,
Щоб заздрісне було тому, хто не вміє
шити.

Вишиванко наша славна, ти наша
єдина.
В тобі гордість, в тобі слава і краса, і
сила.

Та я собі молоденька рушник вишивала,
Аби я тим рушниченьком хату
прикрашала

Ой сиджу я біля столу, хрестом
вишиваю та своїй
Матусеньці гарно помагаю.

Ой Дівонько-голубонько, хочу
поклонитись.

То дай мені свій рушник, аби
подивитись.

Ой у лісі на горісі сорока
скрекоче.
Мамка мусить вишивати,
Бо доня не хоче.

Ой солодкі дівчатонька, пустіть
нас до хати.
Ми вам будем помагати рушник
вишивати.

Вишивали гуцулочки за
чотири ночі,
Та не змогли вишивати, бо
боліли очі.

Мамка мусить вишивати і
двір замітати,
Бо у доні є робота - їстоньки
чекати [252;96-129]

VI. Вірші українських поетів на гуцульську тематику.

Іван Франка

СЕЛО НАД ЧЕРЕМОШЕМ

(Уривок з поеми «Терен у нозі»)

По обіді. Літо. День чудовий.
Усміхається пречисте небо,
Все повітря пахощами дише
З полонин від свіжих перекосів,
Із зрубів від спілої малини,
Із ґрунів з живичної смереки.
З панотцем ми вийшли у садочок,
На шпилі під яблунею сіли.
Ось під нами Черемош ізвився,
Як гадюка та срібно-зелена;

Він шумить, клекоче, мов скажений,
Під горбком гризе скалистий берег.
Та над ним в святочному спокою
Гріється мале село гуцульське.
Понад берегом стежки стрічками,
На стежках то легіні купками,
То гуцулки в горботках червоних.
Дітвора купається край мосту,
Гляньте, ген по горах, по узбіччях,
На верхах, сегельбах недоступних,
Всюди гуцул гніздиться, газдує.
Любить він, як той орел, самотність,
Любить жити сам серед природи,
Так, що інколи півднини ходу
До найближчого бува сусіди.

Олександр Олесь

НА ХРАМ ЗБИРАЮТЬСЯ

ГУЦУЛИ

(Із циклу «На зелених горах»)

На храм збираються гуцули;
Встають до ранньої зорі,
Виймають ремені, кресані,
Тобівки файні, китарі.

Давно, давно гуцулки встали,
Шумлять-щебечуть говірки...
Як мак червоний, в барвних строях,

І в огальонах, як зірки.

Як сарни, сходять полохливо,
Мов квіти, в доли з гір ідуть,
То зникнуть в травах на
хвилину,
То знов під сонцем розцвітуть.

Іде, жартує з ними легінь,
В руці у його топірець
І фист на збоченій кресані,—
Співак, музика і стрілець.

По всій Гуцульщині зеленій
Гудуть чутки про юнака...
Ніхто не зможе в танцях, співах
Перемогти чарівника.
На крилах сизого туману

Летить з землі рожевий сон,
І сонце кинуло на гори
Вогняно-злотний огальон.

З кущів лісниці виглядають,
До себе легіня зовуть...
То руки з усміхом простягнуть,
То враз туманом попливуть.

Вже сонце високо на небі,
Вже в бубни Черемош гуде,
Цвіте Гуцульщина квітками,
На храм Гуцульщина іде!

Безводня, Ільця і Синиця,
Магурка, Віпчя і Пушкар,—
Немов розсіпані коралі,
Що в доли котяться з-під хмар.

Ольга Стрілець

ГУЦУЛИ

Немов мереживо ажурне,
Чудесні витвори митця
Звичайну дошку чи колоду
Мов оживляли у руках.
О плем'я нашого народу,

Що не зломилось у віках!

І не приношених, не збитих,
Яких знайти для тебе слів?
Гуцул завжди любив різьбити
Гірських нескорених орлів.

Він споконвік любив простори:
В гірських піснях їх даль і шир.
І знають ріки, знають гори,
Який це скромний богатир.

Бо як не мучили, не гнули
Свої й чужі панки — усі,
Не відцуралися гуцули
Культури древньої Русі.

Вона у меблях і скульптурі.
І я, вклоняючись, кажу:
Хвала і честь такій культурі,
Що не міняють на чужу!

Богдан Радиш
ВЕСЕЛИЙ ГОРЩИК
Глечику мальований —
Ватрою цілований,
Димом закосичений,
Мій ти, не позичений,
У вогні приручений,
Глиняний, закручений.

На вогні нанизаний,
Полум'ям облизаний...
В фарбу щоки вимочив
На полицю вискочив —
З жовтими оленями,
З квітами зеленими,
Косівський голублений,
Усіма ти люблений,
Глече-карапузику —
Пальців тепла Музико.

Микола Фаб'як
МОЇ РІДНІ КАРПАТИ
Гори мої рідні, Карпати високі,

Сині верховини в мрійній
далині.

Там ліси зелені, там звори
глибокі...

Як вас не любити? Рідні ви
мені!

На пляях широких, де трембіта
грає,

Линуть срібні звуки, наче чари
ті,

Пісня українська працю
прославляє

І чудові гори, рідні й золоті.

Наша бистра Тиса, мила моя
річка!

Як люблю я слухать, як вона
пливе

Й в'ється між горами, наче синя
стрічка,

А над нею пісня лине, бо живе.

На долинах всюди гарнішають
села

І міста великі сяють у вогнях.

Слався, Україно, мила і весела,

Бо живеш вже вільно, не у
ланцюгах.

Остап Луцький

НА ВЕРХАХ

Співали нам потоків бистрі
води і

всіх пташин чудесні хороводи.

Лісів дрімучих довгі тихі шуми
були для нас, як добрі ясні
думи.

Отар гірських дзвіночки
невгомні,

немов кохані, любі мрії сонні,
скрізь йшли за нами —

дебрями, верхами і
зацвітали нам в душі —

квітками.

То знов, немов грізні, шалені
вод

опади, дрижали нам серця
 від щастя і досади!
 Як нині, бачу, чую... Милій Боже!
 Що ж кращого життя нам дати може?
 [178;31-33].

Микола Близнюк

ПЕТРУСЬ-ГУЦУЛИК

Ви, напевно, чули Як Петрусь-
 гуцулик В ріднім зелен-краї На
 сопілці грає. Радість в тата, в нені
 — вигравав на сцені
 Від усього серця. ...
 Вдячні односельці.
 Ви,напевно, чули:
 Грав Петрусь-гуцулик.

ДОГАДАВСЬ

Чом далекі гори сині—
 Знати хочеться хлопчині,
 Призадумавсь на хвилинку.
 До Івасика матуся: —
 Вже пора заснути, синку.
 Сам ранесенько проснувся,
 Скочив з ліжечка Івась,
 За вікном побачив гори
 Небо рідне, неозоре
 І зрадив: "Я догадався!
 В горах небо з висоти Захотіло
 прилягти".

МИХАЙЛО

На Михайла випав перший сніг.
 Не журився анітрішки:
 Дуже любить як в осінні дні
 Грається малеча в сніжки.
 В осені похмурі дні останні —
 Носять шапку в сивому тумані.

ДРУЗІ

Скільки друзів є в Аннички?!
 І берізки, і ялички
 Недалеко біля хати—
 Мило сонце зустрічати.
 На світанку в гошу днину
 Сонце йде на полонину,
 Розпускає русі коси,
 Щебетом пташиним просить:

—Донечко, вмий в росах личко.,
 Скільки друзів є в Аннички!

СПІВЧУТЛИВА

Ой не легко у дорозі...
 Співчуває вулиця:
 Вітер крила приморозив,
 До будинків тулиться.

ЯСНЕ СОНЕЧКО

Ясне сонечко в імлі
 Нахилилось до землі,
 Приголубило Карпати—
 Хоче разом з ними спати.

ЛАСУН

В затінку сидить ведмедик,
 Сонечко кругом,
 З діжечки ласує медом,
 Цмокче язиком,
 Задоволене бурмоче
 Посеред краси...
 Медом пригостить охоче—
 Тільки попроси.

НЕ СПЛЯТЬ

Ніч поквапиться в Карпати.
 Хто вночі не буде спати?
 Рукокрилі кажани—
 Уночі не сплять вони;
 Як окаті сови —
 Полюбляють лови.
 Теж вночі
 Не сплять сичі
 Й місяць ясноповен.

ПРАПОРЕЦЬ

Мій маленький прапорець
 Дуже любить вітерець. В
 нього гарні кольори. Він — як
 сонечко згори. З повені
 ясного неба; Іншого мені не
 треба [67;46].

VII Оповідання для дітей про Гуцульський край

Марічка Ломацький М. (фрагмент)

Жив у великому селі гуцульському, Жаб'ю, газда Михайло Моканюк. Його газдівство було не близько дороги, а подальше від неї "у верху". Багатий газда був цей Моканюк – були в нього воли й корови, коні і вівці, царинки й толоки, був і свій лісок, була й полонинка. Та, не це було в нього багатство, ні, він казав, що його найбільший масток, це його діти – чотири сини, як соколи й наймолодша з дітей Марічка, як ласичка.

І справді мав Моканюк чим хвалитись і гордитись! Його діти були чемні, послухні, працьовиті й примилі – одним словом – газдівські діти.

...А вже найбільше любили Моканюк і Моканючка донечку, Марічку. Та й не дивно – її любили й чужі та хвалили за чемність і услужність, ну й за красоту.

Вийшла на царинку, здавалось, що це ще одна чічка між квіточками, заговорила, здавалось, це ластівочка защебетала.

До своєї "старині" не відзивалась інакше, як дедику золотенький, ненечко солоденька... Любила дуже співати – співала зранку до вечора. Казала, що співаночок навчилася від пташків. Була яг і сама, як пташина в лузі над потічком. Всі квіточки знала, але ні одної не зірвала, казала, що це була би "грішка" (гріх); не взяла метелика в руки – нехай собі літає – казала.

Наближався час, коли неня мала запровадити свою Марічку до школи. Марічка з великою нетерпеливістю, а трохи і зі страхом дожидала тої днини...

Вкінці діждалась ... Не треба було будити її, сама прокинулася зі сну ще далеко було до сходу сонця.

Неня обмила її личко, зачесала, сплела кіски, а в них уплела жовту волічку – поплітки й мідяні бовтиці. Надягнула на неї новеньку сорочку з вишитими плечиками й уставками – брацарами, дві запасочки, перетикані сухозолотом, припоясала взористою крайкою-попружкою, ніжки вбула в капчурики й нові постілки, наділа на неї киптарик і сардачок з кутасами – днина була трохи мрячна й холодна – через плечі перевісила дзьоблинку з зошитом і олівцем, уложила в неї корж і кусень сухої ковбаси, щоб не була в школі голодненька. Взяла неня свою чічку - Марічку за ручку й пішли обі облазами, крутими стежками "в село", – зійшли на дорогу й поспішають у школу. Марічка не чує ніжок під собою – поспішає за ненею.

Дорогою зустрічають людей... Ті зглядаються на Марічку, не можуть очей відорвати від неї. ... Яка ж це гарненька дівчинка – говорять...

"Як дужі, Моканючко?" – вітають її неню.

"Школярку ведете в школу?"

Запишилася Марічка, почувши це... Вона – школярка...

Стала Марічка ходити в школу. Любить ходити до неї – любить школу, а школа любить її... Любить і хвалить її учителька за чемність і пильність, люблять школярки за всміхнене, приязне личко і за щебетливість.

Дуже скоро навчилася Марічка писати й читати та поллюбила друковані книжечки, дуже радо читала їх, а віршики вивчала напам'ять.

Пригоди з ведмедями (фрагмент)

Було це на "розлучіння" на полонині Скуповій, високо за багатим гуцульським селом, Головами, вище темного ліса, Кривим, званого. Повиходили газди на полонину вилучувати свої овечки з гурту й забирати в село. Осінь уже, ведмідь щораз частіше зазирає на полонину і б'є маржину, вовки добуваються ночами до кошар із вівцями.

Рано заберуть газди свою худібку, а сьогоднішнього вечора засіли в стаї при ватрі, та й ведуть милі балачки.

Поговорили про це й про те й зійшли на ведмедів. Не може ж: бути, щоб на полонині бувши, не згадати "вуйка".

...Відозвалась Фединчукова Анниця.

Як була я ще малим дівчиницею, забрала мене моя стариня (батьки) з собою над потік, під Круглого, там, де нині наша велика царинка - кишниця. Давно ріс там великий, густий ліс. Деда спалив його, а на спалениську поміж обгорілими пняками засіяв ячмінь. Восені пішли ми туди жати той ячменець. Пішли туди всі ми: дедя, неня і я, та й ще забрали з собою мого братчика, Андрійка – було йому тоді два роки.

Взяли з собою і кітлик, щоб було в чому зготовити кулешу – до кулеші взяли у ракві масло й бриндзю, тай коновочку гусянки.

Жнемо ячмінь. От уже полудне. Неня розложила над річкою під лісом ватру й зварила над нею в кітлику на триніжку кулешу. Сіли, харчуємо, а Андрійко спить. "Най спить, – каже неня, – я збіжу д'нему пізніше й погодую його".

Пішли дальше жати. За якийсь час, каже неня:

"Збіжу до Андрійка, він певно збудився вже – голодний, біданка, треба погодувати його".

Пішла.

А через хвилину-дві біжить назад із криком: "Ой, нещастієчко, та й ще яке! Медвідь коло Андрійка!"

Біжить дедя, біжу і я туди, під ліс...

Бачимо вже здалеку: при кітлику з кулешою "вуйко", а коло вуйка Андрійко. Вуйко вигортає з кітла кулешу й мече в рот, а Андрійко відганяє його ложкою від кулеші – знає біданка, вуйко з'їсть кулешу, а він буде голодний. Раз-у-раз б'є ложкою вуйка по косматій голові.

Неня перелякалась. Медвідь готов задусити Андрійка. Не схоче терпіти ударів по голові. Хотіла неня скрикнути, та дедя дав знак щоби мовчала. Стоїмо й ждемо, що буде дальше. Вуйко заїдає кулешу, а Андрійко товче його ложкою по голові, другою рукою хоче відсунути його від кітла. А вуйко нічого на це. З'їв усю кулешу, облизався, помуркотів і пішов у ліс. О, наїлись тоді страху неня і я з нею за Андрійка. А дедя – нічого – видно знав, що ведмідь не вдіє дитині зла, але не треба на нього кричати, ні його зачіпати, ані дражнити.

Відзивається багач із Голов, Костюк, званий Тилько.

Як усі знаєте у нас великий храм у красноїльській церкві на св. Петра й Павла. Ну й знаєте, що моє імено (ім'я) Петро. Того храмового дня в мене завжди повно гостей з сусідніх сіл. А гостей треба вгостити так, щоб довго пам'ятали храм у Петра Костюка над Чорною Річкою в Головах!

Ще далеко до храму, а вже треба думати про нього й приготувляти гостину. Кілька тижнів перед Петром-Павлом післав я своїх Ксеню і Васюту на Скупову, щоб зігнали в село чотири барани. Треба їх підпасти коло хати, щоб були ситіші, а потім порізати, а м'ясо завудити, вуджене м'ясо смачніше від сирого.

Одної динини рано-раненько пішли мої доні на Скупову. Зігнали баранів і ось що розповіла старша, Ксеня:

"Не йшли ми на Скупову через Креницію, а пішли стежкою понад потік, а потім лісом Кривим, хоч і знали, що в Кривім є багато ведмедів, але ж і чули нераз, що ведмідь не кидається на людей, якщо не зачіпати його.

Йдемо собі з Васютою крутою стежкою, а вона завалена місцями колодами поваленого дерева й каменюками, треба перескакувати їх, або обходити.

Недавно перейшла ж бо понад наші гори буря зі зливою. Тяжко йти, але ми йдемо, підспівуємо й жартуємо. Пташки співають нам, зозуля кує, сонечко гріє, аж жарить, пахнуть квіточки й зілля, пахне й смерекова живиця, а холодний вітрець з лісу потягає, жар сонця розганяє. Боже літечко несе нас на своїх руках стежкою на Скупову. Йдемо вперед буковим лісом – буки грубезні, високі, потім буде смерековий ліс, а за ним будуть вікові, як свічки прості ялиці, а там уже й полонина, Скупова.

Ще не перейшли ми букового лісу, а тут на стежці перед нами ведмідь, вуйко... Божечку, що ж нам тепер діяти? Виминути вуйка не можна – направо гущівник, не пролізти крізь нього, наліво потік, а в ньому й на його березу величезне каміння.

А вуйко стоїть упоперек стежки, не думає вступитись з неї. Ба, він іде д'нам. Підійшов зовсім близько. Пропали ми, я і Васютка, вуйко подушить нас своїми страшними лапами – думаю.

А вуйко? О, він бере мене за запаску й тягне стежкою під гору. В одному місці пристає. Станув! Глядить на потік. У часі зливи потік змінив тут своє корито, а змінюючи його, залишив по цій стороні глибоку, але вузьку яму.

Вуйко підвів мене над ту яму. Глянула я в неї, а там, на її дні мале ведмедя. Видає з себе голос, як би плакало.

Зрозуміла я ведмедицю, бо це ж напевно не був він, вуйко, а мама того ведмедя в ямі. Яма завузька й затісна, щоб могла влізти до неї й витягти свою дитину. Вона привела мене, щоби я це зробила. Що ж, лізу в яму, лівою рукою беру під паху медведя, а правою видрапуюсь з ями.

Видряпалась, поклала ведмедя перед ведмедицею. Боже, що за радість, що за втіха! Ведмедиця пригортає мале до себе й лиже й лиже його, мале пищить, видає голоси радості.

А потім? Оце стає ведмедиця на задні лапи, а передними бере мене за плечі, обіймає і лиже моє лице.

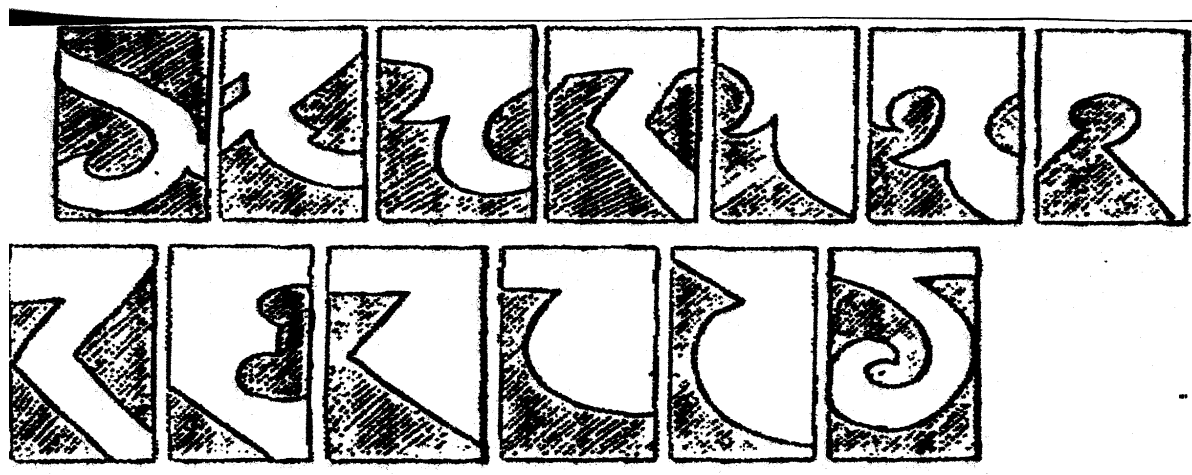
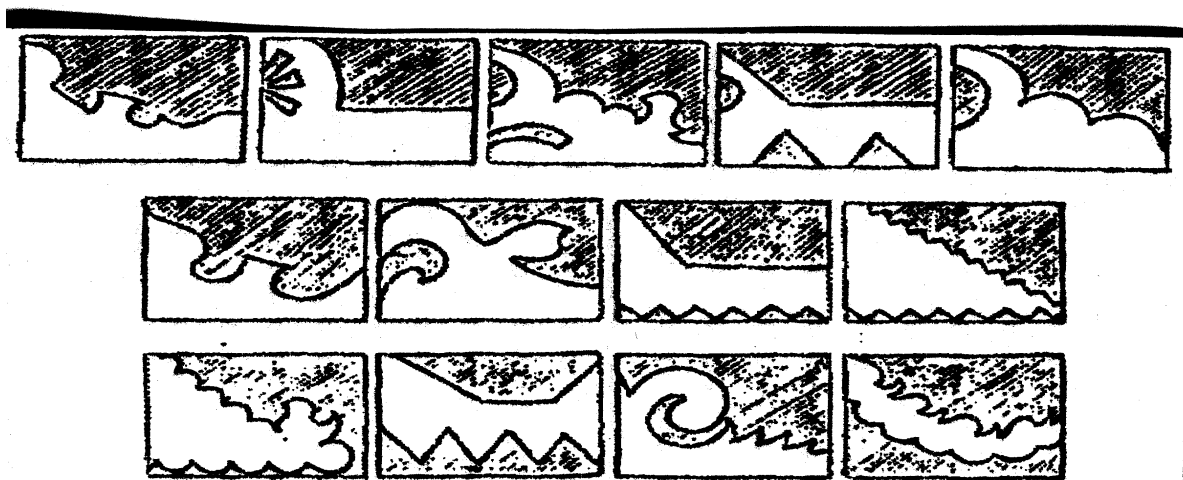
Думаю: тепер уже пустить нас стежкою на Скупову. Так, пускає, але й сама з ведмедиком іде попереду нас.

Дійшла до ялиць, тоді бере мене знову за кінець запаски й веде направо зі стежки. Підвела до грубезної, старої, дуплавої ялиці. Дупло в ялиці не дуже високо від землі. Долізла ведмедиця до дупла, пхає в нього лапу, витягає з нього кусні вощини з медом і мече їх на землю. Смішно було дивитись, як бджоли обсіли були голову ведмедиці, а вона їх лапою, та й далше кидає вощину з медом нам перед ноги. Потім злізла й захочує нас киванням косматої голови, щоб їли мід. Але, як його брати, коли на вошині бджоли – пожалять і покусують? Тоді ведмедиця, видно зрозуміла це, позганяла лапою бджоли з вощини й захочує нас, щоб їли мід. Що ж, треба було їсти. Їли й ще взяли по кусневі для нашого ватага на полонині. Найпотішніше було дивитись, як смачно заїдало мід мале ведмедя.

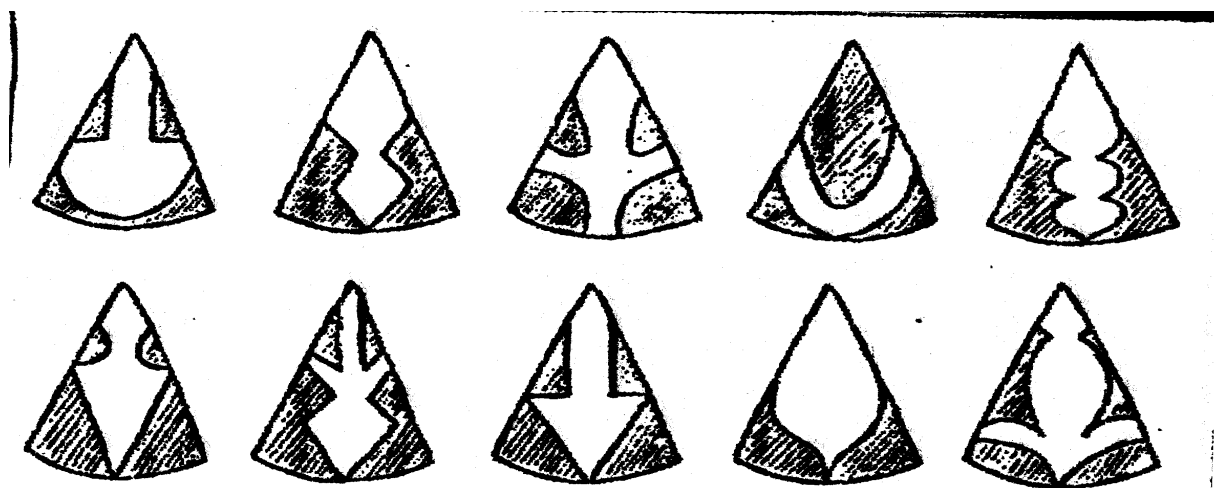
Ведмедиця підпровадила нас під саму полонину, а відтак завернулась в ліс.

"Отаку то пригоду з ведмедицею мали мої Ксеня і Васюта в дорозі на Скупову – закінчив своє повісткування Петро Костюк-Тилько".

3. Елементи орнаменту гуцульських писанок

4. Елементи оздоблення гуцульського дерев'яного посуду

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

ЛАППО ВІОЛЕТТА ВАЛЕРІЇВНА

**ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ГУЦУЛЬСЬКОГО ЕТНОРЕГІОНУ**

монографія

ISBN 978-966-2716-61-0

В авторській редакції
Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 22,55
Наклад 100 прим.
Зам. № 004/11/20

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.

